

DACRE OF GLANTON

John de Dacra
1st. of Toledo, 1599
2 titles

f

750.

I

cat 24

IOANNIS
MARIANAE
HISPANI, E SOCI-
ETATE IESV,
DE REGE
ET REGIS INSTITVTIONE

LIBRI III.

Ad Philippum III. Hispaniæ Regem
Catholicum.

Eiusdem de Ponderibus & Mensuris Liber.

Anno

1605.

Cum Priuilegio Sac. Cæs. Mai.
Et permissu Superiorum.

MOGVNTIÆ,

*Typis Balthasaris Lippii, Impensis Here-
dum Andreae VVecheli.*

Henryson

CENSURA HVIVS

OPERIS REGIA AVCTO-

ritate facta.

Isertum plane & eruditum virum Ioannem Marianā esse, vt alia desint, tres libri satis indicant, quos de Rege & Regis institutione cōfecit elegantes & graues. Eos regia auctoritate diligenter & attente perlegi, iterum & tertio facturus si per tempus & otium licuisset. ita semel lecti placuerunt. In simili argumento autores non pauci regni & reip. statū componunt: noster Regem à primis annis susceptum iis morib, informat, iis præceptis instruit, quæ eo loco digna sunt. Quippe in Deum coniectis oculis vt sapiens architectus ad eam regulā institutæ fabricæ fundamentis molem v-

);(

niuer-

niuersam imponit. Æquum proinde iudico, vt hoc opus typis mandatum in luce & hominũ manibus versetur, eorum præsertim, qui ad reip. gubernacula sedent. Qui si ad præscriptam in eo formam actiones & consilia retulerint, næ magnum atq; incredibile operæ pretiũ existat. Datum in nostro sanctæ Mariæ de Mercede redemptionis captiuorum, cœnobio Madriti die trigesimo mensis Decembris anno millesimo quingentesimo nonagesimo octauo.

Fr. Petrus de Onna
Magister promic.

Sum-

Summa Regii priuilegii.

Philippi III. Hispaniæ & Indiarum
Regis Catholici priuilegio cautū est,
ne quis hunc librum de Rege & Regis
institutione, proximis decem annis, nisi de
auctoris voluntate imprimat, aut alibi im-
pressum in vniuersis Castellæ regnis ven-
dat. Qui secus fecerit, ei præter librorum
publicationem multa pecuniaria indici-
tur. Vti ex ipsis regiis litteris plenius intel-
ligitur, Madriti datis die quintodecimo Ia-
nuarii, anno millesimo quingentesimo no-
nagesimo nono.

Facultas imprimendi.

Stephanus Hojeda Visitator Societatis Iesu in prouincia Toletana, potestate speciali facta à nostro patre Generali Claudio Aquaiua, do facultatem vt imprimantur libri tres quos de Rege & Regis institutione composuit P. Ioannes Mariana eiusdem Societatis, quippe approbatos prius à viris doctis & grauibus ex eodem nostro ordine. In cuius rei fidem has litteras dedi meo nomine subscriptas, & mei officij sigillo munitas. Madriti in collegio nostro quarto Nonas Decembris M. D. Lxxxxviij.

*Stephanus Hojeda
Visitator.*

Liber

Liber.

Hic legit vt difcat: rigido is
me vellicat vngue.

Præstiteris fodes, laus ea
maior erit.

Libet

Indigitat ut dicitur in indolis

me vellicat ut gus

Præterea fides, laus et

maior est

DE REGE ET REGIS INSTITV- TIONE,

LIBER PRIMVS.

AD PHILIPPVM III. HISPANIÆ
Regem Catholicum præfatio.

 D confines Carpetanorum, Vecto-
num, & veteris Lusitaniæ nobile &
lautum municipium situm est, ma-
gnorum ingeniorum parens, quod à
Ptolemæo Libora, Ebura Liuius, Got-
thorum ætate Elbora, nostro tempore Talauera
nominatur. Loco plano in valle quatuor ea parte
passuum millibus lata, superius latiori, quam plu-
res amnes amœnissimo riparum vestitu pinguibus
aruis intersecant. inter alios princeps Tagus ab a-
renis automicantibus celeberrimus fama, latissi-
mo alueo, multisque receptis aquis amplissimus, e-
ius oppidi mœnia ad Austrum alluit: quæ sunt ope-
re firmissimo, multis & excelsis turribus horrida
specie minaci. De cuius laudibus, quoniam in eo
nati sumus, silere præstat quam pauca dicere. Quod
rei præsentis est tamen, in vicinis huic oppido locis,
qua Abulam itur, mons assurgit ferme in metem mo-
dum ab aliis Abulensibus montibus omni ex par-
te diuulsus, ambitu colligens passuum millia vigin-
ti quatuor, arduus ascensu plerumque præruptus.

A

Mul-

2 DE REGE ET REGIS INSTIT.

Multis circum collucet pagis, sylvisque impeditur:
 aquis gelidis & copiosis irriguus, tenui gleba, non-
 nulla ea iniuria est. In summo vertice ad Austrum
 rupibus horridum, difficili aditu antrum visitur re-
 ligione plenum, Vincentij & sororum, quo tem-
 pore Elbora profugerunt Datiani metu, latebra no-
 bilis, propeque arx & templum Vincentij nomine,
 eius fugæ monimentum extabat inclytum olim, nō
 religionis modo opinione sed & amplis possessio-
 nibus locus editus, vnde latissimus in omnes par-
 tes despectus est, & intactis quo arboribus amœnus
 augeat maiestatem. Fama est olim Templarijs mili-
 tibus fuisse attributum, nunc Abbatia magis quàm
 realia insigne est, quæ in Toletani templi sacerdo-
 tiis numeratur. Alioqui locus vastus vix vt parieti-
 næ supersint vetusti operis vestigia, gemina lapidea
 sepulcra formæ insolentis & nouæ: nullum præter-
 ea vel angustum sacellū: qua culpa haud facile di-
 xerim ea religio negligatur. Sed sub ea tamen arce
 ad septentrionem planicies omni ex parte collibus
 circumuenta panditur, annosis quercubus distin-
 cta, in qua rudi opere & male materiatur sacellum
 extat Virginis matris nomine omnibus circū popu-
 lis sanctum, coniunctum viridarium fonte perenni
 nitet, multa intus circumq; castanea, nuce, pruno,
 moroq;. Quibus vestigiis Dianam nemorum tute-
 larem Diuam (vti finxit antiquitas) cultam fuisse la-
 pidis inscriptio Romana indicio est, his verbis.

T O G O T I

L. V I B I V S

P R I S C V S

E X V O T O

Ipsæ Toxoti primis litteris legendum putabam, ab
 arcu

atque & sagittis; cognomen haud infrequens Diana: Loci temperies, cum in mediis æstatis caloribus maligni sideris vi subiecti agri & oppida ardent, mirabilis. Noctu atque per diem sine molestia sine noxa sub arbore aut simplici tecto durare possis. Perflant suauissimæ auræ nullis infectæ vaporibus, nulla tetra contagione graues: gelidissimæ aquæ locis omnibus scatent: fontes decurrunt pellucidi, vnde Pelagi nomen loco factum. Lætissima cæli, soliq; facies est. thymum, borraginem, oxalim, pioniam sponte & copiose ex se terra fundit, ebuli & filicis amplius. Quales Elysios campos beatorum sedes antiquitas prædicauit, talis eius montis per æstatem facies est cælo data. Rerum ad victum copiam vicina oppida pagi; suppeditant, fructus suauissimos, vvas, ficus, pira cum optimis comparanda, pernas salitas eximia bonitate piscium, auium, carniū affatim, vina nobilissima, vt obliuionem patriæ possint inducere: mirerq; alioqui in tantis dotibus, ea loca vasta ædificiis esse, & non potius viros copiosos eo frequentes per æstatem domicilia transtulisse, siue amœnitatem siue salubritatem, siue rerum copiam secutos. Sed nimirum amœnitatem honoremq; regionum, si prouentu careat, pleriq; inanem arbitrantur, studia vtilitate metientes In eum montem Calderonius nobilis in primis Theologus, eruditionis merito canonicus Toletanus. cum fracto laboribus & valetudine corpore æstiuus locum idoneum quæreret, forte an consilio delatus, me sibi, quo familiariter utebatur, socium Toletum euocauit: vt haberet cum quo in ea solitudine fallendo tempore sermones eruditos & familiares misceret. q̄ libenter & iucundissime faciebamus. reliquum tempus

4 DE REGE ET REGIS INSTIT.

aut in diuinis precibus diuinaque hostia, aut in libris ponebatur: vt verissimè dicere possim, nullos mihi dies illustriores iucundioresque illuxisse. tanta erat conuictus & rerum omnium suauitas. Vna domicilii angustia sordidi, humilis, rimosi fatigabat. Cui incòmodo vt mederetur vir minime parcus in vicino agro, suo sumptu nostra ex forma hospitium ædificare proxima æstate aggressus est. structura modica, tardis incrementis redemptorum culpa: sed vbi ad culmen peruenerit, cum Regum superbis palatiis comparandum. Ei structuræ eramus intèti cum à García Loaysa tuo, Philippe Princeps, magistro muniçe nostro litteræ venerunt plenæ humanitatis atque officii: atq; his litteris adiunctæ disputationes, quas eo ductore ad D. Laurentii de arte grammatica habueras eruditas & elegantes. Aderat Suasola vir prudens & doctus, expiatum per confessionem conscientiam nostram, frequenter ad nos ventitare ex proximo oppido Nauamorcundo solitus, ingenio facili, morum eximio candore, vt germanum Cantabrum possis agnoscere. Erat in more, vt sole in occasum præcipiti proximum iugum occuparemus: vnde sereno cælo, nullaque offuscato nebula, Toletana ædificia ex tanto intervallo contemplari licet. Quo aspectu animis tantisper ex comparatione eius tranquillitatis cum vrbani æstibus, recreati, & quoniam perpetuæ auræ eo loco aspirant suauissime, nocturnis psalmis dabamus operam versus alternis pronunciando. Accidit eo die vt maturiùs penso absoluto, sub annosa quercu, bifida trunco, patula ramis, proceræ & opaca lunæ, quæ pernox erat, radiis prohibendis informi ligno, qualia multa per syluam iacent, vi

cent, vi ventorum aut manu prostratæ arbores, cōsideremus. Ibi vt affolet recenti memoria de acceptis litteris & tuis, Princeps, institutoribus mentio incidit Marchione Veladæ, † Garfia Loaysa viris eximiis, quales nostra ætas paucos tulit. in quorum moribus elucet absolutissimum modestiæ suauitatis, comitatis, prudentiæque & priscae grauitatis exemplum (& licet ex eo monte tum Marchioni subditos fines, tum gentilitia Loaysæ prædia despicere) quibus deligendis dicebamus Regis prudentia cælesti proxima, nisi multis & magnis documentis testata esset, eo delectu perspectâ omnibus fuisse. Omnia quæ in eam sententiam sunt dicta, referre pudor prohibet. Sed silentio tantisper facto, Magnum, inquam, nostro Principe instituendo onus ij viri quamuis præclari & nobiles sustinent. quantum enim est eius ingenium excolere, formare mores, cuius imperium post adiectos certe proximis annis Lusitanos, ipsis Oceani & terrarum finibus terminatum? quantum momentum, vt se disciplina dederit neglecta an accurata? & vt est ingeniū multitudinis in deterius pronæ, si quos progressus diligentia fecerint, fortunæ, nobilitati, præclaræ indoli totum adscribetur: si quid in tanta rerum varietate, tanta aulæ licentia offensum fuerit, eorum inuidia peccabitur. Rectè Suasola ait, si quid institutore opus esset. patre Rege sapientissimo præsentī, exemplis & præceptis filium Principem, quem pleno iam gradu per sua ingredientem vestigia videt, formate, reliqua omnis industria superuacanea sit. Et alioqui quid Hispaniæ Principi litteris opus sit? An conueniat studiis immori, in

6 DE REGE ET REGIS INSTIT.

umbra pallefcere, cui arma cui bella curæ effe debent? præfertim cum multos in Hispania principes numerare liceat, nullo quamvis cultu litterarum, rerum bello paceque gestarum gloria excellentes. An Cidus memoria excidit, & recenti memoria Ferdinandus Rex Catholicus, tum alii viri præstantes nullis munditijs, nullis artibus exculi, ingenti ac militari animo, nobiles de hostibus triumphos reportasse? Næ tu, inquam, bellus es homo: qui Principem nobis dari bardum, eruditionis omnis expertem velis, truncum nimirum aut lapidem sine oculis, sine auribus, sine sensu. Quid enim est aliud sine cultu litterarum, sine ingenuis artibus homo? Sed nimirum gentis vestræ ingenium prodis virile vere ac militare. An bella putas geri sine eruditionis præsidio? Neque enim temere Miueruam tum bellis, tum sapientiæ studijs eandem præfecit antiquitas, armatam finxit. sed vt indicaret in armorum præsidio, pacis artes delitescere, sine sapientiæ subsidio haud quaquam prudenter bella administrari. Licetque pro paucis Hispanis ducibus indoctis, innumeros proferre litteris atque eruditione præstantes. nostri etiam, quos designabas Principes, si ad excellentem indolem, cultum ingeniorum adiunxissent, multò admirabiliores extitissent. O diuine Plato tua sunt pleraque dicta & cogitata præclarè. Tu dicere solebas, tum demum respublicas fore beatas, cum eas aut philosophi cœpissent regere, aut qui regerent philosophari. Ipsæ etiam diuinæ litteræ quantopere Regibus sapientiæ studium commendent & quàm frequenter, ignorare nemo potest. Ad hæc Calderonius paucis, Sûnt, inquit, quæ dicis verissima, si modus adsit: neque enim

aim Principem in litteris omnem ætatem contere-
rere conuenit, vt inanem ab eruditione laudem pe-
tat; & vera ſapientia Principum metu numinis, &
legis diuinæ cognitione magis quàm alijs artibus
continetur. Sapientiæ, inquam, præcipuum munus
diuini numinis cultu nritur: ſed ſi aliæ ingenuæ ar-
tes acceſſerint, diuinum quid & eximium extabit:
ſi via rationeq; procedatur, primis annis, magnos
proceſſus habebit, præſertim ea indole ingenij, ex-
peditæ atq; tenacis memoriæ laude, qualem noſtro
Principi contigiffe fama prædicat. & magni viri te-
ſtantur. cultura adhibita incredibilis prouentus ex-
ſiſtet. neglectus ager quo eſt fecundior natura, eo
amplius ſentibus & noxiis herbis vaſtatur. Verum
de litteris plura à me ſunt dicta ea diſputatione, quã
de Principis inſtitutione commentabar diebus ſu-
perioribus. Eam vobis vbi lima acceſſerit, cognos-
cendam atque caſtigandam libenter dabo. ſimul
etiam de conformandis moribus, quæ præcipua
cura eſt, de virtutum ſtudio multa diſputata à no-
bis videbitis, quam prudenter, veſtrum iudicium
erit: etiam ego, ſi me docebitis, quod minus placue-
rit, commutabo. Imò quãdo otium eſt, & de ea diſ-
putatione à te mentio facta eſt, de ſcripto prælegen-
tem, aut ex memoria recitantem hac & ſequentib.
noctibus. quæ de grauiffimo argumento collegiſti,
audiſſimis animis audiemus. Caſtigandi laborem
neq; veremur magnopere vt moleſtus ſit: neq; re-
cuſamus tamen, ſi quid inciderit q̃ ſecus videatur,
admonere. Conditionē accipio, ingenuū animum
laudo. deliciati. n. ingenii eſt, neq; ſatis amici, librū
malle ab amico caſtigatū accipere q̃ facere. Quod
ſi tandē vultis & ſi placet, noſtras commentationes

explicare aggrediar. cessabo cum tempus monue-
 rit, aut satietas audiendi. Nobis vero, inquit Calde-
 ronius, & vehementer quidem audire placet, ut pro
 me & socio respondeam. quid enim iucundius dum
 cœna paratur, quàm de ratione instituendi Princi-
 pem audire dicentem contingat? istosque tuos co-
 natus præclaros, si qua in re opus sit, pro virili parte
 adiuuare? Vestrum istum animum, inquam, pro eo
 ac debeo magnifacio: vellem tamen par vestræ ex-
 pectationi, & tam eruditis auribus idonea oratio-
 nis facultas inesset. Quod si Socrates præsentem Phæ-
 dro amorem vituperaturus facere id non audet, ni-
 si sibi prius pallio caput obnuberet: multo magis
 me verecundari opus est coram eruditissimo viro,
 qui diu publicas Compluti Theologicas scholas
 cum magna celebritate explicuit, ludicras nostras
 cogitationes depromere: ac præsertim de Principe
 educando instituendoque quî possim homo priua-
 tus sine pudore differere? non audacia sed temeri-
 tas atque impudētia videatur. periculum ne Phor-
 mioni seni similis iudicer coram Annibale Pœno
 quali & quanto duce, de arte militari scholam ex-
 plicanti: eiusque exemplo verendum ne pro laude
 risum referam, stultitiæque & amentiae vitupera-
 tionem incurram. Non est quod reprehensionem
 metuas, Calderonius ait. ex multa lectione quid
 prohibet præcepta salutaria colligere omnium se-
 culorum & gentium approbatione testata, magno-
 rum virorum experimentis fixa? Quod possis etiam
 Aristotelis & Platonis aliorumque philosophorum
 exemplo tueri, qui nulla reipublicæ tractatione, de
 constituenda tamen republica ex ingenio & libris
 multa subtiliter & prudenter disputarunt. Verum
 satietas

satietas, inquam, vitanda est simul æstiuo tempori
consulendum, disputationem per otium & per par-
tes diebus consequentibus cognoscendam vobis
tradam. Si quid censura dignum videbitur, aut no-
ctibus inter nos conferemus, aut lectione vniuersa
absoluta, quod visum erit meis verbis sine alterca-
tione emendabitur: ne volumen crescat scilicet, si
de rebus singulis disceptabitur. simul quia, vt qui-
dam ait, charta non erubescit, pudori nostro quā-
uis subrustico consulemus. Hac lucubratione, si
videtur, susceptæ disputationis causas explicabo,
summaque capita delibabo, quo paratiores & attē-
tiores ad legendum accedatis. Placet ea ratio, vter-
que ait: præsertim cū vna opera & votis nostris
satisfiat, & tibi disputandi molestia detrahatur, cō-
tentionem omnem etiam litterariam, vt videtur, à
multo tempore recusanti. Nempe cum ætate stu-
dia mutantur. clamores & iurgia iuuenes decent,
prouecta viros ætate litteræ amœniores. Sed vt
quod sum pollicitus, & quod vultis, aggrediar ex-
plicare: Superioribus annis cū ex Italica nostra &
Gallica peregrinatione redux in patriam Toleri
hæsissem, quod nostri homines expetebant, exter-
ni importune efflagitabant, historiam latinam de
rebus Hispaniæ aliquot annis confeci: quo vno or-
namento carere videbamur. In ea historia, multa &
præclara principum virorum exempla considera-
ui, quæ si dum vniuersum opus in lucem editur, in
vnum corpus colligerem, operæpretium me factu-
rum putabam, vt gustum aliquem tum rerum Hi-
spaniensium, tum nostri laboris lectori darem. Si-
mul Philippi Principis ætate formanda ijs exem-
plis & præceptis conferre aliquid posse videban

eiusque magistro satisfacere: qui demandata ea cura rogatur per litteras monerem, si quid in eam rem ex usu fore obseruassent. Fecit ille humaniter & modestè ex omnibus partibus etiam infima præsidia petens, ipse tantis in me meritis amorique nisi responderem, ingrati notam subirem, quod cupio à nostris moribus abesse. Itaque pro re præsentī pauca rescripsi: hac disputatione reliqua adiciere cogitabam. Occasionem inquit Calderonius, probamus scribendi, & alioqui in re omnium maxima voluisse ultro iuuare, quis iure vituperarit? nunc quod reliquum est, & quod es pollicitus age, priusquam redeundi tempus adsit. Nam & famulos festinare ut nos reuocent, mihi audire videor, Sualola addit, importuni scilicet & graues. Ergo disputationem in libros tres, singulos libros in capita distinximus, ne perpetua oratio satietatē afferret cogitandum erat. diuisum iter lapidibus, diuersorij ex interuallo distinctum, minus est molestum. In primo libro de origine regiae potestatis, utilitate, iure hæreditario inter cognatos, agnatosque disputatur. tyranni immanitas cum Regis benignitate comparatur, ea conditione tyrannum viuere, ut cum laude possit occidi: quod est plane miserum. Regiae potestatis fines quàm late proferantur, & an maior vniuersa rep. sit, explicatur magnis in vtramque partem argumentis prolatis. Designatis finibus regij principatus Regem à primis annis liber secundus formare aggreditur litteris & virtutibus omni-fariam: sed ijs magis quæ Principem ornant præ ceteris, rebus gerendis idoneæ maximè videbantur esse pudicitia, clementia, liberalitas, magnitudo animi, gloriæ incensum studium, religionis sanctissimæ

simæ syncerus amor & cultus: qua nihilest potentius ad flectendos alluciendosque multitudinis animos. Postremus liber regii muneris partibus explicatis consumitur: quibus ex recondita philosophia & magnorum virorum usu, præceptis desumptis maiori ætate Princeps informandus est, ne incitia aut negligenti institutione labatur. Ad Rēp. pace regendā, bello defendendā, atque si opus sit amplificandā, Regis vniuersa cura refertur. Ita quales magistratus esse debent iuridicundo: quū bellum administret, & quibus præsidiiis, qua arte: vectigaliū quis modus sit, consideratur: fidei, & iustitiæ quantus cultus, quæ ratio oblectandi gentem, ac quanto, pere, ne sacra vetustate fixa temerè moueantur, curandum. religionis neglectu remp. non posse consistere. Quo loco longissimę disputationi finis imponitur. Vos vniuersam attentè per otium considerabitis, certi quo seueriores censores extiteritis, eo maiorem à nobis habituros gratiam: neque enim placet eorum ratio, qui leuis molestiæ metu, de amico quid fama locutura sit, nihil aut parum videtur curare. Ij sunt medici prudentiores, qui minus ægroto parcunt: indulgentiæ sine periculo non contingat. His dictis assurgimus. famuli Ferrera, Nauarrus reditum urgere cœperant, semel & iterum cœnam paratam dictitantes: neq; expectandum dum mora nostra gratiam perderet, quam ipsi culpam sustinerent. Ita eandem emensi viam rursus versis vestigiis terebamus, mula Calderonius propter pedum debilitatē: nos pedibus ex intervallo decliue molliter iter fabulis fallētibus legebamus: ad facellumq; delati, matrem Virginem ante eius signum nixi de more genibus salutauimus: mox ad cœnam erudi.

eruditis sermonibus magis quam vlla re gratam, i-
 tum est. Ad somnum labentibus astris, lunaqu ead
 occasum inclinante: cum sub opaca castanea ædi-
 vicina ad multam noctem modestis iocis ad ca-
 prandâ aurâ temperatissima sustetatum esset. Tuo
 quidem, Philippe Princeps, hoc quidquid laboris
 est, Augusto nomini consecramus. nulla ambitione,
 sed studio sincero tibi gratificandi, præclaram istâ
 ingenij & virtutum indolem iuuandi, de rep. vni-
 uersa hoc ipso conatu bene merendi. Nam etsi in
 plena sapientiæ & grauitatis aula educato, inter vi-
 ros prudentissimos versanti, quod caput est. tali ac
 tanto parente, tam eruditis institutoribus, præce-
 pta philosophiæ deesse non possunt: hac nostra dis-
 putatione tamen per otium considerata, ea ipsa cõ-
 firmari amplius posse cogitabam, obseruari alia,
 quæ ad recte constituendam vitam, & rep. pru-
 denter gubernandam, magnam vim mihi quidem
 habere videbantur. Paruæ plerumque res maximas
 trahant: nihilque despiciendum quod maioris rei
 momentum efficiatur. Sed in disputationis aditu
 ad vota conuersus. Precor Princeps, vt nostram hanc o-
 peram in bonam partem accipias, maiorum nobilitati,
 tuæ indoli satisfacias. Precor Deus, vt nostris conatibus fa-
 ueas, tuis muneribus, tantisq; animi & corporis dotibus
 perpetuitatem addas. Vt expectationi par prouentus re-
 spondeat, benignus facito, tuo dono & castissimæ Virginis
 matris tuæ precibus exoratus.

CAPVT I.

Homo natura est animal sociabile.

SOLIVAGI initio homines incertis sedibus fe-
 rarum ritu pererrabant: vni sustentandæ vitæ
 curæ,

curæ, & secundum eam, vni procreandæ educandæque prolis libidini seruiebant. nullo iure deuincti, nullius rectoris imperio tenebantur, nisi quatenus naturæ instinctu & impulsu in quaque familia, ei honor deferrebat maxime, quem ætatis prærogatiua cæteris videbant esse prælatum. Et cum numero augebatur & sobole, quandam populi formam rudem quamuis & incompositam repræsentare videbatur. Sublato rectore, parente aut uo, filij nepotesque in multas familias mapalium instar dissipati, ex vno pago plures pagos effecere. Ratio viuendi quæta erat, nullaque sollicitudine grauis. paruo enim contenti pomis agrestibus arborum, baccis sponte natis, lacteque pecoris famem, sitim, si admoneret, aqua profluente sedare soliti erant. pellibus animantium aduersus frigoris & æstus iniurias se munire, sub frondosa arbore iucundos captare somnos, instruere agrestia conuiuia, ludere cum æqualibus, sermones familiares miscere. Nullus locus fraudi, nulla mendacia, nulli potentiores, quorum salutare limina, quibus assentati opus haberent. nulli ambitus, nulli bellici fragores quietam vitam eorum hominum sollicitabant. Nondum rabida & furens auaritia diuina beneficia interceperat, sibi que omnia vendicarat, sed ut quidam ait

Mallebant tenui contenti viuere cultu:

Ne signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat.

Quibus bonis de felicitate cum cœlestibus certare potuissent, illisque conuiuium facere: nisi multarum rerum indigentia premeret, imbecillitasque corporis externis iniurijs opportunos faceret. Enimue-

nimūero parens humani generis & sator Deus cū mutua inter homines caritate, & amicitia nihil præstantius esse cerneret: neq; ali posse excitariq; mutuum inter homines amorem liceret, nisi in vnum locum & sub eisdem legibus, multitudinē hominū sociata: quibus sermonis facultatem dederat vt cōgregari possent, animi sensus & consilia aperire inuicem, quod ipsum amoris magnum incitamentū est, eodem vt vellent ac vero necessario facerent, multarum rerum indigos, multis periculis malisq; obnoxios procreauit. quibus supplendis & procurandis multorum vires & industria sudaret. Sic quī cæteris animantibus cibos & tegumenta dedit, atq; aduersus externam vim, alia cornibus, dentibus, vnguibus armauit, aliis, vt se periculo eriperent, pedum velocitatem largitus est: solum hominem nudum & inermē, quasi ex naufragio rebus omnibus amissis, in huius vitæ ærumnas eiecit. qui neque materna vbera appetere, neque iniuriā temporis ferre, neque mouere se loco, vbi effusus est, pedibus possit, nihil aliud quam vitam miserrimā à fletu & lacrymis auspicari valens, ad omen certissimum videlicet vrgētis infelicitatis atque instantis. His initiis reliqua vita consentanea est multis rebus indigens, quas neque vnus homo sibi, neq; pauci præstare possint. Quot enim artificum & quanta industria consumitur lino, lana, bombyce pectēdis, nendis, texēdis, in varia indumenta mutandis? Quot fabris opus habemus domando ferro, conficiendis ex eo omne genus ferramentis, armis telisq; conflagandis, metallis effodiendis, liquandis, in vasa ornamentaq; formandis quantus labor? Addas licet mercium exportationes inuentionesq;, culturā agro-

agrorum, sationes arborum, ductus aquarum, deriuationes fluuiorum castigationesque: agros irriguos, portus opera humana & industria factos vastis in mare molibus iactis: quorū omnium pleraque necessaria sunt, aliis humana vita ornatur & illustratur. Pellendis certe morbis quot medicamenta necessaria sunt? quanta remedia dies & vsus, & maior rerum cognitio inuexit, noua idem idem neque ab antiquis inuenta? & cum cæteræ animantes naturali sagacitate parent sibi vitæ subsidia, si quibus opus habent, latibula, lustra, cibos in æstate; naturæ instinctu: ad morbos pellendos herbas salutes dignoscant: in tantis tenebris tantaque rerū ignoratione versatur ab ortu suo homo, vt nisi longo tempore singulas artes didicerit, nihil earū rerū, quibus opus habet, efficere possit: conficiendis omnibus nullius vita quamuis longæua sufficiat, nisi observatio multorum prudentiaque accedat multo vsu collecta. Dictamum ad pellendas sagittas vim habere, quis nisi caprea docuit, ea herba vtens cum iaculis venatorum confixa est? Chelidonium oculis caligantibus admouemus ab hirundine admoniti, pullorum agris oculis solita eo remedio lucem insinuare. Ciconia origano, hedera apri morbis medetur, draco nausæa syluestris lactucæ succo restinguit. Quid alia magno numero cōmemorem? cum iis quæ dicta sunt cōpetenter sit demonstratū, egere hominem alieno præsidio & opibus: neque suis viribus posse vitæ omnia subsidia parare, ne exiguā quidem eorum partem. Accessit imbecillitas corporis ad propulsandam externā vim, prohibendam iniuriam. Nam neque vita hominum à feris immanibus quarum erat magnus numerus, nondū cultu terræ susce-

suscepto, nondum extirpatis incensisque syluis, tu-
 ta erat: & ipsi homines ut quisque maximè viribus
 fidebat, bestię instar ferocis & solitarię terrentis a-
 lias, alias timentis, in tenuiorum fortunas & vi-
 tam nullo prohibente grassabantur: præsertim cum
 aliis inita societate, multorum manus in agros pe-
 cora & villas irruebant, agentes ferentesque omnia,
 si quis resistere pararet, in vitam etiam sæuientes.
 miserabilis rerum facies. Vbique latrocinia, dire-
 ptiones, cædesque impunè exercebantur: nullus
 innocentię tutus locus, nullus tenuitati. Ergo cum
 vita omnis externis iniuriis esset infesta, ac ne ipsi
 quidem consanguinei inter se & necessarii à mutuis
 cædibus temperarent manus: qui à potentioribus
 premebantur, mutuo se cum aliis societatis fœdere
 constringere, & ad vnum aliquem iustitia fidẽque
 præstantem respicere cœperunt: cuius præsidio do-
 mesticas externalque iniurias prohiberent: æquita-
 te constituenda, summos cum infimis atq; cum his
 medios æquabili deuinctos iure retinerent. Hinc
 urbani cœtus primum regiaque maiestas orta est.
 quæ non diuitiis & ambitu, sed moderatione, in-
 nocentia, perspectaque virtute olim obtinebatur.
 Sic ex multarum rerum indigentia, ex metu & cō-
 scientia fragilitatis, iura humanitatis (per quam ho-
 mines sumus) & ciuilis societas, qua bene beateque
 viuitur, nata sunt. Nam & inter animantes alias,
 imbecilliores quæque & timidiores congregantur,
 ut quoniam vires singulis desunt infirmitatẽ quasi
 collatis symbolis & inopiam multitudo tueatur.
 Bestię solitarię versantur, leones, pantheræ, ursi,
 quoniam robore viribusque præstant. Sic factum
 ut homo ab ortu suo rebus omnibus destitutus,

præli-

præsidioque & armis carens, ex aliorum societate & industria pluribus bonis circumfluat, maiora munimenta habeat solus quam ceteræ omnes animantes, quæ vtrumque à natura ortuque suo habere videbantur. Inepte ergo natura à quibusdam accusatur quasi nouerca humani generis non mater, quæ muta animantia omnibus bonis instruxit: hominē autem inopem & infirmum in huius lucis vsum effudit, vt esset ludibrio in prædamque cederet. Ineptius alij neque sine impietatis nota, diuinam providentiam accusant, quasi omnia temere, nulloque rectore in terris circumferantur, vel eo argumento quod animal nobilissimum miserrimam vitam agat, præfidiis omnibus & ornamentis careat. In quo enim illi naturam vituperant, diuinamque providentiam fugillant, in eo eius vis & diuinitas mirabilius apparet. Si enim homo haberet ad propulsanda pericula vires roburque, neque alienis opibus indigeret: quæ societas esset? quæ reuerentia inter homines? quis ordo? quæ fides? quæ humanitas? & cum homine per disciplinam castigato, reuocatoque ad modestiam, constricto legibus, & maiori potestate nihil præstantius sit, nihil amabilius: quid eodem soluto legibus & iudiciorum timore immanius efferaciusque esset? quæ bestia tantas strages daret? cum sit sæuissima iniustitia tenens arma. Ita ex imbecillitate societas inter homines diuinū bonum, humanitas legesque sanctissimæ natæ sunt, quibus vita communis securior facta est & ornatio: omnisque hominis ratio ex eo maxime pendet, quod nudus fragilisque nascitur, quod alieno præsidio indiget atque alienis opibus adiuuari opus habet.

CAPVT II.

Vnum reip. præesse, quam plures præstantius est.

MAGNAM ergo atque admirabilem rationem habent, quæ præpostere constituta esse videbantur. ex imbecillitate & indigentia hominum civilis societas nata est, qua nihil est neque vsu salutaris, neque iucundius ad voluptatem. Adiuncta est regia maiestas quasi multitudinis custos, vno prælato de quo magna erat suscepta animis opinio probitatis & prudentiæ. quæ nullo principali apparatu terrebat, nullis initio legibus septa erat. equabili iure cum cæteris viuentem rectorem ciuium beneuolentia aduersus pericula muniebat. ex eius voluntate & arbitratu res publica vniuersa, & priuatæ controuersiæ cõponebantur: cum nihil esset tam graue q̃ tali Principe auctore posse consequi, modo iustū, tū singuli tū vniuersi nō speraret. Scribendi leges duplex causa extitit. Principis æquitate in suspicionem vocata, q̃ vnus vir nō præstabat, vt pari studio omnes cõplecteretur, ira odioq; vacaret: leges sunt promulgatæ, quæ cū omnibus semper, atq; vna voce loquerentur. Est enim lex ratio omni perturbatione vacua, à mente diuina hausta, honesta & salutaria præscribens, prohibensque contraria. Deinde hominum exaggerata malitia, armis fatellitum & maiestate deterrita, seueritate legum, metuq; iudiciorū illigata est: vt dum singuli metuebant supplicia, sese facilius vniuersi à flagitio continerent. Illud etiā fit verisimile, leges initio paucissimas extitisse, easque paucis & apertis verbis nulla ex-

la explicatione eguiffe. Legum multitudinem tempus & malitia inuexit tantam, vt iam non minus legibus quàm vitiis laboremus: leguleiorum stabulis repurgandis nullius Herculis vires & industria fufficiant. Neque nimis aspera supplicia initio sceleris fuisse à legibus statuta credendum est: sed cum vsus declararet maiore vim habere spem vtilitatis, voluptatisque libidinem ad cupiditatem inflammendam, quam pœnæ metum ad extinguendam, addebant semper aliquid ad seueritatem, donec ad mortem peruentum est. Quam ipsam, quia quidā pestilentes homines & nefarii præ voluptate contemnebant, maioribus exquisitisque tormentis ad terrorem incutiendum illam armarunt. Deinde Reges tuendis finibus magis quàm proferendis intenti, cuique vrbi aut populo suus, tot numero censebantur quantus erat numerus ciuitatum. Sic in diuinis libris atque profanis scriptoribus sæpe in regione haud latissima spatiis consideramus multos Reges exstitisse. Progrediente vero tempore siue plura habendi cupiditate impulsæ, siue laudis & gloriæ ambitione incitati, nonnunquam etiam iniuriis laceffiti, gentes liberas subiugare, cupiditatem imperandi causam belli habere, Reges cæteros litionibus pellere, & in omnium fortunis soli cœcerunt dominari, vt Ninus, Cyrus, Alexander, & Cæsar, qui magna constituerunt primi & fundauerunt imperia, non legitimos fuisse Reges, non mōtra domuisse sublata per terras tyrannide, non vicia vt videri volebant depulisse, sed prædatoriam exercuisse videantur, tametsi vulgi opinione immēis laudibus celebrentur & gloria. Hoc fuit initium, & progressus regiæ potestatis. De qua à magnis viris

10 DE REGE ET REGIS INSTI.

sæpe dubitatum est, an præstet cæteris principatuum generibus, commodiusq; sit rebus humanis ciuitatem vnâ aut prouinciâ ab vno regi, an inter plures diuidi potestatem, imperiumque, siue pauci hi sint ex omni multitudine selecti, siue vninerſi qui intra eadem mœnia habitant, atque eisdem legibus viuunt. Suppetuntque magna & multa in vtramque partem argumenta, quæ hoc loco summa colligenda sunt. Primum enim cæteris principatuum generibus regiam esse præstantius declarat, quod naturæ legibus maxime consentaneum est, vniuersitatis, cælique regimen ad vnum caput reuocantis: quod in cæteris naturæ partibus obseruamus à corde animantis vitam spiritumque diffundi in omnia membra: inter apes regem vnum præesse: in concentu musico cæteras voces ad vnâ referri atque ex illa pendere, quasi dominetur aliis. Quæ gubernandi ratio non solum mundi rectioni consentanea est, sed cum suis partibus congruens domo vna, pago, ciuitate: quæ ab vno regi amant, multa capita auersantur. Hoc primum argumentum est multis aliis exemplis illustre, cuius vim primi homines considerantes, qui propius aberant à prima & meliori progenie, eoque facilius rerum naturam intuebantur, vnius imperium amplexi sunt. quod Aristoteles fatetur multis locis, ab vnius principatu ad alias imperii formas ventum esse. Et est verissimile, vti antea dictum est, multitudinem initio ab iis oppressam qui maiores opes habebant, societate cum aliis inita, vnum aliquem sibi præfecisse ducem, qui iniurias hostium prohiberet, & vindicaret. Alias principatuum formas tempus inuexit. Vnde illæ voces natæ. *Multos esse Principes non est bonum: Rex v-*

nicus

nicus esto. Deinde ad conseruandam multitudinis pacem, vnus commodior est quam plures, qui sæpe sententiis discrepant, neque minus negotii, suis cōtrouersis & dissidiis exhibent, quàm ipsi habeant priuatorum litibus componendis. Prauæ cupiditatis, per quam mens excæcatur, iustitia corrumpitur, res publicæ & priuatæ perturbantur, minus in vno Principe quàm in pluribus est, siue rerum copia fastidium faciente, seu quia vnum quam multos prestare facilius est. imminuta cupiditate maior iustitiæ locus erit, maior libertati. Postremo cum principatus potestasque imperandi vana sine viribus sit: eæ vires in vno homine coniunctæ validiores sunt, maioresq; impetus dant, quam cum pluribus participatæ, siue illæ opes sint, siue aueritas imperandi, siue populi studia in vnum coniuncta, plura maioraque efficiunt quam diuisa inter multos. quod in rebus aliis videmus, virtutis in angustum contractæ maiorem esse efficaciam & potestatem quàm segregatæ & quasi multa aqua dilutæ. Res communes melius ab vno quàm à multis curantur, in pari robore & copiis plura vnus præstat, quam si plures operi ad moueantur quod vltus declarat bello gerendo fœdera inter multos inita neque esse diuturna neque valida Hæc erant in hanc partem argumenta valida atq; præclara. Quis neget? Quis non videat? Sed e contrario plurium principatû esse præferendum multa sciunt. Prudentia & probitas per quam salus publica stat: & respublicæ feliciter gubernatur, multorum haud dubium maior est quasi collatis symbolis cœna lautior. quod vni deest suppletur ex aliis. vnius Principis quanta cæcitas, quanta rerum ignorantia, præsertim in palatio qua-

si in cauea inclusi, neq; suis oculis singula confide-
 rantis? & est magna apud Principes omnes penuria
 veritatis. cui quis locus sit inter continuos vulcorū
 plausus, inter domesticorum mendacia & fraudes,
 omnia ad suum commodum referentium? Ea sub-
 lata Principem passim offendere quis miretur? aut
 quis vellet sine luce, sine oculis & auribus hominē
 vnum in fastigio rerum collocare? T. Manlius Tor-
 quatus cum consul esset declaratus, excusat valetu-
 dinem oculorum: quod indignum duceret ei rem-
 publicam committi, qui alienis oculis omnia ge-
 nere opus haberet. Qui alieno ingenio, aliena pru-
 dentia egent, is ad gubernandos alios idonei vide-
 buntur cæci hallucinantesque passim? Quod Gor-
 dianus Imperator grauiissimis ad Mithream socerū
 litteris conqueritur malum, Principum rationes la-
 befactare. Cui ipsi Reges Persarum vt mederentur
 ex parte, ministros delectos habebant spectata pru-
 dentia viros, quos ab officio, Regis oculos auresq;
 nominabant. Præclare cum rebus humanis agere-
 tur, si vt in gregibus & inter apes contingit, à præ-
 sidente vtraque regi naturæ præstantioris: ita rector
 populi conditione mortali maior esset Heros ali-
 quis, vti primis temporibus factum memorant. Sed
 quādo id datum non est: quod vni deesse videmus,
 vt virtutis & sapientiæ opibus ceteros vincat, nu-
 mero suppleatur. Deinde nulla maior pestis iudi-
 ciorum esse possit, quàm ira, odium, amor, cæte-
 riq; affectus animi, quæ præcipua constituendarū
 legum causa fuit: quoniam in vniuersum loquun-
 tur, neque vlla perturbatione animi deprauantur.
 constat autem huic malo magis obnoxium vnum
 hominem esse, plures difficilius corrūpi, donis, am-
 bitu

bitu, amicitia: quemadmodum multam aquā corrumpere, quam exiguam difficilius est. Adde multis de republica disceptantibus, q̄ ab vno peccatur ab aliis emendari, quorum in pari potestate incorruptius iudiciū est, vires maiores. Vnius Principis errata quis audeat castigare, arma tenentis & in acie linguæ (vti Aristoteles monuit) vitam mortemq; gestantis? furor non audacia sit eius voluntati repugnare velle, illumq; monendo dolorem facere: præsertim cū tam multi ad gratiam loquantur vaniloqui assentatoresque, quorum est semper magnus numerus, certa pestis quia blanda. Quisq; etiam in potestate sibi assentator est, sibi que blanditur. Ad hæc constricto legibus principatu nihil est melius, soluto nulla pestis grauior, & est argumentum oppressæ per tyrannidem reipublicæ, cū cōtemptis legibus ad rectoris nutum vertitur. Quis autem non intelligat, non fateatur vnus potestatem & vires, penes quem summa reipublicæ sit, omniaque præludia, difficillimum esse legibus contineri, ne maiora atq; insolita imperet populis vectigalia, iura regiæ successionis inuertat, omnia perfundet? & cū aliis magistratibus creandis inter plures communicetur potestas, siue senatus constituendus sit, siue legendi iudices: quis ferat vt in supremo magistratu vnus tantum rector præficiatur. cuius muneris grauissimæ partes sunt & variæ, bellum contra hostes gerere, subditos in pace continere, vniuersamq; rempublicā domi forisque præstare. His argumentis victi quidā manus dant eruditione præstanti viri, præsertim ex eorū numero q̄ in liberis ciuitatibus nati sunt: & est insitū natura, vt assuetis sit re homines malint, nisi quæ vltus manifeste

arguit: neque periculo vacabat patria instituta mouere, contraria quamuis sentientes. quod maximis philosophis video contigisse, vt regiae potestati se minus æquos præbuerint. Aristoteles certe cum regiam potestatem probet maximè eius viri, qui cæteros omnes populares probitatis & prudentiæ opibus vnus vincat, in quem omnes animi & corporis dotes, quasi secum ipsa certans natura congesterit larga manu, quod vix aliquando contingat: cæteris ciuitatibus vbi plures viuunt, ingenio & prudentia præstantes, à pluribus gubernari satius fore arbitratur: iniquumque videri, qui nullas maiores opes ingenii, prudentiæ, probitatis ad rempublicam attulerit, summam eum rerum ad se trahere, supremamq; potestatem occupare exclusis omnibus aliis. Ipsi etiam diuini libri regiae potestati parum fauent iudiciis initio constitutis, qui Iudæorum rempublicam gubernarent. Quam reipublicæ formam ad ciuilem spectasse declarat, quod ad eam honorem electione, atque ex omnibus tribubus qui videbantur idonei, sumebantur, nulla præterea facultate leges gentis aut mores mutandi: vti illa Gedeonis verba declarant. *Non dominabor ego neq; filius meus, sed dominabitur vestri Dominus.* Regiā potestatem in eam gentem tempus inuexit, & malitia atque improbitate. Heli primum, deinde Samuelis filiorum irritati populares Regem sibi dari ex orserunt, multum quamuis reclamante Samuele, atque imminentes ex eo calamitates seuera denunciatione prædicente: foreq; vt accepta potestate Reges abuterentur ad tyrannidem. Quo argumento efficitur, aut regiam potestatem ciuili præstantiorem non esse, aut illius certe populi moribus,

bus, atque eo præsertim tempore non satis fuisse accommodatam. Quod enim in aliis rerum generibus contingit, vt quæ præstantiora sunt & elegantiora non omnibus conueniant, vestes, calcei, domicilia: idem in reipublicæ forma contingere arbitror, vt quæ præstantissima sit, eam non omnium populorum mores & instituta recipiant. In non dispari enim argumentorum pondere, & ea sententiarum varietate animus inclinabat vt crederem, ac vero pro certo ponerem, vnius principatum cæteris omnibus reipublicæ formis esse præferendum. Quem ego quidem non negabo magnis periculis esse obnoxium, sæpe etiam degenerare in tyrannidem: sed ea incommoda maioribus bonis video compensari: neque alios principatus suis vitiis carere, & periculis multo granioribus quisquam negabit, & vt sunt res humanæ fluxæ inconstantesque, prudentis viri partes sunt, nō omnia incommoda, sed maiora vitare, persequi quæ maiores opportunitates afferre videantur. ac præsertim concordia inter ciues retinenda, (sine qua quid esset respublica?) aptissimum esse vnius principatum nemo dubitabit. qua conseruanda alia mala & pericula dissimulari satius arbitror. Quid enim pace præstantius, per quam ciuitates ornantur, illustrantur, fortunæ publicæ & priuatæ stant? Quid bello exitalibus, quo euertuntur, vruntur, intereuntq; vniuersa? Concordia parua imperia augentur: dissidiis maxima concidunt. Deinde cum in omni populi parte improborum numerus sit multo maximus si rerū potestas penes plures fuerit, in omni deliberatione pars sanior à peiori superabitur: neque enim suffragia ponderantur, sed numerantur, ac ne fieri qui-

dem aliter potest, quod in vnus principatu non cōringat: cūm Princeps probitate & prudentia perspecta sit, quod non parum sæpe continget, & ipse quod optimum factu erit sequetur, & pro iure acceptæ potestatis prudentiores secutus, populi leuitati, improborum temeritati resistet. Calamitates motusq; graues in Hispania, quo tempore indulgentia paterna in plures filios diuisus est principatus, vti à Sãctio Rege Vasconum, qui Maior est dictus, & à filio eius Ferdinando factum scimus, documento esse debent, imperium indiuiduum esse debere: naturã potestatis esse incommunicabilem: ambitionem imperandi impotens malum esse, impium, inquietum, suspiciosum, fallax: nulloque amicitia neque propinquitatis respectu frenari, quominus omnia permisceat atque pessundet. Debilitari vires inter plures partita cura, illud argumento est: quod non alia causã quã ditione inter plures tributa, contentionibusque intestinis ex eo natis factum est, vt Maurorum gens steterit ea tempestate diuisa & ipsa in plures regulos, eoque opportuna maximẽ exitio. quod ipsum multis aliis temporibus accidit. Quod si in vnus prouinciã partibus plures Principes esse debent, quamuis discreti finibus, multo minus in eadem parte, imperio inter plures communicato. Verum ita vnus principatum præferendum iudicamus, si optimos quosque ciues in consilium adhibeat, atque senatu conuocato ex eorum sententiã res publicas & priuatas administret. sic enim priuatis affectibus medebitur & imprudentiã. sic cum regia maiestate coniunget optimates, quam Aristocratiam dixere veteres: sic ciuitate vniuersa aut prouincia, cursum

tenen-

tenente, optatum felicitatis portum occupabit. Rege priuatis affectibus seruiente, aut ex suo aulicorumue iudicio subditos gubernante res publicas aut priuatas, nulla pestis grauior excogitari potest: quod magnorum imperiorum miserabiles casus declarant, cladesque ab omni memoria graues. cum enim relicta Regis beneuolentia in eo tyrannum induat, cum eius nomine regnent aulici: vniuersas reipublicæ partes euertat necesse est, subditosque eius fidei creditos in grauissimas calamitates præcipites det. Estque natura ita comparatum, optima quæque, si corrumpantur, in peiora & tetriora mala desinere. Neque leue argumentum est regiam potestatem cæteris esse præstantiorem, cum eadem labefactata atque in contrarium versa, desinat in tyrannidem omnium pessimam atque pestilentissimam formam gubernandi. Optimo enim pessimum opponatur necesse est, maxime pestilentem saluberrimo principatui.

CAPVT III.

Num principatus hereditarius esse debeat.

VNIVS principatum, quem monarchiâ Græci dixerunt, cæteris omnibus præstare explicatum est: eius præsertim qui ciues omnes prudentiæ, probitatis & iustitiæ opibus vnus superet, nulli cedat: quem subditi quasi de cælo dilapsus hominem supra conditionem mortalem intueantur, admirenturque. Ea namque gubernandi ratio mûndi rectioni consentanea est, cum natura rerum cõsentiens, & aliarum animantiũ gubernatione, Deo
amica:

amica: cūm respublica per eum modum Deo similioreuadat, qui maximè vnus est. Dei autem similitudine, quoad natura humana recipit: tum singulitum vniuersi felices efficiantur. Ad hæc bonum & vnum ita inter se apta & connexa sunt, vt boni ratio vnus rationem consequatur (vti acuti philosophi disputant, & res ipsa indicat.) Constat autem rempublicam vnus imperio constrictam, magis quàm plurium vniri inrer se & cum suis partibus: atque adeo meliorem, perfectioremque fore, quàm si plura habeat capita fateamur necesse est. His argumentis ad superiora adiunctis, quæ proximo capite sunt posita multa atque illustria, satis arbitror confirmari regiam potestatem excellentiorem esse ea reipublicæ formā, vbi dominantur multi, siue procures siue populares. Debet quidem vir prudens meminisse temporum & reipublicæ in qua natus est, neque nouarum rerum studio incitari: meliora tantum voto expetere, atque cogitare, vix imperia & respublicas nisi in peius mutari. si tamen optio detur, si hominum & reipublicæ, in qua viuit, conditio patiat, præstantissimam reipublicæ formā pro virili parte fundabit, modo sine motu tumultuque ad vnus imperium directam vnus constrictam potestate. His ita constitutis quæstio sequitur neque minus grauis neque minori difficultate implicita. Conueniat vno Principe sublato per mortem, principatum esse hæreditarium: an successorē ex omnibus dari præstet, vti in plerisq; gentibus obseruatum scimus cura, ne regia potestas data ad salutem, diuturnitate imperandi certaq; successione in tyrannidem degeneraret. & filios sæpe paterna in Iulgen.ia, copia voluptatum corrumpi,

& paren-

& parentibus esse dissimiles nō ignorabant. ea culpa breui imperia cōcidisse. Quid autem exitius, quid tetrius, quā fortunæ temeritati rempublicam permittere? iuuenem prauis moribus, aut puerum saepe in cunis vagientem, & quod deterius est foeminam imperio præfici, exercitus, prouincias, copias, ex vxoris sinu dari accipique temere nullo delectu? & quod virtutibus erat debitum, nullis iam meritis, contra malis artibus obtineri gentis principatum: rempublicamque vnus respectu grauissimis procellis exagitari? & quidem (vt alias gentes missas faciamus) ex diuinis libris satis perspicitur, Idumæorum Reges electione, rerum summæ fuisse præfectos, nec parentibus successisse filios. In Hispania tandiu Principes omnibus imperaturi ex omnibus eligebantur, quandiu in ea Gotthorum imperium stetit: imperio & legibus commutatis hæreditariam successionem tempus inuexit. nimia Regum potentia, populisque Principum voluntati blandientibus hæreditaria successio inuenta est. Neque deerant viri prudentes, qui magnis in speciem argumentis iuri id atque æquitati consonum esse disputarent, priorum Principum beneficijs deuincti & in assentationem effusi: aut quia ita sentiebant. Principum filios ex nobilissimo sanguine procreatos, & in plena sanctitatis atque prudentiæ domo educatos, similes fore maioribus affirmabāt. Ex priuatis factos Principes superbos atque arrogantes euadere: vt videmus pauperibus contingere cū repenti facti sunt diuites, honores adepti sunt, graues intolerandosque existere. in magistratu, omniumque rerum licentia mores commutari aut apparere indolem vitiorum, naturæ peruersitatem,

tatem, quæ priuatæ fortunæ humilitate tegebatur: non secus ac quassati valis vitium humore infuso perspicitur. Nouo Principe designando (quod superius est indicatum) improbos vincere, quorum est in omni multitudine semper numerus maior. Romani imperii opes & potentiam corruisse nulla re magis, quam Principum electione à pratorianis occupata. magno sæpe dedecore maiestatis, vilissimi plerumque homines magno rempublicam licentes in rerum imperii fastigio collocati sunt. Sed & in Hispania ex minoribus principatibus licet de summa disputationis iudicare. Erant in Castella vlteriori ante annos ducentos oppida nō pauca, quibus, ducta ab antiquo consuetudine, dominos designare liberum erat. Quædam ex vniuersa gente cum Principem iubebant, quem suis rationibus opportunum maximè iudicarent: alia ex vna tantum familia. Vtraque ab ea libertate Behetriæ vulgò vocabantur, tanta ex ea re legum & iudiciorum perturbatione, vt ea voce pæssim vtantur Hispani, cum rem maxime perturbatam significare volunt: vbi nihil ratione agitur, sed vis, clamor atque libido dominatur. Quæ mala omni ratione vitanda sunt, & in non minori periculo hæreditas retinenda est in principatu: meliusque sperandum de Principum filiis, quam in priori disputatione ponebatur. Sed & si spes fefellerit concepta popularium animis, vti non parum sæpe accidit, id incommodum maioribus commodis compensari cōstat. Reuerentiam exhiberi maiorem ijs, qui ex Regibus aut atauis nati sunt, non à ciuibz modo sed ab externis ipsisque publicis hostibus. Imperii maiestas quid aliud quam salutis tutela reipublicæ salus est

lus est? quod Iacobus Abēucephus bis apertè de-
 clarauit, semel Zaharæ Alfonso Regi cognomen-
 to Sapienti, qui ad eum supplex accesserat, altiori
 sede data: qui honos hōspiti est habitus, & quoniā
 Alfonso ex Regum progenie ortus, & in regni spē
 à prima ætate educatus, dignitate maior erat. Iterū
 cum Cæsariano, quam urbem in Bætica sextū iam
 mēsem obsidebat cum numerosis Afrorum copiis,
 repente mutato consilio, raptimque transmissis Le-
 thi discessit, veritus ne si cum Sanctio Rege Alfon-
 si filio, qui proximis locis tendebat contractis ra-
 ptim copiis, ventum esset ad manus, in pugna vin-
 ceretur, neque dissimulauit timoris causam. rogan-
 ti enim, ecurr fugæ consilium cepisset, *Hostis, inquit,*
quadraginta nihilominus Regibus ortus tanto septus præ-
sidio pugnaret ante oculos versantibus nobis ad terrorem,
illis ad fiduciam: cū ego in nouam familiam Barra-
neda primus regni maiestatem intulerim. Tanti refert
 in Principe maioribus Principibus esse natum. no-
 bilitas enim instar lucis est, multitudinis sed & p-
 cerum oculos perstringentis frænantisque temeri-
 tatem. Et est natura datum vt res communes &
 imperia magis opinione hominum quā rebus i-
 osis gubernentur. Pereunte obsequio imperium
 etiam intercidit: feruntque æquiori homines ani-
 mo, quem Princeps infelicitè genuit, quā qui e-
 lectus est non male. Ad hæc principatu factō hære-
 ditario, perpetui quodammodo Principes perpe-
 tuæ reipublicæ dantur, quod saluberrimum est: sic
 enim inter regni turbulentæ tempestates motusq;
 graues, quasi principatu cōtinuato, magnæ de suc-
 cessione contentiones, simultatesq; vitantur, quas
 existeret necesse est sublata in principatu hereditate.

Demum

Demum res communes diligentius quasi propriæ curantur ab eo, qui posteris relicturus est quam acceperit potestatem: negliguntur ab aliis, qui exiguo vitæ incertoq; tempore circumscriptum principatum habent. Præsertim cum quisque vereatur ne successor, ut sunt homines, eorumq; iudicia varia, eius præclara cœpta consiliaque aut inchoata relinquat, aut vertat in contrarium: vti contingere videmus, ubicunque principatus, populi aut procerum suffragiis demandantur. Equidem non negabo Aristoteli, quali & quanto philosopho? non præbari ut filii parentibus sine discrimine succedant, lib. Polit. tertio, cap. vndecimo. Constat præterea filios sæpe à paternis virtutibus degenerare. veteres historiæ testantur sacræ atque profanæ: innumera exempla proferri possunt calamitatum, quas reipublicæ intulerunt Principes à maiorum virtutibus degeneres. Nimirum exolescente indole probitatis, non secus ac in fatis & pecudibus semina cælo, terraque, tempore maxime mutantur. Sic ardēs Principum ingenium copia voluptatum aut prava educatione extinguitur. utque singuli morituri nascimur, ita miramur dolemusque indolem stirpium, fatorum, animantium atque familiarum suos veluti natales incrementaque habere, ac tandem consenescere interireque: quod in postremis Castellæ Regibus considerare licet. Fuit in Henrico eo qui Petrum Regem fratrem suum interfecit, familiæ conditore viuudum ingenium & supra ortus conditionem animus maior. In Ioanne filio felicitas multo minor, neque par industria vigorque rebus gerendis domi forisque. In Henrico nepote ignea mens, animus orbis terrarum ac cæli capax: sed imbecil-

secilla valetudine, breuique ætate diu præstare nõ
potuit quales promiserat virtutes. Ioannes eo no-
mine secundus ingenio fuit erudito magis litteris,
quam rebus gerendis idoneo. in quo & eius filio
Henrico consenuit maiorum gloria, atque in ludi-
brium versa est: industriaque & virtus aliena sibi viã
ad eorum regnum muniuit, ambiguõ tunciure, pu-
blico deinde commodo. Quæ quidem omnia eõ
pertinent, vt intelligatur filios non parum sæpe pa-
rentibus dissimiles existere ingenio, natura, mori-
bus. Sed neque negare possumus, Principes neque
minus ignauos, neque minore prauitate morum,
sic ne minori quidem numero per electionem ex-
stitisse quàm post susceptam hæreditatem. Excute
veteres annales, atque memoriam antiquitatis re-
pète, illas imperii Romani fæces, monstraq; Clau-
dium, Othonem, Vitellium, Heliogabalum, alios
considera. num alia ratione euectos ad imperium
putas, quàm suffragatione militari? Mitto externa.
an erit aliquis tanta cõfidentia qui audeat, aut tam
ignarus rerum nostratarum, qui non confiteatur in
Hispania rerum potentibus Gotthis, quo tempore
eligebantur ex omnibus Principes, multo peiores
Reges quàm tempore consequenti extitisse? An
Witiza Rodericusque memoria exciderũt postre-
mi Gotthorum Reges, quorum scelera funestã cla-
dem vniuersæ Hispaniæ attulerunt? Præclare cum
rebus humanis ageretur, si quæ à sano initio susci-
piuntur eadem perseuerarent, postremaque cum
primis connexa aptaq; essent. verum ignauia mali-
tiaque hominum, tempusque cuncta deprauat. ea
est humanæ vitæ conditio. Nos stulti atque inepti
rerum æstimatores, qui alterius partis vitia accu-

santes nolumus considerare in quæ incommoda antiquis temporib. diuersa ratione suscepta incurreretur. quæ videbimus vitia auersamur, præterita præsentibus potiora fuisse, foreque existimantes, vnde malorum orbis recurat. Quæ tamen si minora antiquis temporibus extitissent, comitiorum æstus, ambitionis terræ incommoda, qua alia ratione, nisi hæreditate suscepta possint procurari. Porro ad domesticam tranquillitatem retinendam nulla cōmodior ratio sit, quàm lege successore designato, ne studiis populorum aut cupiditati Principum locus sit, sublata omni contentionis facultate. Sic commodius fore cogitabam hæreditariū esse principatum. Et vitia Principis præsertim in tenera ætate, recta institutione castigari possunt: qua sæpe deprauatæ naturæ frænantur, vertunturque in cōtrarium. q̃ si secus contingat, neq; votis & diligentia par successus fuerit, dissimulandum censeo quatenus salus publicā patiatur, priuatimque corruptis moribus Princeps contingat. alioquin si rempublicam in periculum vocat, si patriæ religionis contemptor existit, neque medicinam vllam recipit, abdicandum iudico, aliumque substituendum: quod in Hispania non semel fuisse factum scimus. quasi fera irritata omnium telis peti debet, cum humanitate abdicata tyrannum induat. Sic Petro Rege ob immanitatem deiecto publice Henricus eius frater, quamuis ex impari matre, regnum obtinuit. sic Henrico huius abnepote ob ignauia prauosq; mores abdicato procerū suffragiis, primū Alfonso eius frater, recte an secus non disputo, sed ramē in tenera ætate Rex est proclamatus: deinde defuncto Alfonso, Elilabetha eius soror Henrico inuito

inuito rerum summam ad se traxit regio tantum nomine abstinēs dum ille vixit. Quibus temporibus multa deprauate fuisse facta fatemur. Verū omne magnum exemplum habeat aliquid de iniquo, p-
odemodū necesse est: & quod priuatim peccatur, publica salute deiecta; prauitate cōpensatur. Neque vni tantum familiæ principatum tribuendum cē-
eo iure hæreditario: sed etiā cū multi filij Principis extiterint, designandū lege, quis in defuncti patris locum & opes reponatur. ne quoad fieri possit tudinis populi locus relinquatur, vnde publica tranquillitas perturbetur, cuius prima cura esse debet. neq; n. in principatu probamus quod Plato faciendum censuit in hæreditate priuata, vt cæteris exclusis vni filio relinqueretur vniuersa, sed voluntate patris prælato, certaue sententia: quo filios obsequentiores parētibus faceret scilicet. quod fere institutum in Hispania Aragoniæ sequuntur. Verum ex priuatis hæreditatibus nullum periculū imminet: ex principatu graues contentiones existere necesse est, nisi lege definita sit successio. quales inter Mauros Principes in Africa atq; Hispania extitisse sæpe confidero, bella exitialia, pullos occisosque Reges non tantū ingenio gentis ad murandos Principes pronæ sed etiā quod certa lege & more, quis inter filios succederet, fixū non erat. Porro moribus nationum video susceptum, vt maiores natu filij cæteris præferantur, scēminis mares: tamen si Dauidem videmus Salomoni minimo omnium filio regnū de manu dedisse, maiori abdicato. quod non negabo ab aliis Regibus fuisse in ea gente factitatū Dauidis exemplo. Et primis temporibus cōstat Iacobum Patriarchā iura primogeniti Rubeno ablata

in Iosephum transtulisse, vti diuini libri testantur. Verum Rubeni flagitium impietasque grauis eo supplicio est vindicata. Dauidem non sine diuino instinctu & inflatu crediderim id exemplum reliquisse, quod Principes alii aliquando imitati sunt: nostri etiam imitentur, cum aut maior natu filius fædus flagitio est, neque recipit sanitatem omnibus remediis tentatis, aut minor natu excellenti præcæteris virtute est, nō arbitror iniquum aliquando fore, si fratribus maioribus præferatur, modò sine motu contingat contentioneque: pater Princeps hærede instituendo non priuatis affectibus ducatur, sed publicam salutem respiciat, quod auorum memoria Ioannes Aragonius Rex fecit, nostra pater tuus, capto vterque Carolo filio suo maiori. nimirum Ferdinando Catholico Hispaniæ imperiū superi tunc destinabant, nunc tibi atque maiorum laudes veris virtutibus æquatur: quod ista indoles ingenii & præclara institutio pollicetur, & nos votis nostris libenter fauemus. Sed quoniam diuini hominis est affectibus priuatis resistere, vixque tantum virtutis splendorem nostri mores, recipiunt, retinendam fore consuetudinem arbitror: neque pro Regis arbitrio successionem etiam inter filios mutandam videri. præsertim cum leges successionis mutare non eius, sed reipublicæ sit, quæ imperium dedit iis legibus constrictum, ordinum consensu id faciat opus est. De fœmina an nulla ple virili suscepta, aut defunctis fratribus debeat rebus præfici dubitari solet, & moribus multarum prouinciarum fixum est: ne fœmina imperii hæres sit. quid enim mulierem præficient ad res gerendas ineptam, cōsiliū inopem, quæ si domi præsideret magna

gna perturbatio esset, an eam vniuersæ reipublicæ præfici patiemur? pacis bellique consilia ab ea prodibunt? Et quidem in Hispania non vnus mos fuit, neque ratio eadem. In Aragonia sæpe fœminæ ad regni hæreditatem admissæ sunt, sæpe exclusæ. Verum cum in diuinis libris legamus Deborah Iudeorum rempublicam tenuisse, cum multò plures prouinciæ id sequantur, vt fœminis deferatur imperiũ nulla virili prole: ac in Castella profecto, quæ nobilissima Hispaniæ pars & prouincia est, exterarum nulli cedit, in Vasconibus item id videamus à primis temporibus susceptum, vt sexum in imperio non disceant: non putamus nostrum morem viciuperari iure posse & alioqui multas commoditates habet: hæreditatem cum electione cõiungi fœminæ hæredi ex omnibus viro delecto, qui cæteris præstet. Imperia per coniugia amplificari: quod aliis prouinciis non contingat. Hispanas res scimus in hanc imperii amplitudinem venisse, non magis armis & virtute, quàm per varia Principum coniugia iunctis multis prouinciis principatibusq;.

CAPVT IV.

De iure regie successionis inter agnatos.

GRAVES de successionem rixæ, exitiales contentiones vitantur successore in omne tempus per legem designato, neque relicto in cuiusquam arbitrio, defuncto aliquo Rege quis in eius locum substituatur: ne patri quidem Regi potestate permessa ex filiorum numero heredem principatus, quem maxime voluerit designandi. In quo publicæ tranquillitati consulitur, qua in rebus humanis

nihil est salutarior. Leges, quibus constricta est successio, mutare nemini licet sine populi voluntate, à quo pendent iura regnandi. Eæ leges pars in æ incisæ in tabulasque relatæ, pars moribus institutisq; singularum prouinciarum conseruantur. Sed de scriptis legibus, quomodo intelligendæ sint, dubitari potest: consuetudines sæpe pro rerum conditione mutantur. Inde totius controuersiæ difficultas existit: quam scribentium diuersitas & altercatio magis etiam obscurauit. Filios patribus in regno succedere moribus populorû receptum est, ac ferme virili sexu, natuq; maximos, vti paulo ante dictum est. sed vbi superstitre patre Principe è pluribus filiis maior natû decessit prole relicta, nepos a uo defuncto an eius patruus præferri debeant, dubitatum sæpe est: illustriaque in vtramque partem exempla extant: tum in Hispania tum in cæteris prouinciis patru nepotibus prætermisissis regnum obtinuerunt: nonnunquam econtario nepotes ad regnum vocati sunt decedentibus auis. Quod æquitati esse atque legibus magis consentaneû plerisque visum est, in auiti regni spem natos atque educatos non esse ea spe, eoq; iure spoliandos: acerbumque videri patris obitum noua cumulari calamitate filiorum. Illud maiori sententiarum varietate disputatur: omnibus liberis sublati, aut nulla à Principe prole suscepta, ex agnatis quis debeat ad scepra vocari, Regeq; defuncto successor dari. Finge illi fratres sororesque antea fuisse, extinctosque iam esse: an nati ex sororib. an ex fratribus: an stirps consideranda, si ex maribus si ex fœminis sint prognati: an singulorû agnatorû capita, non secus ac si filii essent cõparanda, sexus atque ætatis inter ipsos

modo

modo discrimine perspecto. Præterea an gradu remotiori præferendus sit, vt nepos maioris fratris patruo, aut amitæ. Omnino in cæteris bonis, quæ hæreditario iure proueniunt, vtroque modo contingit: legeq; imperatoria, quæ lex est de hæreditate ab intestato proueniente scitum est, auo cum patruis nepotes ex filio defuncto succedere, in stirpem tamen relatos: vt nihil amplius obueniatur omnibus quam parens, si superstes esset: de hæreditate participaret idem sancitum cum defuncto fratri intestato frater succedit, filios ex fratre alio in stirpem relatos cum patruo ipsorum, defuncti fratre hæreditatem capere. nam si cum patruo nepotes aut filij fratrum non succedunt, sed aut hi inter se cõparati, aut patruus hæreditatem addeunt, aut qui remotiori gradu propinquitatis, defunctum attingunt: in capita vt referantur, & æquas singuli portiones accipiant necesse erit. Ergo in priori hæredum genere repræsentatio suscipitur, excluditur in posteriori. Vtrũ horũ in regno obseruari debeat cũ descendētibz sublati omnibz filiis nepotibzq; p̃p̃inqui à latere ad imperiũ sceptraq; vocantur, magna quaestio est incredibili sententiarũ varietate inter iureconsultos exagitata dubiaq;. Numero tamẽ & eruditione potiores capitũ rationẽ haberi iubẽt, negãt stirpis: q̃ iure sanguinis regnum obueniatur, dicuntur autem sanguini dari, quæ more, instituto, lege aut priuati cuiuspiã volũtate vni cuipiã familiæ destinata capiũtur, nõ iudicio & volũtate vltimi possessoris: vt alia quæ hæreditario iure p̃uenientia pro volũtate mutãtur. Eoq; in pari p̃p̃inquitatẽ iubent, nisi lege prouinciali secus sancitũ sit, præstantissimũ sexu, ætate, prudentia ex ea familia cognatorumque

40 DE REGE ET REGIS INSTIT,

numero ad regni successionem vocandum. Quod
 fœminis, quas ipsa natura ab imperio seiunctas vo-
 luit, puerisque ætate minoribus, & curis grauiori-
 bus impari, diuersa sententia aditum ad regnū pa-
 tet faciat, quæ magna pernicies est, omnibusq; pia-
 culis procuranda: reicienda repræsentatio quasi
 iuris figmentum, neque extendenda ad ea, quæ ex-
 pressa legibus institutisve populorū non sunt. Quid
 enim, an commentis fictionibusque susceptis rem-
 publicam præstanti rectore spoliabimus, permitte-
 mus inepto, cui tutore & gubernatore opus sit? at-
 que in manifesta pericula incommodaq; scientes
 prudentesque præcipitabimus, vanasque cogitatio-
 nes & argumenta multorum salute potiora iudica-
 bimus? Apage tantum probum tantumque malū.
 At parentes omnia sua vt bona sic iura cum gene-
 ratione transfundunt in posteros, verū in iure quæ-
 sito: in futuro si superstites ij essent, non item. At in
 minoribus principatibus hæredes reuocantur ad
 stirpem, & ex parentum conditione non secus ac
 si ij viuerent de filiorum iure, an propinqui defun-
 cti adeant hereditatem iudicatur: fœminaque mo-
 do ex viro nata præfertur mari, cui ex matre ius suc-
 cessionis quæritur. Negant id quidam. deinde si cō-
 cedatur, non continuo verum est tantundem in
 regni successionem seruari debere: vbi multa propria
 sunt ab aliis omnibus hereditatibus seiuncta: mi-
 nor repræsentationi locus, si reipublicæ incolumi-
 tas procuranda est. Sed vt in pauca disputationem
 conferamus. Sint ex iustis nuptiis modò iusti si lij
 quorum honor principatusque disceptat, imperijq;
 sanctitas ad coniugij sanctitatem adiungatur, in pa-
 ri propinquitate eorum qui defuncti scepra am-
 biunt,

biunt, qui ætate, sexu, virtutibus præstantior est, ei regnum deferatur: nisi priuatis provinciæ legibus aut more secus sancitum sit: quibus standum putabamus. Nostra disputatio ex ipsis naturæ principiiis procedebat & iure communi: quæ ratio Hispanorum moribus consentanea est. Constat etiam iura regnandi in armis plerumque homines ponere malis artibus ambitiosos atque vâcordes: & qui minus iure, plus viribus sæpe potest: silent enim inter arma leges. nemoque est qui oblatam facultatē regnandi, legum arbitrio permittat. Neque negamus iure successionis controuerso, eam sequi partē rempublicam posse, modo voluntate certoq; iudicio, quæ rebus & tempori maximè accommodata videatur: vnde varia in vtramq; partem atque illustria exempla manarunt, tum in aliis Christiani orbis partibus, tum præsertim in Hispania. Henrico eo nomine primo Castellæ Rege in tenera ætate sine prole defuncto è duabus sororibus Berengaria prælata est Ferdinandi Regis mater, eius cui vitæ probitas Sancti cognomen adiunxit. Blanca Galliæ Regina prætermissa est Ludouici itidē Sancti Galliæ Regis mater, quæ maior natu erat. tametsi in eo procures secuti videntur, ne externi in Hispania imperarent. Consilium proculdubio salutare, vti perpetua felicitas Ferdinandi, vitæq; innocentia, morum sanctitas declarauit. Alfonsi Regis cognomēto Sapientis Sanctius minor filius, quia iudoles inerat, periculosum tenenti arma quod ambiebat denegare, nepotibus ex maiori filio prælatus est. Verum omissis veteribus recentiora proferatur. Henricus re & cognomento Nothus fratrem Regem, quia imperio ad perniciem multorum abutebatur,

sua ipse manu interemit, eiusque filias paterna hæreditate spoliauit regno occupato. quod nisi iure factum est, priores in Castella Reges iniuria regnasse fateamur oportet. Consequentibus annis Ioannem Auihj Magistrū Lusitania Regem iussit, iure an iniuria non disputamus: sed certè obscuri natales, Castellæ arma deturbare eum, aut posteros nō potuerunt, quominus ad nostram ætatem imperium ab eo constitutum bonis omnibus & felicitate cōspicuum steterit. Neque multo post duæ Ioannis Aragoniæ Regis filiæ à paterno regno depulsæ sunt: Martinusque Ioannis frater eo defuncto ex Sicilia ad imperii sceptrum euocatus, quoniam rationes publicæ conturbatæ id postulare videbantur. Quod Petronilla olim Regina Ramiri Monachi filia secuta sub ipsum partum facto testamento ventrem heredem scripsit, si mascula proles esset, si filia Raymundum Barcinonensem virum suum substituebat hæredem exemplo memorabili: quod filius Alfonso retractauit ad regni hæreditatem, contra quam mater fecerat, filiabus restitutis. Sic iura regnandi ex Principum voluntate mutantur, vsq; eo, vt in ea prouincia inueniamus aliquando exclusis à regno filiabus, nepotibus ex iis relictam succedendi facultatem & ius. Mitto Ferdinandum in Martini Regis defuncti locum ad imperium Aragonium venisse è Castella: vbi res communes pro puero Rege Ioanne secundo procurabat. Gloria rerum gestarum præclaraque virtus imperium dedit, magis quàm quod iure alios æmulos superaret. Nimirum quod publicæ salutis causâ, & communi consensu statutum est, eadem multitudinis voluntate rebus exigentibus immutari quid obstat? certe iure inter

multos

multos controuerso, quis amplecti vetet consilium salutaris? An iniqui iudices in causa omnium grauiissima esse velimus? præsertim cum iura regnandi hæreditaria fere sint facta magis dissimulâre populo, & priorum Principum voluntati repugnare nõ auso, quam certa voluntate, liberoq; omnium ordinum consensu: vti fore opus videbatur.

CAPVT V.

Discrimen Regis & tyranni.

SEx sunt genera principatuum formæq; respublicas gubernandi, summa hoc loco designanda, priusquam quid inter Regis beneuolentiam & tyranni væcordiam interfit, explicamus. Regia potestas, vni homini delata rerum omniũ summa atque vnius arbitrio constituitur. Optimatum quam Græci Aristocratiam dixere, sancitur, eadem potestate inter paucos virtute præstantes tributa. Nam quæ respublica proprio nomine dicitur, tum existit, cum vniuersi populares imperii participes sunt, eo temperamento. vt maiores honores & magistratus melioribus commendentur, minores aliis, vt cuiusque dignitas aut meritũ est. in populari enim principatu, quæ Democratia vocatur, honos promiscuè atq; sine delectu, maioribus, minoribus, medijs communicatur: quæ magna peruersio est, velle comparare quos natura seu vis altior fecerat inæquales. Ita popularis gubernatio reipublicæ opponitur, quæ admodum paucorum principatus, quæ Græcè Oligarchia est, optimatum regimini. nam quauis vtrobiq; ad paucos quosdã rerũ potestas deferatur, in illis præficiendis virtus, in paucorũ principatu diuitiæ

considerantur: & ut quisque censu superior est, ita maximè præfertur aliis. Tyrannus, quæ postrema ac pessima gubernandi ratio est, regię opposita, grauem in subditos exercet potestatem plerumque per vim occupatam: certè à sano initio profecta in vitia definit, ac præsertim auaritiam, libidinē, crudelitatem. Et cum Regis veri partes sint, tueri innocentiam, coercere improbitatem, dare salutē, rem publicam bonis omnibus atque felicitate amplificare: tyrannus contra maximam potentiam in libidinibus infinitæ licentia atq; fructu constituit, nullū scelus sibi dedecori fore putat, nullum est tantum facinus quod non aggrediatur. potentium fortunas euertit, per vim labem castis infert, bonis vitam eripit, nullumque est probri genus, quod non in omni vita suscipiat. Præterea Rex mitem & tractabilem se præbet, aditus faciles habet, æquo cum cæteris iure viuit. Tyrannus quia ciuibus diffidit, quos timet, terrere consuevit principali apparatu moleque fortunæ suæ, seueritate morum, iudiciorum immanitate. Ergo de Rege & tyranno quomodo differant paulo plura dicenda sunt, atque vtriusque principatus initia, media, progressus considerandi. Rex quam à subditis accepit potestatem singulari modestia exercet, nulli grauis, molestus nulli præterquam improbitati & vācordiæ. qui in aliorum fortunas & vitam temere grassantur, in hos seueritatem exercet: aliis omnibus paternā exhibet charitatem: seuerique iudicis personam, quam ad tempus nefarii homines imponunt, eorum sceleribus vindicatis libenter exuit, seque in omni vitæ parte facilem omnibus præbet. nullius inopia, nullius solitudo, non modo populari accessu, sed ne regia qui-

quidem & conclavi excluditur. Omnium quætelis aures patent. toto denique imperio nihil acerbum est, nihil crudele: contra multa exempla clementiæ, mansuetudinis, humanitatis. Sic fit, vt subditis non tanquam seruis dominetur, quod faciunt tyranni, sed tanquam liberis præsit: & qui à populo potestatem accepit: id imprimis curæ habet, vt per totam vitam volentibus imperet, atque subditorum beneuolentiam præcipuè bonorum, laudemque bonis artibus factus popularis colligat. Quæ populi caritate munitus, neq; satellitibus magnopere opus habet ad tuendam salutem, neque aduersus externos hostes milite conductitio & mercenario: quippe pro cuius dignitate & salute subditi pugnare parati sunt, sanguinem vitamque profunderè non secus ac pro liberis, coniugibus & patria, in ferrum flammamque irruere, si res feret, rapidi, feroces, formidabiles. Sic neque arma equosque detrahet ciuibus, neque otio & ignauia marcescere patietur, quod faciunt tyranni sedentariis artibus populum, procereque voluptatum copia & lenociniis, & vino debilitantes: sed exerceri curabit lucta, pugna, saltu equestres pedestresque, inermes testosque ferro: in eorumque virtute maius præsidium ponet quàm in malis artibus & fraude. An æquum sit filiis in periculo arma detrahere, dare seruis? nos autem sub Rege iusto & moderato ciues se felices arbitrari atque omnibus bonis circumfluere ponimus: quod est magnum erga Principem beneuolentiæ amorisque incitamentum, sic nec maiestatis apparatu, neque bello gerendo ingentes sumptus facere opus habebit, cum virtutum choro & bonorum ciuium comitatu sepiatur, clarissimusque eua-

da r:

dar. publicas & priuatas opes bello defendendo aut etiam inferendo, si opus erit, ad manum habeat cunctis ordinibus vltro suppeditantibus. Qua ratione in Hispania consideramus exiguo cenſu Reges multa & magna bella præſertim aduerſus Mauros inuicta virtute geſſiſſe: qua fundamenta imperii ponebantur, quale hodie cernimus, ampliffimi, iſtis fere orbis terrarum finibus deſcripti. Ergo neque vectigalia magna & inſolita imperare populis opus habebit: & ſi quando res aduerſæ, aut bellum illatū coget, eorū conſenſu vt opus eſt faciet. quem neq; terrorib. neq; minis exprimet, ne fraude quidem ſuorū (qualis. n. conſenſus is eſſet?) ſed explicatione periculi, belliq; inſtātis, ærarij extenuati. Neque enim ſe Princeps reipublicæ & ſingulorū dominum arbitrabitur, quamuis aſſentatoribus id in aurē inſuſurrantibus, ſed rectorē mercede à ciuib. deſignata: quā augere niſi iſtis volentibus neſas exiſtimabit. Et tamen theſauros conſtruet, publicum ærarium ditabit ſine ſubditorū gemitu. tū ex hoſtiū ſpoliis, quod fecit Romæ Paulus. Omni enim Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus tantum pecuniæ in ærariū intulit, vt vnius Imperatoris præda ſinem attulerit tributorum: tum cura regionum vectigalium, ne aulicis aut miniſtris aliis præde ſint, cauere debet. & quantum de regio cenſu detrahit peculatus? quantum decerpit fraus? Præterea modestia aulæ, quæ magna Principum laus eſt, inſtar magnorum vectigalium bello paceque ſufficientium. Eæ veræ opes ſunt, quæ innoxie & ſine inuidia paratæ. Qua ratione Henricus eo nomine tertius Caſtellæ Rex ærarij iniuria temporum exhausti inopiam ſuppleuit, theſauroſq; moriens ingentes

filio reliquit sine fraude, sine gemitu & dolore subditorum congestos. Eius enim illa vox fuit. Populi se execrationes amplius quàm hostium arma formidare. Quod caput est Rex vitæ & modestiæ exēplo magis quàm præceptis ciues officij admonebit. Longū enim iter per verba est, vt quidā ait, breue & efficax per exēpla: atq; vtinam ô vtinam tam multi bene facerent, quàm multi loquuntur benè. Quod ab aliis exigit, omnes probitatis partes præstabit ipse, modestiæ, æquitatis, pudicitia. Neq; in quemquam imperium seuerius exercebit quàm in se & familiam suam. Facilius id continget, primum si in omni actione & deliberatione spem occultandi quicquam à se penitus remouebit: persuasum etiā habebit, si Deum hominesq; latere aut fallere posset, nihil tamen auare, nihil iniuste intemperanterne esse faciendum. nō si Gygis anulum, vt est in fabulis, haberet, plus sibi licere quàm si in omnium oculis versaretur. Neq; enim aut simulatio esse diuturna potest, aut Principis facta latere. Lucis instar maiestas est: malefacta & benefacta in oculis & cōspectu ponit, neq; latere finit. Deinde si assentatores aula exiget, genus hominum pestilentissimum: cū Principis ingenium acriter inspicientes, ea laudent quæ vituperanda sunt, accusent contraria, in eam se partem vertentes quæ Principi magis placeat: quæ pessima ars nimium multorum prosperis successibus creuit. Porro pulsos assentatoribus viros optimos ex omni prouincia aduocabit: quibus vt oculis & auribus, sed synceris nulloque vicio infectis vtetur. Faciat ijs potestatem renunciandi non vera modo, sed quæcumque de eo dicentur, inanes etiam vulgi rumores & vanos. dolorē ex ijs
rumo-

tumoribus eaque libertate conceptum animo, utilitatis publicæ ratio & salus vniuersæ provinciæ compensabit. Et sunt veritatis radices amaræ, fructus suauissimi. Ac mihi quidem huc omnia à Principe referenda esse videntur, vt in subditorum animis beneuolentiâ alatur: iique sub eius imperio quàm beatissimi habeantur & sint. & est non modo eius qui ciuibus sed etiam mutis pecudibus præest, eorum quibus præsit commodis, utilitatique seruire. Hæ sunt regiæ virtutes. hac via ad immortalitatem contenditur. Quibus summa explicatis de tyranno pronunciare promptum est, cum omnibus turpitudinum maculis sædatus diuersa via ac prorsus contraria ad reipublicæ euersionem ingreditur. Primum enim supremam potestatem in populo aut per vim ipse occupauit nullis meritis datam, sed diuitiis ambitu & armis: aut volente populo acceptâ violenter exercet, metiturque non utilitate publica, sed suis commodis, voluptatibus, vitiorum licentia. Et quidem initio mitis arridensque omnibus, aut æquo cum cæteris iure viuens, specie lenitatis & clementiæ fallit, dum vires confirmat, seque opibus & præfidiis munit. Quod Domitius Nero fecit quinquennio commodissimus Princeps etiam Traiani testimonio. Confirmato principatu in contrarium prorsus vertitur: insitam immanitatem diu dissimulare non valens, quasi bestia indomita & immanis in omnes ordines grassatur: singulorum opes vt perdat rapit, ex contrariis vitiis libidine, auaritia, crudelitate compositus & fraude. Qualia illa monstra fuerunt fabularum tegumentis præscis temporibus inuoluta, Geryones tricorporis in Hispania, Antæus in Libya, Hydria in Bœotia, Chimæra

mæra in Lycia: quibus pellendis liberandisq; misera seruitute populis magnorum heroum industria, virtusq; sudauit. Omnibus iniuriam facere, omnes prosternere tyranni quidem contendunt: sed præcipue in diuites & probos homines tota ditione impetum faciunt: bonos quàm malos suspectiores habent, semperque his aliena virtus formidolosa est. Et cum medi. i è corpore noxia excernât succis salutaribus, illis meliores è republica pellere certum est. Vox enim tyranni est: Quidquid excelsum est in regno cadat. quod aperta vi faciunt, aut industria secretisq; criminationibus. Reliquos omnes exhauriunt, ne se commouere possint, noua indies vectigalia imperando, serendo lites inter ciues, bella ex bellis nectendo. Præterea magna opera moles ingentes subditorum sumptu & gemitu extruunt. Vnde Pyramides in Ægypto natæ sunt, Olympi substructiones in Thesalia, vti Aristoteles est auctor. Et in diuinis libris Nembrotus, qui primus tyrannidem in terris occupauit, eoq; robustus venator dicitur, vt se muniret subditisq; extenuaret excelsam turrim magnis molib. & cæmentis ædificare Babylone est aggressus. Vnde Græcorum fabula nata creditur. olim Gigantes, vt Iouem è cælo præcipitem deturbarent, in Macedonia campo, cui Phlegra nomen est, montes montibus imposuisse, auctor Philaster. Mitto Pharaonis fraude gentem Hebraicam, ne ad libertatem aspiraret, malis domitam coactamq; suo sudore vrbes in Ægypto ædificare. Metuat tyrannus necesse est quos terret: & quos seruorum loco habet, ab ijs ne exitium cōparatur, diligenter caueat, sublati præsidij omnibus, detractis armis, ne permissis quidem suis vllas

D

ingenu-

ingenuas artes, libero homine dignas exercere, aut
 militaribus studiis robur corporis, confidentiam
 animi confirmare. Timet quidem tyrannus, timet
 Rex: sed Rex subditis, ille sibi subditosque: ne vi-
 delicet quos hostium loco ducit, ij opes & princi-
 patum eripiant. Sic ciues congregari in vnum, in
 conuentus & collegia coire vetat, & omnino de
 republica loqui per inquisitiones occultas adem-
 pta loquendi libere, audiendi que facultate, quod
 supremum in seruitute est. ne gemitum quidem in
 tantis malis liberum esse permittit. Sic cum ciui-
 bus diffidat, in fraude præsidium ponit: amicitiam
 cum externis Principibus diligenter ambit, vt ad o-
 mnes casus paratus sit: satellites externos aduocat,
 quibus quasi barbaris fidit: mercenarium militem
 alit ciuibus diffusus, quæ magna calamitas est. Do-
 mitio Nerone Imperatore volitabant per domos,
 rura quoque & proxima municipiorum pedites
 equitesque; permixti Germanis, quibus fidebat Prin-
 ceptus quasi externis, (ipsa Taciti verba retuli.) Tar-
 quinius Superbus Romæ primus Regum, vt tradi-
 tur, morem de omnibus consulendi senatû sustu-
 lit: domesticis consiliis rempublicam administra-
 uit: bellum, pacem, fœdera, societatesque per se
 ipse cum quibus voluit iniussu populi ac senatus
 fecit diremitque. Latinorum sibi gentem maxime
 conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior in-
 ter ciues esset. sic Liuius ait libro primo. Quin &
 primores Patrum interfecisse affirmat, in eorum
 locum nullos legisse, quò contemptior paucitate
 is ordo esset: cognitiones rerum capitalium sine
 consiliis per se solum exercuisse. quæ sunt omnia
 tyranni propriæ notæ. Postremo rempublicam o-
 mnem

mnem inuertit, prædæ miseris modis habet nulla cura legum, quibus se solutum arbitratur. & cum publicæ salutis consulere præ se ferat, id agit ut ciues omnibus malis oppressi miserrimam vitam agant: singulos, vniuersos patriis possessionibus iniuria pellit, ut in omnium fortunis solus domineatur. Plebe bonis omnibus euerfa, nihil mali cogitari potest, quod non sit in ciuium calamitate.

CAPVT VI.

An tyrannum opprimere fas sit.

Tale est tyranni ingenium moresque cælo æque a hominibus inuisi, ut maxime felix esse videatur, flagitia in supplicium vertuntur. ut corpora verberibus, ita sæuitia, libidine, metu prauus animus & conscientia laceratur. Quos cælestis vindicta premit, in exitium vrget, mentem, consiliumque eripit. Irritata multitudinis odio Principis quantæ sint vires, populi inuidiam rectoris exitium esse, multis exemplis tum antiquis tum recentibus explicare promptum est. Nuperque in Gallia monumentum nobile est constitutum: quo perspicitur quanti referat popularium animos pacatos esse, quibus non perinde ac corporibus imperatur, insigne ad memoriam atque miserabile. Henricus eo nomine tertius Galliarum Rex iacet manu monachi peremptus, medicato cultro in viscera adactus, fœdum spectaculum in paucis memorabile. sed quo Principes doceantur, impios ausus haud impune cadere. Principum potentiam imbecillam esse: si reuerentia ab animis subditorum semel abscesserit, Parabat
D a ille,

ille, quoniam prole carebat, sororio Henrico Vindomienſi regnum relinquere, quamuis à tenera ætate prauis de religione opinionibus infecto, eoq; tempore diris deuoto à Pontificibus Romanis, iureq; ſucceſſionis ſpoliato: nunc, quod laudandum in primis, mente mutata, Chriſtianiſſimo Gallię Regi. Conſilio indicato magna pars procerum recum alijs Principibus cõmunicata, tum Gallis tum externis, pro ſalute patriæ, pro religione ſumunt arma, vndiq; auxilia conquirunt. Princeps Guiſius, in cuius & familiæ virtute ſpes & fortunæ Gallię hac tempeſtate ſitæ erant. Regum voluntates in eo quod propoſuerunt inuiſtæ ſunt. Procerum conatus Henricus vindicare parans, Guiſium perimendi certus Lutetiam aduocat: & cùm conſilium non proceſſiſſet furente populo atque ad arma concitato, ex ea vrbe raptim diſcedens, haud magno interuallo ſimulat ſe ad meliora conſilia traduſtum publicè de communi ſalute deliberare velle. Bleſis, quæ vrbs Ligeri alluitur, cunctis ordinibus eius accitu conuenientibus, Guiſium & Cardinalem eius fratrem ſecuros per fidem conuentus in regia perimit: conſictis tamen poſt cædem maiestatis criminibus, vt iure factum videretur accuſari nullo defendente, decretumq; vt lege maiestatis punirentur. capit alios, in his Borbonium Cardinalem, cui in affecta quamuis ætate, proxima imperandi ſpes poſt Henricum deſtinabatur iure ſanguinis. Commouit ea res magnæ Gallię partis animos: multæque ciuitates Henrico abdicato, pro communi ſalute publicè rebellant. Princeps Lutetia, cui opibus, amplitudine, ſapientiæ ſtudijs nulla in Europa comparatur. Verùm motus plebis ad inſtar

torren-

torrentis est, ad breue tempus inflatur. Residente multitudinis impetu, atque Henrico ad quartum ab vrbe lapidem castra habente non sine spe eius vrbs vindicandæ, res propemodum deploratas, vnus iuuenis audacia ad tempus breue certè recreauit. Iacobus Clemens nomine, in Heduis natus pago ignobili Serbona, in sui ordinis Dominicano collegio Theologiæ operam dabat: cum cognito à Theologis, quos erat sciscitatus, tyrannum iure interimi posse, tum acceptis litteris ab ijs, quos ab Henrico voto in vrbe aut palâ stare odoratus erat, suppresso consilio, certus Regis perimendi in castra abiit pridie Kalend. Augusti salutis anno millesimo quingentesimo octogesimo nono. Nec mora, quasi arcana ciuium communicurus ad Regem continuo admissus, redditis quas afferebat, litteris in diem proximum sustentare iubetur. Ergo ipsis Augusti Kal. qui dies Petri Apostoli vinculis sacer est, sacris operatus ad Regem è lecto surgentem nondum planè vestitum eo aduocante ingreditur. Sermonibus vltro citroq; habitis, cum prope accessisset, specie alias litteras in manus tradendi, cultro, quem herbis noxijs medicatum manu tegebat, supra vesicam altum vulnus inflixit: insignem animi confidentiam, facinus memorabile. Dolore Rex percitus, eodem cultro intersectoris oculum & pectus ferit, proditorem, parricidam inclamans. Irrumpunt aulici re insolita commoti: prostrato atq; exanimi pleraque vulnera feritate & sæuitia imponunt, nihil elocuto ac lato potius, vti ex vultu apparebat, quod re patrata cruciatus alios euaderet, quibus vt par esset veritus erat. simul suo sanguine patriæ communis & gentis libertatem re-

demptam, inter ictus & vulnera impense lætabatur scilicet. Cæso Rege ingens sibi nomen fecit. cæde cædes expiata, ac manibus Guisij Ducis perfide perempti regio sanguine est parentatum. Sic Clemens ille periit, viginti quatuor natus annos, simplici iuuenis ingenio, neque robusto corpore: sed maior vis vires & animum confirmabat. Rex nocte proxima in magna spe salutis, eoq; nullis sacris procuratus, secunda hora post mediam noctem in illa Daudidis verba, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea, extremum spiritum edidit: felix futurus, si cum primis vltima contexuisset, talemq; se Principem præstitisset, qualis sub Carolo fratre Rege fuisse credebatur aduersus perduelliones copiarum belli que dux: qui illi gradus ad regnum Poloniae fuit procerum eius gentis suffragio. Sed cesserunt prima postremis, bonaq; iuuentæ maior ætas flagitio oblitterauit. Defuncto fratre reuocatus in patriam, Rexque Galliae renunciatus, omnia in ludibrium vertit: vt non alia causa videatur ad rerum fastigium sublatus, nisi vt grauiori casu præcipitaret. Sic fortuna seu vis maior ludit in rebus humanis. De facto monachi non vna opinio fuit. multis laudantibus atq; immortalitate dignum iudicantibus: vituperant alij prudentiæ & eruditionis laude præstantes, fas esse negantes cuiquam priuata auctoritate Regem consensu populi renunciatum, sacroq; oleo de more delibutum sanctumque adeò perimere, sit ille quamuis perditis moribus, atque in tyrannidem degenerarit. Quod multis argumentis exemplisque confirmant. Quanta, inquit, Saulis Regis Iudæorum, antiquis temporibus pra-

uitas fuit, vitæque & morum conditio quàm profligata? cuius mens malis incurſibus agitata, ſcelerum pœnis agentibus ſcilicet per interualla titubabat: eoque abdicato, Deo auctore, iura regni cum myſtica vnctione in Dauidem translata erant. Iniuriatamen regnantem atque ad amentiam prolapſum & ſcelera, Dauid æmulus redactum in poteſtatem ſemel & iterum, violare auſus non eſt: cum iure poſſe facere videretur, ſiue vt imperium vindicaret, ſiue vt tueretur ſalutem: quam is nullis prouocatus iniuriis & vitam auferre modis omnibus moliebatur, veſtigiis innocentis inſiſtens in quamcumq; partem ſe daret. Neque ipſe tantum inimico pepercit, ſed Amalechitem adoleſcentem, qui victum in prælio & gladio proprio incumbentem, eius iuſſu quamuis, peremiſſe nunciauit, ferro interfecit quaſi impium & temerarium: qui Principem Deo ſacrum (id enim inunctionis cæremonia ſignificat) violare auſus eſſet. Imperatorum Romanorum, tempore naſcentis eccleſiæ immanitatem, cum exagitanda piorum natione ſæuam carnificinam per prouincias exercerent, omnesque cruciatus in eorum corporibus conſumerentur, quis vnquam ferro vindicandam coercendamque fore iudicauit: ac non potius patientia cum crudelitate, obſequio cum maleficio certandum? præſertim cùm Paulus admoneret, Dei voluntati reſiſtere, quicumque magiſtratu reſiſtit. Quod ſi Prætori quamuis iniquo temereque in aliquem irruenti, manus afferre non liceat, quanto minus Reges violare, ſint quamuis perditis moribus: quos Deus & reſpublica in rerum faſtigio collo-

cauit, vt numinis instar à subditis haberentur, maiores conditione martali. Deinde qui Principes mutare tentant, magnum sæpe malum reipublicæ accersunt: neque euertitur principatus sine graui motu, ipsis plerumque oppressis auctoribus. Plenæ sunt exemplis historiæ, referta vita communis. Quid enim Sichimitis profuit facta in Abimelechum coniuratio studio vindicandi, vt videri volebant, septuaginta fratres, quos is impie & immaniter peremerat ex impari quamuis matre natus, imperandi ambitione mala inductus, qua nullum est tetrius malum? nisi vt vrbe æternùm euerfa (quod sal seminatus significabat) cuncti vno impetu perirent. Et vt antiquissima mittantur, quid Domitio Nerone sublato ciues Romæ profecerunt, nisi vt Othonem & Vitellium attraherent non minores reipublicæ pestes? nam vt minores strages essent, breuitate imperii factum est. Itaque consulunt, æquum atque iniquum Principem ferendum esse, obsequio mitigandum imperium. Regum ducumque clementiam non in ipsorum modo, sed etiam in subditorum ingeniis sitam esse. Quod nō pauci existimant Petro Castellæ Rege contigisse, Crudelisque cognomentum vulgò factum non tam ipsius culpa, quàm quod procures intemperantes in omne fas nefasque auidi vindicandi iniurias, coercendi audaciam, necessitatem imposuissent. Sed ea est conditio rerum humanarum. Virtus modo infelix in vitio ponitur, ex euentis consilia ponderamus. Quæ autem reuerentia erga Principes (sine qua quid est imperium?) constabit, si fuerit populis persuasum fas esse subditis Principum peccata vindicare? veris sæpe aut assimulatis causis reipublicæ

blicæ tranquillitas, qua nihil est præstantius, turbabitur. Omnesque calamitates seditione facta incurrent parte populi in partem armata. quæ mala qui non existimabit esse omni ratione vitanda, ferreus sit, communi aliorum hominum sensu defectus. Sic disputant qui tyranni partes tuentur. Populi patroni non pauciora neque minora præsidia habent. Certe à republica, vnde ortum habet regia potestas, rebus exigentibus Regem in ius vocari posse, etsi sanitatē respuat principatu spoliari. neq; ita in Principem iura potestatis transtulit, vt non sibi maiorem reseruarit potestatem: quod vetigalibus imperandis, legibus in omne tempus constituendis consideramus, rempublicam semper retinuisse, vt nisi eius voluntate mutari ab antiquo nihil possit. de consensu, qualis esse debeat, non disputamus: sed populis tamen volentibus tributa noua imperantur, leges constituuntur: & quod est amplius, populi sacramēto, iura imperandi quamuis hæreditaria successori confirmantur. Præterea ab omni memoria consideramus, in magna laude fuisse quicumque tyrannos perimere aggressi sunt. Quid enim Thrasibuli nomen gloria ad cælum euexit, nisi graui triginta tyrannorum dominatu patriam liberaſſe? Quid Harmodium & Aristogitonem dicam? quid vtrumque Brutum? quorum laus gratissima memoria posteritatis inclusa, & publica auctoritate testata est. Multi in Domitium Neronem conspirarunt conatu infelici, sine reprehensione tamen, ac potius cum laude omniū seculorum. Sic Caius Chereæ coniuratione periit monstrum horrendum & graue: Domitianus Stephani: Caracalla Martialis

58 DE REGE ET REGIS INSTIT.

ferro occubuit. Prætoriani Heliogabalum peremerunt, prodigium & dedecus imperij ipsiusmet sanguine expiatum piaculum. Quorum audaciam quis vnquam vituperavit, ac non potius summis laudibus dignam duxit? Et est communis sensus quasi quædam naturæ vox mentibus nostris indita, auribus insonans lex, qua à turpi honestum fecerimus. Addas licet tyrannum bestię instar esse ferocis & immanis, qui quamcūq; in partē se dederit, omnia vastat, diripit, incendit, miserabiles strages edit vnguibus, dentibus, cornu. An dissimulandum iudices? & nō potius laudes, si quis vitæ suę periculo publicam incolumitatē redimat? Omnium telis exagitandū statuas quasi crudele monstrū terris incubans, neq; lanienæ modū, dum vixerit, facturū? Matrem carissimā aut vxorem si in cōspectu vexari videas, neq; succurras cū possis, crudelis sis ignauięque & impietatis reprehensionem incurras: patriā cui amplius quā parentibus debemus, vexandā, exagitandā pro libidine tyranno relinquas? Apage tantum nefas, tantaque ignauia. Si vita, si laus, si fortunæ periclitandæ sint, patriam tamen periculo, patriam exitio liberabimus. Hæc sunt vtriusque partis præsidia, quibus attente consideratis, quid de proposita quæstione statuendum sit, explicare nō erit difficile. Equidē in eo consentire tū philosophos tum Theologos video, eum Principē qui vi & armis rempublicā occupauit, nullo præterea iure, nullo publico ciuiū consensu, perimī à quocūque, vita & principatu spoliari posse. cum hostis publicus sit, malisq; omnibus patriā opprimat, vereq; & proprie tyranni nomen & ingenium induat: amoueatur quacūq; ratione, exuatque quam violenter

olenter occupauit potestatem. Quo merito Aiod muneribus in Eglonis Moabitarum Regis gratiam insinuatus eum peremit pugione in ventre cōfixo: popularesque suos dura seruitute eripuit, qua iam decem & octo annis premebantur. Nam si Princeps populi consensu aut iure hæreditario imperiū tenet, eius vitia & libidines ferendæ sunt eareus, quoad eas leges honestatis & pudiciæ, quibus est astrictus, negligat. Neque enim facile Principes mutandi sunt, ne in maiora mala incurratur, grauesq; motus existant, vti initio disputationis ponebatur. Si vero rempublicā pessundat, publicas priuatasq; fortunas prædæ habet, leges publicas & sacrosanctam religionem contemptui: virtutem in superbia ponit in audacia atque aduersus superos impietate, dissimulandum non est. Attente tamen cogitandum quæ ratio eius Principis abdicandi teneri debeat, ne malum malo cumuletur, scelus v. n. dicetur scelere. Atque ea expedita maxime & tuta via est, si publici conuentus facultas detur, communi consensu quid statuendum sit deliberare: fixum ratumque habere quod communi sententia steterit. In quo his gradibus procedatur. Monendus in primis Princeps erit atq; ad sanitatem reuocandus. qui si morem gesserit, si reipublicæ satisfecerit, peccataque correxerit vitæ superioris, resistendum arbitror, neq; acerbiora remedia tentanda. Si medicinā respuat, neq; spes vlla sanitatis relinquatur, sententia pronunciata licebit reipublicæ eius imperium detrectare primū. & quoniam bellum necessario concitabitur, eius defendendi consilia explicare, expedire arma, pecunias in belli sumptus imperare populis: etsi res feret, neque aliter se respu-

respublica tueri possit, eodem defensionis iure ac vero potiori auctoritate & propria, Principem publicum hostē declaratum ferro perimere. Eademque facultas esto cuicumq; priuato, qui spe impunitatis abiecta, neglecta salute in conatum iuuandi rempublicam ingredi voluerit. Roges quid faciendum, si publici conuentus facultas erat sublata: quod sæpe potest contingere. Par profecto, mea quidem sententia, iudicium erit, cū Principis tyrannide oppressa republi- ca: sublata ciuibus inter se conueniendi facultate voluntas non desit delendæ tyrannidis, scelera Principis manifesta modo & intoleranda vindicandi, exitiales conatus comprimendi: vt si sacra patria pessundet, publicosq; hostes in prouinciam attrahat: qui votis publicis fauens eum perimere tentarit, haudquaquam inique eum fecisse existimabo. Quod satis iis argumentis confirmatur, quæ posteriori loco aduersus tyrannum in hac disputatione sunt posita. Ita facti quæstio in controuersia est, quis merito tyrannus habeatur: iuris in aperto, fas fore tyrannum perimere. Neq; est periculum vt multi eo exemplo in Principum vitam sæuiant quasi tyranni sint. neque enim id in cuiusquā priuati arbitrio ponimus: non in multorum, nisi publica vox populi adsit, viri eruditi & graues in consilium adhibeantur. Præclare cum rebus humanis ageretur, si multi homines forti pectore inuenirentur pro libertate patriæ, vitæ contemptores & salutis: sed plerosque incolumitatis cupiditas retinet magnis sæpe conatib. aduersa. Itaque ex tanto numero tyrannorum, quales antiquis temporibus extiterunt, paucos quosdā numerare licet ferro suorum periisse: in Hispania

vix vnum aut alterum. quamuis id subditorum fidei tribui debet, Principum clementiæ, qui imperium optimo iure acceptum modeste atque humaniter exercuerunt. Est tamen salutaris cogitatio, vt sit Principibus persuasum, si rempublicam oppresserint, si vitiis & fœditate intolerandi erunt, ea conditione viuere vt non iure tantum, sed cum laude & gloria perimi possint. Fortassis is metus aliquem retardabit, ne se penitus vitiis atque adulatoribus corrumpendū tradat: frænos injiciet furori. Quod caput est, sit Principi persuasum totius reipublicæ maiorem, quam ipsius vnus auctoritatem esse: neque pessimis hominibus credat diuersum affirmantibus gratificandi studio: quæ magna pernicies est. Daudi (quod obijciebatur) interficiendi Saulem Regem idonea satis causa non erat, cum fuga tueri salutē posset: qua ratione Regem præsertim à Deo constitutum si perimeret causa tuendi se, impietas non reipublicæ amor fuisset. Neq; enim tanta morum prauitate Saul fuit, vt subditos tyrannide opprimeret, diuinas & humanas leges inuerteret, ciues prædæ haberet. Iura regni in Dauidē translata sunt quidem, vt defuncto succederet, non tamen vt viuo imperium vitamque eriperet. Quid præterea, quod Augustinus contra Adiman, cap. septimodecimo noluisse ait occidere Saulem, licuisse tamen. De Imperatoribus Romanis laborare non est necesse. piorum sanguine & patientia ecclesiæ amplitudinis fundamenta ponebantur ipsis orbis terrarum finibus descriptæ: eo maiori miraculo quod oppressa crescebat, imminuta numero maiora capiebat indies incrementa. neque vero eius rationibus eo tempore expediebat, ne hoc quidem
omni

omnia facere quæ iure & legibus erant concessa. Itaque nobilis historicus Sozom. lib. sexto, cap. secundo, militem, si quis forte Iulianum Imperatorem occidisset, vti eo tempore quidam accusabant, iure & cum laude fecisse ait. Denique motus rei publicæ vitandos iudicamus. ne lætitia ob depulsum tyrannum breui luxuriet vanaq; euadat, providendum: atq; omnia remedia ad sanandū Principem tentanda, priusquam ad extremum illud & grauissimum perueniatur. Quod si omnis spes est sublata, in periculum salus publica, religionis sanctitas vocatur: quis erit tam inops consilii, qui non confiteatur tyrannidem excutere fas fore, iure, legibus, & armis? Moueat fortassis ad extremum, quod à Patribus concilii Constantiensis sessione quintadecima reprobatum est, *Tyrannū posse & debere occidi à quocumq; subdito non aperta vi modo, sed etiam per insidias, & fraude.* Verum id decretum Romano Pontifici Martino quinto probatum non inuenio, non Eugenio aut successoribus, quorum cōsensu conciliorum ecclesiasticorum sanctitas stat: eius præsertim quod non sine ecclesiæ motu, tricipiti Pontificū diffidio de summo pontificatu contendentium celebratum fuisse scimus. Et erat Patribus propositum Hussitarum licentiam frænare, reprobare placita existimantium, quocumq; Principes crimine admissō, principatu cadere: posseq; potestate, quam iniuria occupabant, à quocumq; impune spoliari. Ac proprie Ioannis Parui Parisiensis Theologi vanitatem improbare animus erat, Ludouici Aurelianensis cædem à Ioanne Burgundo Lutetiæ factam, eo commento excusantis, quasi tyrannum opprimere fas sit priuata auctoritate.

Quod

Quod non licet præsertim violato iuramento, vti ille fecit, neque expectata sententia superioris, si facultas suppetat videlicet: sic enim patres loquuntur. Hæc nostra sententia est à sincero animo certè profecta, in qua cum falli possim vt humanus, si quis meliora attulerit, gratias habeam. Quam disputationem verbis concludere placet Tribuni Flauij, qui conspirationis conuictus aduersus Domitium Neronem, interrogatusq; cur sacramenti ad obliuionem processisset, *Oderam te, inquit, nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse cœpi postquam parricida matris & vxoris, auriga & histrio & incendiarius extitisti.* Animum militarem & validum, auctor Tacitus libro quintodecimo.

CAPVT VII.

An liceat tyrannum veneno occidere.

Habet mens scelerata, nescio quos internos carnifices: aut ipsa sibi conscientia tyranni carnificina est. etiam si nullus exterius aduersarius accedat acerbam omnem iucunditatem & vitæ licentiam esse, ipsa vitæ & morum prauitas facit. Quæ enim vitæ conditio & quam misera, barbam & capillum carbonibus incensis adurare tonsoris metu, quod Dionysius tyrannus faciebat? Quæ voluptas erat ei qui serpentis in morem in arcam se condebat quietis & somni tempore, vti Clearchus Ponticus tyrannus facere consuevit? Quis fructus imperij Argiuo Aristodemo: qui pensili porta scalis additis detractisq; se abdebat in cœnaculum? An maior infelicitas esse possit quam nulli
fidere.

fidere, ne amicis quidem & familiaribus? ad quem-
uis strepitum umbramque pauere, quasi tumultu
concitato omniumq; animis in eum irritatis? Mi-
seram plane vitam, cuius ea conditio est ut qui oc-
ciderit, in magna tum gratia, tum laude futurus sit.
Hoc omne genus pestiferum & exitiale ex hominū
communitate exterminare gloriosum est. Enimue-
ro membra quædam secantur si putrida sunt, ne re-
liquum corpus inficiant: sic ista in hominis specie
bestiæ immanitas, à republica tanquam à corpore
amoueri debet, ferroq; excindi. Timeat videlicet
necesse est, qui terret: neque maior sit terror incus-
sus quam metus susceptus. Non tantum præsidij in
viribus, armis & copiis est quantum periculi in in-
nidia populari, vnde exitium imminet. teterrimis
nequitia atque ignauia sordibus nobile potentū
cuncti ordines amouere satagunt: auctisque indies
odiis aut in apertam vim prorumpitur seditione fa-
cta, armisque publice sumptis (spiritum quem na-
turæ debemus patriæ reddere præclarum, quomo-
do non pauci tyranni perierunt aperta vi) aut ma-
iori cautione, fraude & ex insidiis pereunt, vno aut
paucis in eius caput occulte coniuratis, suoque pe-
riculo reipublicæ incolumitatem redimere satagē-
tibus. Quod si euaserint, instar magnorum Hero-
um in omni vita suscipiuntur: si secus accidat, grata
superis, grata hominibus hostia cadunt, nobili co-
natu ad omnem posteritatis memoriam illustrati.
Itaque aperta vi & armis posse occidi tyrannum, si-
ue impetu in regiam facto, siue commissa pugna in
confesso est. Sed & dolo atque insidiis exceptum:
quod fecit Aiod datis muneribus conuictoque di-
uino responso propius accedens, remotis arbitris

Eglonem Moabitarum Regem peremit. Est quidē maioris virtutis & animi simultatem aperte exercere, palam in hostem reipublicæ irruere: sed non minoris prudentiæ, fraudi & insidiis locum captare, quod sine motu contingat minori certe periculo publico atque priuato. Laudoque Lacedæmonū institutum Marti bellorum præfidi (vti delusa antiquitas existimabat) gallo candido sacrificantium quidem, cum collatis vexillis victoria parata erat. cum autem ex insidiis aut astu hostes vincebantur, opimum taurum mactabant. quasi prudentia & ratione, qua homines sumus, hostes vincere, exercitium incolumem seruasse præstantius sit, quàm viribus & robore, quibus à bestiis superamur: multo præterea effuso suorum sanguine. Quæstionem tamen habet, an par facultas sit veneno herbisque lethalibus hostem publicum tyrannumque (idem enim iudicium est) occidendi. quod ex me annis superioribus Princeps quidam in Sicilia rogauit quo tempore in ea insula Theologiæ scholas explicuimus. Et sæpe factum scimus: neque putamus fore aliquem, qui certus perimendi, oblatam eius cædis facultatem negligens theologorum id arbitrio permittat, & ferro grassari malit: præsertim minori periculo maiori spe impunitatis: quò nihil de publica lætitia minuaturs hoste perempto, conseruatoq; auctore & architecto publicæ libertatis. Nostamen non quid facturi sint homines, sed quid per naturæ leges concessum sit, despicimus. & sane quid interest ferro aut veneno perimas? præsertim concessa dolo & fraude agendi facultate. extantq; multa exempla antiqua & recenti memoria hostium peremptorum eo mortis genere.

nere. Est quidem difficile Principi venenum temperare, aulæ ministerijs septo, præterea epulas explorare gustu solito. regię fortunę molem arcemq; perrumpere arduum. Sed si occasio opportuna offeratur: quis erit tam acuto ingenio, tam perspicaci, ut inter vtrumque genus mortis discrepare contendat? Equidem non negabo his argumentis magnam vim inesse: foreque qui iis inducti rationibus id genus mortis approbent quasi iuri & æquitati consonum, ijs quæ dicta sunt consentaneum: summisso non modo sicario, sed etiam venenatio tyrannum seu publicum hostem iure opprimi. Nos tamen de nostris moribus sublatum videmus, quod Athenis atque Romæ frequens antiquis temporibus fuit, rerum capitalium convictos noxio medicamento tollere. Nimirum crudele existimarunt, atque à Christianis moribus alienum, quantumvis flagitiis coopertū eò adigere hominem, ut sibi ipsi manus afferat pugione in viscere adactō, aut lethali veneno in cibo aut potu temperato. perinde enim est, neque minus humanitatis legibus, iurique naturæ contrarium: quo in vitam suam sæuire vetatur omnibus. Negamus ergo hostem, quem fraude dedimus perimi posse, veneno interfici iure. Quid enim refert prudenti an ignaro propinetur: cum interfectō non possit ignorare quo mortis genere utatur nimirum naturæ legibus contrario, ad auctorem redit sceleris per ignorantiam commissi culpa. Quid Labano profuit Iacobo genero pro Rachele, quam duxerat, Liam ignaro quamvis substituisse? quid alijs ad innocentiam imprudentia eorum qui ipsorum fraude decepti peccarunt? Et est naturæ vox communis hominum

sensus

sensus vituperantiū si quis in alios quātūvis hostes
veneno grassetur. quo nomine Carolus Vasconum
Rex cognomento Crudelis passim accusatur quasi
veneno multorū Principū salutē appetiuisset, sum-
missis adeo venenarijs, Regis Galli, Ducū Burgun-
di, Bituricensisq; , atq; Fuxensis Comititis. Quæ siue
vera siue simulata, q̃ magis credere iuuat, in vulgus
iactata insanū, quantā illi apud vtramq; gentē Gal-
los atq; Hispanos inuidiā conflarunt, quantā infamiam?
Apud scriptores Romanos reperio Tiberio
imperitātē lectas in senatu litteras Adgādestrij Prin-
cipis Chattorum, quibus mortē Arminij hostis p-
mittebat, si patrādē neci venenū mitteretur: respō-
sumq; , nō fraude neq; occultis artibus, sed palā &
armatum populū Rom. hostes suos vlcisci. In quo
gloriā prisci tēporis æquarūt, cū venenū in Pyrrhū
Regē vetuerūt, pdiderūtq; . Tacit⁹ auctor. Ergo me
auctore neq; noxiū medicamentū hosti detur, neq;
lethale venenū in cibo & potu tēpetur in eius pni-
ciē. Hoc tamē tēperamēto vti in hac qdē disputati-
one licebit, si nō ipse q̃ pimitur venenū haurire co-
gitur, quo intimis medullis cōcepto peat: sed exte-
rius ab alio adhibeatur nihil adiuuāte eo q̃ perimē-
dus est. nimirū cū tanta vis est veneni, vt sella eo
aut veste delibuta vim interficiēdi habeat. Qua ar-
te à Mauris Regibus inuenio sæpe alios Principes
missis donis veste pretiosa, linteis, armis, ephippiis
fuisse oppressos: fama q; frequēti vulgatū est Hen-
rico Castellē Regi Valetudinario, malo fuisse ocre-
as elegantes à duce quodā Mauro dono oblatas. Ex
quo enim eas induit, pedibus veneno infectis scili-
cet, ad finē vitæ aduersa valetudine afflictus est. Sic
à Phutensi Rege vestis missa purpura auroque ri-
gens Iosepho Granatæ Regi, intra trigesimum diē

necem attulit. fides confirmata noxio veneno vestem eam fuisse infectam, cum membra præ sanie dilapsa carne diffluerent. Quod Mahomadi Guidixensi scilicet, Regi Granatenſi, tempore Henrici tertij Castellæ Regis contigisse fama tenuit: interula medicata periisse. Ferdinandus Garſia abiurata ſuperſtitione Maurica noſter omnia hæc ad Ferdinandū Principem conſcripſit, eum qui poſtmodum Aragonius Rex fuit, litteris admonens in donis Mauricis magni pretij à Iucepho Granatenſi Rege ad eū miſſis, caueret inſidias, metueret Meuros ſpecie amicitiaꝝ plerumque fallaces. Male faciunt proſecto qui ſpecie beneuolentiaꝝ fallunt, perniciemque comparant nullo maleficio prouocati, aut poſt inimicitias reconciliata gratia, ſœdere ſincere factō. Sed tyrannus tamen ciues niſi mutanti reconciliatos ſperare non debet, metuere etiam ferentes dona: in eius vitam graſſari quacunque arte conſeſſum, ne cogatur tantum ſciens aut imprudens ſibi conſcire mortem: quod eſſe nefas iudicamus veneno in potu aut cibo quod hauriat qui perimendus eſt, aut ſimili alia re temperato. de quo erat ſuſcepta diſputatio.

CAPVT IIX.

Reipublicæ an Regis maior poteſtas ſit.

GRauis diſputatio ſequitur multiplex, impedita: eo maioris laboris & moleſtiaꝝ, q̃ nullis veſtigiiſ tritam ingredimur viam. Ea eſt, Regis ne maior auctoritas ſit; quàm vniuerſæ reipublicæ cui præſicitur. Locus lubricus & periculum ne aſſentari Principibus voluiſſe, aut offendere non eſſe veritos

ritos videamur, eos penes quos vitæ & necis potestas est: pari vtrumq; vitio pro alterutra parte sententia pronunciata, exigua spes proficiendi. Frangas enim citius quàm corrigas quæ tempore induerunt. næuos nostros & cicatrices amamus, amareque alios cupimus. Levis animi & ambitiosi alterum esset: in altero nota temeritatis & demeritæ. Tentandum est tamen, quoniam nulla re grauius in rempublicam peccatur, quàm agenda minuendæue Principis auctoritate. Maximam quidem partem constituenda republica, legibus promulgandis quasi suo iure fortuna sibi vindicat: populus sæpe non delectu aliquo & sapientia ducitur, sed impetu animorum & quadam temeritate. quo circa sapientes ea quæ populus fecisset ferenda, non sæpe laudanda, iudicarunt. Me tamen auctore, quando Regia potestas, si legitima est, à ciuibz ortum habet, iis cõcedentibus primi Reges in quaque republica in rerum fastigio collocati sunt: eam legibus & sanctionibus circumscribent ne sese nimia efferat, luxuriat in subditorum perniciem, degeneretque in tyrannidem. Quod inter Græcos olim Lacedæmones fecerunt Regi tantummodo dantes belli curam, atque sacrorum procuratiõem, auctor Aristoteles. Idem recentiori memoria in Hispania Aragonij præstiterunt, studio tuendæ libertatis acres & incitati, neque ignari à paruis inijs multum imminui iura libertatis. Medium itaque magistratum crearunt, tribunitiæ potestatis ad instar (vulgò hoc tempore Aragoniæ Iustitia dicitur) qui legibus, auctoritate & populi studiis armatus regiam potestatem certis hætenus finibus includam tenuit, ac proceribus præsertim erat datum vt

fraudi non esset, si quando inter se consilio communicato per causam tuendarum legum, defendendæ libertatis, inscio Rege conuentus haberent. In iis gentibus & si quæ sunt similes, maiorem reipublicæ quam Regum auctoritatem esse nemo dubitabit. alioqui quomodo nisi maior esset, frænare eorum potentiam posset, obistere voluntati? In aliis prouinciis, vbi minor populi auctoritas est, Regum maior: an idem iudicium sit, & an rebus communibus id expediat, considerandum est. Plerique omnes Regem rectorem reipublicæ & caput esse concedunt, rebus gerendis supremam & maximam auctoritatem habere, siue bellum hostibus indicendum sit, siue iura subditis in pace danda. neque dubitant maiorem vnius quàm singulorum tum ciuium tum populorum imperandi potestatem esse. Idem tamen si respublica vniuersa aut qui eius partes gerunt, viri primarij ex omnibus ordinibus delecti in vnum locum sententiamq; conueniant, negant pari iubendi auctoritate Regem fore. Quod experimento comprobatur in Hispania, vectigalia imperare Regem non posse populo dissentiente. Utetur quidem ille arte, præmia ciuibz ostentabit, nonnunquam terrores pertrahendis cæteris in suam sententiam: sollicitabit verbis, spe, promissis (quod an recte fiat non disputamus) sed si restiterint tamen, eorum potius iudicio quàm Regis voluntati stabitur. Idem de legum sanctione iudicium esto: quæ auctore Augustino. d. quarta c. in istis, tunc instituuntur cum promulgatur, firmantur, cum moribus vtentium approbantur. Neque aliud fortassis sentiendum, cum successor ordinum sacramento designandus est; præsertim si

nulla

nulla Principis prole, nullisq; cognatis, ex alia familia sumendus sit, ciuium eæ partes erunt, non Principis tantum. Præterea Regem prauis moribus rempublicam vexantem, atque in apertam tyrannidem degenerantem comprimere eadem respublica quæ posset, principatu & vita, si op⁹ sit, spoliare, nisi maiori potestate penes se retenta, cū Regi suas partes delegauit? Neq; sit verisimile sua se ciues vniuersos penitus auctoritate spoliare voluisse, transferre in alium sine exceptione, sine consilio, rationeque: quod necesse non erat, effecisse, vt Princeps corruptioni obnoxius & prauitati, maiorem vniuersis haberet potestatem: fœtus parente, riuus origine esset præstantior. Et quis sentiat reipublicæ cui maiores vires sunt, maioresque copię quam Principis quantauis potestate nitatur, nō etiam maiorem si dissentiat, auctoritatem fore. Video tamen non deesse viros eruditionis opinione præstantes, qui secus statuunt: Regem non singulis modo ciuibus, sed etiam vniuersis maiorē esse, his argumentis. Quoniam alioqui regius principatus popularis potius esset: quando summa rerum penes multos atq; ad eō penes omnes ciues manet. Quod ea sententia suscepta, liceret à Regis sententia ad rempublicam prouocare. quæ libertas si suscipitur, magna esset rerum omnium confusio, magna iudiciorum perturbatio. neque est existimandum minorem habere Regem in prouincia potestatem, quam habeat paterfamilias in domo, Regis ad instar vniuersæ familiæ præpositus, vt Aristoteles ait. Idem sentiendum de singulis regulis si cum subditis sibi populis comparentur: de Episcopis nō singulis in diœcesi, sed vniuersis præstare au-

auctoritate, viribus, maiestate. licetque multis exemplis aliis rem hanc illustrare quamlibet copiose: sed genus ipsum apparet. Præterea cum negare nemo possit, quin respublica supremam & maximam potestatem possit sine exceptione Principi deferre: quid prohibet id factum concedere, quo maior esset auctoritas imperandi, maior populis obsequij necessitas, minor rebellandi facultas: quare salus omnium & tranquillitas publica continetur? Maiestas imperii quid aliud quam salutis vniuersorum tutela est? Sic disputant qui regiam potestatem amplificare volunt: neque vllis finibus circumscribi permittunt. Est autem perspicuum, id institutum in quibusdam gentibus vigere, vbi nullus est publicus consensus, numquam populus aut procures de republica deliberaturi conueniunt: obtemperandi tantum necessitas vrget, siue æquum siue iniquum Regis imperium sit. potestas nimia proculdubio, proximeque ad tyrannidem vergens, qualem inter gentes barbaras vigere Aristoteles affirmatum reliquit. Nec mirum cum robore corporis sine consilio, sine prudentia ad seruitutem nati sint quidam: Principum imperium quamuis graue volentes nolentes ferunt. Nos hoc loco non de barbaris, sed de principatu qui in nostra gente viget & vigere æquum est, deque optima & saluberrima imperandi forma disputamus. Ac primum libenter dabo, regiam potestatem supremam in regno esse iis rebus omnibus, quæ more gentis, instituto, ac certa lege Principis arbitrio sunt permixtæ: siue bellum gerendum sit, siue ius dicendum subditis, siue duces magistratusque creandi: maiorem non singulis modo, sed vniuersis habebit potestatem, nullo qui resistat aut fa-

Et rationem exigat. Quod moribus pōpulorum ferme omnium fixum videmus, ne à Rege constituta retractare cuiquam liceat, aut de illis disceptare. Credam tamen, in diuerso quamuis genere, maiorem reipublicæ quàm Principis esse auctoritatē, modo vniuersæ in vnam conspirantis sententiam. Certè ad tributa imperanda, abrogandasue leges, ac præsertim quæ de successionē in regno sunt, mutandas, resistente multitudine impar vnius Principis auctoritas sit. & si quæ alia gentis moribus vniuersitati reseruata haudquaquam Principis in arbitrio posita sunt. Postremo, quod caput est, Principis malo coercendi potestatem in republica reside-
re: si vitiiis & improbitate infectus sit, ignoransque verum iter gloriæ, metui à ciuibus quàm amari malit: metuque pauentibus & perculsis imperare, iniuriam facere pergat factus tyrannus. Appellatio ad rempublicam sublata est (quod tamen ius ab Aragoniis retinetur) duplici de causa. quod Regis suprema potestas sit priuatis litibus dijudicandis: ratioque excogitanda erat, sceleribus vindicandis, finiendis litibus. ne sine modo immensum progredierentur. Quis vero populare imperium effici dicat republica prælata, cum ad res gerendas nulla potestas populo relicta sit, nulla proceribus? De patre familias, regulis, Episcopis laborare non attinet. de primo, quoniam subditis vt seruis principatu despotico præest. Rex ciuibus ciuili atque libero principatu. duos alios subditis præferre vniuersis nihil impedit, cum maior potestas in republica, nempe Regis aut Pontificis Romani sit: qua, si quid illi peccauerint, meliori censura corrigatur. Regem sanare quis posset, si respublica penitus in ordinem

redigatur. Et quoniam de Romano Pontifice mē-
tio incidit, ne eius quidem auctoritas quamuis di-
uinæ proxima (quo alii argumento vtuntur) mo-
ueat, vt Regibus in vniuersam rempublicā aucto-
ritas maxima sine exceptione detur, multi enim vi-
ri prudentes & graues eruditione maxima, Pontifi-
ces Romanos ecclesiæ vniuersæ subijciunt in con-
uentu generali de religione & moribus deliberanti
certe, iure aut iniuria non disputo, sed subijciunt
tamen, regię potestatis ad instar. qui secus faciunt &
iudicant, pontificiam potestatem vniuersis præfe-
rentes, eorum sententia cum è regię potestatis con-
ditione impugnatur reip. subiectę, facto discrimine
euadunt: regiam potestatem à republica ortam illi
iure subdi: pontificiam Deo, quem vnum auctore
habet à Christo, dum esset in terris, Petro & suc-
cessoribus delegata sacra iurisdictione in totum or-
bem terrarum: siue mores populorum castigandi
sint, siue statuendum quid de religione rebusq; di-
uinis sentiamus. Ex qua responsione efficitur plane
in Pontificum auctoritate dissidentes in regia con-
spirare, minorem reip. potestate esse. Quod si per-
gas curiose rogare, sit ne in arbitrio reip. plenam si-
ne exceptione potestatem, de qua disceptatio est,
sibi auferre, Principi dare? Equidem non magno-
pere contendam, neque in magno ponam discrimi-
ne vtrius modo sentiat: modo illud conce-
datur imprudenter facturam republ. si dederit:
Principem temerarie accepturū, per quod subditi
è liberis serui euadant, principatus ad salutē datus,
degeneret in tyrannidem. Qui tum demum regius
est, si intra modestiæ & mediocritatis fines se conti-
neat: excessu potestatis, quam imprudentes indies
augere

augere fatagunt, minuitur penitusq; corrumpitur. Nos stulti maioris potentiae specie decepti dilabimur in contrarium, non satis considerantes eam demum tutam esse potentiam, quae viribus modum imponit. Neque enim in diuitiis, quo amplius augetur, eo locupletiores euadimus, ita in regio principatu contingit, sed contrarium. cum Princeps volentibus debeat imperare, ciuium beneuolentiam colligere, eorum commodis seruire: imperio exacerbato & Regis beneuolentiam exuet, & potestatem imbecillitate mutabit. Recte & sapienter Theopompus Lacedaemonum Rex recens ad frænandam Regum licentiam Ephoris constitutis in ea vrbe Tribunorum adinstar, domum inter populi plausus reductus uxori conuito expostulanti, dicentique, *Tuo facto imminutum imperium filiis relinques: Minus, inquit, sed magis stabile.* Principes enim felicitati frænos imponentes se, illam, subditos facilius regunt. obliti humanitatis & modestiae, quo altius conscendunt, grauiori casu precipitant. Hoc maiores nostri prouidentes viri prudentes periculum, vt Reges continerent intra modestiae & mediocritatis fines, ne se nimia potestate efferrent, vnde publica perniciës existeret, multa sapienter sanxerunt atque præclare. In his quam prudenter, quod nihil maioris rei sine voluntate procerum & populi sanctum esse voluerunt: eoque consilio delectos ex omnib. ordinibus ad conuentus regni, Pontifices tota ditione, procures, & procuratores ciuitatum euocare moris erat. q. hoc tempore in Aragonia alijsq; prouincijs retentum, vellem nostri Principes reponerent. Cur n. maiori ex parte antiquatum in nostra gente est exclusis procerib. & Episcopis, nisi vt sublato cõmuni

consensu, quo salus publica continetur, Regis ad arbitrium, & ad paucorum libidinem res publicæ & priuatæ vertantur? Homines priuatos, quales procuratores urbium sunt, qui soli hac tempestate supersunt, donis speque corrumpere conqueritur populus passim: præsertim non iudicio delectos, sed sortis temeritate designatos, quæ noua corruptela est, argumentum reip. perturbatæ. quod prudentiores dolent, mutire nemo audet. Sed rebus tranquillis de tempestate cogitandum, ne incautos procella opprimat. vt mirum non sit conuulsis tantis reipubl. præfidiis gemere prouinciales: multas calamitates & graues quasi facto agmine indies incurrere: neque amplitudini imperii suecessus respondere bello paceq; , multis implicari malis. Deinde reip. auctoritas ne sine viribus inanis sit, non minori prudentia prouisum est vt reipublicæ capita magnas opes magnamq; potentiam haberent, ampla ditione data multis oppidis & arcibus, non modo regni proceribus, sed etiam Episcopis & sacerdotibus quasi custodibus publicæ salutis, vti reipublicæ amor & ordo sacratus exigit: quod rerum euentus comprobauit iustitiæ eos cultores & religionis patriæ vindices sæpe extitisse: futuros terrori sperandum meritò, ne quis se audeat in publicā perniciem commouere. Errant & grauissime errant quicumq; viris sacratis statuunt ditiones & oppida auferenda, quasi pondus inutile & sacro ordini minime conuenientem curam: non considerantes videlicet, salutem reip. constare non posse nobilissima eius parte debilitata: Episcopos non ecclesiarum modo capita sed primas reip. partes esse, Principesq;. Quod institutum qui mutare contendunt,

tendunt, fundamenta omnia conuellunt libertatis, salutis, principatus. & credam potius, si salui esse velimus, addendum ad auctoritatem, ampliōri ditione augendos, firmissimas arces credendas. Quid enim an in vno capite salus publica, religionis sanctitas, cunctorum fortunæ periclitentur, inter continuos aulae plausus, assentatorum turbam, immodicas voluptates vix sui compote, certè obnoxio periculis multis ne corrumpatur vitiis atque prauitate? An sacro ordine debilitato profanis hominibus, quales in aula Principis viuunt, rerū, religionis, reipublicæ arbitriū permittemus? Horret animus quanta impendeant mala ex hoc fonte cogitare. Sapienter Aristoteles vt multa, reip. non tantum maiorem auctoritatem esse voluit, sed vires etiam firmiores. cuius verba ex Græcis Latina facta adscribere placuit. *Questionis & illud est, an habere Rex debeat circa se vires, quibus malo cogere inobedientes valeat, aut quo pacto exercebit imperium? Si enim habeat potestatem legibus constrictam, vt nihil ex voluntate sua faciat, sed ex præscripto legum, necessariae sibi erunt vires, quibus leges tueri queat. forsā conueniat huiusmodi Regem vires habere, sed tantas quibus singulis & compluribus potentior sit multitudine vniuersa impotentior. Sic antiqui custodias temperabant, cum aliquem ciuitati præfecissent, quem Aesymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et cum Dionysius peteret satellites custodiæ causa, quidam Syracusanis tot esse custodes dandos consulti. Hæc Aristoteles. Quanta vero esset reipub. maiorum tempore auctoritas, quanta nobilitatis, vnius rei exemplo si notauero, finem faciam. Obfidebat Alfonso Castellæ Rex eo nomine octauus in Celtiberis Concham locis præruptis sitam urbē,*
firmissi-

firmissimum ea parte Mauricæ ditionis propugnaculum. Pecunia in stipendium non erat, eoq; com-
meatus inopia. Rex Burgos festinat. In gentis con-
uentibus petit, vt quoniam populus vectigalibus
fessus esset, bello sustentando ingenua conditione
homines per capita quinos marauedinos aureos in
regium ærarium inferrent. Delendi nominis Mau-
rici opportunitatem non esse prætermittendam.
Auctor consilij Dieghus Harus Cantabriæ regulus.
ijs conatibus Petrus Laræ Comes obsistit: contra-
ctataque nobiliū manu è conuentu discedit armis
tueri paratus partam armis & virtute à maioribus
immunitatem: neque passurum affirmans nobili-
tatis opprimendæ atq; nouis vectigalibus vexandæ
ab eo aditu initium fieri. Mauros opprimere non
esse tanti, vt grauiori seruitute rēp. implicari sinant.
Rex periculo permotus ab ea cogitatione destitit.
Petrum nobiles consilio communicato quotannis
conuiuio accipere decreuerunt, ipsum & posteros,
nauatæ operæ mercedem, rei gestę bonæ posterita-
ti monumentum, documentumq;, ne quauis occa-
sione ius libertatis imminui patiantur. Sit ergo fi-
xum reip. saluti consulere, Principum auctoritati,
qui regium principatum in ordine retinent certis
finibus cancellisque descriptum: labefactare vtra-
que quicunq; sine modo volunt efferri vaniloqui,
assentatores, fallaces: quorum in aulis Principum
magnus numerus visitur, opibus, gratia & auctori-
tate pollens. Quæ pestis semper accusabitur, &
semper erit.

CAPVT IX.

Princeps non est solutus legibus.

¶ Magna

Magna atque excellenti Principes potestate intra modestię fines continere ardua res est: suadere difficile, ne bonorum affluentia corrupti & vanis aulicorum sermonibus inflati, ad dignitatis suę statum, maiestatis amplificationem pertinere putent augere opes & potentiam, neque imperio cuiusquam obnoxios se esse videri. Cum contra res habeat. nihil enim regias opes magis confirmat quam modestia: si fixum fuerit animo atque intimis medullis impressum, ita Principes imperare vt seruiant, consiliorum & vitę posituri rationem, primum Deo, cuius nutu sola terrarum gubernantur, imperia stabiliuntur caduntque: deinde pudori atque honestati: quibus bonis & diuinum præsidiũ promeremur, & hominum beneuolentia conciliatur iis, penes quos rerum arbitrium est. populari etiam ciuium opinioni seruiendum est, ac frequenter cogitandum, quia fama post sexcentos nempe annos locutura sit. & est magni animi secundum cœlestia ad immortalitatem nominis aspirare. Cōtemptu famę contemnuntur virtutes: optimaque ingenia altissima cupiunt: humili homines animo, quia diffidunt, præsētib; contenti de futuro nō curant. Quod intelligentes primi mortales, Principes fato functos, quorum præclara in remp. merita extabant, cœlo adscribere soliti erant, dicare tēplis. stulte, inquis, & inaniter. quis id negat? præsertim cum id institutũ non ab insano initio susceptũ in eā amentia degenerarit, vt perditis luxu & vicijs Principib; diuinitatem ēt darent mortuis, viuētib; sed in ea tñ prauitate satis elucet, ad excitādos ad virtutē posteros, laudes priorũ valere multũ: amore famę virtutes ali, æquitatis studiũ. Postremo sit Principi per-

persuasum, leges sacrosanctas, quibus publica salus stat, tum demum fore stabiles, si suo ipse eas exemplo sanciat. Ita ergo vitam instituat, ut neque quemquā alium plus legibus valere patiatur. Cum enim fas iusque legibus contineatur in omni vitæ parte, qui leges violat ab æquitate discedat, & à probitate necesse est. quod nulli conceditur, Regi multo minus: cuius cura & potestas æquitate sancienda, vindicanda prauitate consumitur: eoque curæ imperandi & cogitationes referendæ sunt. Licebit quidem Regibus, rebus exigentibus, novas leges rogare, interpretari veteres atque emollire: supplere si quis euentus lege comprehensus non est. pro suo tamen arbitrato leges inuertere, ad suam libidinem & cōmodum referre quæ agit omnia, nulla moris patrij institutorum uic reuerentia, proprium tyrannorum esse vitiam credat: neq; in legitimos Principes cadere ita se gerere, ut legibus solutam potestatem obtinere & exercere videantur. Iam quantum illud est, subditos velle obsequentes habere, probitate conspicuos: ipsum vitæ licentia impudicitiam improbitatemq; sancire: credunt enim homines magis exemplis quàm legibus, & genus obsequii putatur Principum studia imitari, siue praua illa sint, siue salutaria. Ineptus Princeps qui edicta sua, maiorum leges verbis figit modo, vitiorum licentia destruit, funditusque conuellit. Quid vero quod Princeps non maiorem potestatem habet quam vniuersus populus, si principatus popularis esset, aut quam viri primarii, si potestas vniuersa ad eos esset deuoluta: quam principatus formam Aristocratiam Græci dixere. non ergo se magis liberum putet à suis legibus, quam singuli populares

aut procures ab iis essent exempti, quas pro iure arreptæ potestatis ipsi sanxissent. Præsertim cum plures leges non à Principe latæ sint, sed vniuersæ reip. voluntate constitutæ: cuius maior auctoritas iubendi vetandiq; est maius imperium quam Principis, si vera sunt quæ superiori disputatione posuimus. Atque iis legibus non modo obedire Princeps debet, sed neque eas mutare licebit, nisi vniuersitatis consensu certa que sententia. quales sunt leges de successione inter Principes, de vectigalibus, de religionis forma. Non se Zaleucus Locrensis, non Charondas Tyrius legibus solutos putabant. quorum prior quidem adulterio à filio patrato, remittentibus quamuis pœnam ciuibus, qua adulteri luminibus priuabantur, suo prius, deinde filij oculo eruto, nobili temperamento humanitati & procerib. satisfaciens, legum auctoritatem sanxit. Charondas autem cum legem tulisset, ne quis cum ferro in conuentum ingrederetur, cumque ex agro veniens repente concione aduocata gladium non deposuisset, legis admonitus in districtum ferrum incubuit. His præceptis & exemplis imbutus Princeps, omnibus præstet probitatis & modestiæ specimen: & quam à subditis obedientiam exigit, legibus ipse exhibeat: patriæ mores amet & instituta: haudquaquam in externos ritus & insolentes degeneret. patrio cultu, vestituq; & vocibus delectetur: quod est regiæ grauitatis & constantiæ, deinde amoris in patriam certissimum argumentum: neque sibi licere quidquam putet, quod si populares imitarentur, legum & patriæ consequeretur interitus. Aulicorum voces certissimam pestem arbitretur, qui placendi studio Regem prædicant legibus

gibus & patria maiorem potestatem habere: quæcumque publice & priuatim à subditis possidentur vnum eorum dominum esse: ex eius arbitratu pendere vniuersa, in eoq; ius omne versari, vt Principis voluntati seruiatur. Quod Thrasymachus Chalcedonius affirmabat Principum vtilitate & libidine, ius æquitatemq; definiens. Magorum pudendam vanitatem auerfetur, eorum qui Cambysi Persæ sororē, quam perditæ amabat, sibi connubio iungere volenti, quærentiq; ex eis, vtrum legibus id facere liceret; negarunt primum communi apud Persas esse iure concessum: extare tamen legem quæ decerneret, Regibus licere quicquid liberet: ea lege matrimonij illius licentiam Regi permitti, quæ erat aliis omnino præcisa. O homines ad seruitutem natos. Ne Anaxarchum quidem audiat, Alexandrū, cum interfecto Clito in summo luctuiaceret, his verbis erigentem. Num ignoras ô Rex, Themim atque iustitiam assidere Ioui, vt quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant. nimirum Regibus, interpretabatur, ius & fas esse quod facere collibuisse. neque alio Romanus senatus populusque respexit, cum Augustum decreto sancit legibus solutum fore. Nam armis & potentia Cæsaris oppressa resp. nihil aliud quàm timere, dissimulare, assentari valens, quid nimirū si omnis multitudo insolito metu pressa in vnius adulationem concessit? Sed ita tamen legibus Principem soluit, vt eodem decreto tyrannum esse decerneret. Fuit ille quidem natura clemens atq; benignus: qui tamen tyrannum fuisse negauerit, mente careat necesse est. Tyrannus est enim qui imperat inuitis, qui armis reip. libertatem opprimit, qui non populi vtilitati præcipue seruit,

sed

sed suum emolumentum & arrepti imperij amplificationem respicit : quæ in Cæsarem , Augustumque conuenire omnia, quis erit tam cæcus qui non intelligat ? At ridiculum esse ais, qui opibus & potentia cæteris præstat, eum legibus velle subiicere, iure exæquare alijs : nam lex æqualitatem sancit: quid enim aliud est æquitas ? inter eos ergo qui omni ex parte sunt inæquales habere locum non potest. Quam ob causam Athenis susceptum erat, vt viros præ cæteris excellentes exilio mulctarent, quem Ostracismum dixerunt. Iniquum nimirum existimabant legibus eos cum cæteris exæquare : exitiale reip. si essent in ea, qui plus priuatim quàm publice leges possent. Deinde ineptum videri ais, illegare legibus quem metu supplicij & iudiciorum coercere non possis, arma nimirum tenentem, omnib. præsidij septum. frustra enim leges sint, nisi maioris potestatis metu stabiliantur. Postremo multæ sunt leges quæ ita multitudinem constringunt, vt in Principem non conueniant: certè quæ sumptibus modum ponunt, cultus modestiam, vestium genus præscribunt, arma detrahunt popularibus. Verum id est: neque ita amentes sumus, vt Reges in fastigio collocatos de gradu deijcere, in turbamque mittere conemur. Non ea nostra mens est legibus omnibus sine discrimine Principem esse subiectum, sed quæ sine maiestatis sugillatione seruentur, neque functionem Principis impediunt: nimirum de ijs vitæ officiis latæ, quibus à populo Princeps nihil differt. vt quæ de dolo malo, de vi, de adulteriis, de vitæ modestia promulgantur. Faciet prudenter Princeps si leges sumptuarias suæ vitæ exemplo sanciat. ne ciues ad contemptum

aliarum legum inducat : nec ea opinio vulgò accipiatur non esse è dignitate legibus parere. si tamen eas prætermiserit haudquaquam morabor, neq; in magna culpa ponam, modo cæteras præstanti siue diuinæ siue humanæ. Omnino qui cæteris excellentior est, debet nihilominus se hominem aut reipublicæ partem arbitrari. Atheniensium institutum viros Principes à republica pellentium passim vituperatur : quos à prima ætate præstitisset assuefacere æquo cum cæteris iure viuere : ac meminisse vniuersos, maiores, minores, medios in eadem republ. versari, eoq; iure quodam societatis constriktos teneri. Principem à lege non coerceri inuitum malo, sed dirigi præcepto magni philosophi aiunt : in qua cum duplex vis insit iubendi coercendique inobedientes, Principem altera tantum ex parte legi subiiciunt, in religionē vertentes, si ab eius præscripto recedat : cæteros vtraque ex parte legi obnoxios esse prædicant. quæ mihi ratio nō displicet : fortassis etiam iis legibus quas respub. sanxit, cuius maiorem esse potestatem quam Principis diximus, teneri Principem supplicioque, si opus erit, cogi posse cōcedam. nam imperio deiicere, morte plēdere rebus exigentibus superius est datum. Alioqui iis legibus, quas ipse tulerit, si morem sua sponte gerat satis habeam, inuitum ne quis cogat, supplicioque coerceat dabo. Inculcetur tantum Principis animo à tenera ætate, sitque persuasum, ipsum multo magis esse legibus alligatum quàm cæteros, qui eius imperio parent : graui se religione implicare si repugnet. esse legum custodem & vindicem : quod exemplo magis faciet, quam metu, qui officij diuturnus magister non est. Si se legibus astringitur.

etum profitebitur, remp. facillime gubernabit, felicemq; præstabit, procerum insolentiam frænabit: ne putent ad dignitatem pertinere mores patrios contemnere, legibus se solutos monstrare. At Principis maiestas ea modestia imminuetur. Imo augebitur amentia, libertate violandi leges cōcessa. Praui, inquis, & obnoxij animi est vereri leges. Imo profligati atque contumacis eas despiceret. Beatum est facere quæ velis. Imo miserum vel le facere quod non licet, miserrimum posse facere quod inhonestum est. furor armatus ferro sibi & aliis conciliabit pestem. Sit ergo fixum, Principis modestiam qua præ se fert quod verum est, quod decet, legibus obnoxium esse: ipsi honestam, ciuib; salutarem fore: regni statum vniuersi valido atque firmo præsidio munire: faustum, felix. propriumq; vt sit, imperium facere.

CAPVT X.

De religione nihil Princeps statuatur.

QUæ si vera sunt, Principem neq; suis legibus, neque reip. solum esse: sacrorum ritus & cæremonias mouendi, leges ecclesiasticas mutandi, de rebus diuinis statuendi, quis illi concedat facultatem? aut quî posset inter omnes prouincias concordia atq; consensus ita constare, vt non aliud Germanus, aliud Hispanus de Deo & immortalitate sentiat: vna sit Franci & Itali, vna Angli & Siculi de rebus diuinis sententia, eadem omnium mens & oratio: si quilibet Princeps in sua prouincia ad suum aut suorum arbitrium reuocet, quid de religione sentiat? An non breui futurum credimus,

vt tot sint de religione opiniones per orbem fusæ, tam varij ritus sacrorum, colorque sacrati ordinis, quam sunt varia hominum iudicia? Ea fuit necessitas vnius capitis constituendi, cui sacrorum cura esset, cæremoniarum tutela, legumque sacrarum: quibus alij per orbem Principes obtemperarent: cuius imperium cuncti respicerent, ministri sacrorum maximè, hac de causa ab imperio aliorum Principum liberi decreto maiorum diuinis legibus cõsentaneo. Antiquissimis quidem temporibus satis constat à Principibus profanis sacra tractata: penes eosdem reipubl. & sacrorum curam fuisse. quod ex diuinis libris consideramus, Noam, Melchisedechum, Iobum sacrificasse suis manibus: sacerdotum voce procures significari. In Xenophonte videmus Cyrum Persam mactasse Dijs hostias. Athenis atque inter Romanos sacerdotum munere fungebantur Reges: sublatoque Athenis Codro Rege, sacrorum Rex est creatus. Romæ exactis Regibus, sacrificijs instaurandis, quæ Reges facitare erant soliti, necubi Regum desiderium esset, Regem & ipsi sacrorum seu sacrificulum crearunt Pontifici tamen subiectum: ne additus nomini honos libertati officeret cuius prima cura erat. Quod institutum etiam Romanorum Imperatorum tempore reuocatum est, Augustisque datum vt iidem Pontifices essent: recens creatis sacerdotalis stola à Pontificibus mitti consuevit, quasi eos in collegium adoptarent. Quam primus inter Christianos Imperatores Honorius Augustus religioni id habens scilicet, repudiauit: vt Zozimus est auctor. Multa adduci alia possent, quæ necessario sunt rescandæ. Sed eo tamen id institutum pertinebat, vt religionis

cultus

cultus in reip. & Principum patrocinio esset: cum magistratibus, sacrorum ministri, coniunctissime viuerent, vno vtriusq; nationis capite. Primus Moyses eo more mutato Aaroni fratri suo ex Dei voluntate sacrorum procuratione delegata, ipse sibi regendi populi curam retinuit, neq; immerito: prouidebat enim in tanto sacrorum apparatu. tam diligenti & multiplici cærimoniarum procuratione, vniusne vires pares essent vtriq; administrationi. Quod maiori de causa, postquam se Christus in carne monstrauit, secreta vtraque potestate, cum Petro & successoribus sacrorum curam commendauit, Regib. & Principibus eam potestatem reliquit, quã à maioribus acceperant. non ita tamen vt sacrorum antistites ac reliquos sacerdotes, quod quidam nefarij homines semper accusarunt, copijs & principatibus quasi ineptos penitus arceret: si qui pleni Deo velent eo etiam splendore religionis maiestatem augere & amplificare. Quod institutum in omnibus gentibus vsurpatum, quam late pertinet Christianorum nomen, quis iure vituperet? Profsus diuulsa vtraque potestate curandum diligenter, vt vterque ordo beneuolentia & mutuis inter se officijs constringantur. Quod commodissime fiat, si vtrisque ad vtrosque honores & procuraciones sit aditus. sic enim coniunctis animis & sacrati viri reipublicæ incolumitatem procurabunt, viri Principes & primarij maiori conatu in curam tuendę susceptę religionis incumbent: vnde certa spes ostenditur se suosque honoribus & copijs augendi. Ergo ea prima Principi cura sit vtrumque ordinem conciliandi, in paceque ponendi, ne malo publico dissentiant: eoque studio & ad curam reipublicę viros

sacratos admittet: quod video à maioribus factitatum, cum ad regni conuentus Episcopi vocabantur: neque quidpiam maioris rei fixum esse volebant, nisi eorum consensu & voluntate esset comprobatum: quod nescio cur nostris temporibus antiquatum sit. An in vnus Principis capite, tot prefectim deprauatoribus circumfusus, rei publicæ salutem & religionis patriæ incolumitatem periclitari æquum sit? An aulicorum & magistratuum profanorum arbitrio permittatur quid de cæremoniis, de sacris legibus & institutis sentiantur? Appage periculum grande, quod qui non videt cæcus est, qui remedium adhibere nō cupit, contemptor salutis publicæ atque priuatæ. Corruptis moribus respublica à viris sacratissimis commodius, an à priuatis hominibus & profanis, quales sunt urbium procuratores, remedium expectabit? vtri tantis vulneribus prouidentius medeantur? Deinde sacri ordinis immunitates & iura intacta ut sint, curare Princeps debet. Neminem ex sacro ordine supplicio quamuis merito subijciat. Ad templa quasi ad asylum confugientes concessa à maioribus libertate nō spoliet. præstat scelera impunita relinqui, quàm refigi leges ipsa vetustate sacrosanctas. Ac illud consideret, impios ausus haud impune cadere. Arcadio Imperatore scimus Eutropio malo fuisse suasorem extitisse legis de templorū immunitate contraria lege abrogandæ. consilium auctori exitiale in primis: ex templo enim extractus, ad quod in ira Imperatoris quasi ad præsidium confugerat, capite pœnas luit paulo ante beatus & magnus, Imperatoris cubiculo præfectus & consul, qui honos eunuchorum primo habitus erat. Si qui ex ordine

sacrato

sacrato pestilentes homines & nefarii extiterint, si templorum præsidio ad flagitia populares abutentur, Pontificibus vt remedium afferant, auctor impulsorq; sit: ipse haudquaquam sua auctoritate atq; pro imperio iura sacrosancta violabit: quæ ad augendum amplificandumq; religionis cultum atq; maiestatem sunt à maiorib. constituta præclare. Quo plura religioni ipse dederit, maiora cælo accipiet opes, honores, potestatem. Ad hæc ne vnquam Princeps oppida & arces templis & Episcopis datas auferri patiatur: ordine enim sacrato viribus & auctoritate debilitato, quis prauorum hominum conatus retundet remp. inuertentium, religionemue habentium ludibrio, quod sæpe contingat? ij prudentissime faciunt qui tranquilla republ. de tempestate cogitant. Finge Principem à patre in minori atque adeo imbecilla ætate relictum: qua occasione turbulenti homines abuti ad exagitandam rempubl. consueuere. Finge (quid enim prohibet, cum fieri possit?) prauis moribus esse, nouis de religione opinionibus contaminatum, patria instituta & cæremonias mouere. Finge à proceribus coniuratione facta bellum intestinum excitari: an ordinem sacratum conueniat præidiis carere? an vero viribus, copiis & potentia augeri, qua prauitati resistent, sanctissimam religionem tueantur? Ego paruum quiddam instar eorum quæ animo concipio, præsentia mala putabam: ac vellem potius nõ tantum quæ à maioribus data sunt, Episcopis non auferri, sed etiam firmissimas arces eorum in fidem tradi: vt quasi iniectis compedibus prauitas & impietas atque. quæ se locis omnibus ostentat, nouandi libido ne se commoueat, constricta teneatur.

DE REGE ET REGIS INSTIT.

Possunt quidem viri sacriati deprauari, sed id multo rarius cōtingat. & scimus in Germania atq; Gallia, si quid incolume manet in tanta licentia nouādi, in tanta atrocitate temporis, Episcoporum viribus & potentia totum fere acceptum ferri. In Hispania Alfonso Legionensi Rege defuncto Ferdinandum eius filium, cui vitæ pbitas Sancti cognomen adiunxit, dissentientibus proceribus atq; ad arma consternatis, non alio præsidio quàm Episcoporum stetisse: quibus iniquum videbatur filium à paterna hæreditate excludi. Episcoporum enim partes sunt, vti Rodericus Præsul ait, non sacra tractare modo, sed etiam remp. præstare. siue enim q. muneris & personæ ratio postulat, æquitatem maiori studio tuentur: siue ingrauescente ætate, sedatisque animi affectibus, minus perturbantur: siue quod à coniugio seiuncti, & de filiis haudquaquā solliciti, quod magnos sæpe homines transuersos egit omnem curam & sollicitudinem ad publicam multorum salutem referunt. Quæ de causâ inuenio à Regibus Persarum aliisq; Principibus homines castratos ad aulæ ministeria antiquis temporibus fuisse adhibitos: quoniam prole destitutos putabant maiori erga Principes suos caritate, maiori fide futuros: à qua beneuolentia ipsam eunuchi vocem deriuasse quidam putant. Postremo sit persuasum, templorum, diuitias, siue vasa sint auro & argēto graua, siue annui redditus, agrorum decumæ, prædia, reipublicæ esse in primis salutares. Est quidem huius rei modus sicut & reliquarum, & quædam in omni genere mediocritas: sed eæ copię tamen ad augendam maiestatem religionis, qua cōtinetur salus publica, continendos in officio sacra-

tos viros, non obsunt tantum, sed etiam profunt
quamplurimum. Itaq; videmus vbicumq; gentiũ
templorum cultus ppter inopiam negligitur, vbi-
cumq; viri sacriati angustia rei familiaris premun-
tur, iis in locis religionem vilem esse, maioriq; foe-
ditate mores sacriati ordinis deprauari. nam homi-
nes sensu ducimur, splendore & apparatu externo
plurimum capimur. multumq; personæ grauitas
confert, vt si mores inculpati non sunt, certe ma-
iori pudore peccetur. Neque temere Deus in gen-
te Iudaica ostro & auro redundare tabernaculum,
templumq; voluit, viris sacratis agrorum decu-
mas attribuit. ne Christus quidẽ aut Apostoli eum
morem vituperarunt aut antiquerunt quasi à no-
stris institutis abhorrentem. Præclare nobiscum
ageretur, si morum sanctitate nobis & religioni
auctoritatem conciliaremus, externo apparatu nil
opus esset: sed quando tantum decus nostra tem-
pora non recipiunt: qui templa copiis spoliare, tẽ-
plorum ministris diuitias detrahare contendunt, id
agunt vt maior contemptus sit, minor modestia,
exiguo periculo, iactura leui, nullo pudore. Dein-
de sacerdotum copiis magna inopum multitudo
alitur: qua potissimum causa à maioribus sunt da-
tæ. Vellem quidem vt maiori modestia, & maio-
ri cum fructu consumerentur. neque negare pos-
sum non paucos iis copiis abuti ad prauitatẽ: idem
tamen contendo, si cum profanis opibus conficiã-
tur, multo maiorem afferre publice vtilitatem. A-
lioqui procerũ ingentes redditus annuos ante ocu-
los pone: non negabis in cultũ corporis superua-
caneũ, canes venaticos, otiosam famulorũ turbã,
exiguo præterea fructu consumi. quod in templorũ
copiis

copiis non contingit: vbi enim pessimè insumuntur, ibi plures aluntur pauperes, inde plura in rempubl. beneficia bello paceque existunt. Considera mihi monasteriorum redditus non ingentes, iis viros magno numero ali, honestis atq; adeo plerumque nobilibus parentibus natos: qui paruo contenti vili cultu, victuq; vitam sustentare satis habent: vt externi pauperes mittantur, quibus iis ex opibus succurritur magno sæpenumero. Qui redditus si vni cuiquam profano homini darentur, miserabile dictu est, quam facile exiguoq; fructu perirent, ventri & libidini seruientes: certe in paucos famulos filiosq; & cultum expensi. Qui ergo templorum copias & redditus otiosos esse disputant, & debere contendunt in meliores vsus conuerti, næ ij opinione sua falsi magnum reipubl. malum, si fides habeatur, parant. & credam potius non subtrahendis iis diuitiis quæri salutem, sed potius cura, vt ad pristinos vsus alendosq; pauperes conuertantur. quod certè fuisse maioribus nostris propositum nemo dubitare poterit, qui memoriam antiquitatis explicatam habuerit planeque perspectam. Ad hæc templorum ornamenta, redditus annui, aurum argentumq; factum signatumque, quasi in quodam sacro ærario seruantur ad supremos reipublicæ casus: cùm hostis bello laceffit victoria ferox formidabilisque, aut de religione sanctissima certamen est, non arbitror incommodum fore, si ijs copiis respubl. ad tuendam publicam salutem vtatur. qui legam sæpe aurea & argentea templorum vasa ad redimendos captiuos conflata olim fuisse à viris sanctissimis Ambrosio, Cyrillo Hierosolymitano atque aliis. Ferdinando etiam Catholico recenti

memoria aduersus Alfonſi Luſitani conatus & arma, Mediſtina Campeſtris anno milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo conſeſſum inuenio ordinum conſenſu, vt templorū aurum dimidia ex parte mutuū ſumeret, rebus tranquillis integrum fide integra redditurus. Neq; enim religionis maietas obſcuratur detracto auro, ſed augetur potius uſu ſalutari: homines etiam vt plura certatim offerant, inuitantur, vnde vident ſubſidia certiffima rebus aſperis conſtare. Templi Toletani ſacerdotes & redditus non alia ratione in eam amplitudinem creuerunt, qualem hodie cernimus, cui comparari nulla toto orbe poteſt, quam uſu ſalutari diuitiarum. Ac nominatim inuenio, cum in ſuprema annonæ caritate ac tāta, vt neglecto agrorum cultu oppida paſſim defererentur, Rodericus Semenſis Toletanus Antiſtes ſuis opibus, alioſque ſacris concionibus adhortando, multum contuliſſet in opibus ſubleuandis: Alfonſum Caſtellæ Regem pro eo merito templum Toletanum, quoniā apud illud tanquam in publico ærario optime deponi theſauros cogitabat, noua multorum oppidorum ditione auxiſſe: Toletanum Præſulem iure perpetuo, legeq; in omne tēpus lata regni Cancellarium fore ſanxiſſe: quo magiſtratu ſuprema & maxima auctoritas ſecundum regiam olim continebatur. Ergo neq; maietas minuitur neq; copiæ, ſed uſu potius ſalutari vtrumq; augetur. Ita tamen Princeps vtatur, ſi anguſtia grauiffima ſit, neq; remediis omnibus tentatis ſuppetat aliunde ſubſidium. neque enim intactis popularibus, nobilium immunitate conſeruata, in theſauros ſacros inuolare primū debet: quod nefas eſt. cū Deo ſacra ſint,

sint, cum dati à maioribus, quorum mouere testamenta nemo debet. Quod immunes maxime semper sunt habiti, an æquum sit in eos primum iniicere manus? Omnino si eas opes veteres domini retinerent, Princeps non contingeret: easdem templis datas, eaque sanctitate munitas auferre quantae esset prauitas? Præterea viduarum & pupillorum subsidia quis audeat tamen contrectare, qui sumptas de Heliodoro ea causa poenas animo reputarit? Et erit aliquis tanta confidentia qui inuolare in sacros thesauros inducat in animum, inopum, pupillorum, & viduarum dupliciter, eorum vñibus addictos, & quoniam templa viriq; sacrati in pupillorum numero sunt, quasi aliena tutela: & præsertim Principis præsidio opus habeant. Simul sermonis vitandi causa abstinendum censeo, magnum rebus bene aut perperam gerendis momentum. populus enim quasi impium auersatur, si quæ videt Deo sacra contingere, ipsumque atque adeo republ. inexpiabili religione eo facto constringi putat: si quid aduersi accidat, mercedem suscepti sceleris interpretatur. Qua causa Ferdinandus Castellæ Rex cognomento Sanctus, Hispali oblecta in magna atque adeo suprema inopia suadentibus quibusdam, vti templorum donis eam inopiam leuaret, ne incepto abscedere cogeretur cum graui dedecore nominis Christiani: præcise facturum negauit, maius se præsidium ponere dictitans in precibus sacerdotum, quam in omnibus eorum copiis & auro. Modestiae & pietatis merces fuit vrbs amplissima proximo die ad deditiois conditiones redacta. Contra Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum victum ad Aliubarrotam

opinio

opinio fuit. à multo minori hostium numero, non
alia causa q̃ Guadalupei templi donariis, quæ inde
mouere nefas erat, in eius belli vsus conflatis. Vir-
ginem suas sedes sumpta vindicta tutatam. Acce-
dat præterea ad inopiam Principis atq; ad Romani
Pontificis voluntatem sacrati ordinis consensus: q̃
nescio cur negligatur antiquis sæpe temporibus v-
surpatum. Sed neq; Episcopi debent nimium dif-
ficiles se exhibere: sed pro virili parte remp. & Prin-
cipem suis & templorum opibus iuuare. nam & in
eum vsum optimè sacratæ opes collocantur: &
quantum est commune periculum velle alienis tã-
tum opibus auertere, neq; de suo conferre aliquid?
& constat Ambrosij tempore templorum prædia
tributum Imperatoribus Christianis repræsentasse.
Prouidendum etiam est, ne ipsis onus recusanti-
bus ad extremum illud recurratur, vt ipsorum con-
sensus nõ requiratur: ipsis inuitis auferantur, quod
multo grauius sit. Illud cauere diligenter debet, ne
subsidium semel cõcessum perpetuum sit. sed præ-
senti inopia subleuata, periculo pcurato ius suum
& libertas ecclesiis integra sit, diuitiæ ad alios vsus
conuertantur: milite aut classe iuuent instructa suis
sumptibus, cõmeatum suppeditet. cõmodius id erit
quam si pecuniam repræsentare cogantur, q̃ pace
parta in alios vsus conuertat Princeps, nouamq̃
deinde imperet nouis enatis difficultatibus, neque
sit exactionis finis. Hæc mihi considerata Princi-
pi, considerata viris sacratis videbantur atq; præ-
standa. quæ si negligentur, nã fero sacratus ordo
ereptam libertatem gemat, imminutas opes: fru-
stra Princeps necessitudinem excuset, calamitatē
ærarij. Multi quidem graues casus afferri possunt,
plena

plena est exemplis historia eorum Principum, quos contacti sacri thesauri egere præcipites. mitto eos qui sua auctoritate fecerunt, tam à nostra religione alienos M. Crassum, Gne. Pompeium, Antiochum, Heliodorum, Nabuchodonosorem: tum ex nostra gente, Vrraca Regina Alfonsi sexti filia in limine templi quod expilarat, occisa ruptis visceribus, Carolus Martellus regiae Francorum magister, Astiulphus Longobardorum Rex, Fridericus Imperator, aliiq; innumeri infelices exitus consecuti ob occupatos ecclesiarum thesauros. Petro Aragoniæ Regi eo nomine quarto Teclam virginem alapam infregisse lethalem scilicet, sexto post die morte consecuta, fama est: Tarraconensis ecclesiæ iura, quæ ille violarat, eo supplicio vindicata. Sanctius Aragonius Rex in templorum & sacerdotum bona licenter inuaserat. ærarij tenuitas ingentes bellorum sumptus excusare videbantur, data præterea à Gregorio septimo Pontifice maximo facultas decumas & vectigalia templorum, quæ extracta recens aut Mauris erepta essent, pro arbitratu permutandi inuertendi, attribuendiq; quibus mallet. Illustri ipse modestiæ & Christianæ pietatis exemplo, conceptam ex eo religionem inuidiamq; procurauit, Rotæ in Diui Victoriani ad aram D. Vincentij humillimo corporis habitu cum gemitu & lacrymis publicè veniā precatus. Affuit Raymundus Dalmatius eius vrbs Episcopus, cui quæ ablata fuerant omnia reponi integra fide mandauit. Et miror nostra ætate quosdam viros Principes, quorum exempla imitantur, templorum bonis occupatis, eius neque lacrymis moueri, neque perhorrescere exitum. In Oscensi enim obsidione, dum
propius

propius muro succedit, sagitta sub ala confixa perēptus est: vir alioqui magnis animi & corporis dotibus: sed vno eo auiditatis crimine fama minori. Populus enim infaustæ cædis causam templorū bona occupata interpretabatur. Huius tamē filio Petro Regi & posteris ab Urbano secundo Romano Pōtifice datū est, vt templorū, quæ recens extruerētur aut de Mauris caperentur, decumas & redditus ipsi perciperēt, exceptis tātū iis tēplis, vbi Episcoporū sedes erant. Tanta erat cupiditas impiæ gētis extirpandæ, vt quid incōmodi ea indulgentia in posterū allatura esset, nō cōsiderarēt. Ea fretus pōtificia indulgētia Alfonso Petri frater Vrracæ maritus: cōfilio p̄terea Lusitani Regis, in belli sumptus tēplorū thesauros occupauit, quos inde mouere religio erat. Isidorus aliiq; Diui grauib. inflīctis pœnis ac Alfonso dotali Castellæ regno, vxore ac vita tandē ad Fragā spoliato, eam iniuriā vindicarūt. odiumq; populare vocesq; impiū facinus accusantiū, grauiā violatores manere pericula. Alfonso Sapienti Regi tēplorū decumas dedit Gregorius decimus Pōtifex Maximus. erepti imperij Romani ea cōpēsatio fuit, leuis videlicet & noxia: vti rerū euētus declarauit. regno ablato filij armis inops desertusq; decessit: Princeps paulo ante cū magnis Regib. cōparandus, ac illud certe quāti est q̄ regii patrimonii, præfecti regii quæstores fatētur, & res ipsa docet, haudquāq; inopiæ succursum tēplorū redditibus, sed maiori potius inopia laborari, quasi cōtactu rerū sacratarum cōsumptis etiā regiis vectigalibus. Vt nō immerito q̄ de pennis aquilæ Plinius refert: ab iis mixtas aliarū alitū pennas deuorari: & de lupinis fidibus memorant alii. si cū ouillis in vna chely intēdantur eas

arrodere occulta quadā naturæ vi: idē credamus in
 re præſenti cōtigille. Omnino miramur dolemusq;
 auctis immenſum veſtigalibus regijs, ingenti gaza
 aduecta Indico cōmercio, nauigationib⁹ anniuersarijs:
 præterea templorū decumis magna ex parte
 occupatis, cūctisq; ordinib. ſub impoſito onere
 gemētib. haud par operepretiū exiſtere bello pa-
 ceq;: grauiffima inopia remp. premi. minoresque
 multo q̃ ante mari terraq; victorias exiſtere, mira-
 mur dolemusq;. Vulgus ſed & primores gentis cō-
 tactū rerū ſacrarū interpretātur: quo vires debilitā-
 tur, minuūtur opes alię & veſtigalia. Vaſa certe Hi-
 eroſolymitani templi à Tito Veſpaſiano capta, & à
 Genſerico Vandalo Romę inter alia ſpolia in Afri-
 cam delata, & p̃ multas Romanorū & Vandalorū
 Principum familias vagata, omnibus poſſeſſoribus
 vindicatis euerſisq;, nō ante quieuerunt, q̃ Vanda-
 lorum imperio deletō Belifarj ductu, captoq; Gi-
 limere poſtremo eius gentis Rege, Iuſtiniani Augu-
 ſti iuſſu Hieroſolymā ſunt relata, nobiliſſimo tri-
 umpho poſt tot ætates de religionis hoſtibus, ſuisq;
 violatorib. parto. Verū de regia poteſtate hæc ten⁹.
 Principē deinde debem⁹ p̃ceptis atq; diſciplina, lu-
 bricāq; eius ætatē frænare, ne delitijs luxuri-
 eſ degeneret in tyrannidē: ſed eam potius bene-
 uolentiā ciuib. eam modeſtiā in omni vitæ parte
 exhibeat, eā legib. & religioni reuerentiā, quę Deo
 grata, ipſi honeſta, reipubl. vniuerſæ ſalutaris con-
 tingat. Quem omnes ament, admirentur & colāt,
 non quaſi ex terrena labe concretum, ſed ex
 diuina progenie cœlo datum
 clariffimum orbis
 ſidus.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De puerorum institutione.

MULTA sunt ad rectè constituendam
 temp. à legislatoribus viris prudenti-
 bus excogitata, atq; sancita præclare:
 tum præcepta de puerorum ætate ad
 omnem virtutis partem informandâ,
 maiorem quàm cætera vim habent. Præclara opinio
 gentium omnium firmata consensu, ex ipsis naturæ
 ducta principijs, si salui esse velimus, præcipuam &
 maximam curam liberis esse impendendam. Quid
 enim est in hominum vita, vel ad fructum suauius,
 vel ad dignitatem honestius, vel vsu salutaris, quàm
 ciues optimos existere? Quid tristius ac verò exiti-
 alius contingat, quàm si à Dei notione atque ope-
 ribus alieni, omnia sceleribus ac libidinibus pol-
 luant feroces & rapidi? quæ autem gens tanta hu-
 manitate culta, aut tam agrestis & barbara, quæ
 non fateatur, non intelligat à primis annis reli-
 quam vitam pendere: esseq; cum primis rudimen-
 tis apta connexa quæ cætera, postrema cum medijs,
 cum initijs vtraque fere consentire? Vt enim in se-
 mente posita spes messis est: ita totius reliquæ vitæ
 expectatio ab educatione pueritiæ pendet. altas ra-
 dices agunt serpuntq; late, vti in noualibus, quibus
 primis annis semina committuntur. Itaque mira-
 ri desinam omnia mala, graues calamitates quasi
 facto agmine per vrbes & oppida incurrere ea
 cura neglecta passim, quæ vel maxime commen-
 data omnibus esse debuit publicè priuatimque.

Filiorum infantia delitiis & voluptate corrumpimus, corpus otio, animū libidine imminuimus. Ostro, purpura, & auro, gemmarum fulgore superbiā fastūq; alimus: cupediis, irritatur palatū, nerui omnes corporis & animi eliduntur: domi audiunt vidētque, quæ pudet pigetq; referre exempla turpitudinum, vitiorum imagines. & credimus ex iis pueris aut strenuos milites, aut moderatos ciues euasuros? quos potius credi par est senatores factos, magistratus adeptos maiori vitiorū licentia miserabiles strages fore, quam primum edituros. Non facile eluuntur colores quibus natiuus lanarū candor mutatur: retinetq; testa odorem, quo est primo tempore imbuta. prudenterq; Virgilius vt multa dixit:

Vsq; adeo à teneris assuescere multum est.

Rerum imagines à primis annis susceptæ, exempla præceptaque quantopere hæreant, quantam vim, siue ad corrumpendos mores, siue ad castigandos habeant vix credi possit. Quod quidam præclara facinora per totam vitam suscipiunt, prauos animi motus coercent: alii libidine & ignauiaë mancipantur, fere ex prima institutione totum pendet. Canem tu mihi venaticū dum est tener, instituas odore persequi feram, monstrare prædam rictu cōtracto, sublataue manu: equum inutilem putes noxiumque, nisi à primo tempore domitus, tergo sesforem admittere, pedes mouere ad numerū, fræno & calcaribus regi virgaq; sit edoctus. mites arbores dum sunt teneræ adminiculis erigas, circūcidendo castiges, telluris vitio laborantibus mutes locum: ne ea cura neglecta syluescant, frustra que deinde omnis labor sit. Frangas enim citius q̃ flectas quæ semel induruerunt. & erit aliquis tam alienus à cō-

muni

muni sensu, tam oblitus publicæ salutis, qui nō putet omnem curam teneræ puerorum ætati impendendam: formandos ad iustitiam, exemplis præceptisq; ad innocentiam vitæ erudiendos: quo tēpore mollis ceræ ad instar ducētis manum sequuntur, in quemcumq; velis habitum formamq; mutare? durati figuram externam nō recipient, neque vllis præceptis castigati mutabunt. Ridiculum est rem familiarem augere: agros diligenter colere, vt multiplicatus puentus labori respondeat: amplas extruere ædes magnis cæmentis & molibus multis sublatas tabulatis fornicibusue ad culmen vsq; perducere: addere amœnitates hortorum, veste pretiosa, signis, varia suppellectile ornare, pecuniæ cumulos construere: filiorum educationem institutionemq; negligere: quibus hæc omnia cedere debent instrumenta salutis & dignitatis si probis, si iniquis profutura ad perniciem, breuiq; tempore peritura. Quod quid aliud est, vti eleganter Plutarchus dixit, quam calcei vt sint elegantes, diligenter curare, pedem cui calceus paratur, negligere p̄sus? An vlla possessio, vllum ornamentum cum filiis conferatur, sed probis & modestis: prauè educatis nulla tristior pestis. Recte Cornelia Gracchorum mater mulieri ornatum ostentanti gēmas, aurum, vestes: filios ipsa è schola redeuntes mōstrauit: quos illa optimis moribus informauerat: multum etiam iuuit ad eloquentiæ laudē, quæ summa in illis fuit, comparandam. Demus procuratorem virum fidelem præficimus: ianuē curam non credimus improbo homini: ac vero reliquos ministros & famulos, vt moribus compositi sint, puidendum ducimus: filiis concedimus, vt suo viuant arbitratu.

Nimirum liberorum nostrorum mores nos ipsi indulgentia corrumpimus; quæ indulgentia proculdubio dolore parentum, filiorum exitio mutabitur. senum, quibus solatio esse debebant, carnifices facti, rei familiari vniuersæ, familiæque calamitatem comparabunt: eoque amplius quo ampliores diuitiæ suppetent maiorum industria partæ, vitæ superioris licentia nullis finibus resistet: grauiora indies appetent omni alia cura reiecta, prælibidine sese voluptatibus quasi cœno ingurgitandi: quanto cum dedecore dicere non attinet. Maiorum gloria posteris quasi lumen est, neque bona eorum neque mala in occulto esse patitur: quantoque parentum & auorum vita clarior, tanto filiorum væcordia flagitiosior. Proh magnam & sublimem puerilis institutionis potestatem. Sed opponunt quidam, sermonibus & præceptis iuuenes ad virtutem incitari quidem, sanari vix vnquam: idque ex eo colligunt quod sæpissime contingat, vt qui optime loquuntur, pessimè viuunt, suas disputationes moribus destruentes, vel mores suis disputationibus arguentes, ipsi aduersus se graues censores, disputatores accerrimi. Nos vero si diceremus eam in disputationibus & præceptis philosophorum inesse vim, vt ex audientium animis vitia euellere, virtutes ingenerare semper valeant, merito mentiri iudicemur. Obstat ingenium: exempla, mores impediunt, libertas voluntatis omnia doctrinæ & prudentiæ præcepta vincere solitæ. Multas magnasque mercedes, vt ait Theognis, ferrent philosophi, si quemadmodum Circe herbis & cantibus homines statim conuertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est

est, homines ferarum simillimos ad virtutē à vitio, ad rationē à furore, ad humanitatē ab immanitate reuocarent. Et tamē aliquid se aliquando eiusmodi effecisse philosophiā gloriari licet. Producet enim Polemonē ab infami vita moribusq; pfligatis ad seueritatē vna Xenocratis disputatione perductum: multos alios ab improbitate ad sanitatē diligētia pceptorū reuocatos numerabit: atq; concludet, tanti virtutē esse, vt vel paucis sanādis omniā remedia tētari debeant: teneræ puerorū ætati maiori fructu, certiori spe laborem & diligentia impendi. Rursus quæ grauior luctatio est, ingeniorum à prima etate tantā quibusdam inesse prauitatē accusabunt alij, nullis vt salutarib. succis sanari possit: nō si Hippocrates medicorum princeps, aut Apollo ipse ad medicinam faciendam omnia artis præcepta, omnem operam & industriam consumat. Naturæ fere quisq; suæ semina ductumq; sequitur, si moderatæ ad salutem virtutesq; capeflendas, si turbidæ ad suam & aliorum perniciē. subtilis argumentatio & valida, non expedita responsio. Equidem profligatam quorundam naturam corrigi aliquando atq; immutari non posse, facile dabo: quod & in cæteris animātibus cōsideramus, genera aliqua nulla arte posse cicurari. quis enim viperam aut scorpiū, quis pantheras posita feritate mansuefacere aggredia- tur? quis illis fidat? nam leonibus forsan & elephā- tis ppter generositatē aliquando cicuratis creda- mus. alia quædam animalia mansueta natura sunt, vt manu tractari possint, pecora, iumenta, & qdam auium genera: siue naturę instinctu hominib. amica, siue frequenti vsu feritatem mansuetudine mu- tarunt. Ita inter homines plurimum ad vitam in-

flituendam, moresque conformandos ingenium
 potest cœlo datum: sed secundum indolem recta
 aut praua institutio multum valet à prima etate sus-
 cepta, annis consequentibus confirmata. Neque
 negabo (quî enim possim?) nasci quosdã tanta in-
 geniorum prauitate, vt sanitatem respuant, iis insti-
 tuendis languescat omnis industria. contendo tamẽ
 praua institutione naturã optimã indolemque; virtu-
 rum deprauari: non secus atque agri fertiles cultura
 sublata, sentibus, dumetis & herbis inutilibus va-
 statur. adhibita institutione cultuque; recta ingenia
 indolesque; iuuantur, atque cum admirabili fructu sus-
 cepto labori respondent. Prudenter Nicias roganti
 cuidam, quibus artib. & qua industria talis vir eua-
 sisset ac tãtus: Naturæ, inquit, bonũ industria quo-
 que ipse iuui. Sic arbitror viros omnes præcipuos &
 excellentes, quos antiquitas celebrauit laudibusque;
 ad cœlum euexit, siue in Iudaica gente populoque
 Christiano, siue inter Græcos & Romanos, ad na-
 turam excellentem, disciplinam accuratam & dili-
 gentem adhibuisse. ac nominatim quod Susanna
 pulcherrima puella sanctissimaque, vt pudicitiam
 tueretur aduersus petulantes senes libidinis estu fu-
 rentes, se ignominie atque mortis haud dubie peri-
 culo obiecit, metus numinis præstitit parentum in-
 stitutione à primis annis susceptus, vti diuini libri
 testantur. Quod si vitia in natura insita mediocritas
 sunt, neque desperatæ curationis, recta sæpe institu-
 tione sanantur atque in contrarium mutantur: quæ
 maior inter homines multitudo est. nam & ferrum
 frequenti attactu deteritur, ferruginemque; splendore
 mutat: & pastoritios baculos videmus, cum recti
 natura sint, inflecti arte, curuosque reddi. Certe si

mutari

mutari prorsus ingenium non poterit, minora vitia erunt per institutionem castigata. Quod si leones aliæque bestię immites & immanes posita feritate mansuescunt : quis hominem desperet prorsus sanari posse, consilij participē, rationeque armatum aduersus naturæ impetus quamuis vehementes & deprauatos ? Nunquam profecto contingat vt ex rubo colligantur vuz, ex arbuto ficus aut malogranata : sed mitiores certè & commodiores, vt ex quaque arbore fructus proueniant, diligens cultura faciet tempore adhibita. quæ frustra quidem sit, si solum sterile, saxi impeditum, arenis gracile contingat si semen inane atque corruptum mittatur. Sed nulla pars est terræ, vnde percipi aliquid non possit: & hæc ipsa incommoda cultura mitigabit. Omnino ad soli seminisque nobilitatem, si diligentia accesserit, eximium quiddam & præstans extabit. Quod si altius ire per naturam non datur, minores profectus negligendi non sunt. multa enim quæ corrigi possent cōmodioraue reddi præsumpta desperatio corrumpit : ac ferè nulla alia causa à parentibus filij omni tempore degenerant, ex Dauide Absalon nascitur, ex Salomone Roboamus. & vt diuinos libros mittamus, optimi plerumque Principes ab omni memoria profligatos successores habuere : quam quod molli educatione indoles corrupta est, vitæque aucta quæ in natura abdita erant, modestis parentibus sæpe minori diligentia filios castigantibus. Et vt quisque vt optimus est, ita alios præsertim in plena sapientiæ domo educatos, sibi similes fore auguratur, minorem industriam adhibet. Quantum enim institutio valeat duorum catulorum exemplo Lycurgus decla-

rauit. ijsdem enim parentibus vnoque partu ortos, alterum venationi assuefecit, alterum offæ. deinde utroque in conuentum producto cum proiectum cibum alter confectatus esset, neglexisset alter præ studio insequendi leporem obiectum: quantum consuetudo valeat à teneris suscepta ciuibz monstrauit, eamque plerumq; natura esse potentiorē docuit. Verum ad naturam deprauatissimam, vnde huc defluxit oratio reuertamur. Hominum sepe vitium est, quod deprauata indole pueri nascuntur. nullo coniugum delectu connubio iungimus, quibus præter formam nihil præcipuum est, aut quos vna census & pecuniæ magnitudo commendat: secus quam in iumentis, pecoribus, stirpibus, in quibus ad propagationem maior adhibetur cura. vnū quodq; in suo genere vt sit maxime generosum curamus: ciuium propagatio negligitur. Vt ciues probatis moribus, ingenio excellenti, præcipua indole matrimonia iungāt, quis curauit vnquam satis pro rei magnitudine? Coniugio adolescentes Aristoteles arcer eo argumento, quod præter alia incommoda apud quoscumque susceptum est, vt minori ætate iungant connubia, pusilla statura, imbecillo corpore homines fiunt. Itaq; viros triginta sex annorum iungi vult, vxores annorum decem & octo. Plato his viginti annos dat, illis triginta nihilominus. Ad hæc generandi tempus & horas, in quibus tantum momenti est, quis vnquam medicorum consilio captauit? quis victum temperatum & salutarem eadem de causa adhibuit? hyeme Borea que flante, quibus temporibus corpora vegetiora sunt, filiorum procreationi dare operam idem Aristoteles sancit. Quis hæc aliaq; obseruauit omnia: quæ

recen-

recensere oratione longum esset? an non potius ardore concitato sine iudicio sine ratione in libidine pleriq; rapiuntur feroces effrænesq; iumentorum adinstar: quod suo & prolis luatur malo. Ergo fontes repurgentur, vt riui synceri decurrant: arbor in radice sanetur: putre pomum & corruptum reformetur ex semine, & ad pristinum decorem, sublata der eum modum putredine, nitoremque referatur. Hoc remedium est ægrotæ ac iacenti reipub. corruptisq; nostris moribus multorum vitio & turpitudine: aut si ne hac quidem procedimus, profecto nulla vnquam medicina tantis malis tantisque incommodis idonea reperiatur. ea cura neglecta, in qua salus publica vertitur, mirum non est, si maior indies flagitiorum collunies existit: omnesq; reip. partes libido spurcitia scædat: crudelitas supplicio, auaritia furtis, superbia contumelijs affligit. Ex parentibus non modo prauis, sed etiam modestis & probitate conspicuis (quanquam quæ probitas esse potest filiorum institutione neglecta?) pueri procreantur, adolēscētes crescunt agrestī ferociq; ingenio, viribus confirmatis, exitio patriæ familiæq; futuri. An ijs sanandis vlla disciplina deinde satis sit, vllæ leges sufficiant quamuis supplicio sancitæ, armatæ Principis auctoritate? Licentia à primis annis suscepta dissimulatione parentum, quoduis dictum factumque infantum quamuis turpe risu & osculo excipientium, in annos singulos confirmabitur: crescetque immensum, vt frænari nulla arte possit. quis n. affectus indomitos libero campo vagari assuetos vi frangat flectatve in contrarium? res esset cōparanda miraculo. Cōtingat potius deprauari, qui optimis disciplinis instituti erāt, abreptos naturæ

naturæ impetu ex se ad mala procliuis : qui prauis ab infantia moribus imbuti maiori ætate mutauerint, paucissimos inuenias. Repete veteres historias, euolue antiqua scriptorum monumenta, reuoca in memoriam antiqua improbitatis exempla: nobiles scelere Principes priuatosq; , ex prauis initiis concessaque vitiorum licentia videbis in illa mala abiisse præcipites. Hoc maiores periculum prouidentes viri sapientissimi, prudentes legislatores , ad præcipuam suæ prouidentiae partem pertinere iudicarunt , quibus moribus prima ætas imbueretur: plurimumque operæ posuerunt in puerorum institutione commendanda. Sic Lycurgus Lacedæmone ex numero principum ei curiæ virum præfecit prudentia probitateque præstantem, quem Pædonomum dixit, sublati seruis , quibus pueros instituendos credere antea ij ciues soliti erant. ne frequenti cum ijs vlu videlicet seruiles mores imbuerent, prouidebatur. Id secutus Aristoteles è pluribus magistratibus vnum ei curæ , in qua salus publica vertitur , præficiendum cum ampla potestate iubendi vetandique constituit. Melius Persæ (vbi Xenophon scribit) diuisa multitudine in quatuor partes pueris instituendis viros principes præfecerunt ex senioribus selectos probitate excellentes, vt vberior prouentus existeret, duodecim numero, quo partita inter multos cura, minor labor, maior diligentia esset. Quam industriam vellem ex parte nostri Principes ciuitatesque imitarentur, viris eximijs ei curæ ex vtroque ordine sacro & populari præfectis cum potestate de præceptorum moribus , docendique dexteritate (in quo grauissime peccatur multis modis) iudicandi publi-

publice. Qui enim: calceos vestesve non conficiat, nisi qui artis peritiam ante probarit: filios sine delectu cuicumque se obtrudenti erudiendos tradamus? Medicum nemo morbo curando nisi peritum artis quamuis rogatus accersat: amicorū precibus cedamus filiorum magistro institutoreque aduocando, Apage dedecus ignauiaque grauis. neque enim tanti amici esse debent, vt propterea grauissima pignora in periculum vocentur. Sed & iisdem ius sit, me quidem auctore, inquirendi in ciuium mores censorum adinstar, ac coercendi malo priuatim patres in filiorum institutione negligentes, pueros castigandi, includendi etiam si opus sit rebelles, ingenio præfracto, præsertim qui defunctis parentibus aut domo profugi sine lare familiari incertis sedibus vagantur pueri puellæque: vnde scelerum licentia existit: animi deprauantur, multorum corpora libidinum tabe contaminantur. A maioribus nostris non alia causa litteras tradendi cura sacratio ordini à primis temporibus demandata est, quam quod plurimi referre haberent persuasum, si pueri cum litteris pietatem sensim instillatam, auribus oculisque imbiberent, apud viros sacratos versantes. Quo factum puto, vt qui litteris dant operam sacratio ordinis veste & pileo à populo secreti sint, vti in publicis scholis fieri videmus, præsertim in Hispania. In Gallia etiam quicumque litteris & eruditione conspicui sunt, magnos clericos vulgus vocat. Eam curam Pontificibus haud satis pro dignitate tractantibus ac vero negligentibus, viri præ cæteris pietatis studijs præstantes, quos monachos dicimus, & in studium impulsu iuuandi rempubl, sæpe arripuerunt, diuinum
se nu-

se numen promereri eo labore procurationeque persuasi : in quo tantum momenti esse videbant. Antiqua Benedictorū præsertim monasteria scholæ publicæ erant ad iuventutem erudiendam à viris sanctissimis constitutę. Vnde haud levis publicę utilitas extitit, ipsi magnis diuitijs atque ingentibus creuerunt, omnibus certatim pios eorum conatus iuuantibus re, opera, consilio. Ex ijs monasterijs, velut ex arce sapientiæ innumeri viri prodierunt, vtriusque Philosophiæ cognitione præstantes, diuinæ atque humanæ. vti editi eo tempore ab eaque natione hominum libri multi & excellentes in suo quisq; genere mirandi argumento sunt.

C A P V T II.

De nutricibus.

SEquitur disputatio de nutricibus quali ingenio, quibus moribus esse debeant, & an omnino adhibendæ sint infantibus educandis : quoniam earū sæpe vitio ingenia puerorum moresque deprauantur, nulla vt deinceps disciplina, nulla cura sanari possint peccata in lacte suscepta. Expedita præceptio, difficilis obseruatio. Nihil tamen negligendum, quod maioris rei momentum efficiatur. Censeo igitur nullas nutrices præter matres ipsas esse debere : censeo, id integrum non sit, optimis moribus sedato ingenio adhibendas. Saluberri-
mum profecto institutū esset, editos in lucem fœtus à matribus nutriri, vt & ipsæ omni ex parte suo officio fungerentur filijs educatis : fœtus quasi continuato alimento vegetiores robustioresq; corpore
eua-

conaderent: syncerior animus esset nulla alieni succi sanguinisq; mixtura. Alioqui corpus morbis obnoxium existat, varium ingenium, mores turbidi: quæ fere corporis, cui est animus deuinctus, naturam sequuntur. Quid est enim lac nisi sanguis, quo fœtus in vtero alebatur, colore tantum mutato? cur prouida natura effecit, vt fœtu in lucem edito vbera sua sponte distenta alimentum lactis ministrarent? Cur geminis voluit mammis pectus intumescere? nisi vt maiori lactis copia facultas nutriendi magis esset expedita: integrumque matris officium partu educationeque ipsæ parentes implerent, præcipuū & maximum mutuæ caritatis vinculum. Neque alia causâ crediderim matribus erga filios ardentiorē amorem esse, quam quod in ortu educationeque maiores quam patres dolores molestiasq; ipsæ suscipiant. Sic dimidiato onere imminui magna ex parte eum ardorem atque cum nutricibus communicari, neque quæ pepererunt integras matres esse, sed ex parte dimidiata, necesse est. præsertim infante ab oculis ablegato obliuio sequitur, mutuaque illa & ardens animi affectio inter parentes & liberos extinguitur magna ex parte: vti in expositis infantibus videmus, neque sensum vllum matris neque desiderium eius quæ peperit, remanere. vt quidquid amoris filijs erga parentes parentibus erga liberos apparet, totum frequens consuetudo & opinio ab ortu suscepta parentes eos & liberos esse, sibi vindicare videatur. Sinamus ergo fœminas integras esse matres, neque caritatem concedamus partito onere imminui: quod rebus publicis & priuatis perniciosum sit. Ventrīs fœditate
amouen-

amouenda herbis noxijs, si quæ mulier fœtum abigat, scelus faciat quod publico odio luatur, supplicio vindicetur: infantes editos abs se dimittere impune sit? Quantum enim interest eijcias ex utero dum conditoris manu formatur, an editum filium cognato sibi alimento priues nutrice aduocata? A parentibus magnos viros enutritos proprio lacte crediderim, qui ab omni memoria floruerunt: ac præsertim sanctissimos Patriarchas auctores Iudææ gentis diducto coniugio toto ab ortu infantis triennio: quo decurso, ablactatoque filio, instaurato conuiuio ad complexus redibatur. Non minori tempore neque alia cura Samuel propheta creuit, vti diuini libri testantur. Verum quantæ sint delicia nobilium fœminarum non ignoramus. Quis persuadeat vt ad dolores partus nutritionis grauem ac diuturnam molestiam addant? facilius sanguinem hauserint, quam vt præcepta salutaria ad aures admittant. Ea causa, & quoniam contingit vt defuncta matre aut vberibus casu aliquo arefactis nutrix necessario aduocanda sit: censeo ingenium eius esse considerandum vt mite sit, compositus animus, vniuersaque constitutio corporis æquabilis, ac quoad fieri poterit maternæ consentanea. Neq; atrabilis vexet, neque redundet pituita: non sit iracundia facili, metu deiecta. Omnia denique conueniant aptaque in natura, in moribus sint sedata: vt minima immutatio sit in fœtu. ne lacte mutato vires animi & corporis debilitentur, prouidendum. In frugibus pecudibusque, ac omnino cunctis animantium generibus non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietates, cœlique sub quo aluntur, mutat: generosius

rosius in sua quidque sede gignitur. insitum alienæ terræ, in quo alitur, natura vertente se degenerat. sic filiorum corpora minuuntur sæpe inter Principes viros & locupletes: agricolarum filij robustiores euadunt non modo labore consequentis vitæ exerciti (quantulum enim id est?) sed quia ab infantia consentaneo alimento maternis exuberibus creuere. Germanos, Tacitus ait, in eos artus, ea corpora, quæ miramur, excrescere, quoniam sua quemque mater vberibus aleret, neque ancillis aut nutricibus eam curam delegaret. Contra nobilium inter nos filij parentibus dissimiles sæpe euadunt, pusilla statura, moribus, ingenio, viribus, cum nouo enim lacte cætera, vt par est, magnopere etiam immutantur. Quod in alijs animantibus cernitur: si ouis lacte hædus, aut agnus caprino lacte nutriantur, eueniet proculdubio agni lanam asperiores esse, hædi capillum molliorem existere. Scimus in Italia Gotthis imperantibus lacte capræ nutritum Ægistum ex eo nomine, admirabili pedum velocitate fuisse, auctor Procopius. Alterius, canis lacte educati recenti memoria vsque adeo cerebrum aruisse, vt noctu fugato somno per plateas miserabiles vlulatus ederet latrantis in morem. Auditum ex eo qui vidit oppidi eius regulo testamur. Vt mirer Hobidem primis temporibus Curetum in Hispania Regem à Gargoriauo feris obiectum, Cyrum etiam simili casu lacte canino, Romulum & Remum Romæ vrbis conditores primos à lupa educatos. si vera sunt quæ magni auctores affirmant, & non potius commenta fabularum. Recte elegans Poeta & prudenter cuius impietatem accusabat, de eo addidit.

Hyrcanaque admorunt vbera tygres. Magni enim refert multumque in vtramque partem vale, quo alimento foetus nutriatur. Censeo præterea nutricis mores diligenter considerandos, ac eius rei præcipuam & maximam curam esse debere, quanta modestia sit, pudore quanto. Eam enim primum audiet puer, eius mores effinget, dicta imitabitur. & hærent tenacissimè quæ primis annis suscepimus. Sapientes Crysiippus nutrices optauit, certe quantum res pateretur optimas. Ego ingenio, prudentia, probitate commendatas: vt earum virtutum semina cum lacte in alumnum transmittat; actionibus verbisque consentaneis puer erudiatur. Ad Jit Plato, quoniam infantes propter ætatis imbecillitatem fictis narrationibus delectantur, considerandum quas fabulas nutrices ijs narrent, ne obscæna, improba, væ sana contineant (cum ferme inanità quæq; & deridicula in nutricum cunas ablegare consueuerimus) sed quæ simulacra & imagines sint earum virtutum, quibus reliqua vita exornatur. Æsopi fabulas præsertim selectas & elegantî carmine explicatas, quod Faernus nostra ætate Latine præstitit, infantum auribus & sensibus consentaneas fore putabã. Cantiones promiscuas & ex compitis desumptas vsurpare debere nutrices infantibus oblectandis, conciliando sopore verum non est: sed quæ probitatem pietatemque redoleant, quibus in memoria relictis virtutum semen existat. Curandum denique, vt domi pueri nihil audiant, nihil videant à prima ætate, quod non sit ex probatissimis moribus & sanctissima disciplina. Aristoteles ne signa quidem & tabulas obscænas obijci infantium oculis vult. eos ac à thea-

tro arcet omnium turpitudinum fœda officina: cuius præcepta vellem nostri homines sequerentur. Hanc adhibendam diligentiam putabamus fœtibus nutriendis: quæ superstitiosa fortassis videatur, si nostros mores & ignauiam consideres, pro rei natura haud satis magna. Nos inepti qui agris, vineis, oliuetis magnam curam impendimus: filios feruis erudiendos permittimus, quorum consuetudine carere potius per omnem vitam deberent, ne pestilenti morum afflatu corrumpantur. nutrices adhibentur è promiscua turba arreptæ nullo iudicio, modo copioso lacte pectus redundet, cum quo tamen tetrum spiritum ducant, quo corpus & animus inficiatur: contagione morum, verbis, exemplisque corrumpantur. Mentior nisi pueros peruerfis moribus existere miratus fratribus & parentibus dissimiles nutricum vitio, tantam morum & ingeniorum labem contigisse causam sciscitatus sæpe deprehendi. Ac duas præsertim sorores moribus, ingenio, forma discrepantes nominare possem, alteram modestissimam matris lacte creuisse, alteram agresti nutrici atque temulentæ commendatam, prauo lacte ingenium commutasse, euasisse ferocem.

CAPVT III.

De prima Principis institutione.

DE singulis disputauimus. nutritione disciplinæq; liberorû. de futuro Principe dicere nihil attinet, res ipsa indicat, exquisita & maxima diligentia opus esse, ne leue initio peccatum, publice deina-

de reipubl. malo luantur. In fastigio enim rerum collocatur Princeps, vt numinis instar sit, quasi heros de cœlo lapsus maior conditione mortali. Augenda maiestate, reuerentia concilianda in subditorum animis, regius apparatus adiungitur, trabea, gemmæ, vestes auro & purpura rigentes, superba aulæ structura, aulicorum ingens numerus, satellitum ordo, vt eo splendore perstrictis mortales oculis in officio se contineant. Recte hæc & prudenter, Adiungantur tamen virtutum omnium ornamenta, prudentiæ, humanitatis, fortitudinis, iustitiæ: litterarum & ingenii cultus adiungatur, quibus plebeij etiam homines venerandi efficiantur, cælestibus similes. colatur diligenter ager, vnde vniuerso populo annonâ suppeditanda est, Principis animus. Prospiciatur oculo ex altissima specula in omnes reipubl. partes contemplanti, cunctis prospicienti maioribus, medijs, infimis. Curetur caput, ne terra defluxione reliquum corpus inficiat. Est enim grauissimus morbus, vt in hominibus, ita in reipubl. qui diffunditur à capite. Optandum quidem esset, vt Princeps omnibus animi & corporis dotibus præ cæteris emineret: & quo fortuna locusque altior est, eo maiora ornamenta haberet, quibus popularium beneuolentiam conciliaret, quæ metu præstantior est. cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis insit, cuius è vultu ipso atque oculis eluceat grauitas humanitate condita. Vellem eximia formæ dignitate esset, procero corpore, perspicaci ingenio, ad omnium animos deuinciendos ipsis gratiarum manibus factus. Sed votum id est, & rara felicitas cœlo data potius quam hominum prudentiâ quæsita: præsertim principatu hæ-

redi-

reditario , præfectoque eo quem Princeps pater
 quamuis infeliciter genuit. Tamen si ad id pericu-
 lum vitandum non parum contulerit , coniugem
 delegisse magnis animi & corporis dotibus, nobi-
 lem , pulchram, modestam, & quoad res patietur,
 locupletem; vt nihil humile aut sordidum in mo-
 ribus existat: corporis venustati, maiorum virtuti-
 bus respondeat magnitudo animi. nimirum ma-
 trem futuram eius qui cæteris omnibus est impe-
 raturus, exitium aut salutem allaturus ciuibus vni-
 uersis & singulis. Quod nostrum tamen est, cæte-
 ra omnia comparanda adiiciendaque sunt: quibus
 virtutes in natura insitæ augeantur, minuantur si
 quæ existunt vitia , illustretur vita futuri Principis
 & ornetur. Seruetur naturæ institutum , quæ
 non minus Reginis , quam alijs mulieribus duas
 mammas attribuit , easque lactescere voluit par-
 tu maturo: vt filij nimirum lactis vbertate mater-
 ni sustentati , meliores vegetioresque fierent. Sed
 quando tantum inter nos deliciæ creuerunt , vt
 nulla ferme paulo honestior mater nutriendi la-
 borem ferat: quod reliquum est certe & impetra-
 re debemus , nutrix deligatur cautione maximâ:
 non ad cuiusquam gratiam in regiam irrumpat,
 quod est nefarium & turpe. vti superiori secu-
 lo in Lusitania Principem iuuentutis educan-
 dum amica Episcopi , qui multum in prouin-
 cia poterat, eo agente suscepit cæteris dissimulan-
 tibus , proh grauem turpitudinem & pudendam.
 Qualis successus fuerit , dicere non est necesse,
 spe melior , neque nomina prodere eorum qui
 peccarunt eo facto. Sed nostra tamen ætate fre-
 quenti fama vulgatum est , vero an falso haud

facile dixerim, sed fama tamen percrebuit, Principem alterum in spem natum amplissimi regni noxia tabe vlceribusque, primis annis laborasse nutricis vitio tetra contagione infectæ. Pudendam atque detestandam incuriam, nisi multa essent quæ humano consilio prouideri non possent.

Quod consequens est, ne à nutricis ore verbum vllum petulans aut obscœnum excidat: ne perpetuo infantis animo infixum permaneat, pudoris ab eo initio sequatur interitus, quanta cum perniciæ dicere non est necesse: totum enim studium dignitatis & honestatis extinguitur, libidini fræna laxantur ac vniuersa vita corrumpitur, turpitudine & fœditate suscepta ab eo aditu. Præterea eo institutore crescat puer ijs præceptis, quibus in magnum deinde Principem euadat, par imperio contingat auctoritas. Deligatur ex omnibus magister morum, magister litterarum futurus prudentia conspicuus, eruditionis opinione præstans, ijsque virtutibus, quibus alumnus Princeps informetur ad omnem probitatis partem. Quod caput est, nullo vitio sit infectus, quod frequenti visu traductum in puerum atque infixum ad reliquam ætatem hæreat: vti Alexandro Macedoni contingit, Leonidis institutoris, quæ hauserat vitia, elui penitus atque sanari in omni vita non potuisse. Sed non vnus, inquis, magister sit satis. Multa à Principe præstanda sunt quæ nisi à primis annis tradentur, frustra deinde labor sit. iura danda populis, magistratus creandi, belli pacisque consilia sunt administranda, de multis quæ frequenter incidunt loquendum ac iudicandum. Omnibus disciplinis, vnde hæc petenda sunt, vnum

excel-

excellere non contingat: singula delibasse atque in mediocritate quadam consistere exigua laus, neque idonea Principis magistro futuro. In quaque arte vel prima præcepta rudimenta que melius tradet, qui eius artis fuerit peritissimus: vti in tradenda Latina lingua, disciplinis alijs ingenuis contingat. Verum iactis latinitatis fundamentis, atq; degustatis quibusdam alijs consentaneis artibus, de rebus administrandis bello paceque audire viros peritos quid vetat? opeque eorum Princeps quamuis excultus litteris, quantovis ingenio præditus opus habebit. alieno consilio vti salutare. Et placet nihilominus Persarum institutum, qui quatuor viris primarijs Principem instituendum commendabant: vt in qua quisque arte excelleret, eam maiori dexteritate traderet. primus litteras doceret, alter leges patrias, à tertio cæremoniæ religionis tradebantur ritusque sacrorum, à postremo artes militares, in quibus tantum præsidij est reipub. constitutum. Inter nos Principi instituendo duo modo viri primarij prudentia & probitate principes designantur à patre Rege: alter litterarum magister eruditionis opinione ætateque grauis, alter actionum moderator & dexteritatis, moris omnis haud ignarus. Verum quocunque numero sint, quibus tenera ætas Principis formanda creditur, ij præcipuam & maximam procurationem sibi demandatam putent: vt muneri satisfaciant, dies noctesque vigilare debent. Polycletum nobilem statuarium tradunt librum de artificio suo edidisse, quem canona, id est, regulam inscripsit. quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruare conueniret, quæ singularum partium

figura esset, quis situs, quis habitus diligenter explicuit. eodem autem tempore statuam à se factam publice proposuit, in qua quoniam omnia artis præcepta consumpserat, ipsam quoque canona nominauit. Vellem hanc rationem Principis institutores imitarentur, vt si minus libro scripto præstarent, certe vita ipsi omnia præcepta virtutum & sapientiæ à magnis philosophis tradita. ad ea Principis animum fingendum, atque in eo exprimenda vniuersa putarent. Quod rectæ institutionis caput est, ijs prima cura esse debet arcendæ ab aula turpitudinis & improbitatis præsertim: sed & vitiorum aliorum omnes aditus sepiant atque ferruginent. Iuuenibus inuerecundis & petulantibus locus apud Principem non sit: ne obiecta libidinum imagine pestilenti oris afflitu corrumpant evertantque penitus atque momento, quæ longo tempore in Principis animo coaluerunt virtutes, ex infami gratia captantes honores & copias (quorum est magnus numerus) assentatores. vaniloqui, salutis publicæ insidiantes: quæ pessima ars multorum nimium prosperis successibus creuit. Scimus ingentes inter nos opes fundatas, nobiles principatus constitutos multis locis ab ijs, qui abiecto pudore, scelerum administratos se Principi varijs temporibus præbuerunt. quorum nomina ne memoriæ prodantur posteris eorū & necessarijs tribuendum puto. Et tamen sæpius multoque plures eversos breui consideramus. subeunte videlicet Regis animum pœnitentia aut satietate minori in gratia ijs sunt, deinde odio: quia quasi exprobratores aspiantur à Principe, ab alijs quasi corruptores & sceler-

scelerati. Proxima cura sit excolendi Principis veris virtutibus atque erudiendi, blando sermone quidē sapius, quæ præcipiendi ratio commodior multo est: sed cū opus erit seueritas adiungatur, verbis castigetur, plagæ nonnunquam addantur: ne indulgendo indoles præclara deprauetur, aut vitia, quæ sunt in natura insita, robur accipiant. Leones, ferum animal & immane, neq; verberibus cædendi sunt, neq; demulcendi blanditijs frequenter: sed popissimis minæ permiscendæ, ea ratione eoq; temperamento facilè cicurantur. alioqui plagis ne feritas recrudescat, blanditiæ superbos faciant, ex vtraque parte intractabiles euadant, verendum est. Ingenium quidem Principis dispiciendum est, & quibus rebus maxime moueatur, ijs institutores vtantur, si fræno retineri amat, si calcaribus concitari. pudor subrusticus amoueatur: impudentiæ medeantur si adsit: eoq; vela conuertant, vbi aduersarij vitium considerabunt. moneant præcipiant, obiurgent, coerceant aliquando malo, insolentes cupiditates frangant: omnemq; diligentiam adhibeât, ne alumnus præfractō ingenio sit petulantius: vnde perniciēs ipsi & subditis comparetur. Ita Theodosium Magnum inuenio Arsenio, quem Roma accersitum filijs erudiendis præfecerat, edixisse, vt quoties ei videretur, eos verberibus cæderet, neque vnquam in eorum erratis conniueret. Virum magnum orbis imperio dignissimum. In quo ab omni memoria multos Principum institutores peccasse inuenio, aut metu exacerbandi Principem, aut cupiditate eorum gratiam iniqua indulgentia promerendi. In ijs Romæ Seneca summus quamuis philosophus erudiēdo Nerone Prin-

cipe: in Castella Alphonſus Alburquerquius Petro Rege inſtituendo, cui Crudeli cognomen fuit, accuſari fortassis poſſint praua inſtitutione natura vitia auxiſſe: acceſſiſſe alia. Indicio eſt vtriuſque ijs Principibus præcipua gratia, rebus omnibus auctoritas, opes immentę non ſine inuidia atq; obtreſtatione aliorum, ſuſpicantium malo publico priuatas rationes augere indulgēdo voluiſſe: qua nulla grauior peſtis, non modo reip. ſed auctoriſus. opes enim flagitio partæ diuturnæ propriæq; non ſunt. Scimus quidem Senecam à Nerone peremptū (ca merces diſciplinæ fuit) impie, dices, & immaniter. quis id negat? quis non videat? ſed gratia tamen molli educatione collecta odio mutatur. Alburquerquium fuga compulſum ſaluti conſulere conſtat, hoc maiori felicitate, quod communicatis cū alijs proceribus armis in ipſo vindictæ conatu deſunctus, non ante quieuit. tamen ſepultura data, vti ipſe teſtamēto mandauerat, q̄ Petro Rege ad Taurum urbē partium diligentia capto. ne tantas ſtragēs daret ſcilicet prouidebatur. Ad extremum inſtituatur Princeps, neque libidini, avaritiæ, immanitati ſeruire, neque leges ſpernere, neque formidine ſubditos terrere, neque vitiorum ſordibus & libidinum licentia vitę & imperij fructum arbitrari: ſupra & comeſſationes: quarum rerum libido & voluptas penes ipſum ſit, rubor ac dedecus penes omnes. Sed vt regias potius virtutes perſequatur monendus eſt: atque Regis munus & partes identidem explicandæ. Rex enim (ſi modo eo nomine dignus eſt) diuinæ legi paret, rationis ductū ſequitur, iuris æquabilitatem tenet, coercet libidinem, malitiam fraudemq; odio habet, acceptam

potesta-

potestatem vtilitate publica & commodis non licentia definit: tantumq; reliquis hominibus honestatis opibus & ornamentis antecellere conatur, quantum opibus & dignitate maior ipse est. nullū vitæ periculum, nullum laborem pro patriæ salute recusat, in bello acer, in pace moderatus, nihilq; magis cordi habens, quam vt populos sibi commissos beatos faciat, omnibusq; bonis affluentes. Sic diuino præsidio cinctus & verissimis honestatis laudibus circumfluens, ciuium ad se voluntates allicit, absolutissimum exemplar factus priscæ maiestatis, quasi ex annalium memoria aut etiam è cælo diuinus homo. qua beneuolentia opinioq; à ciuibus suscepta, multo amplius quàm vllis viribus & armis imperium à maioribus acceptum æternum confirmabit, faustum subditis propriumq; posteris faciet: nulla vt vi externa eueriti, nullis intestinis fraudibus insidijsq; opprimi possit. Hæc de regia institutione in genere dicta sunt: deinde de singulis eius partibus est dicendum.

CAPVT IV.

De victus cultusq; ratione.

PRæclaram multorum indolem publice priuatimq; sæpe conturbauit copia voluptatum. victus immoderatus, cultus delicatior gentem Hispanorum ad arma natam, vertenti fortunæ tribuit: atque ita vt è fastigio rerum, vbi collati erant, in varias calamitates & magnas præcipites abierint. Ingentes animos atque inuictos, laboris & inedia patientissima corpora, quibus vitutibus magnæ difficultates mari terraque superatæ sunt, imperi-

imperium ultra solis vias, ipsosq; Oceani limites propagatū peregrinæ voluptates fregerunt Romanorū exemplo, haud minori periculo. Vix credat aliquis quod est verissimum. Plus hodie cupedium in vna vrbe insumitur, tragemata, dulciaria, sachari amplius, quàm parentum ætate in vniuersa H. spania. bombycinæ vestis quantum Deus immortalis? elegantius hodie lanij, sartores, fabri vestiuntur, quam ante nostram ætatem ciuitatū principes, viri nobiles & primarij. quod ad felicitatem horum temporum pertinere vulgo homines interpretantur, inde maius periculum imminet. Iam si priuatis hoc contingit, quid putemus in regia fieri: vbi tanta voluptatū copia est, delitijs omnibus ex omnibus locis in vnum locum collatis? Profecto nisi magna diligentia adhibeatur, periculum est, ne Princeps à tenera ætate molli educatione corruptus, sagina grauis, morbis oppressus, neque bello neque pace bonus sit, quanta cum calamitate reip. dicere non attinet, quiuis per se intelligit. Sic Principes videmus neruis sæpe laborare, abdomine multo graues esse, ad multam diem somno indulgere, magnam vitæ partem medicis & curationi corporis dare, ac denique ante tempus extinguī. quod non laboribus, curis, sollicitudini tribuatur: sed inertiz, luxui, voluptatibus. Quī enim cibo & potu, quibus se ingurgitare sine modo consueuerunt, concoquendo idonei sint: vt non noxiæ morborum causæ existant, petri humores & corrupti? Et cum omnis educatio referri debeat, vt vires corporis & animi maiores firmioresque euadant: cura aulicorum in eo consumi videtur, eo spectare, vt vtriusq; viribus fractis inutilis Princeps ad res gerendas

das reddatur. Primùm enim corpus mulieribus effœminandum tradunt, cauentes ne solem aspi-
ciat, aut auro paulo vehementiori affletur, labores
omnes fugiat & vitæ molestias: aulæ parietibus in-
clusus quasi in solitudine puellæ ad instar teneræ at-
que delicatæ retineatur, aspectum frequentiamq̃;
fugiens, ne sermonis quidem commercio cum æ-
qualibus dato, ludendi exercendiq̃ue corpus facul-
tate sublata. Mulieres, quasi vna cura sit Principis
saginâdi, ganæ & ventris cura cibi, vt egregia qua-
dam arte conditi palatum excitent, copia tenera æ-
tas obtundatur, vrgent vt comedat, & singulis pro-
pe horis cibos ingerunt intruduntq̃ue importunæ
atque graues: & quasi id tantum operis sit da-
tum, vt Regem epulis onerent, ne se loco commo-
ueat, ita conatum omnem in hoc vnum studium
conferunt: vt quoties minus aliquanto cibi sumit
quam ipsæ volunt, id indignissime patiantur. Ad-
de aromata, odorum suauitatem, vnguentorum
fragrantiam, gemmarum splendorem, totius or-
natus & cultus mollitiem, reliquas illecebras, qui-
bus robusti etiam & confirmata ætate eneruantur.
An Princeps ne falsa illa dulcedine corrumpatur
& à mentis statu deflectat, quis præstare possit in
tantis delicijs tam effœminata vita? neque enim
molli & enervato corpori animus ingens & fortis
deuinctus esse potest. vna opera vtriusque vigor &
fortitudo corrumpitur, quasi cera ignis calore li-
quefacta. Voluptatibus enim assuefacto corpore,
quî laborem & molestiam forti animo amplecta-
tur, virtutem confectetur, quæ in arduo posita est:
& nō potius in vitia diffuat, quæ sunt in præcipiti?
An ægro corpore, inertî, ignauo bellum prompto
animo

animo suscipiat, ductor ipse copiarum si opus sit, in labore princeps imperandi curas, molestas quamuis & graues libenti animo sustineat? Rempub. inuerti potius permittet, quam vt laborem & molestiam suscipiat. In otio & vmbra educatus, negotium fugiat necesse est: voluptatibus hauriendis sitienter incumbat, eum vitæ & imperij fructū præcipuum ratus, si nulla cura interpellet, nullam horam vacuam iucunditate patiatu relabi. Multa exempla calamitatum afferri possent, quæ mollis & vmbra-tilis educatio Principum, rei publicæ attulit. Sed vix vlllo tempore Hispaniæ res magis perturbatæ fuerunt quam Ioanne secundo Castellæ Rege. in quo multa bona inerant. corpus procerum & candidum, ingenium mite: venatione & ludicris certaminibus oblectabatur, neque à litteris abhorruit, versus ipse sermone vulgari non inepte pangens: quas virtutes vmbra-tilis & mollis educatio corripit. In primis annis mortuo patre Henrico tertio, ne à proceribus subtraheretur, occasioq; existeret rerum nouandarum, Vallisoleti D. Pauli vicinis ædibus sex amplius annis, nempe ad matris, in cuius tutela erat, obitum limine retentus est, erepta libertate excundi, quemquamue præter ministros aulæ ad se admittendi. Miseram regni dixerim an Regis cōditionem: rectorem omnium publico carere, vt ne proceres quidem agnosceret: loquendi audiendiq; commercium auferri Principi, solitaria & vmbra-tili vita pallefcere. Indignum facinus. quasi altilem in auuario pullum mihi sagines, qui ad sudorem & puluerem natus est? in vmbra & inter mulieres crescat, cui corpus debet esse potius labore & victu moderato duratum, vt ad res

geren-

gerendas idoneum morborum causis resistat, in bello frigus æstusq; iuxta patiat? publico subtrahas qui debet potius à puero assuescere in maxima celebritate, & in media republ. vivere, non reformidare homines: cuius excitanda mens & attollenda semper, quæ in recessu languescit & quemdam velut in vmbra situm ducit, aut contra intumescit, inani persuasione sibi plus iusto tribuens, quippe cum nemine comparatus? Voluptatibus frangis animum, qui dies noctesq; quasi in specula præsidere & in omnes reip. partes debet prospicere? Næ ea mollietates magno Principis dedecore, magno subditorum damno constabit: pueritiæque & adolescētiae maior ætas similis erit, imbecilla, lubrica, dedita libidini ac ceteris voluptatibus. Quod in hoc Principe perspicimus. defuncta enim matre, & rerum cura suscepta, quasi ex tenebris & ex materno utero in hanc lucem denuo repenteque productus, perpetuo hallucinatus est. magnitudine negotij obruebatur animus, aulicorum semper obnoxius imperio, quæ maxima perniciēs est: unde continui motus extiterunt & granes. Verum hæc vitia accusare facile est, emendare quis possit? quis quod verissimum est Principi persuadere, mulieribus munditias, Principibus laborem convenire etiam in tenera ætate? Mollem & delicatam vitam certam pestem afferre, affirmare quis audeat, apud eos qui imperij maiestatem mollietate, libidine volubratibusque definiunt: ventri & turpissimæ corporis parti servire præmia vel maxima imperij suscepti, stupra, comellationes arbitrantur? Principum cupiditatibus indulgere obsequij gratissimum genus putant, ad honores & amplas opes certissi-

certissimum aditum? Atq; hæc omnia non eo pertinent, vt puero Principi quæ ad victum cultumq; sunt maligne suppeditentur: quod est nostris Hispanorum legibus de educatione Principis aduersum. Seruetur naturæ institutum: quo cunctæ animantes procreandis fœtibus lactis alimentiq; copiam ingerunt quam possunt maximam. Ad augendum corpora, confirmandas vires nulla commodior ratio. Adde puerum præsentī copia contentū non de cibo aut vestibus, quod faciunt egenorum filij, sed de rebus maioribus cogitare, atq; ad illas contendere, alia omni cura sublata: vnde magnus animus & excelsus existat. Verum id est. sed illud curandum maxime, vt victus copiosus, cultus elegans magis quam mollis & delicatus existat: quibus rebus non vires confirmentur, sed corpus voluptate mollescat, languescat vitij & libidine animus. ex vtraq; parte vitiorum omnium existat seminarium. Verum hæc mittantur: & de corporis exercitatione pauca subiiciamus.

CAPVT V.

De exercitatione corporis.

Molli educatione sublata, vmbatili vita ab aulis Principum reiecta, consequens est, vt labore frequenti corpus exerceant, firmum robustumq; reddant honesta exercitatione: animū impigrum & audacem & ad studium bellicæ gloriæ concitatum efficiant: quibus studijs corporis valetudo proculdubio confirmatur, animus ad omnia officia modestæ & humanitatis & pudoris eruditur. Principe otioso & ignauo nihil est exitiusius.

Quæ

Quæ res Solonem virum sapientem & prouidum impulit, vt Atheniensium filios palæstra & litteris & musica diligenter instituendos curaret, lege in omne tempus sancita. Vidit vir Græciæ sapientissimus esse ciuibus vires corporis & animi comparandas. Vidit humanitatis & modestiæ laudem consecretandam, si vellent esse felices, libertatem & reliquas opes tueri: quæ bona ignauia & mollitie amittuntur, vel temeritate & audacia pereunt. Vt igitur cines suos robustos corpore, animo fortes efficeret, palæstram instituit: vt autem ad humanitatem erudiret, litteris & musica mitigandos censuit. Hoc ipsum Lycurgus Lacedæmone non admodum dissimili ratione præstitit. Nam cum nusquam studium extiterit exercendi corpora & corroborandi, tum in nulla vnquam gente maior laus pudoris enituit. Mura sunt quæ de Spartanæ iuuentutis modestia & honestate commemorantur. Sic adolescentes institutos, vt neque oculos in publico attollerent, neque faciem versarent, neque aliquod signum instantiæ præberent: ea modo quæ ante pedes erant, conspicerè, manus ipsas inducta veste contegere, senibus loco cedere, nullum verbum petulans aut obscenum proferre, in choreis & canticis nihil lasciuum aut molle usurpare, aut audire à primis annis edocebantur. Consentanea Soloni summus philosophus Aristoteles pueris instituendis præscripsit ad litteras gymnasticam & musicam, quæ ille præscripserat, de suo ipse figuratiuam artem adiiciens, non commercij tantum causa, ne comparandis instrumentis & varia suppellectile fallatur specie: quid enim minus viro probo ac præsertim Principi conueni-

at, quam studia vitæ ad suum commodum referre, compendij causa nobiles artes suscipere? sed ut artificio aliquo conflandi metalla, pingendi, fingendiue occupetur otij tempore, vitiorum omnium semente facienda in primis apto. Præterea ut opera plena artis, plena ingenij signa, tabulas, vasa ex argento & auro cælata, ingentes ædificiorum structuras, molesque virium humanarum modum superantes dignoscere possit, atque de illis statuere omnium elegantiarum peritus, non tantum aliarum artium, quibus humana vita instruitur & ornatur, respubl. belli & pacis tempore regitur. Verum hæc mittamus. ac ne de litteris quidē & musica disputamus, quæ separatam tractationem requirunt. Quod loci præsentis est, Principem iubeo certamina omne genus instituere inter æquales, quib. ipse intersit, non modo spectator cæteros accendat, sed sæpe etiam particeps: quod sine maiestatis sugillatione contingat. Ergo concurrant inter se iuvenes ex aula & reliqua nobilitate selecti ludrico certamine in iustæ pugnæ modum: cum singulis singuli aut facto agmine sudibus gladijsque equites peditesue pugnent. Cursu de velocitate pedum aut regendi equos recto cursu, aut varios orbes implicandi explicandiq; dexteritate contendant, præmijs etiam victoribus propositis ad accedendum certamen. inter se ex equis iaculentur Mauricæ pugnæ genere, quo alterius agminis pars facto impetu primum procurrit, missisque in aduersarios arundinibus iaculorum imagine, pedem referunt ceduntque prementibus aduersarijs: quos excipit pars altera agminis quasi in subsidijs relicta: hanc ex aduersa parte alij ad ludum

dum continuandum. Discant in equos è terra infilere inermes ferroque tecti, desultoriæ artis peritia: quod rebus aduersis in bello, victis in pugna non priuatis militibus, sed Principibus etiam & magnis ducibus salutare fuit. Certe Ferdinandus iunior Neapolitanus Rex, cum victis fugatisque suis copijs ab hoste, equus etiam quo vehebatur confossus esset, in oblatum equum vt erat armatus insiluit, seque periculo eripuit. qui equum dedit vir nobilis pro suo Rege grata superis, grata hominibus victima cecidit. Vetustiori memoria omnino anno millesimo ducentesimo octauo, Petrus Aragonius Rex in Valentia fines contra Mauros incurrit. pugnant confossus equus: venissetque haud dubium in potestatem hostium, ni Dieghus Harus, qui à Mauris stabat, humanitatis memor, oblitus iniuriarum, quæ ab Aragonio & alijs Christianis Regibus, Castellæ præsertim & Legionis extiterant, periculo eripuisset equo præbito: etsi nō ignorabat in magnam se eo facto inuidiam apud Mauros venturum. Neq; minus vtile erit de sagittandi peritia certamen instituere, globisue è ferro tubo flamma eluctante eiaculatis in modum fulminis, signum propositum petere præmio designato, si quis primus collimauerit. Lucta innexis inter se brachijs, iactuque vires ostendent: in oculis Principis, ipsoque laudatore, neque ignauia cuiusquam neque peritia latebit. Quæ sunt omnia bellorū imitationes & imagines ad vires corporis exercendas idonea, excitandam audaciā pellendū timorē, dexteritatemq; comparandā in primis vtilia. Sensit elegans poeta quanti ea certamina referant, quando pueros Latinorum finxit ante

I 2   urbem

urbem ei exercitationi vacare, quatuor versibus re-
cte instituta iuuentutis repræsentans imaginem.

Ante urbem pueri & prima uo flore iuuentus

Exercentur equis, domitantq; in puluere currus.

Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis

Spicula contorquent cursuq; ictuq; laceſſunt.

Ludicris certaminibus adijciantur venationes. per-
sequendo feras patenti campo decurrere, montes
superare discant: corpus inedia, siti, labore fatiga-
re. Addantur tripudia more Hispanico tibiarum soni-
tum pedum pulsu modulante. Ludant pila. ioci
alii, risus, oblectationes concedantur: ita tamen ut
nihil obscœnum sit, quo libido irritetur, nihil cru-
dele quod à Christiana pietate ac moribus abhor-
reat. hæc tantum ac ludicris ad seria & vera certa-
mina instruuntur. Atque illud in primis caueatur,
ne pueri ac Princeps præsertim, exercendo corpus
vires frangant. frequentes magis exercitationes quàm
graues esse debent: ut cæteris vitæ partibus ita in lu-
dicris certaminibus & reliquo labore modus sit. quod
Aristoteles præcipit diligenter obseruandum: af-
firmatq; , qui violenter corpus in tenera ætate ex-
ercuerunt, in reliqua vita fractis viribus debilitata
valeditudine parum profecisse. argumento quod
qui intra adolescentiæ annos Olympica vicerunt,
vix vnus aut alter ex eo numero potuit confirmata
ætate similem in ijs certaminibus palmam repor-
tare. Ex his ludorum generibus ea sibi Princeps
deligat, quibus corpus exerceat, vnde decus & lau-
dem referat, præstet æqualibus, certè inferior alijs
non sit: præsertim si ludi in oculis multorum exhi-
beantur, committere non debet, ut à quoquam iu-
re contemnatur, habeatur imbecillis aut ignauus:
quod

quod sine iniuria maiestatis non contingat. Multum ergo meditatus ad certamen ludumque accedat: caueatq; ne pro laude contemptionem apud subditos pariat. Ad extremum sit Principi, sit eius institutoribus persuasum, non omnes ludos maiestati conuenire, certe non luctabitur cum æqualibus, neq; corpus quod sanctum haberi debet, contrectari à quoquam sinet, contorqueri, ad terramque affligi: quod nefas esset quamuis ioco usurpatum. Tripudij particeps in publico non erit etiam larua tectus. nam facta Principum latere non possunt. membra bacchantium in morē agitare Principi non conuenit, multo minus in scenam prodire, agere fabulas, pulsare citharā: quæ libertas in Domitij Neronis morib. vel maxime accusata est, ipsi exitium maturauit cunctis eum imperio ineptum iudicantibus, qui in histrionis habitum degenerasset. Ac ne spectandis quidem publicis histrionibus & venalibus operā dabit, ne tempus tam male collocatū perdat, personæ q̄ gerit oblitus videatur, auctoritatem conciliare arti turpissimæ exitiali que: vnde vitiorum ampla seges existit. Sint ergo exercitationes Principis honestæ, sint frequentes potius quam violentæ: atq; ita valetudini consulatur, ita viribus animi & corporis confirmandis detur opera, vt nihil de maiestate decedat: vel ipsi ludi ad splendorem principatus & decorem comparentur.

CAPVT VI.

De litteris.

ITa corpus tamen exerceatur, vires & valetudo frequentilabore confirmentur, alatur fortitudo

& audacia, periculorum metus varijs certaminibus remoueatur, vt animi interim cultus minime negligatur: cuius eo maior cura esse debet, quo præstantiori conditione animus est. nam & filijs instituendis maiorem quam seruis diligentiam impendimus. equos generosos, boues aratores, quam canes domesticos curamus diligentius. Cuique rei pretium eius nobilitas aut vtilitas constituit. in homine mente excellentius nihil est: pluraq; & maiora consilio quam viribus præstamus. Ergo puero Principi ab ipsa infantia pietatis & sanctissimæ religionis præcepta sensim instillentur non infundantur: ne vt vasa oris angusti infusam liquoris copiam reiiciant. ea tamen videat exempla virtutum inter domesticos & familiares, ea audiat præcepta viuendi, quæ per rotam vitam tenaci memoria hæreant. Blancam Gallix Reginam fœminam Hispanam ferunt, à puero ita filium Ludouicum instituisse, vt in animum induceret malle mori q̃ scelus concipere. vt mirum non sit tali institutione sobolem sanctam fuisse. Id ipsum Duci Mompense-rio ante non multos annos in Gallia superstiti, nobilissimo Principi in primis annis inculcabat mater omnibus sermonibus. Auditum ex ipsomet. Ergo intelligat puer rudi quamuis ingenio, esse numen in cœlo, ad cuius nutum sola terrarum gubernantur: cum quo Reges Imperatoresq; maximi comparari non possunt viribus & potentia. eius voluntati esse obtemperandum. præcepta quæ hominibus dedit, audiat discatq; memoriter. Excitentur in animo igniculi gloriæ non inanis, sed solidæ. quantus sit virtutis splendor, quanta in vitijs deformitas, doceatur. De virtutis pulchritudine, vitiõrũ

fœdita.

fœditate eo audiente differatur: de futura vita, immortalitate, præmijs & supplicijs quæ pro conditione vitæ hominibus comparantur. Decursis primis annis infici debet ijs artibus, quas si dum est tener, combiberit, ad maiora confirmata ætate paratior veniet. ac ferme septennio elapso accedat litterarum magister, quem vellem summis philosophis parem. nam vt Princeps vltra eruditionis mediocritatem non procedat, præceptor accedere debet excellenti doctrinæ opinione. Sic multo commodius quod cupimus, & quod est necesse consequemur. Compendij breuissimi ad instar id erit. Certe doctus & desertus præceptor sit, moribus compositis, vt puerum optimis artibus atque disciplinis instruat, & ad omnia officia optimi Principis & gubernatoris erudiat. Laudo Philippum Macedonem, qui Alexandro filio nato tantum studiū posuit eo instituendo, vt ad Aristotelem scripserit, qualem ac quantū ea ætate philosophum? nō tantas se Dijs immortalibus gratias agere pro filio ex vxore Olympia nato, quam quod eo tempore suscepisset, quo posset ab illo erudiri optimis artibus. nec solum scripsit, sed re etiam præstitit. Ex Aristotelis schola tantus vir Alexander euasit, quātus credi debet, qui orbi terrarum iugum imperij imposuit, multis atque adeo innumeris gentibus leges & magistratus dedit: easq; sublata feritate ad humanitatis cultum traduxit. Acrem atque vehementem naturā, & studio gloriæ mirabiliter incensam tanti viri disciplina mitigauit. Sic quod orbem terrarum sui nominis fama compleuit, doctoris prudentiæ tribuatur: quod multa furoris & amentiae signa dedit semper bello quam post victoriam cla-

rior, ingenij acrimoniæ adscribi debet: quæ nisi modestia adsit, furor non virtus nominanda est. Ad frænandam libidinem, quæ cupiditas proximis adolescentiæ annis excitatur, maguum à litteris præsidium parabitur. tanta siquidem est oblectatio cognitione rerum sese pascentis animi, vt neq; laboris tædium, neq; auocantium voluptatû illecebræ sentiantur. Itaq; sapienter poetæ cùm cæteros omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modo & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Longum est ire per singula. sed temeritati, avaritiæ, ambitioni, quæ tandem aliæ res frænos injicere atq; vniuersæ turpitudini præter litterarum tractationem potest? Vnde exempla auditu frequenti lectioneq; suppetent ad animum veris virtutibus informandû. Ergo prima eruditionis fundamenta diligenter poni debent. Discat puer expeditè legere quoduis scripturæ genus non elegantis tantû, sed etiâ distortæ atq; vacillantis. ipsos litterarû nexus & cõpendia cognoscat. ne opus alieno præsidio ad legendas litteras & actionû formulas, quæ ex omnibus partib. afferantur, semper habeat. q. arcanis continendis salutare sæpe sit. Doceatur scribere nō inaccurate, vt pleriq; nobilium filij facere consueuerunt, sed eleganter & scite: quo libentius id faciat & minori labore, vti opus habebit per totam vitam. atq; in eam rem, etsi minuta videatur. multû operæ, multû industriæ à præceptore ponatur: consilio, si opus erit, cõmunicato cum peritis eius artis. aliena etiâ ope nonnunquã implorata, quo labori prouentus respondeat, neq; spes de Principis eruditione concepta in ciuiû animis fallatur. Grammaticæ prima
rudimen-

rudimenta non ineptis subtilitatibus grammaticorum onerentur (sic fastidium amouebitur & mora) sed superuacaneis præceptis reiectis labor inutilis remoueatur, necessarius leuetur laudis dulcedine & docentis vrbanitate. Plurimorum ergo operæ in explicandis auctoribus poni debet, in scribendo atque loquendo: vt vsu quodam quotidiano Latina lingua familiaris nauix adinstar efficiatur, his exercitationibus magis quam præceptorum copia. Inter auctores ex historicis Cæsarem, Salustium, Liuium deligendos arbitror, qui puero explicentur; quippe in rerum gestarum explicatione prudentes & Romani sermonis elegantiam, multis sententiarum luminibus illustrantes. Confirmatis studijs & peritia maiori Tacitus adiungatur, horrida oratione atque spinosa, sed arguta in primis magnum rerum thesaurum tegens, consilia Principum, artes, fraudesque aulæ. In alienis periculis & malis, quasi in speculo, nostrarum rerum imaginem contemplari licebit. Idoneus auctor quem nunquam Principes, nunquam aulici depellant de manibus, die noctuque versent. Neque à poetis abhorrebit. Virgilij ingenium, orationis grauitatem & elegantiam admirari discat, Horatij sententias, vrbanitatem, argutias admirabiles, illi tantum repellantur à Principis aditu, oculis, auribus, qui turpissimarum rerum commemoratione mores corumpunt, petulantes, obscæni, molles quantaus elegantiæ & suauitate. quorum est magnus numerus, certa pernicies si aures illis præbeatur. Lasciui carminis venenum in animos influit, & elegantix suauitate conditum prius interitum affert, quàm remedium adhiberi possit. Quod si pi-

Sturæ omnes sua sceditare libidinem inflamman-
tes sunt ab oculis iuuentutis & aspectu remouenda,
vti magni philosophi præcipiunt: quid de carmini-
bus lasciuis statuamus? Est enim poema viua quæ-
dam pictura multo magis impellens quam omnes
excellētium pictorum tabulæ. Omnes igitur poe-
tæ turpitudinem exprimentes non ab aula tantum,
me quidem auctore, sed à totius patriæ finibus ex-
terminentur quasi pestes certissimæ ad corrup-
pendos mores, deprauandos animos comparatæ.
De Ciceronis scriptis dicere non attinet. res ipsa
indicat, non solū Romanæ copię parentē extitisse,
sed etiam reipubl. moderandæ salutaria præcepta
posteris reliquisse. libri eius de rep. perierunt: mul-
ta tamen in scriptis alijs præcepta saluberrima con-
tinentur rebus gerendis: ac nominatim epistola e-
ius ad Quintum fratrem, cuius initium est, *Et si*
non dubitabam, in hoc genere est admirabilis ma-
gni instar commentarij. Horum auctorum elegan-
tiam & grauitatem puer imitari contendat. atque
vt in omni vitæ parte, ita in studijs ad summa con-
tendat. altius enim ibit, quàm si desperatione asse-
quendi concepta, in quadam laudis mediocrita-
te consistat. Multum ergo scribat ac multa, episto-
las, orationes: si ingenium & otium suppetat, et-
iam carmina. singula colo & commate distingue-
re sciat. litteras maiusculas suis locis adhibere: ni-
hil enim in ea ætate negligendum est, quod conse-
quentibus annis emendari non possit. Ex Latinis
Hispana, ex Hispanis Latina faciat: quæ exercita-
tio multum valebit ad augendam vtriusque lin-
guæ facultatem. formam orationis exprimet, in
qua penitus versabitur. abundabit copia verborum
optimorū

optimorum, compositione ac figuris non quæsitis, sed sponte ex mentis thesauro manantibus: seque totum ad exemplar veteris elegantiae & grauitatis scribendo dicendoque conformabit. Volo enim vt non sola scriptione contentus, Latine etiam loquentes coram audiat: libenterque intersit eruditissimis sermonibus. cum æqualibus nō parum sæpe loquatur. vnde facultas certe comparabitur historias veteres euoluendi, oratores externos qui Latine plurimum loquuntur intelligendi, responsa reddendi paucis verbis concepta, sed selectis & grauibus. Nolimus equidem Principem studijs immori: sed hoc tamen præsidium facile comparabitur, si curabit magister vt frequenti vsu lingua Latina familiaris ac quasi natiua efficiatur. In eam re comites studiorum haud exiguo numero dari volo: neque enim probo vt solus litteras discat, aut cum paucis. assuescat potius à prima ætate versari cum multis, iudicia hominum non reformidare: ne è tenebris in publicum productus caligare & offendere necesse habeat. Si sol' docebitur, ea discet quæ præcipientur ipsi: si in schola, etiam quæ alijs. Audiatur multa quotidie probari, multa corrigi. proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria. Excitabitur laude æmulatio. turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse maiores. accendunt omnia hæc animos, & licet ipsa vitium sit ambitio, vti Fabius eleganter ait, frequenter tamē causa virtutis est. Verrius Flacus ab Augusto nepotibus delectus præceptor cum vniuersa schola transijt in palatium auctor Suetonius. Cædi Principem vix conuenit, quia deformis & seruale est: sed coaudiente, verbis castigari alios, plagis, si opus erit,

erit. aliquando etiam impositis vtile erit. in alieno errato cautior ipse atq. peritior euadet. Ex his comitibus vnum & alterum existere multum iuuerit maiori peritia Latine loquendi. id si facere in omni sermone familiari iubeantur, magni momenti locum obtinebit, vt lingua Latina puero familiaris & propria maternæ adinstar reddatur. Infanum quantum ea industria iuuerit. Denique persuasum Principem litteras non dedecere; ac vero rebus administrandis magnum præsidium non leue subsidium, vita reliqua ex virtute transigenda ab studijs litterarum in prima ætate susceptis comparari. Scimus quidem in Hispania præsertim Principes magnos extitisse exiguo aut nullo litterarum cultu in minori ætate: qualis recenti memoria Ferdinandus fuit, cognomento Catholicus, pulsus ex vniuersa Hispania Mauris, subditisque imperio multis gentibus immortalis Princeps laude. idem tamen si ad eximiam indolem litteras addidisset, multo maior & præstantior extitisset. Recte & prudenter eius patruus Alfonsus Aragonius & Neapolitanus Rex Hispanæ gentis lumen decusque perpetuum, cum à Rege quodam Hispano dictum audisset, litteras Principem non decere: eam vocem non Regis, dixit, esse, sed bouis. ipse litteras in pretio habuit, virisque eruditione præstantibus tantum tribuit, vt ijs se inclinata quamuis ætate recoquendum præberet. Laurentio Valla familiariter vsus, Antonio Panhormita, Georgio Trapezuntio immortalis laude viris. Bartholomæum Faccium, cuius extant de rebus Alfonsi commentarij, importuna morte extinctum tulit ægerime.

CAPVT VII.

De musica.

VIm præterea magnam musici concentus habent, tum ad oblectandos animos, tum ad affectus animi in vtramque partem concitandos. qui enim numeris natura constamus, quod arteriæ pulsus, foetus in vtero formatio, partusque & alia multa declarant, numeris mirifice capimur. Siue recitentur carmina, oratio missa per numeros aures incredibili suauitate demulcet. instar aeris per angustias tibiæ compressi, mentis sensus lege carminis explicantur cum voluptate. Siue modulatis vocibus cum varij animi affectus motus exprimantur, incredibili dulcedine perfunditur animus: eaque oblectatione non modo caræ mitigantur, sed feri agrestesque mores emolliuntur ferri instar ignis calore victi. Quod Polybius libro quarto historiæ Romanæ testatur, Arcades, quæ gens in Peloponneso erat, cum propter cæli rigiorem & tristitiam aeris, magnos labores in agrorum cultura tolerarent, duritiam atque asperitatem morum ex ijs laboribus prouenientem, musicæ modis mitigasse: eoque non solum pueros, verum etiam adolescentes atque iuuenes vsque ad trigessimum annum diligenter in ea exercendos curasse: Cynethenesque, quæ pars Arcadiæ est, eo more priuatum contempto ex morum feritate in varia scelera, & multas calamitates præcipites abiisse. Eam vim antiquissimi poetarum significare voluerunt, Orphei cantu feras mansuefactas. Amphionis cithara lapides vltro ad structuram Thebani muri concurrisse

currisse affirmantes. Sed præter oblectationem ad affectus animi varie concitandos multum musica valet: proditumque memoria legimus Timotheo ad Alexandri mensam Orthium canente, Regem in furorem actum, repente arma inclamantem relictis epulis profuisse. continuo tamen mutatis modis reuocatum ad sobrietatem. quæ si ut conficta repudiamus, certe in maius aucta, nihil morabor: modo à Plutarcho libro de musica extremo meminerimus affirmatum, seditiones morbosque grassantes nõ semel fuisse sedatos musicæ præsidio. Ex diuinis libris Dauide pulsante citharam Saulis Regis mentem malis incurlibus furiatam, rediisse ad sanitatem constat. Nimirum anxietate sedata musicæ dulcedine, minor cacodæmoni potestas relinquebatur ad Saulem vexandum. Neque mirum: affectuum enim imagines varijs musicæ modis continentur, non quales picturæ mutæ, immobiles, inertes exprimunt. neque enim irati hominis imago in tabula depicta ad iracundiam inflammat, quod de signis alijs & tabulis affirmare licet, quanta uis dexteritate ad viuum expressis: modis autem musicis affectus ita exprimuntur, ut eosdem in animis audientium ingenerent admirabili quadam potestate. Vtraque de causa musicam etiam Principi addiscendam censeo, in pretioque habendam. Nisi forte illa Ateæ Scytharum Regis feritas probatur, qui Ismeniam ad epulas canere iussum, cæteris cū voluptate audientibus peritiamque laudantibus, sibi multo iucundiorē esse hinnitum equi affirmavit omnibus Ismenia cantibus. In quo declarauit, quam fero & agresti animo ipse esset. Neq; immerito magni philosophi, rerum publicarum conditores,

ditores, in ea arte exerceri voluerunt iuuentutem: sed vt illius dulcedine emollitis moribus ad humanitatem reuocarentur. Ergo Reges voluptatis primum causa, musica opus habent: quorum assidui labores aliqua suauitate atque iucunditate leniendi sunt, serijs miscenda ludicra, vt durare possint. Simul animus curis grauis, venationi item & bellis assuetus, agrestis & immanis euaderet, nisi musici concentus ad mansuetudinem & benignitatem reuocent: qua virtute nihil est aptius ad beneuolentiam ciuium adiungendā. Deinde in cantib. discat, quanta vis sit in legibus, quāta in ordine vitæ commoditas, in animi moderatione suauitas. Vt enim ex acuto & graui sono medijs interuallis aptissima ratione coniunctis, musicæ suauitas existit, vox sine modo profusa audiendi sensum vulnerat: ita omnibus animi affectibus ad vnum concentum reuocatis, vt neque remissi præter modum sint, neq; contenti amplius quam oportet, mirabilis concentus existit, qui cunctorum animos ad se rapit. Omnino in vniuersa republica & legum constitutione consideramus, si partes inter se consentiant, mirabilem harmoniam existere, suauiore ea quæ ex vocum dulcedine modisque musicis temperatur. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum à labore rectet, aut naturę vehementiam leniat, componat affectus: sed etiam vt ex musicæ modis intelligat, florentem atque beatum reip. statum in modestia & æquabilitate consistere. Tria tamen in hoc vitia fugienda diligenter sunt. primum ne dum voluptatem persequitur, animi concentum dissoluat turpitudine verborum modisve in lasciuia & petulantiam fractis: quod fere nostra ætate contingit,

tingit, pulcherrimam artem ita esse turpitudine for-
 datam, vix vt honestæ aures pati aut interesse de-
 beant. Corruptum animos sermones lasciuui &
 molles, præsertim si numeris adstricta oratio ad-
 iungatur, potentius influit turpitudine. quod si sua-
 uis etiam concentus accesserit, tanta vis erit mali vt
 sustineri non possit. Oratio enim contorta nume-
 ris, & musicæ viribus adiuta & aculeata, quasi vi-
 bratum telum vehementius adhærescit. Sapienter
 igitur Plato & Aristoteles lege sanxerunt, ne quis
 quo vellet genere cantionis vteretur, sed quæ ad
 pietatem prouocaret, v. rilis constansque esset. me-
 ritoque Alexander Ilium delatus, vt fortium viro-
 rum monimenta notaret, oblatam citharam Pari-
 dis repudiauit, *Achillis, inquit, citharam mallet.*
 Præclara vox Alexandroq; digna: qua significauit,
 nihil languidum & effœminatum ne in cantu qui-
 dem & fidibus Regem decere, quod maioris mali
 momentum fiat. Lasciuia ergo & flagitiosa musica
 non solum ab aula Principum remouenda est, sed
 etiam à regni finibus deturbanda, si mores saluos
 esse cupimus, in ciuium pectoribus constantiam &
 fortitudinem alere. Et quantum est in populo
 Christiano Veneris laudes & fraudes vbique cele-
 brari cantu fidibusque, partes omnes ipsaque ad-
 eo templa turpitudine personare? Deinde non tan-
 tum operæ Principi in musica ponendum est, vt a-
 liarum artium oblitus videatur, quibus republ.
 administrare debet. Sunt quidem omnes artes mo-
 do vtilis in Principis tutela & patrocínio, sed ex ijs
 quædam ne attingat quidem quippe sordidas &
 feruiles: nisi forte aliquo artificio honesto otium
 fugere docendus sit, vitijs ferendis omnibus aptum.

Quædam

Quædam moderate tractandæ, honestam oblectationem afferentes scilicet & cogitationem nobilitate dignam: non ita tamen vt omnes curas & cogitationes, tempus reip. debitum in illis consumat: quæ magna peruersitas esset, neque contingat sine reip. calamitate. Aliæ postremo sunt artes, in quibus omne Regis studium consumi debet: quæ ad remp. tuendam & bonis omnibus cumuladâ comparantur. Musica neq; sordida est, sed liberalis & ingenua disciplina: neq; rursus ita splendida, vt in illa salus publica & dignitas collocanda sit. Datur ergo illi tempus, sed vt oblectationi, qua labores & curæ condiantur, non quasi rei seriæ. Postremo Principi considerandum, quam musicæ partem audire tantum, quam & an omnino vllam per se tractare ipse debeat. Medorum sane aut Persarum morem tenere placet: apud quos Reges aliis canentibus aut pulsantibus oblectationem capiunt: ipsi eius artis maiori vsu peritiaue abstinent. Enimvero inter Deos in ipsoq; musarum choro Iuppiter summus nunquam cantare fingitur, aut Chelyn plectro manuve pulsare. argumento Principem nõ debere eam artem per se exercere. Equidem non in magno discrimine ponam vtro modo sentiatur. Sed musicæ partem paulo inhonestiorem Principi tractare non concedam. neque enim tibias inflabit: quas, quæ inuenit Minerua perspecta forte oris deformitate abiectisse dicitur: atque totum illud instrumentorum genus repudiabit oris spiritu sonantium. Ac ne canet quidem ipse, præsertim coram alijs, quod vix contingat sine maiestatis fugillatione. remotis arbitris aut inter paucos domesticos non putarim absolum adeo fore, ingenio

Principem indulgere aliquid in hac parte. Nam fidibus ludere, & omnino manu plectroue arguto siue citharam pulsare siue testudinem, non dedecere Principem arbitror: modo neque multum tempus in ea exercitatione consumat, neque de peritia se iactet quauis tandem dexteritate pulsandi. Pulchre cantor nobilis Philippo Macedoni de solertissima musices ratione disputanti, *Nunquam Dii, inquit, ô Rex, tibi tantum malifaciant, vt tu me canendi arte vincas.* Qua voce Regis ineptam ambitionem fregit, ad alienam laudem & præposteram aspirantis. De Alexandro Seuero quali ac quanto Imperatore, Lampridius: *Geometriam, inquit, fecit. pinxit mire, cantauit nobiliter: sed nunquam alio conscio, nisi pueris suis testibus, Et mox: Lyra, tibia, organo cecinit: tuba etiam: quod quidem Imperator nunquam ostendit.*

CAPVT VIII.

De aliis artibus.

DE cursis primis ætatis spatijs, iactisque opportunè Latinitatis fundamentis, cogitandum erit de reliquis ingenuis disciplinis, Regiæ nobilitati maxime congruentibus. Ijs omnibus aut plerisque institui puerum Principem conueniet, si ortium suppetat, vires corporis & ingenij adsint cœlo datæ, optimaque ab infantia educatione confirmatæ. Quo locus altior est, ijs copijs ornamentisque magis instructus ad rempublicam accedat, curandum est: numinis instar vt à subditis habeatur maior conditione mortali. Nolumus equidem

dem Principem sophistarum in morem quaestio-
nem in conuentu poscere, & de re quauis propo-
sita disputare : neque vero decet multum tempo-
ris in vmbra & otio litterato consumere, cui salus
publica commissa est, & cuius humeris tantarum
rerum moles incumbit. Sed si orbem istarum dis-
ciplinarum ita confecerit, vt in singulis præter mo-
dum non immoretur, summa tantum rerum ca-
pita delibet, eximium aliquid & præclarum pro-
culdubio existeret. Perinde igitur atque illi qui, vt
multos hominum mores & instituta cognoscant,
peregre proficiscuntur, tantum in qualibet vrbe
morantur, quantum ad prudentiam ex multarum
rerum vsu & cognitione colligendam satis est: non
secus Principi tantum est ex vnaquaque arte su-
mendum, quantum ad virtutis vsum & regiae sa-
pientiæ disciplinam conferre poterit. Si enim o-
mnes minutias subtilitatesque persequetur, neque
finis neque modus disciplinæ erit : si vero cogni-
tionem vtilitate terminauerit, non mediocris ex
ea tractatione fructus existeret : reliquis, quibus est
maius otium, curam exactiorem eas addiscendi
tractandique ablegabit. Non æmuletur Chryssippi
laudem, qui sæpe studio intentus tanta voluptate
perfundebatur, vt quasi extra se positum cibi & po-
tus caperet obliuio. ne Archimedis quidem Syra-
cusani, qui ita defixus animo erat lineis in puluere
describendis, vt prius hostilem gladium corpore
exceperit, quam nobilissimam urbem diripi ab
hostibus & vastari sentiret. O rem omnium secu-
lorum prædicatione dignissimā, sed priuatis : Prin-
cipi simile studium fuisset turpissimum. Neque o-
mnia omnibus consentanea sunt. Ne Alfonsi quidē

Regis sapientis nomine vœcordiam imitabitur, quem sapientiæ opinione tumidum, diuinam prouidentiam, corporis humani fabricam accusasse fama est: vocis stoliditatem numen vindicasse perperuis ad mortem calamitatibus. Henrici etiam Vilenij rationem auersabitur, eruditionis vsque eo studio prouecti, vt ne à magicis sacris temperauerit: quod hominum infamia & diuino supplicio vindicaretur. Ita cum vterque videretur sapere, neuter sibi satis cauit. Principi ergo ingenuæ disciplinæ aut omnes aut pleræque via, ratione & compendio quodam tradantur, vitetur prolixitas. Ac primum in arte discendi, quam rhetoricam dicimus, multum studij & diligentia ponatur: in qua tantum ornamenti est, tantumque præsidij ad omnem reip. partem. Præclarum enim est quibus bonis à cæteris animantibus discrepamus ratione & oratione, earum dignitate aliis hominibus præstare plurimum, magnorum Principum propria laus. Quo pacto enim ferendum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, in quorum aula nihil nisi purum & elegans visitur, iidem incultè & inornatè loquantur? An est vllus purpuræ nitor, auri & gemmarum splendore cum eloquentiæ decore conferendus? Quid enim esse potest oratione verbis splendidis & sententiarum luminibus instructa elegantius? Omnibus rebus splendeat opus est, qui splendorem vniuersis afferre debet. Animus cultu disciplinæ sit ornatus & virtutibus oportet. Ex animo ijs opibus instructo illustris etiam effluat oratio. Quod præterea ad alliciendas voluntates subditorum, & animos impellendos in quamcunque velit partem, incredibilem

bilem vim habet. Sine eo præsidio quid esset imperium? non enim subditis Princeps vt seruis imperat, sed vt liberis: qui non tam minis & metu cogendi sunt, quam explicatione communis vtilitatis inflammandi: vt quod facto opus est, maiori impetu & ardore animorum faciant, neque ab aliis sedulitate atque diligentia se vinci patiantur. Princeps infantia impeditus, qua ratione aut milites ad inuadendam pugnam oratione accendere possit, quæ magnorum ducum partes sunt, aut ciuibz persuadere in pace, vt in vnam curam iuuandi rempublicam incumbant, concordia & societate inter se coniungantur? Scimus multis Principibus salutarem eloquentiam extitisse: contra infantiam non paucis exitio fuisse. Id antiqui significare voluerunt, Herculum Celticum multitudinem ad se nexam trahere fingentes, quibusdam catenis, quæ ex ipsius ore ad singulorum aures pertinerent, hoc est, orationis vi & copia. Et vt externa mittantur, quid Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum vertenti fortunæ tribuit, & multis calamitatibus implicuit, nisi sermonis inopia ciuibz magna ex parte alienatis, Lusitanis offensis, ad quorum imperium aspirabat, ex tarditate quidem ingenij orta, sed quæ potuisset in tenera ætate magna ex parte emendari? cum rebus, verborum & sermonis copia accedit. Principes omnibus beneficia præstare non possunt publicè aut priuatim, ne ærario quidem penitus exhausto. danda est opera vt comitate verborum, cuius rei tantam facultatem voluit esse natura, voluntates subditorum concilientur, & in studium Principi gratificandi promerendique inflammentur. Quæ

peritia paucis præceptis frequenti exercitatione me arbitro parabitur. Eloquentia enim res esse mihi videtur facultate præclara, arte non maxima. Velim deinde in ea se arte Princeps exercent, quæ rem definiendo explicat, in partes tribuit, argumento confirmat: atq; in omni disputatione quid verum, quid falsum, quid probabile sit, quid absolum acute perspicit, Dialectica eo dicta, quod disputandi suppeditet facultatem. Non ut importunam loquacitatem sophistarum imitetur, clamet inter æquales: quod esset regis dignitati, candori atque simplicitati contrarium: sed ut in deliberationibus verum à falso discernere, lucem rebus obscuris afferre, confusa modo & ordine collocare, mendacium & vanitatem refellere, sententiam validis argumentis confirmare, aduersarij rationes eludere discat; quod erit imprimis salutare. Regis muneri, cuius est odio mendacium persequi, veritatem summo studio & contentione tueri, quid magis consentaneum sit illa disciplina, quæ obstitit fraudibus & mendacio, & in omni vitæ parte veritatem diligenter inquirat? Ad hæc Regi debet esse propositum, ut qui sub illius imperio viuent, beati sint: at omnis vitæ beatæ ratio veris bonis continetur; imprudentia bonorum specie & miseria deluditur. Dialecticam ergo amplectatur & colat, quæ falsam veritatis imaginem à veritate secernere solet: omnem sermonis fallaciam fraudemque retegere, sophistarum insidijs ire obuiam, & in omni disputatione scopum collimare. Præterea dialectica est eloquentiæ fundamentum. rectè enim dicendi finis est fidem facere, fi-

des autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit: quorum fontes & sedes dialectica monstrat: qua ratione exempla tractanda, argumenta neſtenda, concludenda quæ ſint. vt ſine eo præſidio omnis plerumq; oratio languida eneruataque ſit. Subſeruit eadem omnibus diſciplinis, quæ via & ratione procedunt, ſiue de rerum natura quærat, ſiue de Deo rebusq; cœleſtibus ſit futura diſputatio. Poſtremo acuit ingenium, atq; excitat ad res omnes diſpiciendas ſubtiliter, diiudicandasque: ſiue artes aliæ tractandæ, ſiue reſpublica conſtituenda ſit, atq; prudenter regenda. Inter mathematicas diſciplinas, quæ & ipſæ inter ingenuas artes numerantur, nobilitate & certitudine præ cæteris præſtant Geometria & Arithmetica: quarum vſus latiffime patet. Dimetiendis agris, conſtituendis in quincuncem arboribus, extruendis ædibus, muniendis ex diſciplina arcibus Geometria ſeruit. in bello pontibus ſubitario opere iungere flumina, vineas pluteosque extruere, bellica tormenta conflare, quis ſine eius artis præſidio potuit? Præterea in omni artificio elegantiaque vitæ dominatur pictura, ſtatuaria, aurificina. neq; enim pulchrū à deformi alia ratione ſecernitur, quam quod rei pulchræ partes omnes ad vnā meſuram concentu quodam reuocantur, ſcœditas à ſe ipſa diſcrepat totaq; diſſentit. Artificum quidē eſt opus hæc omnia præſtare: eorum induſtria Princeps, vt reſe dederint, vtatur: ſi tamen de ſingulis diiudicare ipſe poterit, magnum præſidium, tum ad oblectationem animi, tum ad ſtatuendum quod in rem ſit, comparatum habebit. Ita tamē, ne tempus reip. debitum his elegantijs conſumat: ſed ſint otij atq;

negotij discreta tempora. Sine numerandi scientia quomodo exercitium in bello recensere? quo ordine castra locabit? aut qua ratione pro numero militum acies instruet, subsidijque firmabit? præmia quomodo pro meritis dabit, atque distribuet? æquitas enim & iustitia in præmijs rata portione & numero tribuendis magna ex parte continetur. neque iuris constantia potest sine numeris conseruari. Iam vero in pace, quam rationem vectigalium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat? ut enim paterfamilias officio fungi non potest, nisi in re familiari fuerit attentus, quanti redditus suppetant, intelligat, quantis sumptibus opus habeat, rationes accepti expensique conferre nouerit: ita Rex nisi vectigalium rationem & magnitudinem exploratam habuerit, passim offendet, in medio apparatus deficiet pecuniæ ob inopiam, maiora meritis dabit, quæ concedi poterant, denegabit. Neque enim par est, ut quod in reipublicæ custodiam impendendum est, in priuatos usus aut inutilem magnificentiam conferatur, & reb. ludicris seruiat: aut reip. subsidia ad augendam paucorum potetiam & opes referantur. Oportet ergo Regem esse in vectigalium ratione & in tuendo ærario vigilantem: Intelligat pecuniam publicam non esse suam, sed eius fidei creditam, ut in populi salute consumatur. Quam prudenter & pie Ludouicus sanctus Galliæ Rex Roberto Sorbona, qui ei erat à confessionibus in structuram collegij Sorbonici, quod de suo nomine Lucetiæ instituit toto orbe celeberrimum, sumptuum partem aliquam oranti, considerare prius iussit ac statuere, re cum alijs viris doctis communicata, quantum sibi erogare in id opus per diuinas leges

leges liceret. Modestiam immortali præconio. dignam. Qui in pios vsus erogare temere & sine iudicio non ausus, quã cautionem adhibuisse creditis, cum in profanos aulici aliquid flagitabant? an effudisse passim, illuisse operibus & pecuniæ? Postremo de illa disciplina dicendum est, quæ astra contemplatur. An patiemur Principem tam præclara cognitione esse destitutum? neq; enim mediocris vtilitas ex cœli contemplatione capitur: qua fit animus erectior, moderatior: & in omni vitæ ratione sibi constat. Qui enim rerum cœlestium amplitudinem animo lustrat, quæcunque in terris videntur magna, contemnit: & qui definitos siderum cursus attente contemplatur, ad diuinæ sapientiæ cognitionem facile assurgit. Quanta Dei potentia sit, vnde tanta moles effluxit, quanta benignitate generi humano prospexerit, cum nostris vtilitatibus omnia, quæ in cœlo sunt, seruire videamus. Sic pietas cultusq; suscipitur animo, religionis sanctissimæ: confirmatur persuasio esse numen, quo omnis natura constituta est & gubernatur. Oculos in cœlum tolle. cœlum vide, quam late tenditur, quali conuersione, quam rata in omni æternitate versatur. annum solis ambitus facit, mensem lunæ. lucis & tenebrarum vicissitudines considera, tempus omne & in omnibus partibus ex æquo diuidere: operis & quietis alterna reparatio. Verum non erat hoc loco propositum de re tanta disputare. prolixior astrologis de stellis oratio relinquatur: quæ nauigationi seruiant, quæ arandi, serendi, metendi tempora inducant. Illud si adiecero satis habeam: prima eius disciplinæ rudimenta eatenus necessaria videri, vt Principi cœli plagæ notæ sint, p-

uinciarum interualla perspecta ex rationibus geographicis, & descriptionibus regionum: quod rebus gerendis imperio vsque adeo fuso imprimis est necessarium. turpissime sæpe eius rei ignoratione offendatur, quod multis exemplis illustrare promptum esset. Ac præsertim ad cognoscenda ex historia maiorum gesta multum cõtulerit, ad descriptiones regionum, rationem temporum per interualla quædam discretam adiungere, quam Chronographiam vocamus: vt eo præsidio quasi locis & imaginibus adiuta memoria, singula exempla & rerum euentus facilius contineantur. In quo quantum præsidium ad prudentiam comparandam sit, dicere non attinet. *Est enim historia testis temporum, lux veritatis, vita memoria, magistra vite, nuncia vetustatis*, vt eleganter Cicero ait. Et constat paucos ex ratione tantum honesta à deterioribus, vtilia à noxijs discernere: multo maiorem hominum partem rerum euentis, aliorum exemplis admonitam discere quæ facienda sint, quæ vitanda in omni vitæ parte: quod historia suppeditat. Consenescat ergo in lectione historiarum Princeps. externos nostrosq; annales diu multumq; euoluat: in quibus multa inueniet, quæ imitari velit, bonorum Principum gesta: multa econtrario vitanda. Tyrannorum initia perspiciet, media, exitus, casusq; graues. paucis enim annis addiscet, quæ tot seculorum experimentis comprobata, sapientum litteris æternisq; monumentis consignata sunt. indocilem vsus disciplinam consequetur: ac perspiciet, actionibus & vitæ consentaneum exitum esse. scelera si impune cadant in præsentem, odio deinde posteritatis & perpetua infamia lui: stultumq; esse cogitare præ-

senti

senti potentia consequentis æui memoriam opprimi posse. cum aulici loquantur ad gratiam, alij ne mutire quidem audeant, eo amplius multa lectione opus habebit. in superiorum Principum vita, suos mores quasi in speculo contemplabitur, laudatos aliquando, castigatos sæpius. Ea vna ratio est Principis morbis & imperitię medendi. hic fructus vel maximus historię cognitę esto. Tibicen quidã discipulis mandabat non optimos tibicines sed absonos etiam audire, quò ab vtraq; auditione quid sequi opus esset, discerent, quid vitare.

CAPVT IX.

Decomitibus.

COmites studiorum, ministri aulę dentur ex vniuersa nobilitate selecti, in quibus indoles virtutũ cluceat recta institutione confirmata. Nusquam enim grauius peccatur, quam ea cura neglecta, quales adolescentes & iuuenes ad pueri Principis familiaritatem & omnia iura domestica admittendi sint. Neq; flagitium Princeps cogitabit fieri posse, nisi admonitus ex aliena petulantia eorum, qui cum eo viuunt: neque faciet nisi scelerum & improbitatis ministros domesticos nactus: qui omnes vias fraudis norint, nullumq; dedecus subterfugient studio se in gratiam Principis insinuandi, vnde certa pestis existat. Delectu habito non pauci sed magno numero admittendi sunt, vltroque etiam aduocandi. Plerique procerum filij cum suo Principe ingenuis disciplinis, vt cuiusque ingenium erit, & probis moribus vniuersi instituantur: adolescant crescantq; virtute pariter & ætate, vnde mutuus amor existat inter ipsos & cum

cum Principe, quo nullum certius præsidium ad reip. salutem comparari poterit. Sit aula Principis ducum fortissimorum, magistratuum sapientum, & rectorum copiosum ab hoc initio seminarium: vnde velut ex probitatis, & eruditionis, & prudentiæ gymnasio viri prodeant in omni genere virtutū bello paceq; clarissimi. Princeps longo vsu discat quantum cuique credere debeat, neq; alienis auribus & oculis deligere magistratus, duces creare opus habeat, eorum qui ad gratiam commendant, aut ex odio vituperant, quos minime oportebat, vaniloqui assentatores, fallaces: quorum magnus numerus Principum auribus insidiatur. Ex ijs adolescentibus quasi prætoria cohorte confecta, præclara facinora nobili inter eos contentione excitata, nobiles de hostibus victoriæ sæpe eorum virtute & dexteritate existent. Quid enim non audeant iuvenes excelsio animo instructi, claris maioribus nati, optimis disciplinis instituti? quid non possint animis à prima ætate coniuncti, periculorum contemptores in ferrum flammamq; irruentes feroces, formidabiles, torrentis ad instar obuia quæq; prostermentes? sic Benadadus Syriæ Rex ab obsidione Samariæ pulsus est, multis suorum amissis virtute iuuenum, qui principibus prouinciarum nati, in aula Regis Achab educati fuerant videlicet. In primo enim agmine constituti numero duceti triginta, facto in hostes impetu victoriam pepererunt: patriam ab extremo periculo seruitutis, excidijq;, virtute liberarunt, immortalis laude digni, facinus præclarum diuinarum litterarum monumentis in omne tempus consignatum. tantū sæpe rebus præsidium in vno aut paucis est. P. Cornelius Scipio, cui

cui ab excisa Carthagine Africani cognomen fuit, cum Consul factus contra Numantinos mitteretur in Hispaniam, ex nobilitate Romana & ijs, qui à Regibus missi erant magno numero cohortem instituit, quam Philonida dixit mutue coniunctionis nomen. validissimum rebus gerendis inter milites à mutua amicitia præsidium scilicet sanxit. Sic Gotthis in Hispania rerum potentibus in more positum erat, vt Principum liberi in aula regia educarentur. Filij quidem ad custodiam regij corporis & priuata obsequia adhibebantur: inter epulas ministri erant, venantem Regem, quibus per ætatem licebat, comitabantur: & ad bellum prosequabantur armati. magnorum præfectorum & ducum hæc rudimenta incrementaq; erant. Filiaæ autem in gynæceo Reginae ministrabant: vbi Mineruæ artes, psallere & saltare, quantum necesse erat, scæminis docebantur. moris omnis cum ætate gnaræ viris principibus connubio iungebantur. His moribus Gotthi opibus & potentia aucti latissime propagarunt imperium, Romanis rerum dominis eripuerunt Hispaniam. Eo instituto publice suscepto vix credi potest, quantum beneuolentia erga Principem in subditorum animis accendatur. Proceribus præsertim in officio retinendis saluberrima eæ ratio est, ne motus per prouincias concitentur studio rerum nouarum, fidei obsidibus honoris specie in Principis potestatem contraditis filiis carissimis. Neque enim ex vna tantum prouincia comites Principi & asseclas dari volumus, sed ex omnibus nationibus, quam late imperium patet, quo nimirum intelligant vniuersi in pretio se haberi, & pari caritate Principem cõplectentes, vti imperio ita animis

mis constricti amplius teneantur: eo beneficio deuincti pro communi salute, Principis dignitate nullum laborem, nullum vitæ periculum subire recusent. Vnde præterea multæ & magnæ commoditates existent. Princeps frequenti vsu, omnium gentium instituta moresque penitus habebit explorata. quæ virtutes singulis insint, quæ vitia. familiari sermone, nullo labore cunctorum linguas intelliget, familiaresque sibi efficiet: ne opus sit per interpretem semper iura dare, responsa reddere: quod subditis nationibus moleste accidat. Neque enim pueros externos Principis lingua loqui volo, sed quemque materna præsertim coram Principe: vnde singularum linguarum copia facultasque existat. Liceret multis exemplis ex nostra gente petitis hoc præceptum quanti sit confirmare: sed in magna copia externa afferam. quatuorque Reges commemorabo clarissimos in sua quæque gente, ex hac disciplina hisque præceptis in tantos ac tales Reges euasisse, quales paucissimos ex omni memoria liceat laudare. Ac primum Sesoistre Ægyptio Rege nato, qui qualis ac quantus fuerit notum est, præclaro consilio pater ex tota Ægypto omnes infantes eodem die quo filius, natos, in regiam congregari iussit, vt vna educati atque instituti maiori beneuolentia cōstricti, in bello essent promptiores. Sic Diodorus libr. secundo cap. primo testatur. Delectum mallet. quid enim fortunæ temeritate committeret, quales essent futuri filij Principis ministri, quali ingenio naturaque præditi? Sed in errore tamen Regis barbari lumen veritatis elucet, expedire rebus communibus vt cum puero Principe ex omni ditione æquales educent.

ducentur instituanturq; ad omnem probitatis partē, bellicam virtutē, prudentiam ciuile, vt cuiusq; ingenium erit captusq; naturæ. Sed & Cyrum considero, qui Persarum imperiū condidit primus, cū æqualibus educatum, cum ijsq; æquo iure vixisse, illorum virtute pares imperio opes & gloriā fuisse consecutū. Multum æqualibus deferre consuevit, dona identidem dare, cum ijs multus esse: consilia communicare, syluas venatione fatigare, corpora vt exercerent curare ludicris ad vera certamina ad animorū inter eos secumq; benevolentiam conciliandā prudentissime comparatū. Sic factum nihil vt præstantius singuli sui Principis gratia esse iudicarent: ad eam omni conatu contenderent. Testis Xenophon ijs libris, quos de Cyri vita & educatione cōscripsit siue ad veritatem historiæ, siue ad effigiem optimi Principis, dignos profecto quos nunq̃ Principes de manibus deponant: nullū est enim in ijs prætermissum officiū prudētis & moderati Principis. In quo subit animū admirari imperium Cyri virtutē partū, Cambisis filij breui interuallo, culpa labefactatū. Sed nimirū vti Plato lib. tertio de legibus affirmat, nō eadem sed plane diuersa educationis ratio fuit. cōmutata institutione, velut ex fonte tetro diuersi prorsus mores & ratio imperandi manarunt, exitus contrarij. Cyrus in aspera regione natus, atque plurimū inter pastores victu frugali educatus, durato corpore, animo magno hostes sæpe externos, vitia domestica superauit. Idem bello quam post victoriam clarior, neque considerans quanta mala ex molli educatione incurrant: & alioqui bellis, quæ alia ex aliis apræmexaque gerebat, districtus, filium mulieribus & eunu-

eunuchis educandum tradidit. Sic ex copia voluptatum mollis vita, indole ipse deprauata in subditos insolens extitit, aduersus hostes ignauus. quæ res inuidiam popularium accendit, ex inuidia contemptum. Quo exemplo calamitatis Darius, qui illud imperium à Cambise labefactatum, occupatum à Magis, virtute & industria restituit, non satis castigatus, cum ipse aspera educatione nutritus esset (neq; enim Regibus natus erat) Xerxem filium in minori ætate delicijs eneruari & ipse permisit: quibus exitius nihil est. Magna est enim potestas voluptatis, vires incredibiles, eò acriores quod lenis & blanda prius animum occupat, atq; de statu mentis euertit, quam ferme prouideri possit. animi & corporis vires eneruat, rationis imperium euertit, omnia pessundat, latronibus persimilis ijs, quos Ægyptij Philistas vocabant, amplectentes quos strangulare volebant. Neq; aliunde maius periculum vrget Principibus, quod sæpe repetendum est, quam à circumfusijs vndiq; voluptatibus. in tanta enim rerum omnium copia, eorum cupiditatibus nemine contradicente, si quis non corrumpatur, vitijs atq; impuritati non cedat miraculi instar haberi debet. vix vt credam imperium aliquod stare posse, Principes bonos & prudentes euadere nisi circumcisi diligenter voluptatibus. Alioqui ex otio & delitijs, impudicitia, auaritia, frequētes iniuriæ extabunt, peculatus, latrocinia. Principes priuatique parum de rep. aut communi periculo cogitantes, augendis sine modo opibus incumbunt: ne desit videlicet vnde gulæ & ventri turpissimæ corporis parti seruiatur, cuius se obsequijs manciparunt. Is erat rerum status in Hispânia quo tem-

pore

pote Rodericus postremus Gotthorum Rex imperium suscepit, vt neq; pace coalescere, neq; bellum defendere prouinciales possent, vitiorum assuetudine eneruati, accubantes in conuiujs, cibo atque vino debilitati. corrupti stupris vitam infamem Principum exemplo eruditi populares transigebant. animorum vigorem vitiorum licentia extinxerat: nihil vt Hispaniæ moribus corruptius esset. Neque restiterunt, donec vniuersa respubl. in præceps abiit. *Virtute partum imperium opulentia perdidit, & opulentia affecit voluptates.* Verum vnde egressa est, eo conuertatur oratio. Mos erat Principibus Macedonum adultos libetos Regibus tradere ad obsequia haud multum seruilibus ministerijs abhorrentia. Excubabant præ foribus ædis, vbi Rex dormiebat: acceptos ab agasonibus equos, cum Rex ascensurus esset, admouebant: comitabantur venantem, & in bello: omnibus artibus studiorum liberalium excolebantur. Præcipuus honor habebatur, quod licebat sedentibus vesci cū Rege: castigandi verberibus eos nulli potestas præter ipsum erat. Hæc cohors velut seminarium ducum, præfectorumque apud Macedones fuit. Q. Curtius auctor libr. octauo de gestis Alexandri. Sed & filio Regis filios Principum in tenera ætate fuisse datos, vt omni disciplina liberali cum eo instituèrentur, etsi is auctor sileat, res ipsa indicat: Alexandrū eorum virtute beneuolentiæque septum, cum quibus fuerat educatus, deuictis late hostibus, imperium orbis terrarum finibus terminasse. Hæc ergo nostra sententia est, vtinam tam grata prudentibus, quam salutaris reip. cum Principe futuro debere pperum liberos magno numero ex omnibus imperij pro-

uincijs selectos à tenera ætate ali, crescere, bonis artibus & virtutibus institui. Illud cauendum ne aliquis arte, aut ingenij similitudine, aut vitiorum communione (q̃ peius est) se præ ceteris in gratiam pueri Principis infinuēt: omnium arcanorum particeps & arbiter fiat multo cum illo sermone remotis arbitris, quod non sine inuidia & offensione contingat. Ab ijs init ijs suscepta familiaritas, confirmata accedente ætate quas non turbas excitare solet? præsertim si Princeps contingat ob ingenij imbecillitatem curis grauioribus impar, deditus voluptatibus, aulicorum potentia crescet: ac eius maxime, qui præ ceteris gratia pollet, arbitrio cuncta belli & pacis consilia procedent, contemptis melioribus: quanta cum calamitate rerum communium multa funesta exempla declarant. Omni-
no in Castella memoria non admodum vetusta, Aluarus Luna in regia ita dominatus est, vt ne cibi quidem genus, non vestes, non ministeria Rex nisi ex eius voluntate mutaret. miseram Regis an regni, an vtriusq; conditionem. malum ipsius Aluari capite tandē expiatum. Quod futurum Regina mater prouidens ab aula pulsum à filioq; Rege in tenera ætate distractum in Aragoniam, vnde venerat, amandarat. Destinata prudenter atq; perfecta vis altior discussit. Regina importuna morte sublata Aluarus ad pueri Regis conuictum continuo in aulamq; rediit, atque præ ceteris graciosus est factus breui: vnde graues motus extiterunt, diuturnæ calamitates: quas hoc loco explicare sigillatim operæ non est. *Illud modo Principis institutoribus commendatum esse debet, ne quoad res ferent, vnum aliquem gratia præ ceteris crescere patiantur: ac potius*

puerum

*puerum assuefaciant moneantq³, vt comites omnes & as-
sectas pari beneuolentia complectatur.*

CAPVT X.

De mendacio.

Magno & excellenti ingenio viri, prudentiæ
opinionem maximam, Principem ad regendam
populi multitudinem, alta dissimulatione opus ha-
bere persuadent. Cæteros mortales simplici via ad
honestatis studia aut vtilitatis contendere: Princi-
pum non eandem esse rationem, quibus salus mul-
titudinis credita est, variæ, multiplicis, inconstan-
tis, neque eiusdem semper voluntatis aut iudicij.
Vertat se in omnes formas Protei ad instar, varias
personas assumat saepe contrarias, qui omnibus
placere debet, cunctis dicta omnia & facta proba-
re. Itaque rectorem multitudinis statuunt, modo
præ se ferat æquitatis studium, benignum se & tra-
ctabilem ciuibus præbeat, singulari humanitate se
adeuntes complectatur: posse in animo ingentes
fraudes suscipere, vitia & probra, quæcumque ex
vfu fore iudicabit continendi in officio subditos,
aduersarios terrendi. Itaque hi Principem ex do-
lo, fraude & mendacio componunt: fronte pro-
bitatem ostentare iubent: libidinem, sæuitiam,
auaritiam, vt res erunt, suscipere concedunt. quæ
res priuatis probro essent, Principi afferre laudem.
Non ergo his quidem auctoribus vnā semper vi-
am agendi insistat, sed negotijs, temporibus, per-
sonis seruiat. omnia ad publicū commodum refe-
rat, imperij stabilitatem, veritatis ac mendacij nullo

discrimine. Quod fabulæ integumento antiquis temporibus indicatum putant: cum Achillem fabulantur Chironi Centauro in disciplinam traditum monstro horrendo atq; immani: qui in humana facie, equi media ex parte aut tauri corpus & feritatem repræsentaret. Nimirum significâtes Principem multitudine regenda humanitatem fronte ostentare debere: mores, vt res postulauerint, in varias atque insolentes formas mutare. Tum recenti memoria Ludouicus vndecimus Gallix Rex Carolum filium, quem Ambasiæ educandum curauit, ne facta quidem potestate cuiquam eum ad-eundi: accedentibus annis à liberalibus disciplinis arcuit atque à litteris, affirmans hanc vnâ sententiam instar omnium præceptorum fore. *Qui nescit simulare, nescit regnare.* Neque dubium est multos Principes eam rationem tenuisse, acceptamq; potestatem ad vitæ exitum magis dexteritate ingenij, quam veris virtutibus conseruasse. In eo numero Tiberius Augusti successor fallendo simulandoq; votis penitus contraria, ex suis virtutibus nullam æque ac dissimulationem diligebat: ed ægrius accipiebat recludi quæ premeret. auctor Tacitus. Hæc multorum sententia est, verbis raro (pudor retinet) rebus sæpe & exemplis vitæ testata, Regem vitia virtutesq; ex æquo debere colere, omnia vtilitate metiri nulla honestatis cura, si ab ea dissentire videatur. Modestius alij Principi æquitatis & virtutum præsidium adiungunt: neque concedunt vt sponte perceret, ab æquitate discedat: coactum tamen necessitate permittunt mendacio fallere, fraudem suscipere: ne si nimium iusti tenax sit, se periculo, tempub. multis calamitatibus inuoluat. Sic Herculem affirmât, quia

quia totum corpus leonis pellis non tegebat, vulpinæ partem affuisse. Qua responsione Lysander Lacedæmonum Rex eos elusit, qui in eius moribus & studijs maiorem requirebant simplicitatem, dolus vituperabant. Utetur ergo Princeps ex commodo, fraude & mendacio, sed raro & quasi medicamento: quod Plato etiam concedendum iudicauit Principibus & magistratibus du-cenda multitudine ad id quod oportet: quoniam ad lucem sæpe veritatis caligat, & leui opinione quasi vmbra terretur. Cuius rei diuinis libris exant exempla eorum qui fraude & mendacio præclara facinora sine vituperatione perfecerunt. Verum non erat hoc loco propositum de fraude & mendacio disputare: an liceat aliquando rebus exigentibus vti. illud contendo Principi à primis an-nis esse inculcandum amorem veritatis, mendacij odium: nihil vt turpius ea fœditate arbitretur, nihil regiæ dignitati magis contrarium. Est enim veritas bonum stabile, Deo gratum, ad beneuolentiam conciliandam aptissimum, præsidiaque com-paranda. Quis enim ei se & sua non permittat, quem credunt ne fidem violet, vitæ, fortunarum, & principatus quodlibet periculum potius subiturum? Neque temere Romani in capitolio fidem prope Iouem sacrauere: sed vt indicarent rationes imperandi fide maxime & veritate niti. Quam turpe autem mendacium, quam indignum hominis præstantia sit, ex eo perspicitur, quod ij etiam qui sæpe mentiuntur, magnum laborem suscipiunt, vt fraudem tegant: ea reclusa vehèmenter erubescunt. Atque ita vt cum alia crimina sint maiora, pauca maiorem ignominiam perpetrantibus

afferant: vsuque receptum est vt contumeliæ instar grauiissimæ sit morte vindicanda iniuria, nõ si quis auarus, adulter, aut homicida vocetur, sed si mentiri obijciatur. Est quidem vituperanda vindicta quasi diuinis legibus vetita, quæ nulli concedunt, quamuis malo prouocatum malum rependere. Sed ea tamen opinio mendacis appellatione grauiissimum contineri conuitium, nunquam nisi ex mendacij sceditate esset orta atque suscepta. Quid enim turpius mendacio? quid magis alienum ab hominis nobilitate atque præstantia? quæ in luce atque in omnium oculis collocari gaudet: mendacium tenebras amat, latebras captat, vbi eius turpitudine abscondatur, quid indignius generosis animis atque præstantibus? Mentiri enim nihil aliud cogit, nisi metus verberum, obiurgationis, infamiae. at metus animi fracti & abiecti turpiterque seruiantis ægritudo est. neque cadit in animos liberos & excelsos, sed in seruos metu verberum facientes quæcunque faciunt. Adhæc, cum in vita humana nihil præstantius sit fide, qua commercia stabiliuntur, & societas inter homines stat: huic diuino bono nihil est magis contrarium quam fraus & mendacium. nihil enim stabile esse potest, quod non est fidelitate vallatum, neque fides obligari nisi fide potest. Postremo omnis beatæ vitæ ratio veritate continetur, verisquæ bonis gaudet: miseria inanitate conficitur, & specie veritatis decepta, mala pro bonis amplexatur. qui ergo mendacem aliquem dicit, vna voce omnia in eum probra contorquet, tenebris oppletum esse vitijs omnibus sceditatum, seruilis ingenij, dignumque, vt cui nihil magnæ rei à quoquam in vita credatur. Sed ais rei-

publicæ

publicæ rationes interdum postulare, vt Princeps fallat, mentiaturque: veritate simplicitateq; in magna incommoda incurrat. Qua in obiectione, Deus immortalis, quanta vitia insunt? primum enim nulla vtilitas est, quæ cum turpitudine coniungitur: cum multo magis noceat quam proficit. dignitatem enim labefactat & honestatem, quibus nihil est præstantius, nihil stultius quam aurum ferro mutare. Deinde mendacio assuetus perfidi & iniusti fama suscepta, omnes rationes publicas & priuatas labefacter necesse est. quis enim se illi sociũ adiungat? quis illi credet? Postremo quæ commoditas esse potest, ei de cuius fide dubitatur? cum nemo promissis credat, quamuis sacramenti religione vallatis: cunctorũ odia incurrat. vt enim mercator qui specie vtilitatis decipit, neque quod iniuste quæsiuit per fraudem retinere potest, & alios auertit à commercio: ita Princeps fraudulentus & quod fraude parauit, diu retinere nõ poterit, & hominum voluntates, quo nullum maius præsidium est, à se penitus alienabit: cunctique deferent eum, cuius fidem suspectam habent: & ad eius nomen, quem fidelem esse vident, se libenter adiungent. Neque latendi spes fallat. fraus enim & fictio ipsæ se produunt: neque numen permittit hominem fallacem diu felicitate frui, quam mendacio parauit. At multos mentiendi artificio disputas fuisse nomen sapientiæ consecutos. verum id quidem est. sed quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit. illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, perierunt: illæ e contrario firmæ permanserunt, quæ veritate fuerant stabilitæ. Præterea detecta fraude cadenteque errore multitudinis, qui

tantisper laude celebres erant, ab omnibus vituperantur. At Lylandri dictum ut argutum atque festiuium ridetur. Verum, sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multæ lacrymæ consecutæ sunt: multis circum ciuitatibus Lacedæmones alienatis in multas calamitates inciderunt: neque post Leuctricam pugnam ad pristinas opes & imperij amplitudinem resurgere potuerunt. Principes, qui recenti memoria mendacijs & fraudibus vsi sunt, quantam nomini suo & populis commissis calamitatem attulerint, dicere non est necesse. Neque enim felicitas aut lætitia sincera esse potuit, quæ mendacij radicibus nitebatur. Achillis educatio mouere non debet, ac potius credere par est gemina cætauri natura, Principis tum prudentiam, tum fortitudinem antiquos indicare voluisse. Quæ ratione templorum aditu, quasi Dei effigiem veteres sphingem solebant fingere. Ægyptij prudentius, quasi iuuenem seni assidentem Dei imaginem exprimebant. Præterea multa veteres poetæ sapienter dixere, multa sine iudicio mentiti sunt moribus suæ ætatis seruientes. Ne nos quidem cautione Principem opus habere negamus, quam populus vocat calliditatem & fraudem, virtuti, ut solet, vitij vicinum nomen affingens. Idem certè poetæ Achillé Phœnici instituendum traditum affirmant, prudenti homini, atq; in arte dicendi exercitato. Quibus virtutibus instructus accedat, uti superius est dictum, qui multitudinis rector, patriæ defensor, copiarum dux constituitur. Sic igitur assuescat à teneris annis Princeps, ut mendacium peius quauis turpitudine detestetur, & præ se ferat fore semper vanis hominibus

minibus & fraudulentis infestum. Quod si fecerit, adulatorum artes opprimet perpetuum malum Regum: quorum opes læpius assentatio quam hostis euertit. eo amoto periculo, vitato scopulo diuinum patrocinium sibi veritatis & simplicitatis amore vel maxime adiunget. Obsidione igitur & insidijs perditorum hominum liberatus, & virtutum choro septus, honestatis munitus præsidio res publicas & priuatas feliciter administrabit. Verum de adulatoribus alio ex principio dicendum est. Quod ad rem præsentē attinet, ita institutor Principis se compareret, vt mendacij odium, veritatis amorem identidem inculcet: nullum erratum puerile acrius obiurget, quam mendacij licentiam; cæteris peccatis veniam facilis dabit confitenti modo, neque neganti quod verum est. Plagis etiam impositis & acri obiurgatione ministrorum mendacia castigabit, vt alieno exemplo discat, nihil esse magis ea turpitudine detestandum. & quoniam cedere Principem raro aut vix conuenit seruorum in morem, in alieno dolore & lacrymis officij ipse admonetur: cuius per totam vitam memoria in animo atque in intimis sensibus fixa atque stabilis permaneat.

CAPVT XI.

De adulatoribus.

Magna est pulchritudo veritatis tota sibi consentiens, omnibus partibus ad vnum concentum mirabiliter reuocatis: vires candoris & simplicitatis incredibiles, mēdacio & fraudibus ni-

hil fœdus. Nil alienius ab hominis dignitate atq;
 præstantia, quam aliud fronte ostendere & verbis,
 aliud in pectore actioneque versare. Licebit Prin-
 cipi dissimulare aliquando, consilia regere, quæ cū
 occultantur vim habent, professa debilitantur: ne-
 que stulte cum omnibus, quid agere velit, commu-
 nicabit: Consus (Neptunus idem) sub terra Romæ
 in circo colebatur, vt quoniam suo numine regere
 consilia credebatur, ex loci conditione intelligen-
 retur, occulta ea esse, pectore clausa debere. Id se-
 cutus Petrus Aragonius cum spei occupandæ Si-
 cilix ciuium coniuratione immineret, classe com-
 parata atque instructa per speciem littora Africana
 inuadendi, à Pontifice Romano, quorsum ij appa-
 ratus spectarent, sciscitatum legati cum percon-
 tandi finem non facerent, Rex in iram concitatus,
Comburem, inquit, intimam tunicam, si meorum consi-
liorum gnaram esse putarem. Prudens responsum, di-
 gna magno Principe vox. vt enim obscuri animi
 est, & abiecti mentiri & fallere: ita suscepta consilia
 regere non posse, angusti pectoris. Neq; potest rem
 magnam sustinere, cui tacere graue sit, quod homi-
 ni facillimum voluit esse natura. Apud Persas lin-
 guam grauius quam vllum probrum castigare mœ-
 ris erat. silentium sancire capite. Quod si mendacij
 fœditate nihil est turpius, nihil veritatis specie ho-
 nestius, assentatores, quorum est magnus numerus
 in aula Principum, exitiales imprimis esse fateamur
 necesse est: atque ita nulla vt pestis grauior, nulla
 belua truculentior, nullum immanius monstrum
 fingi possit non si tigres, pantheræ, & leones in vn-
 um locum conferantur, Chimæras, Harpias,
 sphinges animo subiiciamus, cum adulatorum
 prau-

prauitate comparari possunt. Non enim lucem fol-
lis eripiunt, sed quod est multo funestius, veritatis
lumen extinguere atque opprimere conantur: cæ-
citatem inducere reip. moderatoribus, quos Deus
in rerum fastigio, vt in perpetua vigilia essent, cœ-
ris omnibus prospicerent, collocauit. fontes terra
tabe inficere, vnde vniuersus populus haurit a-
quam, exitiale. Non ex succos homines ij tenues-
que consectantur, sed bonis omnibus & viridita-
te florentibus insidias faciunt. horrea formicæ ad
inania nunquam tendunt: ærugo non in aridis,
sed in viridibus arboribus versatur. Pediculis simi-
les id genus homines sunt, extincto, quo aleban-
tur, sanguine, defuncta corpora deserunt. Quanta
ergo perniciēs est, reip. capita Principes petere, illis
exitium parare, per quos publica salus & felicitas
stat? est enim grauissimus morbus qui à capite deri-
uatur. Deinde cum in vita humana nihil sit synce-
ra amicitia, neque pulchritudine honestius, neque
utilitate commodius, neque fructu iucundius: si-
mulatione amicitiae, quæ multo grauior pestis est,
ij homines fallunt. Se ergo amicos fingunt, amico-
rum officia simulant & animum, oblectando qui-
bus assentari volunt. Aliquando etiam monendo
salutaria in speciem, re noxia. quo difficilius vitari
hæc pestis atque dignosci potest. Neque de minu-
tis adulatoribus & parasitis circumforaneis dispu-
tamus: qui quamuis in suo genere flagitiosi sint &
infames, non tamen tantum ingenio valent, aut
tantis opibus instructi sunt, vt multum nocere pos-
sint. De illis sermo est, qui honestatis specie te cti ad
gratiam Principum omni ratione contendunt. id
modo assequantur, nullum est flagitium, nullum
dede-

dedecus, quod non suscipere certum habeant. Sed quo aditu aggrediantur, considerandum est. Nimirum amor ille, quo se quisque amat, sibi adulatur, à natura inditus omnibus, primus ad amentiam gradus est. Quis enim est tanta prudentia, qui sibi non placeat, sibi plaudat, se multis anteponat? In hoc amore totius temeritatis & insolentiae principium est constitutum. quæ labes eo in Principibus maior est, quod ab infantia in purpura educati, auro fulgentes, accedente ætate quoties per urbem vehuntur magno peditum & equitum numero stipati, plebem certatim confluere, faustis acclamationibus prosequi, quocumque vertant oculos confidentes, inflantur superbia, alios despiciunt, se proximos cœlestium conditioni arbitrantur. Totus ergo amor, quo sibi placent, auctus educatione molli, aulae & ministrorum apparatu, popularium plausu, assentatoris instar est, animum de statu deiiciens. Huic adulatori primario, hoc est, Regis cupiditati & amentiae, externus adulator adiunctus miserabiles strages facit, omnia peruertit, ima summis confundit, Principem ex stulto amentem facit aut stolidum. Primum enim totum se ad illius nutum accommodat. quasi canis venaticus odoratur magna sagacitate quibus rebus ille, cui servit, & quem in casses inducere satagit, maxime delectetur. Id ubi exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, alienam personam induit. Simulat quidquid illi libet, totumque se ad eius cupiditatem effingit, cuius gratiam aucupatur. Si venatione oblectatur, canes alit: si amoribus indulget & leuitati, se amore perditum esse profitetur, querimonij omnia complet. Et ne omnia persequi sit necesse,

esse, chamaleontis ad instar in omnes colores præter candidum vertitur: in quamcumque faciem se facile mutat, vna honestatis laude excepta. Si ardenti ingenio Princeps est, ad bellum suscipiendum accurata oratione & magnis argumentis hortatur, quanto cum reip. periculo dicere non est necesse. grauiam enim tributa in bellicos sumptus imperabit, tennes exhauriet, militibus omnia concedet nulla æquitatis cura. Si in lasciuiam fertur, varias libidines excusabit, quasi Principi opus sit labores imperandi, curasque graues ijs voluptatibus temperare. Virtutibus veris vicina vitiorum nomina affinger: sicut e contrario eleuabit laudabitque vitia, quæ virtutes imitantur, crudelem seuerum dicens, auarum frugalem, luxuriosum festiuum, timidum & dissolutum cautum ac prudentem vocabit. si ex usu erit, fortitudini temeritatis nomen imponet, prudentiæ ignauiae & timiditatis. in omni sermone ita se componet vt placeat, nulla honestatis aut salutis cura. Sic vitia Principis confirmabuntur, accedent alia. Nam vt est ingenium hominis, paucis approbatoribus amplius credet, quam consciëntiæ, alijsq; omnibus. Inter adulatorum plausus, aulicorum voces dicta factaq; Principis admirantium, ad cælum ferentium laudibus, non decipi mirum est, sed miraculi potius instar non insanire, quasi carminibus iniecto furore. Quid enim aliud magnos Principes ab omni memoria dementauit, quàm adulatorum plausus ad gratiam loquentium, eaq; impense laudantium, ad quæ natura ferebat, hoc quoq; nomine in hominibus praua, quod libenter assentientes fauentesque audit: resistentes auersatur, ineptosque iudicat? Quid Neronem ea potētia
histrio-

histrionem agere & in scenam prodire impulit, nisi adulatorum præconia vocem, ingenium, peritiam admirantium? usque eo ut multas fraudi fuerit Principem agentem fabulas, pulsantem fidibus non laudasse: verbis aut nutu, gestu ve corporis accusasse. Miseram reip. an Principis dixerim conditionem. Quid Alexandro Macedoni eam menti væcordiam iniecit: ut se Ioue genitum ferret, diuinos honores haberi sibi vellet, Calisthenem resistentem crudeli mortis genere inaudita causa peremerit: nisi multorum adulatio laudibus ad temeritatem quotidie aliquid addentium? Longum esset omnia exempla væsanæ similis recensere oratione, Caligulam, Domitianum. Sed ut ad nostros Principes deueniamus, an credis alio itinere Petrum, atque Henricum Quartum, aliosque Castellæ Reges imperij Hispanici sordes & dedecora, ad euertendam remp. contendisse, quam fictorum amicorum fraude facta, dicta, consiliaque laudantium quasi reipub. salutaria? eo maiori exitio quod prauo ingenio Principes pusillo animo, acriores impetus habent, neque insidias prospicere satis possunt acutorum hominum & à multo usu versutorum. Magno enim & ardenti ingenio sit necesse est, quicumque Principi gratificari studet. Neque enim omnia probare debet, ne manifestus assentator esse deprehendatur. Quocirca monet aliquando. obiurgat etiam, ut quoniam ea libertas veræ amicitiae propria esse videtur, sub ea specie cautius fallat: sed ita ut facile simulationis vestigia expressa in obiurgatione cernantur extentque. Sicut e contrario non omnes in assentatorum numero ponendi sunt, quicumque cum Principibus viuentes eo-

rum

rum facta, sermones, consilia laudant: sæpe etiam dissimulant in ijs, quæ stulte aut improbe admitti vident. Sunt enim multi imbecillo animo, qui magis peccari nolunt, quam quod satis animi habeant aduersus peccata. Sunt qui desperatione præsumpta proficiendi, etsi prauitas displiceat, irritare se non audent, penes quos rerum potestas est. Ergo vt à veris amicis, à cautis aut timidis aulae ministris noxius odulator dignoscatur, quam rationem agendi teneat, quo tendat explicandum est. Primum igitur constat eum immensa auaritia esse, nullis vt copijs cupiditas possit satiari. Ambitio deinde sic exagitat, vt consistere non sinat. id vt assequatur quod cupit, & quo contēdit, diuitias, honores, potentiam, ingenio quo est versatili, demitti animum minimeq; in principio, de vlla decoris aut dignitatis præstantia cogitat: se se ad potentium pedes abijcit: omnes, quos Regi esse caros intelligit, officijs omnibus & sedulitate affectatur: nullum laborem recusat, nullam indignitatem subire reformidat, quo sibi aditum ijs conciliatis atque deuinctis ad Principem patefaciat. Quod si contingat votis successus par, tum demum artes depromit, Principemque apertis machinationibus inuadit, aut cuniculos occulte agit, vix vt malitia deprehendi possit. Principe expugnato prauis artibus deluso, repente prioris fortunæ oblitus humilitatem fastu & superbia mutat, ingentes opes construit, honores & magistratus ambit: quos vbi consecutus est, homines multo se meliores despicit, atque detestanda perfidia ipsos, per quos fuit ad Principem intromissus, oppugnat. Ergo vt in principio nihil est humiliter adulate, ita postquam
opes

opes suas firmauit, nihil est in eo insolentius. actū demum si quam probitatis & honestatis speciem ad fallendos homines assumpsit, sublato metu deponit, atque in omnia vitiorum genera delabitur. Diu ignotus repente nobilis & magnus accensas longa egestate humilitateque cupidines frænare, sibiq; imperare nescit. Ardet libidine, æstuat cupiditatibus, sæuitiam ostentat, opes publicas & priuatas domum auertit, vt solus in omnium fortunis dominari, solusque alieno nomine regnare videatur. omnia denique ad suum commodum refert, nulla cura publicæ salutis. Ex his moribus adulatorem dignoscere facile est, atque à vero amico discernere. præsertim in admonitionibus & obiurgationibus, quibus tantopere simplicitatem veramque amicitiam assimulare conatur, in ijs vel maxime se prodit. neq; n. ita fraus veritatem imitatur, vt non simulationis indicia relinquantur. Ita cum ex suo commodo omnia vitæ studia metiatur, atque in animo habeat gratiam Principis quacumque ratione aucupari, admonendo, accusandoque vitia, cauet maxime ne dolorem faciat: ac ita sermonem totum componit, vt reprehensio in laudem potius vertatur. Artificiose assentationis multa exempla proferri possent. sed inter Romanos tamen Imperatores nullus maiori simulatione quam Tiberius Augusti successor fuit, nullo etiam tempore frequentior turpiorque adulatio. Fraus fraude, mendacium videlicet Principis simulatione compensabatur. Accidit aliquando vt eo in curiam ingresso adulatorum vnus exurgeret, ac palam profiteretur liberos libertatem decere: neque quod ex publica salute foret dissimulare. Ad ea verba facto silentio,

suspens

suspensisq; omnium animis, quasi de re magna dicturus esset, *Audi Caesar, inquit, in quo te culpamus cuncti, neq; accusare palam quisquam audet. te curis laboribus conficis. neq; consideras perire, quod alterna requie caret.* In hanc sententiam cum multa ridicule declamasset, Cassius Seuerus vanitate offensus addidit, *Hac hominem perimet libertas.* auctor Plutarchus. Ennium equitem Romanum, quod effigiem Principis argenteam conflasset, maiestatis postulari in senatu Tiberius vetuit. Ateius Capito specie libertatis, atq; publicæ salutis cura simulata, *Non debere eripi Patribus vim statuendi disputabat, neq; tantum maleficium impune habendum. si lentus in suo dolore Caesar esset, reip. iniurias ne largiretur.* pudendam hominis vanitatem placendique studium, quam Tacitus libro tertio commemorauit. Sed audi ex eiusdem historici lib. primo multo turpiorem adulationem. Referebatur in senatu de Augusti recens defuncti funere. maximi honores decernebantur, nimirum successore præsentem: vt porta triumphali efferretur, legum latarum tituli, victarum ab eo gentium nomina præcederent: Messala Valerius addidit renouandum per annos sacramentum in nomen Tiberij. Tum interrogatus à Tiberio, *num se mandante eam sententiam prompsisset? sponte dixisse respondit. neq; in iis, qua ad remp. pertinerent, consilio nisi suo vsurum vel cum periculo offensionis.* Ea sola species adulandi superaret videlicet, vt monere, obiurgareue cum videretur, laudaret potius, gratiamque captaret prono in seruitutem animo. Sic sunt vanissimorum hominum artes. facile deprehendi possunt, neque fallent nisi volentem se sponte in eorum laqueos inducere: præsertim confirmata ætate Princeps

cas fraudes continuo dignoscet. quem prauis moribus videt esse, semper ad gratiam loqui, etiam cum vitia increpat, cum se & suos opibus & honoribus immensum augere cupit, nemo eum credat simplici ingenio esse, de Principis dignitate, de publica salute esse sollicitum: sed simulare potius ut fallat incautos, cum dolos & fraudes verset in animo callidus, mendax, versutus, simulator. Vna medicinæ faciendæ ratio est, si in aulam admittentur viri spectata probitate & innocentia, cæteris omnibus exclusis: ne ijs ad Principis familiaritatem aditus pateat, quamuis ingenio maximo, prudentia & dexteritate alios vincere videantur. A tenera ætate Principi odium in id genus hominum instilletur. etiam parasitos auerletur, quia nomine videntur cum adulatoribus conuenire, neque eorum festiuitatibus capiatur. Firmisque argumentis, & exemplis & frequenti sermone instituatur: sibi que persuadeat, eos homines certissimam reipublicæ pestem esse, morum perniciem, patriæ turbinem atque procellam: sanctissimas leges, pacis ornamenta, omniaque vitæ & probitatis studia peruertere. monstrum horrendum, ingens omni piaculo procurandum, pellendum ab aula: ne pestilenti oris afflatu corpus reipublicæ vniuersum à capite ad imos pedes terra contagione contaminet.

CAPVT XII.

De aliis Principis virtutibus.

QVæ in commune de singulis virtutibus à magnis philosophis præcepta sunt, atque de ratione officij sapientissimi Theologi disputant, ea ad se omnia nihilominus Princeps pertinere iudicabit. Curabit diligenter, ut quo sunt opes maiores, locus altior, eo amplius probitatis studijs & ornamentis cæteris omnibus vnus præstet. Neque enim fas est, qui lucem ciuibz præferre debet quam sequantur, eum in sordibus & in cæno vitiorum volutari: sed potius cum ferro & legionibus cinctus hostes terreat, suorum beneuolentiam adiungat virtutum comitatu, honestatis pulchritudine. In ijs maius præsidium ponat, maius ornamentum esse putet ad omnem dignitatis partem, quam in satellitum numero, & reliquo aulae apparatus. Sit in cibo & potu temperatus, ne ingluuies in brutorum animantium conditionem traducat: ciborum copia distento stomacho, curationi corporis magnam temporis partem dare cogat: morbis corrupta valetudine curis imperandi efficiatur impar. Fugiat libidinem, neque venerea voluptate se corrumperendum tradat, alienæ pudicitia ne insidias faciat, probrum pudendum & graue, quod sine inuidia populari, & multorum offensione non contingat. cum delicijs & oblectationibus vitæ, quasi cum domesticis hostibus sibi acriter pugnandum statuatur. Et qui debet alienam licentiam vindicare, legibus & supplicio cohibere, an æquum sit, ut is se stupris pol-

luat, labem castis inferat? Cautionem & prudentiam adhibeat, ne aulicorum fraudibus decipiatur, omnes occasiones captantium, deluso Principe honores diuitiasque cumulandi, alienam innocentiam ludibrio habētes, abutentes aliorum simplicitate. Nunquam ab æquitatis legibus dimoueri se sinat. summos cum infimis, atque cum ijs medios coniunctos pace tenere non poterit, nisi sit omnibus persuasum, plus apud eum æquitatis iura, quā priuatos affectus posse, aut cuiusquam gratiam. Et alioqui publicus iustitiæ vindex constitutus indignus regio nomine sit, si se patiatur quacumque ratione ab æquitate dimoueri. Ante omnia sit illi persuasum, imperia ope diuina fundari, augeri, atque bonis omnibus amplificari. Namine ergo colendo purissimo religionis cultu, castissimis precibus propitiando det operam: atque ita ut à primis annis eam opinionem suscipiat, Dei prouidentia res humanas, atque adeo imperia gubernari. in diuina beneuolentia & pietatis officijs maius rebus suis præsidium, quam in armis, potentia, & calliditate constituat: plurimumque ad auctoritatem conciliandam pertinere, si intelligatur ipsum Deo carum esse & diuino præsidio vallari. Et quid esset perturbatius atque calamitosius vita hominum, si nulla prouidentia fortuito verti credantur, quæ in terris aguntur? aut quid immanius esset homine soluto legibus, metu numinis sublato? quid non faceret, quas non ederet strages? Porro ad cultum religionis amplificandum, Principis mores magnam vim habent. Exemplo rectoris facile cæteri, magis quam vllis legibus aut seueritate, in eam opinionem inducentur. Cum enim videant tantis opibus

opibus subnixum, diuinam opem nihilominus implorare, ad templa concurrere, nixis ad terram genibus, passis manibus, lacrymis toto ore manantibus Dei benignitatē propitiari: idem cæteri sibi faciendum rebus asperis statuunt. Verum de religione plura alio loco dicenda sunt. nunc ad eas virtutes veniamus, quæ vere regiæ sunt, & quibus in omni vitæ parte Princeps septus ornatusque esse debet. Ac primum curare diligenter debet, atque à prima ætate institui, ne iracundiæ locus sit, quæ est inimica consilio, & mentem de potestate exire sæpe compellit: quod motus ipsi, gestusq; declarant, haud satis sobrii, hominis esse, distorquere labia, iactare brachia, ore pallescere, vocem contendere: quod faciunt quicumque ab iracundia superantur: Quod vitium cum in priuata quotidianaque vita leuis est animi: tum vero nihil est tam deforme, quam ad summum imperium etiam acerbiter naturæ adiungere. Est quidem difficile præsertim in rerum omnium licentia mutare animum: & si quid est natura insitum penitus euellere: sed inductione quadam & præceptis acerbitas ingenij mitigari poterit in teneris annis maxime. Persuadeat institutor nullum esse argumentum maius animi abiectionis atque imbecilli, quam ab iracundia vinci, quod in pueris, mulieribus, senibus consideramus huic perturbationi maxime esse obnoxios, propter ætatis nimirum aut sexus imbecillitatem. Contra, excelsi animi est nunquam irritari iniuria, non se sentire percussum. Sic irritus ingenti scopulo fluctus illiditur. neque immanis & generosa fera ad canis latratum mouetur. Vehementiores animi concitationes & iurgia tum à grauitate mo-

rum aliena sunt, tum contraria imperio & dignitati, nam si implacabiles sunt iracundiæ, summa est acerbitas, sin autem exorabiles, summa leuitas: quæ tamen, vt in malis acerbitati anteponenda est. Victus à primis annis ratio multum vehementem naturam remittet; consuetudo etiam in contrarium flectet. Profuit iracundis sæpe cum sedatis hominibus conuersari. cœlo salubri vires & valetudo corporis confirmantur, magis quam vlllo medicamento, feræ, quæ diu in conuictu nostro versantur, commodiores fiunt: humanitatis aliquid ex vsu quotidiano hauriunt. Atque illud præcipuū, quod inter bonos & moderatos nulla existit occasio exasperandæ iracundiæ. A teneris assuefactus, cupiditates commotas voluntatemque frangere, haud facile irritatur. pueritia indomita, modestia etiam ingenia deprauantur. Iacobo primo Aragonio Regi malo fuit in ira regi non potuisse, vsque eò, vt Gerundensi Episcopo linguam coram abscindi fecerit, quasi arcana retegisset, Therasiæ Vidauræ fidem de coniugio ab eo superiori tempore datam. Quod impium facinus fuit diris ab Innocentio Pontifice & multa graui vindicatum. Mansuetudini clementia est adiuncta. qua virtute nihil excellentius est, nihil quod magnos Principes Deo immortali magis similes faciat; cuius præcipua & maxima laus est, in hominum erratis dissimulare. *Si peccatis supplicia metiatur, iam pridem genus humanum extinxerit.* Cogitet se hominem esse. Omnes homines aliquo errore duci: hic in illo, in hoc sibi alius indulget. Ne ergo omnes sordes perscrutetur: ne in alienis peccatis se inexorabilem præstet. recte enim quidam dixit: Qui peccata odit, homines odit.

clemen-

clementiæ laus tum maior, cum iræ causæ iustissimæ. Prouidendum quidem, ne benignitas si dissoluta sit, seueritatis nerui incidantur. salutaris animaduersio vincit sæpe inanem speciem clementiæ. Sed est quidam vtriusque rei modus sicut reliquarum. commodo tamen reipublicæ semper Princeps ad exhibendam benignitatem promptior appareat, si opus erit ad vindicanda scelera, sanciendum metum, aliquod seueritatis exemplum constituere, sit omnibus testatum, inuitum ad supplicia & vindictam trahi: & quoad res patietur eam omnem curationem, ea iudicia à se removeat, alijs magistratibus demandet. Plato Regem, Ægyptiorum in morem, sacerdotem esse vult, neque cognitionibus interesse, quibus de exilio, carcere, aut cæde agitur. Assuescat à primis annis benignitatem æqualibus exhibere: neque cadat sua ipse manu quemquam, quod turpe esset: quod in Petro Gastellæ, & Petro Lusitaniæ Regibus accusatur, illum Mahomedem Rufum Granatæ Regem peremisse, & quidem innoxium, addidisse impositæ plagæ linguæ petulantiam: hunc Portuensensem Episcopum sua manu pulsasse, quamuis adulterij reum. Apage fœdum carnificis ministerium. Ac ne inclementi quidem verbo compellare debet. Sed potius si ex affeclis atque ministris quem videt rapi ad verbera, non parum sæpe debito quamuis supplicio eximat precibus auctoritateque. talibus animum rudimentis ad maiora comparabit. Clementiæ & mansuetudini liberalitas accedat, voluntas destinata si non omnibus, certe quam plurimis benefaciendi, numinis ad instar, quod votis & precibus omnis ætas, sexus,

conditio fatiget: fontis vberissimi & publici, vnde opem in rebus asperis honorem, diuitias haurire cuncti contendant. Omnibus vt satisfaciat imperij opes non sufficiant: sed cum ope multos subleuarit, seadeuntes sine discrimine blandis verbis appellet, magni beneficij loco erit Principis comitas, muneri magnam gratiam addet quamvis exiguo. Quorum preces irritæ erunt, ij aut culpam in ministros reijcient, aut magis facultatem quam voluntatem defuisse, ex tanta benignitate conijcient. Multum proderit Principem à primis annis dandis muneribus assuescere; pecunia haud maligne in eum vsu suppeditanda; quam aut æqualibus dono det, vt cuiusque meritum erit, aut ad subleuandum inopum indigentiam conuertat propria nonnunquam manu. Dandi dulcedine prouocatus maiora, confirmata ætate libentius largietur. intelligat nihil esse magis regium, quàm posse subditis benefacere; imperandi curas molestas & graues hoc vno, velut condimento mitigari. Deum imitetur, qui dies ac noctes nusquam cessat beneficia conferre. herbas, fruges, poma terra sponte fundit, tot arbores frugiferæ vbique cernuntur omni naturæ parte tributum pendente scilicet. Dei imitatione non in fructum beneficij, sed in ipsam beneficentiæ pulchritudinem debet respicere. multa perdenda sunt beneficia dandaq; ingratiss, vt vnum collocetur bene. Occurrat aliquando antequam rogetur, neq; moras neçtat: cum nihil carius cõster, quam quod precibus & importunitate extortum est. Det tamẽ cum iudicio maiora dignioribus, frequentius quam magna munera, ne fontem ipsum liberalitatis publicum erarium exhaurire assuescat.

Blando

Blando sermone semper, cuius facultas deesse non potest, accipiat omnes, etiam cum donum negatur. inuito sic Principe negari credent, cum licuerit libenter daturum. Honores omnes aut opes in vnum paucosue cumulare noxium est, ne consumpra spe segnes illi ad obsequia reddantur, largiendi alijs facultas non sit. Eatenus ergo largiatur vt maiorum semper donorum, si merita suppetent, spem faciat. His virtutibus magnitudo animi alitur, unde & ipsæ ortum habent, quæ maxime decet Principes, angusto & pusillo animo nihil tetrius. Vanos præsertim metus contemnere discat, eaq; cura cum æqualibus certare, coram multitudine dicere, ne lucem fugiat & publicum, vmbriatili vitæ affuetus. Feroces equos concitare nouerit ad cursum & in varios orbes flectere. armatus concurrat sudibus in iustæ pugnæ modum. in arena taurum, aprum in syluis feriat. auribus tormentorum fragorem, tympanorum atque tubarum sonitum ferre discat, neque conturbari animo. Sic si quod est in natura vitium, atraque bilis varias imagines commouet, frequenti exercitatione corrigitur. Sic Garciam Regem Vasconum, cognomento Tremulū quod initio pugnæ toto corpore exhorresceret, in tantū virum euasisse crediderim, abiectoque metu fortem se & strenuum in prælijs omnibus præstitisse, pauci vt conferri cum eo possint. Est enim metus animi degeneris argumentum, atq; à Principis dignitate penitus alienus, maiestati aduersus. Ergo ea fœditas amouenda est: dedecoris & infamiæ metus animo diligenter infigendus, quò metus metu trudatur. Carrionis regulos scimus, cum Cidi filias Eluiram & Solem vxores sibi dari petiissent,

nuptijs regio apparatu Valentiaē celebratis, ex turpi metu suscepta ignominia in crudelitatem desijisse, vti fere faciunt ignaui. Adolescentes enim culti magis munditijs quam virilis ac militaris animi, haud satis socero mores probarunt. Semelq; leone à cauea fortè an consilio egresso præ metu se in turpes latebras condiderunt. iterum in pugna cum Mauris certamen exhorrere fugamq; respicere visi sunt. Ea ignauia atque timoris significatione fœdè dedecus, quod virtute procurare debuissent, turpiter vlti sunt coniugum supplicio, quod ipsi exitiale fuit. Postremo ne se Princeps apparatu principali, ministrorū obsequio cœlitum ferme ritu adorantium in superbiam efferat, ciues contemnat, quod esset non minus noxium. discat cum æqualibus æquo iure viuere, siue res seriæ tractandæ, siue ludis remittendus animus, nihil sibi pro imperio arrogare. Itaq; more Persarum prosternentes humi corpora, & honores maiores, quam pro conditione mortali deferentes auersabitur penitus: neq; patietur, quamuis adulatoribus contra disputantibus, maiestatem imperij salutis esse tutelam, optimos quosq; mortales altissima cupere, degeneris animi esse oblatos honores repudiare. Meminerit nihil esse ea adulatione exitialius. Præclare Cyrus cum mors instaret, filijsq; suprema præcepta daret, patrijs institutis se ita assuefactum affirmavit, vt natu maioribus non fratribus solum, sed ciuibus cederet via, sede, atque sermone. Quid si essent filij eius præceptum secuti, neq; delicijs & assentationibus corrumpendos se præbuisent, diutius imperium stetisset. Quid vero Theodosius Magnus? Arsenium Roma euocatum vt filios suos ingenuis artibus

artibus erudiret, cum forte vidisset coram filijs stare: commotus ira filijs vt surgerent, magistro vt sederet, imperauit: fecitq; potestatem vt quoties videretur, eos verberibus caderet, neq; in eorum erratis conuiueret. Cuius si ad præceptum filij instituti fuissent, haudquaquam Romanum imperium eorum culpa, certe ipsis rerum potentibus fuisset magnopere labefactatum. Tuebitur Princeps maiestatem diligenter, opinione magis quam viribus imperia stare persuasus. Verum neque in externos ritus degenerabit, me quidem iudice. Sed quantū obsequium à minoribus exigit, tantam maioribus ipse reuerentiam exhibebit. ac ijs præsertim, qui sunt è sacro ordine, neque manus deosculandas porriget, neq; genibus nixos patietur secum agere. Quo amplius religioni dederit, eo diuino magis præsidio fulcietur, quo principatus confirmantur, subditorum beneuolentia accedit: quorum animi nulla re magis capiuntur, quam religionis specie obiecta. De qua alio ex principio dicendum est, & quantopere sit Principibus necessaria explicandum: si prius de gloria dictum erit.

CAPVT XIII.

De gloria.

Mltra insunt in natura nostra, bona cælo data ad salutem: nos stulti & ingrati ijs bonis ad consecretandam prauitatem abutimur contemptum numinis, nostram ipsorum multorumque perniciem: quo quid indignius, quid calamitosius esse potest? quid enim præstantius animo.

quo

quo maxime à beluis discrepamus, cœli terræque spatia metimur? nos ratione & libertate, qua ad diuinam naturam propius accedimus, ad scelera conuertimus, ipsasque beluas nonnumquam immanitate superamus. Datum est corpus præstanti formæ dignitate, omnibus partibus ad vnum concentum pulcherrime reuocatis, ad cœli cōtemplationem erectum, quod ipsa statuta declarat. Plerique illud ad terram abijciunt, hauriendis voluptatibus incumbunt, atque in vitiorum turpitudine quasi cœno dies noctesque volutantur. Habemus à natura sensum quendam religionis, quo incitati diuinam naturam agnoscere castissimo pietatis cultu veneremur. hominum amentia factum est, vt ab illo naturæ impetu tetra superstitiones existerent, quæ fusæ late per orbem terrarum longo tempore innumeras gentes turpitudine & cæcitate scedarunt. Sic nullum est bonum tam præclarum, nullum tam insigne munus, quod sæpe ad exitium & deformitatem humana prauitas non conuertat, temere faciat atque stulte, qui de rebus singulis ex nostro abusu & non potius ex ipsa rerum natura statuatur. In hoc numero affectus omnes animi nostri poni debent, amor, cupiditas, ira, metus, spes à natura dati ad prosequendum salutaria, contraria remouenda, consentaneis vitæ officijs naturæ statum conseruandum. Nos ea præsidia plerumque ad flagitia, & vitæ pestem conferimus. ex amore existunt libidines noxiæ, ex cupiditate opes sine modo, sine honestatis cura coaceruandi studium; ex ira iniuriæ, contumeliæ, cædes promanant: metu atque spe aut frangitur animi impetus ad res præclaras subeundas, aut superbiæ seruimus & immanitati.

nitati. Inepti rerum æstimatores, qui culpa hominum deprauatos affectus accusant, eosque penitus conuellere ex humana vita atque extirpare conantur. Quid enim, vitem syluescentem, ramis luxuriantem in omnes partes, euellas, & non potius ferro coerceas? ferocem equum perimas, quem virga & fræno compescere possis, assuefacereque sessoré admittere? membrum vlcere afflictum præscindas? ineptus sis, nisi omnia prius experiaris, consumasque artis remedia. Sic à vitijs res per se honestas & salutares secernere in omni vitæ parte opus est. Sed non de re tantâ hoc loco propositum erat disputare. quod rei præsentis est, admonuisse sit satis, animi impetus regendos esse, à primis annis ad honesta & salutaria cōuertendos, vt non libidini & prauitati, sed bonitati ac moderationi seruiant. Alioqui si penitus conuellantur, ne stupeat & languescat animus atque industria verendum est, quæ ijs quasi stimulis & calcaribus concitatur. Et sane sine amoris synceritate, sine amicorum præsidio, quid calamitosius vita humana esset? quis tam ferreus, cuius si in oculis patria, parentesque vexentur, non efferuescat ira, in vindictamque concitetur? mitto alia, quæ longum esset accurata oratione explicare. Accedamus quo festinat oratio. Gloriæ cupiditas in natura insita latissime patet: nullus enim est, neque tãta humanitate cultus, neque tam agrestis & inhumanius, qui non flagret infinita quadam gloriæ cupiditate. Deinde ita est in natura infixæ vt nulla arte euelli, nulla lege aut metu supplicij comprimī possit: ipsa ætate, qua cæteri affectus minuiuntur, maiores vires capit. Vt prudēter mihi quidam dixisse videatur: Laudis studium vltimam esse tunicam

cam quam exuimus. Postremo tam vehemens est, ut animum nullo loco consistere patiatur, sed semper incensum rapiat ad maiora indies & altiora in omni vitæ parte consecranda. De qua hoc loco constitui disputare, primum an inter vitia naturæ poni debeat, quibus ex animo pellendis nostra industria sudare æquum sit, an inter affectus animi numerari, ad præclaras actiones obeundas à natura datos. multum enim interest utrouis modo loquamur. Pleriq; laudis studium vituperant, & in rebus turpissimis ponunt, seueri videlicet & graues iudices, excellenti præ cæteris probitatis opinione, quasi fallax, inane, inconstans, modestiæ Christianæ & diuinis legibus aduersum, subducere ab oculis hominum iustitiæ opera præcipientibus, ne noxio populi aspectu contaminata tabescant. Negant enim sapientis esse habere ex aura populari suspensas vitæ rationes, virtutum cultu laudes hominum consecrari: cum debeat potius in internis animæ bonis, quæ sunt honesta, constantia, neq; inuitis eripi possunt, vitæ præsidia collocare. popularis plausus neque veris virtutibus sæpe paratur: sed dolo & fraude circumuenta multitudo summis plerumq; laudibus celebrat, quos constat flagitijs & improbitate fœdos fuisse. Nisi forte parum constat insignes tyrannos, qui bella ex bellis serendo cladem terris & vastitatem intulere, immortali fama & laudibus ab amenti plebe celebrari, quasi strenuos, clementes, æquitatis studio conspicuos. An maior dementia sit, quam in iudicio multitudinis leuissimæ spem aliquam ponere, illiq; fidere? quæ breui momento in varias atque adeo contrarias partes mutatur, Euripi instar in modum venti, nunc huc nunc illuc

verso mari sese deuoluentis, vsque adeo vt leui de
causa, quos paulo antea eximia laude afficiebat,
eosdem ignominia notare, bonis omnibus euerte-
re non dubitet. In ista tam mobili populi volun-
tate, quàm in singulas horas inanissimi rumoris
aura commutat, in tam præcipiti temeritate ali-
quid inesse statuemus, quod sit grauibus & hone-
stis hominibus expetendum? Quid quæso est gra-
uitati & constantiæ magis aduersum, quam ex vul-
gi temeritate pendere? quid miserius quam in po-
puli infania partem aliquam felicitatis constitue-
re? Sunt enim omnes rumores vmbraëq; metuendi
illis, qui ad gloriæ cupiditatem incumbunt: cum
animaduertant q̃ facile populi studia in contrarias
partes vertantur. Neq; verendum est sublata gloria
vt studia virtutum debilitentur, quod in suis dispu-
tationibus quidã ponunt. alioqui virtutis genus in-
ducemus humile, supplex, ambitiosum, intuens
in omnes motus populi, iudicium multitudinis
captans: quæ sæpe mendacio fallitur & fraude: ne-
que tam bene cum rebus humanis agitur, vt quæ
honestissima sunt, multis placeant. Quid præter-
ea is faciat, qui in solitudine secessum apud se agēs
multitudinis plausu impelli ad honestatem nō po-
test? necesse est enim vt virtutis officia deponat, si
verum est restringi virtutis studiū, nisi gloriæ igne
incendatur: verédumq; ne dum gloriam falsis lau-
dibus ornamus, virtutem proprijs ornamentis spo-
liemus: quæ sola libera est, neque seruit famæ va-
nitati, aliena ornamenta non requirit, suis atque
adeo diuinis dotibus illustrata. Sic illi disputant, sic
statuunt, nimirum non satis considerantes, dum
modestiã stabiliunt, fundamenta humanæ vitæ ea
disputa-

disputatione labefactare: honestatis studia non parum debilitari. Quis enim non videat, laudis cupiditate, homines vehementer incendi ad præclara facinora suscipienda? Nemo enim vnquam pro reipubl. salute, pro patria, & dignitate sese discrimini obtulisset, nemo publicam vtilitatem anteposuisset propriæ, nemo contemptus humanæ vitæ commodis sapientiæ studia coluisset, certe paucissimi, nisi primum fuissent ad spem, & studium immortalitatis incitati. Repete veteres annales, euolue antiquitatis memoriam: inuenies proculdubio ex hoc fonte fortissimos duces, prudentes legislatores, summos philosophos extitisse. Quis ad artē aliquam præclaram & salutarem animum adiecit? quis virtutem studiose colendam putauit, qui non primū in egregij nominis celebritatem intendere? Gloriæ igitur studium non est in vulgi opinione, sed in natura situm: id maxime declarat, quod omnibus innatum est mirum illius desiderium. Nulla est enim gens, nulla conditio, nulla ætas, quæ non inflammetur ea cupiditate. Mirum est pueri, infantesq; quantopere laude excitentur, vsq; adeo vt quo quisq; præstantissima indole est natus, ita maxime huius cupiditatis à primis annis indicia exhibeat. Cyrus Persarum Rex cum esset adhuc puer, adeo ad cupiditatem laudis exarsisse memoratur, vt illius amore omnia pericula suscipienda iudicaret. *Mihi, inquit Fabius Quintilianus, ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc desidiā nunquam verebor.* Quis igitur sit tam ineptus rerum æstimator, qui cupiditatem in natura insitam, patentem latissime, & ex qua

ex qua recta indoles ingeniorum dijudicari debet, vituperandam arbitretur, ac non potius summis laudibus exornandam? Quid præterea honestius est eo studio, quo honos ipse paratur? Quid enim aliud gloria est? Quid vsu salutaris, quàm id, per quod rebus gerendis auctoritas, opes, honores, imperia parantur? Mirum enim est quantopere viros virtutis opinione præstantes omnes obseruent, vsq; adeo vt excellentis hominis conspectu furor sæpe popularis sedetur. quod Virgilius elegantissime descripsit:

*Magnò, inquit, in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sæuitq; animis ignobile vulgus,
Iamq; faces, & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent, arrectisq; auribus adstant.
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.*

Ex quibus verbis perspicitur, quantam vim habeat ad sedandos populi motus perspecta prudentiæ & probitatis opinio, qua magis quam rebus alijs imperia, regnaq; gubernantur fundanturq;. Principio enim cum nondum essent homines certo iure deuincti, nullius imperio constricti tenerentur, qui à potentioribus iniuria premebantur, fugiebant ad aliquem iustitia fideque præstantem, cuius virtute vim hostium impetumque reprimerent. Cuius vero præsidium salutare in periculo fuisse populus expertus erat, ei rerum imperium vltro deferabant. Ex egregia itaque iustitiæ fama Regum maiestas orta est, inde summa imperia nata: inde populis obsequium existit, cum intelligant communem salutem, viri excellentis auctoritate & industria contineri. Sic ægroti medicis parent, de quorū peritia

N

integra

integra existimatio est. Vectores sæuiente mari præ-
 stantium gubernatorum nutus omnes obseruant.
 milites incredibili alacritate eorum imperatorum
 iussa capeffunt, quos vident excellere laude milita-
 ri. Ergo opinionem laudemque hominum, qua o-
 mnes vitæ humanæ partes gubernantur, quis vt flu-
 xam, fallacem, atque inanem audeat vituperare?
 Ipsæ profecto virtutes nullo maiori præsidio quam
 pudore muniuntur. tolle pudorem, virtutes omnes
 extinxeris. Est autem pudor vehemens quidam de-
 decoris & ignominiaæ metus. hūc autem timorem
 appellat Plato diuinum, quod sit custos videlicet
 omnium virtutum. Huius verecundiaæ lumen in
 omni ætate, sed præsertim in pueris elucet, ijs ma-
 xime qui clatiori indole sunt. Videmus enim non
 tam doloris metu, quam timore infamiaæ & igno-
 miniaæ contineri, commoueri que. Hic igitur me-
 tus eorum cupiditates coercet, ne se nimia efferat:
 industriam acuit & in studio vigilantes efficit. dum
 enim ab æqualibus vinci turpe putant, nullum la-
 borem spe victoriaæ recusant. & dum dedecus sum-
 mo studio vitant, honestatem magno animo con-
 sectantur. Ætate progrediente quid est, quod ma-
 gis incendat, quam dedecoris metus, vt artes salu-
 tares exercean, rempublicam regendam suscipi-
 ant, in militari disciplina se exercean? Vides igitur
 quam vtile sit insitum turpitudinis odium: vides
 nihil esse in vita tetrius impudentia, ex qua o-
 mnes effrænataæ libidines, turpissima quæque fla-
 gitia existunt. Quod si metus ignominiaæ atque
 infamiaæ utilis est, famæ atque laudis studium non
 esse minus salutare, fateri necesse est. Quid enim
 aliud est pudor, quam motus animi dedecus re-
 pel-

pellentis, ad laudem & gloriam aspirantis? Ex quo efficitur omne studium honestatis cupiditate gloriæ contineri. Et quis vellet, si humana tantum spectes, vel laborem suscipere, vel voluptatem recusare, vel vitam ipsam & salutem periculo obijcere, si nō esset laudis & gloriæ suauitate delinitus? Ita quod præ cæteris nationibus nostra gens bellica laude, deinde animi magnitudine floret, laudis studio, cuius sumus cupidissimi, magna ex parte tribuatur. Mihi quidem momenta argumentorum, quæ in vtramque partem allata sunt, & laudis & gloriæ naturam consideranti, atque animi humani motus, qua ratione inter se connectantur: ea sententia vera & sapiens videri solet, quæ inter res humanas secundum virtutem, gloriæ ac laudi principatum dat, modo legitimæ, atque honestatis studijs & præclaris in rempubl. meritis petitæ atque haustæ. Inani enim gloria, nimirum quæ ex prauis facinoribus aut rebus ludicris quæritur, nihil esse vanius, nihil fallacius, nihil incōstantius iudicamus. eam viri prudentes in suis disputationibus merito & prudēter exagitant: eo exitius malum, quod veram gloriam assimulando innumeros ad se trahit, naturali veræ laudis cupiditate incitatos, neque valentes inter vtramque discernere. Ut enim quo quis pulcherrima forma capitur, eo fuscis e mentita facilius decipitur, atque ad infamissimam scorta maiori impetu trahitur, quæ vulgato corpore infamem quæstum exercet: ita pro vera laude animus facile mendacem amplectitur. Ergo laus ex flagitio petita, reprobanda est, ac penitus reiicienda. Quicunque ab omni memoria vastitatem terris intulerunt, ij nobiles magis quā clari, maiori fama quam gloria vixerunt. Fama enim in

vitramque partem accipitur, gloria & claritas nominis approbationem & beneuolentiam multorum, sed præsertim proborum hominum adiunctam habet. Neque Domitius Nero tum cæterâ prauitate, tum exercendis artibus scenicis, cum histrionis habitu in theatrum prodiret, arguta manu & digitis fides impelleret, simul canoram vocem explicaret, Deorum nominibus à populo afflictis, veram laudem & gloriam consequabatur: sed inani potius in præsentī assentatione celebratus, ad posteritatem omnium turpitudinum maculis deformis efficiebatur. Inter aliorum prauorum Principum vitia virtutum vestigia extabant, fortitudinis, magnitudinis animi, quæ posteritatis præconio prædicantur. Ergo quod de populi vanitate, leuitate & inconstantia ab aduersarijs afferebatur, quod de præpostero iudicio dicta sunt, & explicata eleganter, à suscepta semel sententiâ mouere non debet. neque enim veræ gloriæ fructum in populi arbitrio relinquimus: sed ab eorum sententia prorsus ad sapientum consensum & tribunal prouocandum iudicamus. quorū iudicium quoniam verū est, ipsis naturæ principijs nixū, obscurari aliquando potest, opprimi penitus non potest, ut non aliquādo emergat. sublata post mortem inuidia, cadente errore populari, qui tantisper laude celebres erant quasi viri præstantes atque præclari, non à sapientibus modo, sed etiam ab vniuersa multitudine vituperantur. Neque enim tam bene cum rebus humanis agitur, ut quæ recta sunt omnibus placeant, prauitas à cunctis rejiciatur: neque tam male, ut deprauatum iudicium diuturnum sit, & non sæpe multitudo amore pulchritudinis alliciatur: vitia detestetur, quorum

tanta

tanta est deformitas, vt vel à ſectatoribus odio habeantur: tanta contra dignitas honeſtatis, vt à prauis etiam hominibus laudem habeat. Neq; vero nos cum laudis ſtudium quamuis inflammatum, vituperandum negamus, in eum quaſi in vltimum bonorum finem actiones dirigendas iudicamus. q̃ eſſet non minus turpe, quam contemptus laudis & gloriæ exitialis. atq; id eſt quod diuinis legibus vetatur, cum opera recta à conſpectu hominum ſubduci atq; à celebritate mandatur. Non ergo vlla turpitudine ſuſcipienda eſt laudis colligendæ ſtudio, ſed præclaris actionibus ita laus quærenda eſt, vt ad Deum auctorem omnium bonorum tandem referatur, ex quo omnes rationes noſtras habere ſuſpẽſas conuenit. Præterea curandum, vt ea laude, atque celebri opinione quaſi virtutum inſtrumento vtamur ad excitandum animum, ad obeundas præſtantiores indies & excellentiores actiones. Sic enim cum rerum natura animus conſentiet atque ſtudium, virtutem non laudis colligendæ cauſa inſtituente, ſed e contrario laudis cupiditatem ad alendas virtutes in animis noſtris ingenerante. Sapientiſſimus enim artifex Deus actionibus obeundis, quædam quaſi condimenta excogitauit, quibus ſuaues redderentur & faciles: primum voluptatē, qua deliniti ſenſus, officio ſuo fungerentur, eo maiorem indidit, quo actiones tum difficiliiores tum magis neceſſariæ futuræ erant. vti in procreatione filiorum conſideramus, ne genera deſicerent, infinitam quandā voluptatem corporibus animantium eſſe inſitam: cuius cupiditate ſe inuicē appeterent, & mutua coniunctione gauderent. Sed quoniam voluptatem cum cæteris animanti-

bus communem habemus, & corpore plurimum definitur, præterea virtus in arduo posita est, gloriæ cupiditate animos ratione vtentes ad cultum virtutum excitauit: vt intelligeremus haudquaquã virtutum studium ad laudem referendum, sed e-contrario quærendam laudẽ virtutis colendæ causa. His tamen gloriæ stimulis ad hanc rationem castigatis, tum aliorum omnium, tum virorum principum animos à prima ætate quasi admotis calcaribus excitandos cogitabam. eo amplius quod cætera Principibus statim adsunt: vnum diligenter cauendum, quid de ipsis fama loquatur, vnum parandum omni cura, grata ad posteritatem memoria. famam si contemnant & laudem, virtutes haud magnifacient. Nemo me quidem suasore, nedum Princeps, opinioni vulgi concedet, neq; leuis populi rumoribus terga vertet deserta honestate, ijs similis, quos concitatus temere motu pecorum puluis in fugam præcipitat, exiitq; castris: sed potius contra nitetur, neque officium propterea deseret. Neque vana gloria, neque falsa infamia moueatur. Timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro prudenti vocari magno animo ferat. Vulgi laudes qui spreuerit, veram consequetur laudem. Ergo inania contemnat. Honestatem tamen atque ex ea prouenientem nominis celebritatem & gloriam non inanem sed solidam toto pectore consecrabitur. neque contemnat, quid de eo fama post fata sit locutura, q̃ esset non minus noxium. Prudenter iuxta & eleganter eloquentiæ Romanæ parens, Nam vt leuitatis, inquit, est inanem aucupari rumorem, & omnes umbras etiam falsæ gloriæ consecrari: sic leuis est animi, lucẽ splendoremq; fugientis, iustam glo-

riã, qui est fructus vera virtutis honestissimus, repudiare. Ergo Principis animus ad gloriæ cupiditatem erigatur, idq; trifariam. Primum enim certamina instituantur aut litteraria aut de pugnandi dexteritate proposito præmio victori. ea spes & contentio pueriles animos vehemēter inflammabit præsertim adiuta præceptoris laude, vituperatione etiam eorum, si qui se ignauos & negligentes in certamine præbuerint. Deinde ijs audientibus laudetur industria virorum aut iuuenum in quauis laude præstātium, accusentur aliorum flagitia. nimirum ille nō se in potestate extulit, non fuit insolens in pecunia: contra, illius opes & copiæ non bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse videntur, sed superbix, libidini atq; immanitati. vtriusq; exitus & fama, si cōmemoretur, magni instar momēti erit ad ingenerandū turpitudinis odiū, probitatis studium excitandum. Quidam filium castigat his verbis:

*Nonne vides Albi vt male viuat filius? vtq;
Barus inops, magnum documentum ne patriam rem
Perdere quis velit? Rursus
Sic teneros animos aliena opprobria sæpe
Absterrent vitijs.*

Hac arte igniculis frequenter admotis flamma ingens atque diuturna excitabitur. Postremo à pueris studiorum comitibus causæ fictæ agantur quāta fieri poterit actionis venustate & gratia: ita tamen, vt neque grauitas facetijs minuatur, neque iocus magnitudine rerum & grauitate personarum excludatur. Sic Xenophon memorat Cyro puero præsentē & disceptante, causas à pueris actitatas. qui nō recte se gessisset, aut perperam de quæstione

200 DE REGE ET REGIS INSTIT,
proposita iudicasset, cum verbis castigare, plagis
coercere moris erat. Ergo ea concertatio ad con-
firmandam memoriam iuuerit, atque parandam
rerum multarum cognitionem. Hærent enim in
memoria tenaciter quæ à primis annis suscepimus.
Argumentum de virtutum præstantia, de vitiorū
fœditate, de legibus, de moribus institutisq; gentis
bello & pace esse debet. Duo aut tres pueri disce-
ptent in vtramque partem: vnus quasi iudex pro-
nunciata sententia litem dirimat. Orationes sint
verbis splendidis ornatae, multis sententiarum lu-
minibus distinctæ, vel à pueris ipsis compositæ, si
peritia adsit, vel à præceptore diligenter castigatæ.
ne in puerorum memoria hæreat aliquid, quod nō
sit ex sanctissimis moribus, eruditioniq; consonum
curare opus est. Quod si hæc exercitatio frequens
sit, & pro dignitate suscipiatur, nullo recusato la-
bore, nulla molestia, haud facile dictum est, quan-
ti prouentus sint breui futuri, quam copiosi & am-
pli industriæ fructus existent. Illud ad extremum
institutori Principis sit persuasum, cæteris mortali-
bus consilia plurimum ad vtilitatem referri, quid
cuiq; conducat: Principes diuersa conditione age-
re: quorum actiones præcipue ad famam dirigen-
dæ sunt, atque ad celebritatem nominis compa-
randam.

CAPVT XIV.

De religione.

SVperest religionis studiū: de quo cum nonnul-
la sint dicta, paulo plura adiicienda putabam.
Neque enim pro dignitate satis commendari ea
virtus

virtus poterit : neque afferre satietatem debet. cuius vsus est vel maxime Principibus salutaris. Ac primum religionem hoc loco intelligimus: sinceri Dei cultum ex pietate & rerum diuinarum cognitione profectum. aut religio est nostræ mentis cum Deo vinculum. Placet enim religionis vocem magis à religando deduci, quod Lactantius iudicauit, quam à reeligendo, relegando, vel etiam relinquendo, quæ vocis notationes magnos singulæ auctores habent. Contra, superstitio est cultus veræ religioni contrarius cum errore, amentia, & improbitate coniunctus, siue sit nimia atque importuna colendi Deum sollicitudo, ex timore & animi anxietate nata, siue ritus ad mali dæmonis auxilium inuocandum susceptus: idque dupliciter, verbis expressis, quod impium est, petere vt ferat opem, suamque præsentiam aliquo argumento declaret: aut cum ea cupimus præstari ad pellendos morbos, res futuras præfagiendas, quæ virium nostrarum modum excedunt, adhibiti remedij facultatem. Necesse est enim interpretari maioris atque occultæ potestatis re ipsa auxilium implorari. Neque nunc de impio Deorum cultu disputamus, qui per terras fusus gentes innumeras dementauit, vt in cælum reciperent aut prauos homines, aut cæteras auimantes templis darent, etsi is etiam cultus superstitionis nomine & ambitu comprehendatur. Ergo cum Principi religionis studium commendatum esse cupimus, nolumus vt religionis specie deceptus anili superstitione maiestatem polluat, futuros euentus perscrutando, al qua diuinationi arte (si ars est, & non potius vanissimorum hominum ludibrium) ad pellendos morbos, vi-

randum periculum ineptis & anilibus amuletis aut magicis carminibus abutatur, quod nefas est. Ineptæ aut nimie religionis gemina exempla subijcere satis habeã. Ioanne secundo Castellæ Rege ad procerum animos sanandos Medinæ Campestris, vbi conuentus erant, nouo sacramento cuncti ordines in verba Regis adacti fortem & fidelem operam bello, quod in Aragonios instabat, nauaturos, indicaturosq; si qui contra molirentur: additæ execrationes sunt, si fidem fallerent, expiando scelere Hierosolymam nudis pedibus ituros, iurisiurandi gratiam petituros nunquam. Nimia ea cautio videatur. Illud noxium quod Martinus Barbuda Alcantariæ Magister à Ioanne quodam Sago deceptus, qui diu secretam ab hominibus vitam egerat, & quasi diuino monitu victoriam pollicebatur, contra icti recens fœderis leges cum Mauris, collecta specie religionis magna, sed incondita hominũ multitudinem, in Granatæ fines incurrens hostium accursu circumuentus cum suis omnibus periit. Diesque Christi ad vitam reducis memoria octauus reque & nomine candidus in atrum versus est, atque nobili documento sancitum in extraordinaria specie sanctitatis inesse sæpe fraudem. Nolumus ergo Principem ijs hominibus faciles accommodare aures. Nolumus vt totos dies & noctes in precibus & animi anxietate consumat, quod esset non minus noxium. Sed ita se comparare debet, vt neque de futuris euentibus magnopere laboret: in diuino præsidio & pietate salutis spem ponat: ad curandos morbos non alios quam medicæ artis peritos adhibeat, eorum cõsilio herbas salutare. Præterea ita tempora diuidere debet, vt non ad otium,

natus

natus, sed ad negotium esse videatur. Alioqui vera religio, vel maxime salutaris est, cum omnibus, tum Principibus, quippe rebus aduersis solamen, secundis temperamentum, ne animus se efferat, & rerum licentia abutatur ad perniciem. Magnæ vndique ærumnæ premunt, graues circumstant vitam nostram calamitates. nulla vitæ pars, aut dolore libera aut molestia vacua est, aut exempta curis & anxietate. Adolescentiam libido exercet, iuuentutem temeritas, variæque cupiditates. senectus morbis & auaritia fatigatur. Varij extrinsecus metus vrgent. sæpe etiam nullo vento reflante sæui in animo fluctus concitantur: & cadente externo malorum impetu, interna acerbiorque molestiarum procella exurgit: nulla certa causa temere sæpe commouemur perturbamurque. Longum esset ire per singula: multiplices molestias oratione explicare superuacaneum. Sed quoniam hæc mala vitare penitus non datur, nempe in natura insita: mitigare singuli aliquo remedio conantur. Alij voluptates consecretantur: quidam actione & negotijs animum cogitatione prohibent suæ infelicitatis: nonnulli excursu per agros vitam tolerant: plurimi in amicorum colloquio, quo nihil est dulcius, molestias deponere conantur, aut librorum lectione tempus fallunt. cuncti veluti ardentem febrim sedare cupientes externa videlicet remedia conquirunt, cū morbi vis in visceribus lateat. Ei anxietati intimis medullis conceptæ, sola certa religio aut maxime mederi potest, hoc est, cognitio, metus, cultusq; diuini numinis. Dum enim memoriam antiqui sceleris reuocat, vnde in hæc mala & supplicia præcipitauimus, æquiori animo ærumnas patimur, & diuinæ

uinæ prouidentiaæ consilio , quæ urgent mala in
 commodum nostrum vtilitatemque dispensari in-
 telligimus : ne vitæ iucunditates aliæ sine modo
 susceptæ de mentis statu, naturæ gradu , & rationis
 dignitate deiiciant. Accedit vitæ futuræ & beatio-
 ris cogitatio, variæ expiationes, quibus animus fla-
 gitio infectus expiatur , incredibile afflictis homi-
 nibus solatium. Et nimirum qui ad rerum diuina-
 rum contemplationem facti sumus, quod corporis
 statura declarat ad cœlum erecti , in officijs pietatis
 & religionis, naturæ vniuersæ contemplatione, di-
 uinæque maiestatis & sapientiæ mirabiliter con-
 quiescimus. Neque temere Enos primus inter ho-
 mines celebrasse diuinas laudes memoratur: sed vt
 ex vocis Hebraicæ interpretatione , qua homo si-
 gnificatur , hominis officium intelligeretur: nihil
 naturæ humanæ salutaris, nihil iucundius esse re-
 ligionis studio. Quod si recipitur eadem voce ho-
 minem afflictum ærumna, malis contritum signi-
 ficari: quod paulo ante dicebamus, rebus asperis
 certius religione remedium excogitari non posse
 ea sententia indicabitur. Ad hæc resp. vniuersa dua-
 bus rebus continetur maxime , præmio & pœna,
 quod res ipsa declarat, & magni viri testantur. ijs e-
 nim veluti fundamentis societas inter homines &
 coniunctio continetur. sæpe metus supplicij reti-
 net, quos virtutis splendor non frænaret. sæpe præ-
 mium propositum excitat animos ; ne torpore &
 desidiosa marcescant. Verum hæc fundamenta salu-
 tis eatenus vim habent, si anticipata opinione de
 diuina prouidentia , supplicijs & præmijs futuris
 muniantur. Publicam aliquando vim cohibebit
 metus iudiciorum : occultæ fraudes ne suscipian-
 tur,

tur, quid efficiat, nisi diuinæ maiestatis recordatio? aut vero sublata de rebus religione quid esset deterius homine? quid efferacius? quid immanius? quod se scelere non polluet stupris, parricidijs, impunitate proposita? Hoc cum legislatores intelligerent viri prudentes, vanam sine religione omnem industriam fore, legibus sancendis sacrorum ritus, reliquum religionis apparatus & cæremonias adiunxerunt: in eoque maxime laborarunt, vt populo persuaderent pœnas scelerum aliquando seras, irritas esse nunquam: leges quas ipsi ferrent, non humana prudentiâ excogitatas, sed acceptas diuinitus fuisse, commenti sunt. Inde Minois cum Ioue confabulatio in antro Cretenfi, nocturni Numæ cum Egeria congressus. Nimirum ciues ad parendum non modo imperio, sed etiam religione constringere satagebant. Sertorius etiam tanti nominis dux imperio Hispaniæ occupato, ad fallendos barbaros ceruam cibo antea auream petere assuefactam, insusurrare diuinitus quæ facienda erant, simulabat. Inepte hæc, inquis, omnia & aniliter. Fateor, quis enim id non videat? sed in eo sapienter quod vniuersi naturæ impulsu excitati intellexerunt, quod res erat; neque congregari homines sine lege, neque leges sine religione constare. Solem è mundo detrahat necesse est, qui de rebus humanis religionem expunget: neque minor confusio erit rerumque perturbatio, quam si in altissimis tenebris vita transigatur. Nam si nullum numen est, aut negotium neque habet neque exhibet alijs: qui commercia inter homines, fœdera, conuentaque sanciantur? Cum enim è corpore & animo constemus, corpori quidem vis adhiberi, vincula innecti

pote-

poterunt: animus liber sui arbitrij nullis catenis retineatur nisi religione vinctus. & cum tanti recessus in pectore sint, facile esset polliceri, fallere oblata occasione, nisi sit persuasum fixumque scelera & fraudes cœlestibus curæ esse. Quod consensus gentium omnium declarat, neque priuata fœdera firma credentium, nisi iurisiurandi religione vallata: neque publica conuenta, nisi cæsis de more hostijs. Non alio fecialis olim pertinebat cum patre patrato bellum indicens, caduceator cæsusue pacem componere solitus. non matrimonium, non liberi, non denique quidquam aliud nisi iubentibus sacris deligebatur. Id fides in capitolio prope Iouem consecrata & summa religione culta significabat. fidem Deo imprimis esse caram. neque ab eius cultu & societate separari. Verum his omissis, quæ minime dubia sunt, religionis suauitate vitæ dolores leniri, religionis sanctitate leges publicas & fœdera inter homines constare: quod instat & cuius causa omnis disputatio suscepta est, agamus. Affirmo nulla re magis imperia quam religionis cultu confirmari, siue rem ipsam intueamur, siue opinionem hominum, qua sæpe magis quam viribus & potentia consistunt. Res humanas & consilia, diuina mente gubernari nemini dubium est, consequens ergo est vt credamus illius numen bonis esse propitium, improbos & sceleratos auersari, ac impios præsertim ausus sempiternis supplicijs vindicare. eos præcipuo amore complecti, qui castissimis precibus cultuque religioso eius opem implorant, seque & sua illius arbitrio regenda permittunt. Iure igitur primi vrbium conditores felicitatis fundamentum in religione posuerunt, religionis

ligionis contemptores aut morte aut exilio multabant. nec enim illam remp. felicem fore credebant, in qua homines impij & scelerati impune versarentur: pestilenti contagione ciues inficerent, iram numinis pessimis actionibus irritarent. Quod non verbis docuerunt, sed vitæ magis exemplis demonstrarunt, frequentes in templis, sacra suis ipsi manibus tractantes, non domestica solum, sed etiam publica: vsque eo ut in plerisque gentibus iidem Reges & sacerdotes essent, uti veterum monumenta indicio sunt. Omnino ut Iudaicæ gentis rectores & duces millos faciamus, Romanos Principes nihil nisi auspicato gessisse constat, multos se se imperio dato abdicasse, comitia instauranda curasse religione iubente. Inepte dices. esto: quid enim ea religione turpius esse poterat? Sed in eo prudenter, quod rerum euentus non fortunæ temeritati permittebant, sed nutu Dei regi credentes, pacis belliq; consilia ad ipsum referebant: bello gerendo magis sacrificijs, quam armis expediendis erant intenti. In quo Numæ exemplum sequebantur, cui cum diceretur à quopiam, *Hostes ô Numma bellum contra te comparant: At ego* (inquit ille ridens) *sacrifico.* hostium vires indicans magis Dei ope quam proprijs viribus debilitari. Deus enim probitati fauet, & est impijs infensus: victoria ipsa & virtus, qua paratur in diuinis beneficijs numerantur. Sed & recentiori memoria in Hispania exemplum simile proditum est. Cum resurgentis imperij nostri fundamenta aduersus Mauros ponebantur, Fernandus Antolinus Garfia Fernando Castellæ Comite Mauris, qui Gormatium vsque procefferant, obuiam in repentino metu profecto

rei

rei diuinæ procurandæ causa, in templo ipso sub
 conflictum restitit. Ea pietas quam grata numini
 esset, miraculo est indicatum. eius enim specie
 quidam, genius scilicet bonus, inter primos tanta
 virtute dominavit, ut eius diei victoria Antolino
 potissimum tribueretur. recentes notæ sanguinis
 in equo & in armis visæ miraculum confirmarunt:
 neque omni prodita, Antolini innocentia, qui do-
 mi metu ignominia latitabat, & virtus illustrior e-
 uasit. pro ignominia, quam verebatur, laudem re-
 tulit, is susceptæ pietatis fructus extitit. Non fabu-
 lola compositaque miraculi causa, sed scripta testa-
 taque à maioribus tradimus: quibus ostenditur
 piorum hominum innocentiam & religionem
 Deo curæ esse. Verum quanti momenti religio sit
 ad conciliandam Principi multitudinis beneuo-
 lentiam, studia excitanda dicendum est, priusquam
 disputationi finis imponatur. Quem aliarum vir-
 tutum splendore, sed & religionis studijs maxime
 vident homines excellere, viribus humanis, esse
 superiorem neque iniuriæ opportunum, aut insi-
 dijs fore credunt. Quis enim eius rationes labefa-
 ctare aggrediatur, quem ab eximia pietate, Deo es-
 se curæ firmiter habet persuasum? perspecta potius
 probitas omnium commouebit animos alliciet
 voluntates. sic diuino atque humano præsidio se-
 ptus, extra fortunæ aleam positus quascumque su-
 perabit difficultates. Hoc intelligentes magni
 Principes non religionis præcipuam habuere cu-
 ram, sed sacra suis ipsi manibus peragebant: sacri-
 ficia solenni ritu instaurabant. Sic in diuinis legi-
 bus & humanis Principes legislatoresque sacerdo-
 tum & Pontificum nomen habent. Hesiodus Re-
 ges

ges à Ioue prognatos cecinit. Heroes Homerus, quos immortalī laude ornare volebat, certis Dijs caros esse finxit, nempe quibus maxime addicti fuerant, eorum in tutela præsidioque delitescere. Scipionem scimus, cui deuicta Carthago Africani nomen fecit, consueuisse Capitolium & templa Romana frequētare. Eo religionis officio, seu syncero animo suscepto seu assimulato ad tempus, opinione in ciuium animis excitata de eius probitate, rebus præclare gestis nomen immortalē consecutus est. Possem multa exempla commemorare eorum, qui ijsdem vestigijs ingressi ingentem gloriam paresq; opes sunt consecuti. Sed finis esto. Sit ergo tibi, Princeps suauissime, constitutum, sit fixum, religionis studio certissimum rebus contineri præsidium. Tantumne in externos ritus aut ipse degeneres, aut ciues degenerare sinas, quod publico malo luatur. Nihil est enim in speciem prauæ religionē fallacius, nihil magis soluendo remp. quam vbi nō patrio, sed nouo ritu sacrificatur. Aniles superstitiones deuota rerum cœlestium peritiam futuris prædicendis euentibus vanissimam artem puta. tempora negotio debita ne in otio & rerū contēplatione consumas. Alioqui hortor & moneo, vt castissimis precibus Deum superosque omnes solícites, præsertim locorum tutelares, mentem ab oculorum consuetudine auoces sæpe, atque in diuinarum rerum contēplatione desigas: multus in tēplis sis. silentio, modestia, totoque corporis habitu ciuibz ad imitandum exemplum esto. ne garrulitate strepant, in iocos risusque soluantur, ac omnino ne lasciuum aliquid extet, diligenter est curandum: ne pro diuino patrocínio, ad quod concurritur, superum ira excitetur. Cum solus es remotis arbitris nunquā tibi desis. statis temporibus quotidie Deo & tibi vaca, in conclauī & in lecto, quantum

onus humeris incumbat considera, quid erratum eo die, quid proximo sit corrigendum diligenter dispice. multum ea cura iuuerit in omnem vitæ imperijq; partem. Denique ita te comparare debes, vt omnes intelligāt religionē præstantius nihil esse: quæ ad cultum veræ maiestatis erudit, cupiditates frænat, molestias doloresq; mitigat, leges tue-
tur, societatemque inter homines & fœderum sanctita-
tem: Principes cœlo & hominibus gratos reddit,
bonis omnibus atque immorta-
li gloria cumulat.

LIBERTER- TIVS.

CAPVT I.

De magistratibus.

ERBEATI populi videntur esse, penes quos rerum potestas est: cum copijs omnibus & voluptatibus circumfluant, quæ prima mortales putant. mihi omnium miserrimi, qui purpura & auro multas & graues sollicitudines tegant, quibus animi noctes diesq; cruciantur. Atque illud grauissimum est, quod iniuncto muneri, vitæ ipsi innocentia & morum probitate satisfacere non possint, vt maxime pecuniæ, voluptati, cupiditatibus resistent: nisi omnes ministros imperij quibus pars aliqua reip. demandatur, vniuersos aulae assedas socijs, ciuibus, & reip. præstari videantur. Proh miseram atque grauem imperandi conditionem. Nam priuata peccata vitare multis contingat. non est enim positum in labore aliquo, sed in quadam inductione animi atque voluntatis: aliorum cupiditates frænare, in tanto præsertim ministrorum numero, tantaq; labe, maioris prudentiæ quam humanæ est, cœlo potius datum, quam humana partum industria. Itaq; ab omni memoria multos Principes consideramus laudem consecutos non tam probitate ipsorum, quam eorum integritate, quibus administris suæ potestatis vsi sunt. contra, aliorum Principum nomen omnium

tarpitudinum maculis deformatum, inuidiosum-
 que esse factum, libertorum magis culpa, & magi-
 stratum, quam sua. Tametsi id crimen merito
 sustinent, quod deligendis ministris, præficiendis
 magistratibus, non eam curam, quam par erat,
 adhibuerunt. neque enim diuinum numen dees-
 set castissimis precibus sollicitatum, ea suppedita-
 re præsidia, quibus vita principalis opus habet.
 Ergo de Principis virtutibus superiori libro mul-
 ta sunt dicta. nunc de ratione regendi remp. bello
 paceque disputandum est: quibus præceptis maior
 ætate factus, atque in suam tutelam veniens opus
 habeat. Ac primum de administris quales esse de-
 beant dicendum est. attentioque Principis in re
 tanta aliquot documentis iuuanda. Et quidem de
 ministris aulæ expedita præceptio est: ex omni no-
 bilitate Principe maiore, ij diligantur, quos vitæ in-
 nocentia, ingenium, prudentia, magnitudo animi,
 obsequædi dexteritas commendabit. peruerso ho-
 mines ingenio, iuuenes luxu perditos, ne eorum
 colore mutetur, diligenter arcebit ab aula, atq; fa-
 miliaritate. Neque enim integra probitatis opinio
 esse apud populum de eo potest, cuius domesticos
 vident omnibus probris coopertos. Quapropter
 cuiusq; vitam & mores, nisi à primis annis perspecti
 sint, excutiendos censeo, priusquam ad conuietum
 Principis & obsequia domestica admittantur. Mul-
 tis simulationum, inuolucris tegitur, & quasi velis
 quibusdam obtenditur vniuscuiusq; natura: frons,
 oculi, vultus maxime mendacio seruit, oratio sepis-
 sime. Si quis opinionem de eo conceptam fefellisse
 visus erit, aut aulæ licentia mutasse mores: is hone-
 sta aliqua missione & omnino exigendus centinuo
 erit,

erit, ne sua prauitate quasi peste aulam inficiat: quæ instar templi religiosissimi procul ab omni contagione esse debet, atque illud breuissimum est, & facillime teneri potest, vt ita se serui Principis gerant, quasi in oculis eius & conspectu in omni actione versentur. Si quis ex aulicis egregie fidelis fuerit, sit in domesticis rebus & priuatis: quæ res ad officium imperij, atque ad aliquam partem reipublicæ pertinebunt, de his rebus ne quid attingat. multa enim quæ recte committi seruis fidelis possunt, tamen sermonis & vituperationibus vitandi causa committenda non sunt. Simul eorum arrogantia consulendum, ne licentia insolentes euadant, quæ maxima perniciēs est. Vnde Polycleti, Seiani, Pallantes Romanorum imperio, nostra & parentum memoria inuidiosa multorum libertorum nomina prodierunt. Debent quidem in familia Principis ij versari, vnde præclari duces, incorrupti magistratus existant: sed dum reip. cura non demandabitur, sibi alienas partes arrogare non debent, domesticis obsequijs & gratia Principis contenti. Quam ille, me auctore, inter plures communicabit: neque vllum aliquem aut paucos immensum crescere permittet, quod sine perniciē sine motu non contingat: certè multorum inuidia & suspicionibus, non virtutibus, sed vitiorum communioni aut ministerio eam familiaritatem dari. Ne perspecta quidem probitate viris dandum, vt præ cæteris Principis gratia sine fine crescant. Gutterio Castrio, quali ac quanto viro, Sanctius Castellæ Rex cognomento Desideratus, Alfonso filium infantulum educandum tutandumq; moriens anno millesimo centesimo quinquagesimo

mo octauo reliquit. Laræ reguli quorum erat prima vox in regni conuentibus auctoritas maxima, iniuriam interpretati eo prælato sibi, remp. vexarunt diu, vt ferme ludibrio ac prædæ esset. quod si id contigit bono, & quo Rex ipse institutore creuerat, quid putemus fore in prauis aut suspectis Principis familiaritate gratiaque? Ministris imperij deligendis, creandis magistratibus, ea diligentia adhibeatur, quam rei magnitudo exigit. alioqui si temere rebus præfecti fuerint, rempub. proculdubio prædæ habebunt, magna iudiciorum perturbatio existet, magna scelerum licentia inualido legum auxilio, quæ vi, gratia, ambitu, pecunia corrumpentur. suo illi commodo, Principis infamia & periculo peccabunt. Ergo rebus præfici nisi proclamatos veto. quod Alexander Seuerus præclara Princeps indole Romæ faciebat, more à Christianis translato. Nefas sit à nostris negligi, quod Princeps quauis probus nostris sacris nondum imbutus imitabatur. Quod si proclamari nō placet, ne calumniæ & fraudes existant in tanta colluione vitiorum, tam effræni inuidia, certe diligenter in eorum qui præficiendi sunt, vitam, mores & ingenium inquiratur. ne pro pastoribus, lupis prouinciæ commendentur, diligenter prouidendum. Quod caput est, nunquam ad cuiusquam gratiam is honos deferatur, quæ grauissima pestis est. si enim medicum curando tuo aut tuorum corpori non adhibeas, quem amicus rogarit, sed quem constiterit in medendi arte esse peritum, idemque faciendum in alijs artibus putes: quanta rerum peruersio, in quo salus publica vertitur, gratiæ aut offensæ aliquid dare deligendis magistratibus. Neque vero resp. est

com-

commendanda ijs tantum qui ambiunt, quod video institutum multis Principibus præpostera ratione probari: sed potius quos idoneos esse constiterit, quos morum candor, & ex multo rerum usu collecta prudentia commendabit, ij sunt ultro ad gerendam rempublicam euocandi, abstrahendi etiam à secessu: nisi forte vacatione quasi emeritos milites rudeq, donandos Princeps iudicabit. Qui corruptis sunt moribus, vita infami, in pecunia aut fraudibus spem ponunt. Qui se ingerunt, alieno patrocinio confisi magis quam dexteritate, industria, vitæ innocentia. Qui angustia rei familiaris oppressi, quasi ex naufragio ad ea magistratuum saxa adhærere, atque reip. dispendio emergendi cupiditatem explere satagunt, qua nulla grauior pestis: ij omnes sunt omni cura repellendi. Nemo enim potestatem scelere quæsitam bonis artibus exercuit. stupra is, rapinas, scelerum licentiam volutabit animo, nulla famæ memoria, nulla honestatis. sui similis semper existet. Eleganter quoq; festiuus poeta:

Virtute ambire oportet non fauitoribus.

Sat fauitorum habet semper qui recte facit.

Præterea qui in re familiari imprudens fuit, cum speres in rep. procuranda satis fore cautum? aliena curaturum diligenter, qui priuatas rationes neglexit? Contingat vt nulla sua culpa, sed temporū aut inimicorum iniuria in calamitatem quis inciderit: contingat successisse cum ætate pœnitentiam, moresque saniores factos esse: sed dum id exploratum non erit, dum alij suppetent integra probatis fama, vnoque à prima ætate virtutum renore, ij me auctore, si salui esse volumus, in omni

procuracione præferantur. Paulus certe ecclesijs præficiendos Episcopos sancit, qui domibus suis recte & prudenter gubernatis insitæ prudentiæ specimen dederint. inuenioque memoriæ proditum apud Milesios, quæ vrbs Asiæ est, cum reipublicæ statu commutato de eligendis magistratibus disceptaretur, lustrato vniuerso agro ab ijs, quibus ea cura erat data, eos fuisse præfectos, quorum prædia diligenti cultura nitere præ cæteris oculis explorarunt. Quid vero, an æquum sit hominum perditorum aut egenorum inopiam, cupiditatesque supplere publica calamitate? In quo placet Scipionis Æmilianii ratio, qui cum Seruius Sulpicius Galba, & Aurelius Consules in senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur: Patribus suspensis atque eius sententiam expectantibus, neutrum placere respondit: *Alter nihil habet, inquit, alteri est nihil satis. non minus periculi ab inopia, quam ab auaritia subesse indicans.* Placet etiam vt vni homini vna tantum cura demandetur: neque plures magistratus in vnum hominem cumulandi videntur. In quo Carthaginenses publice peccasse accusat Aristoteles: nos etiam multorum Principum præposteram in eo rationem possemus accusare. Neque enim vnius vires & prudentia multis procuracionibus sit satis. concidat pressus onere: gemat ipse, gemât subditi necesse est, temporis & rei familiaris dispendium, dum liti aut negotio finis aut nunquam aut post longas moras, ingentes sumptus imponitur. Et vt vnus ad multos gerendos magistratus satis esset, id incommodè accidit, quod ijs honoribus ministerijsque inter plures partitis, plurimum beneuolentia Principi conciliaretur,

ciliaretur, multis eius beneficijs constrictis: præterea occupatis negotio ciuibus minor nouarum rerum & imperij cupiditas esset. qui enim bonorū reipub. participes non existunt, ipsi aut eorum necessarii, ij vt oderint rerum statum necesse est, mutariq; cupiant. quod miror Principes non considerare siue cū magistratus creantur, siue cū ministri ad obsequia domestica & aulæ procurationem adhibentur. Vt otiosi homines annuis vectigalibus designatis tempub. arrodant, inania & imaginaria officiorum nomina, metatores, regiæ procuratores, libellorum supplicum magistri, quorum esse solet magnus numerus, præsertim repub. perturbata, nunquam probabo. quam reip. labem Alexander etiam Scuerus optimus Princeps sustulit. Illud contendo, vt magistratum nomina inania esse nō debent: ita procurationes multas, magistratus siue ministeria in aulā Principis non esse vni demandanda, quo nimirum partito onere facilius singula expediantur negotia, Principis beneficium latius pateat. Atque cum hæc vera sint, tum illud quæstionem habet: debeant magistratus esse perpetui, an ad tempus mutari? Affirmat Plato regiæ potestatis ad instar perpetuos fore, quo maior prudentia ipsis, maior reuerentia popularibus sit. negat Aristoteles, quòd quemadmodum in corporibus, ita in animis quædā senectus est ad res gerēdas inepta: præterea rebus communibus expedire, vt singuli rectores intelligant, ita imperium datum vt reddant, & an ijs legibus datū ad quas reuertendū sit. Platonis institutū Tiberio Imperatori placuit ægre amouere solito præfectos prouinciarū, quòd muscis similes esse dictitaret, quo diutius vlceri infunderet.

O 5

disseat,

dissent, seq; sanie ingurgitassent minus molestos. Pleriq; Principes, & respubl. diuersum sequuntur mutando frequenter magistratus, ne vitijs corrumpantur & socordia, ne degenerent in tyrannidem, existimantes ex interuallo assuefaciendos æquo cū cæteris iure viuere. exigere rationem administratæ reipubl. esse imprimis salutare. In eam rem video antiquis temporibus vsitatum, legeq; Caroli Magni Imperatoris sancitum, vt certis temporib. rempublicam vniuersam delecti ex vtroq; ordine Episcopi & viri primarij lustrarent, inquisitionemque instituerent de singulorum iudicum vita, moribus integritate. quæ ratio si in nostros mores reuocaretur, non posset non esse imprimis salutaris. Nam quæ ratio tenetur, vt successor in prioris vitam inquirat incommodis est obnoxia: ac periculum ne seueri in cæteros inter se mutuo parcant, in erratisq; dissimulent. Mihi sane non placet, præsertim cum nostri mores tantum iam ad nimiam leuitatem & ambitionem incubuerint, scrutari Principem omnes sordes, vindicare leuissima etiam magistratuum peccata: sed singulorum mores exploratos habere conuenit, vt quanta sit in quoq; fides & industria, tantum cuique committatur, maiori aliquanto cura futuri temporis quàm præteriti: cuius ea conditio est, vt mutari non possit. Quod extremum est præceptum, riserit aliquis fortasse: est enim nō tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, q̃ eruditi magistri: vt finiendi lites ne infinitum progrediantur, ratio aliqua excogitetur. Minores controuersias delecti in id iudices breui cognitione finiant nulla appellationis facultate. Maioribus causis tempus præscribatur,

vltra

ultra quod non procedant. quod fiet tum alijs remedijs, tum testes ex remotis regionibus aduocandi sublata spe, quæ viæ fraudis est. extinctos putent, qui intra breue tempus adesse non poterunt. Et quanta peruersitas, cum his tergiuersationibus, præuocationibus, comperendinationibus, quasi ex aliena miseria infinitus hominum numerus uiuant, aduocatorum, procuratorum, scribarum. Postremo, quoniam sæpe inter iudices controuersæ contingunt, ad quem cuiusq; litis cognitio spectet: optima ratio ea dissidia componendi esset, si consensu eorum quorum interest, in singulis vrbibus vnus præficiatur cum ampla potestate componendi eas iudicum controuersias. Porro quam Princeps iudicib⁹ cōstituendis, creandis magistratibus diligentiam adhibere æquum est, eam ac vero multo maiorem Episcopis præficiendis (quādo id etiam negotij nostris Principibus accessit) vt rei magnitudo & salus publica postulat. Neque enim religionis sanctitas, morum integritas, publica salus cōstabit ea cura neglecta: eo amplius quod vbi semel peccatum est mutare non licet. leges ecclesiasticæ mouere loco sacerdotem non facile patiuntur, quamuis moribus deprauatum. Præficiantur ergo viri perspecta probitate & prudentia, ætate graues, ac quoad fieri poterit, à primis annis functionibus ecclesiasticis addicti. neq; enim probamus vt ex profanis & populo, repente Christi gregis pastores & magistri euadant: neque si id in Ambrosio, Nectario alijsq; paucis bene cecidit, in nostris moribus frequens esse debet. Quo amplius in vulgata multorum controuersia Iureconsulti an Theologi præfici potius ecclesijs debeāt, ea placebat senten-

sententia, in pari ingenio ac probitate Theologos Iuris peritis præferendos videri. quoniam hi in strepitu forensi omnem industriam consumunt, illi si professioni vita respondeant, rerum sacrarum cognitione & usu præstant. De qua tamen quæstione alio ex principio disputandum copiosius est, si illud adiecero, mirari me vehementer, neque tamen ad meum arbitrium reuocare de re tanta iudiciũ, cur veterum institutum negligatur passim, ecclesijs olim præficientium eos maxime qui ex monachorũ ordine essent? Sibi nimirum veteres & merito persuadebant, qui à teneris disciplinæ ecclesiasticæ assueuissent, mores integros imbuissent, didicissent frangere animum, commodiores magistros fore, quam si nulla disciplina certè leui, repente se Christianæ probitatis, virtutum omnium duces præberent. Itaque antiquis temporibus, qui ex monachis Episcopi ac summi Pontifices extiterint numerare vix licet, nostra ætate vix vnum aut alterum: eosque non tam vitæ integritate, quam malis artibus ambitiosos ecclesijs esse præfectos consideramus. Ineptos rebus gerendis monachos accusant vulgò, è tenebris in lucem productos perpetuo caligare: simul aliorum ambitioni occurrendum disputant, ne vno præfecto praua multitotum cupiditas accendatur, quæ argumenta hoc loco neque refellere animus erat, neque

probare. *Nihil certe est in rebus humanis, quod vitio penitus careat.*

CAPVT II.

De Episcopis.

Religionis studium, quo cultus cœlestium & sacræ ceremoniæ continentur, rempub. tranquillam præstare ac bonis omnibus affluentem, longa oratione licet explicare: ciuibus inter se cōstringendis & cum suo capite supremo rectore, vinculi validissimi instar esse. mores patrios, legum sanctitatem religionis incolumitate stare. ea cadente res communes perturbari atq; concidere, confirmare multis possem. Atq; in quo Lactantij industria laborauit effusis omnibus ingenij copijs, exequi quāuis copiose: insitam religionem in natura nostra esse, nulla vt arte, nullis viribus euelli possit, nō magis quam cæteræ affectiones animi, ridendi, admirandi, deliberandi, quibus ab ortu sumus instructi: summumque adeo hominis bonum non in re alia esse positum, quam in sincero cultu diuinæ maiestatis: nimirū vt quod facturi sumus in cœlo, diuinum numen voce, mente, corpore colamus, dum vita præsens suppetet, huius amplissimi templi sacerdotes constituti diuinis laudibus celebrandis, rerum natura contemplanda. Quæ sententia vel eo argumento probabilis certaq; est, quod animum molestia victum, curis & anxietate grauem nulla re magis leuari contingat, quam Dei & naturæ contemplatione laudeq; numinis & cultu. Verū hæc aliaq; multa id genus missa facimus. Quod proprium nostræ disputationis est & quo præsens disputatio refertur. non nostro tempore tantū, sed etiam ab omni memoria functioni vsq; adeo salutari

tari ministros peculiare designatos fuisse constat, quos sacerdotes vocamus: ex quibus hoc temporalisque sacrorum ministris is ordo, eaque natio hominum conflatur, quam ecclesiam vocare, nos quidem consueuimus, vocis amplitudine ad partem eam Christiani populi significandam deflexa, cui sacrorum procuratio credita est. Deinde cum perspectum esset, non posse à republ. religionem diuelli sine vtriusque exitio, non secus quam à corpore animus: omni tempore atque apud omnes gentes curatum est, ut ministri religionis, quos sacerdotes dicimus, cum cæteris magistratibus, penes quos rerum potestas erat, coniunctissime viverent: atque ita ut vnius corporis quasi gemina essent membra, non corpora diuersa conflarent. Omnino primis temporibus iidem Reges & sacerdotes erant, uti alio loco dictum est. inter Hebræorum placita omnes maiores natu filios in quauis familia sacerdotes extitisse susceptum vulgo est. eoque iure Esau Iacobo fratri pulmenti permutatione vendito à Paulo Apostolo profanus vocatur, quippe sacram potestatem ministeriumque pretio mutauit. Moses Iudæorum legislator cum morem à primis quamuis temporibus atque inter omnes gentes susceptum, primus immutare aggressus est: atque Aaroni sacrorum cura demandata, ipse sibi reipublice administrationem retinuit. quod Iudicum & Regum tempore institutum tenuit. ut pontificia potestas à regia maiestate discreta esset: non ita tamen, ut sacerdotibus gubernandi populi cura penitus detraheretur: cum videamus sæpe eosdem Pontifices & summos gentis rectores extitisse. Eadem de causa eoque amplius quod populus Christianus reliquos religionis

gionis colendæ studio superare debet, Christus Dei
filius noua ecclesia & sanctiore fūdata in terris cœ-
lestis exemplū, hæc duo munera seiuncta esse san-
xit. relictāq; Regibus, q̃ acceperant à maioribus,
potestate temp. regendi, Petro & Romanis Ponti-
ficibus, alijsq; Apostolis & Episcopis, qui in eorum
locum successerunt, vnam religionis & sacrorū cu-
ram delegauit. nō ita tamen, vt seiunctos penitus à
populi gubernatione vellet, ac prius ad id ineptos
facere. Videmus enim (q̃ repetendū hoc loco est)
in multis prouincijs amplos principatus ab anti-
quis temporibus viris sacratis esse datos, magnas o-
pes, quibus si ad inanem apparatus & populi plau-
sum ipsi abutūtur, faciunt præpostere, opes ad sub-
leuandum egenorum miseriam, ad reip. præfidiū
datas, alio conuertentes. Ineptus sit qui ex homi-
num prauitate de rerum natura statuatur. Præterea
in regni conuentibus, quibus de publica salute de-
liberatio suscipitur, in plerisq; gentibus primæ par-
tes Episcopis dantur. Nimirum maioribus nostris
viris prudentibus erat ppositum, ita partes reipub.
inter se comparare atq; constringere, nullū vt diffi-
dium esset, neq; profanis hominibus liceret temp.
ex ipsorum libidine inuertere, mutare sacra. Sa-
cratis reip. cura credatur, honores, magistratus cō-
mendantur: quo & publicam salutem, vt eum or-
dinem decet, diligenter pcurent: ecclesiæ iura &
libertatem, sanctissimæ religionis incolumitatem,
vti ratio exigit, diligenter ipsi tueantur, ne ab astu-
tis hominibus & profanis violari contingat. Quod
in alijs gentibus, vbi vetustæ de religione opinio-
nes mouentur, scimus salutare fuisse, Episcopis,
quorum capiti ea potissimum procella minabatur,
partem

partem reipubl. fuisse creditam, amplosq; principatus attributos. Eorum enim opera & diligentia factum est, ut nō penitus cuncta corruerint in tanta nouandi libidine, tantaq; temporum labe. Errant & grauissime falluntur, quicunq; repetita primi temporis memoria disputant, è republ. atque communi salute fore, si Pontifices Apostolorum exemplo opes omnes, & principatus, curamque reipubl. abdicare compellantur. Enimuero cæci homines his præsijs sublati in quæ mala incurreretur, quantaque plebis licentia futura esset, sacrati ordinis contemptus quantus, non considerant. Sublati opibus si virtutes succederent, probanda eorum ratio esset fortassis. nunc detractis opibus, ut sunt homines & tempora, maior vitiorum licentia existat: quod in ijs prouincijs consideramus, ubi sacrorum ministri rerum inopia premuntur, nihilo meliores esse: passimque probris fœdari, contemni à populo, magno religionis dedecore. Censeo e contrario populi principibus & magistratibus reipubl. modo prudentia, & probitate conspicuis, honores ecclesiasticos tribuendos, & sacratas opes participandas tum ipsis, tum eorū filijs & necessarijs, ut cuiusque ingenium erit. Nam ea illecti spe præmijsque propositis, sacratum ordinem maiori beneuolentia complectentur, ecclesiæ iura opesque tuebuntur: alioqui certissimam pestem denuncio allaturos. Animis alienatis facile Principi persuadebunt sacratas opes, quas otiosas esse dicent, ad reipublicæ inopiam subleuandam & in belli subsidia conuerti satius fore, tanta præsertim ærarij angustia, tantis vectigalibus fessō populo, nouis subinde enatis difficultatibus. In-

epte ergo mea quidem sententia id genus hominum, quidam acuti videlicet Theologi & præclari, ab honoribus ecclesiasticis penitus artent quasi ineptos, neque populum docere pro concione valentes, sacrarum cæremoniarum expertes. Nam modo reliqua suppetant, eam muneris demandati partem aliorum opera supplere facile erit, delegareque eas partes concionatoribus, quorum est magnus vbiq; numerus. Alioqui Valerium Cæsaraugustanum Episcopum accusemus, quod propter tarditatem linguæ docere populum pro concione non poterat. Valerium item Hipponensem fugillumus qui, quod Græcus natione esset, Diuo Augustino tum Presbytero eas partes docendi populum pro concione delegavit. Præterea Pontifices Romanos criminari licebit, quasi non satis suo officio fungantur, cum à multis seculis vix quisquam reperiatur è cathedra docuisse. Itaque non placet vt iureconsulti penitus ab ecclesiæ honoribus repellantur, doctrinæ certe merito: quod contentiosi homines confirmare nituntur sacratis functionibus ineptos prorsus esse: cum omnium prouinciarum mos contra habeat, longo tempore & vsu frequēti confirmatus, quē temere reprobare non debemus. Et concilij Trid. decretis nō tantum Theologi sed etiam Iurisperiti digni ecclesiæ præfectura iudicantur. Quis ergo tanta cōfidentia existat, vt his auctoritatibus velit repugnare? Atq; ego quidem libenter dabo Theologos Iureconsultis ad capeffendas ecclesias in pari probitate & prudentia commodiores esse, pluresq; ex eo ordine deligendos videri his argumentis. Quoniam aduersarij qui Iureconsultos præferendos Theologis longa oratione dis-

P

putant,

putant, hæreticis grassantibus ac vera de religione placita nouis opinionibus conuellentibus, Theologos aptiores esse dant ex diuinis libris, in quibus dies noctesque versari debent, reuincendis hæreticis opportunos: atq; idem concedunt ijs locis faciendum quibus hæretici vicini sunt: ne si malum serpat pestis adinstar, incendiumque quasi ex continentibus tectis in alia trajciendo late vagetur, imparatos ciues offendat, idoneoque præside destitutos. Quæ si vera sunt, hoc quidem tempore, quo respubl. Christiana multis hæresibus vexatur, atq; ita vt post Arii tempora nunquam maiora dissidia de religione extiterint: atque in Hispania, cui Gallia finitima est, neque procul dissita Anglia, concedendum sit aduersariorum etiam confessione, Episcopos è Theologorum numero videri præficiendos. Sero enim remedium parabitur inualecente iam malo: ac præstat singulos atque vniuersos religionem esse edoctos, ecclesiæ obtemperare quanti sit admonitos: quod proprium Theologorum munus est, atq; ex diuinis libris & Theologorum scriptis tum veterum tum recentium omnis ea institutio peti debet. Quod si Episcopum dedimus, docendi munus posse aliquando alijs delegare, quis tamen dubitabit, quis ibit inficias, inter alia munera id esse præcipuum atque maiori cura à Christo Episcopis commendatum, cum Apostolis, in quorum locum Episcopi successere, docere omnes gentes mandauit: credito muneri eum commodius satisfacere qui sacra cura suscepta, docendi populi munus obire per se statuit? Qua de causa sedes Episcopi neque thronus, neq; tribunal vocatur, sed cathedra: merito quidem vt admoneatur.

ad

ad eius munus doctrinæ magis curam, quam aut Principis apparatus aut iudicis partes pertinere: foreque commodius reipub. ipsi priuatim salutarius, si alias sui muneris partes viris prudentibus delegarit, docendi ipse curam sustineat. Quod si reguli litibus subditorum cognoscendis alium substituant, idemq; maiores Principes faciunt: æquius multo erit vt tantūdem viri sacrati præstent, in studium instituendi subditos, sacra tractandi imprimis incitati. Præterea est natura datum, vt in quibus locis multi sumus, quibusq; studijs assueuimus, eorum colorem assumamus. Sic lacertæ quoniam in herbis viuunt, virides sunt. lepores in rupibus versantes earum colorem assumunt. Theologi de diuinis rebus disputantes, & in sacris libris versantes maiorem animis pietatem suscipiunt: iureconsulti in forensibus disceptationibus & litibus consumentes ætatem, minus rebus diuinis afficiantur propemodum est necesse, profanos mores imbibant. Nemini iniuriam irrogari priuatim velim: neq; de ijs ago, quorum est probitas conspicua, & multis argumentis testata pietas, tantum de professione & disciplina disputatio erat: quò fere studia eius nationis hominum spectent, quo cogitationes moresq; referantur. Itaq; paucissimi ex eo numero sacris ordinibus initiantur, nisi res ipsa cogat opimo aliquo sacerdotio collato, vnde lautissime viuant. Quod cum nefas sit Episcopos creari, qui in inferioribus gradibus & ordine non fuerint diligenter versati, vt ecclesiasticis legibus sancitum est: qua fronte profani homines è foro continuo in ecclesiæ præfecturam inuaderent, magistri constituti eius disciplinæ, quam nullo tempore didicerunt?

quod quanto cum periculo contingat dicere non attinet. Bello Imperator non præficiatur, qui hostem nunquam viderit. nauis clauum non regat, qui se in arte nauigandi diu non exercuerit. ne iudices quidem repente ad summa euadant, sed quibusdam gradibus à minoribus functionibus recte ad maiores transferantur: ecclesiam committamus homini rerum sacrarum prorsus imperito? virtutū & pietatis Christianæ scholis præficiatur eius artis prorsus ignarus? Et erant olim virorum monasteria, quibus exactiora virtutum studia exercentur, Episcopis quasi magistris & primis doctoribus subdita: nunc sacrarum virginum nō pauca eorum ditione continentur. quibus instituendis certe temperandisq; sæpe Theologos ineptos esse non negamus: sed multo tamen minus lureconsulti vniuersam eam disciplinā moremq; viuendi assequantur, pcul à diuinis libris, vnde ea præcepta peti debent, in causis & iudicijs & foro ætatē versantes. Quam vero imperiti sunt ad disputandū constituendumq; de ratione officij, dignoscenda peccata singula, atq; de ijs statuendum? de religionis dogmatibus quam pauca sciunt? De diuina natura, Angelis, prædestinatione, auxilio diuino, liberis voluntatibus, quis ex eo ordine disputare audeat? An de virtutis dignitate, vitiorum fœditate differere ita possint, vt in auditorum animis pietatis flamma accendatur improbitatis odium? & contendunt tamen religionis præceptores institui, quam nunquam exacte didicerunt, viæ ductores, quam vestigijs terere aut otium aut voluntas non fuit. Ad hæc in curia & inter Principes vitam agentes externo apparatu oblectantur: longo famulorum ordine stipati per plateas in-

as incedunt: quod illi ad augendam maiestatem pertinere interpretantur. [facti] Episcopi, aucta recrescit etiam infania, quanta cum calamitate redituum ecclesiasticorum, qui à maiorib. in meliores usus parati erant, quantaq; cum iniuria egenorum in quorum alimento ab antiquo destinati erant, dicere non est necesse. Bernardi verbis insectari satis habeã epistola quadragesima secunda in hunc modum eam vanitatem accusans. *Clamant nudi, clamant famelici, conquerantur & dicunt. Dicit Pontifex in frano quid facit aurum? nostrum est quod effunditis: nobis crudeliter subtrahitur, quod inaniter expenditis: vita nostra cedit vobis in superfluas copias: nostris necessitatibus detrahatur quidquid accedit vanitatib. vestris.* Summa ergo disputationis sit, tum Theologis tum Iureconsultis merito ecclesias commendari, esseq; è repub. vt ex vtroq; genere sacrorũ antistites deligantur, quo maior nimirum inter eos & cum ecclesia animorum coniunctio sit: vt ex omni conditione hominum in studium doctrinæ vtriusque, multi spe præmiorum inflammentur: vt in conuentibus ecclesiasticis ex vtroque ordine viri præstantes intersint: quod sit reipub. & ecclesiæ salutare. Præterea Iurēcōsulti probitatem, modestiamq; conspicuam, quales multos esse nouimus, Theologi exuditioni, quantaui ea sit, si vitæ & morum integritas desit, præferendam certe esse contendã. In non dispari tamen vitæ genere, neque dissimili prudentia, Theologos sacris regendis commodiores Iurisperitis esse ob eas rationes, quæ paulo ante sunt positæ, iudicabam. neque est existimandum Theologiam tantopere rebus gerendis esse ineptam, vt quidam videri volunt. Quod si verum

id esset, tamen pluris ea præsidia sunt facienda, quibus maxime Episcopus præcipuas sui muneris partes implere possit. Quod si cum iuris scientia Theologia cognitio coniungatur, aut e contrario Theologus ecclesiasticas leges teneat, ij maxime regendis ecclesijs idonei videntur: vti Abbas Panormitanus cum alijs affirmat, & res ipsa nullo monstrante indicat.

CAPVT III.

Num viri flagitiosi à republica gerenda remoueri penitus debeant?

EX ijs quæ duabus disputationibus superioribus sunt dicta, de viris flagitiosis & infamia cooptis facile quis statuatur, ab omni administratione reipub. esse remouendos: ne morum contagione creditam prouinciam inficiant, eorum væcordia publico multorū malo & calamitate luatur. Quid enim agant? vbi furor resistat? & est prauitas cum potestate coniuncta malum graue. Ac imprimis homines sordidi remouendi sunt, qui auri cupiditate incitati, auri causa ingentes fraudes suscipiunt, omnia diuina & humana iura subuertunt. Ergo hæc à disputatione remoueat, quasi minime dubia. Illud quæstionem habet, in minoribus pbris, neq; tam late vulgatis, quæ ratio tenenda sit: debeant ijs obnoxij ad aliquam reip. partem accedere, an excludi penitus ac omni procuratione. Si enim prauis hominibus ad magistratus sit aditus, iacebunt virtutum studia, multoq; minor erit pborum hominum numerus, q̃ nunc est. Virtus enim in arduo
posita

posita est, multisq; adeo impedita difficultatibus, ab humanis sensib. abhorrens: nisi honore & præmio erigantur homines, ea deserta ferentur in præceps, suauitate vitiorum & voluptate deliniti: magnaq; malorū colluies existet. Præsertim cum vitia Præfectorum imitari genus obsequij sit: siue libidini seruiant, siue auri cupiditate exæstuent, aut quouis alio probo teneantur obstricti, subditos populos in consortium prauitatis facile rapient, quasi habituri solatium de aliorum fœditate. Ipsi etiam luporum instar in fortunas, famam, pudicitiam ciuium nullo prohibente grassabuntur, Principe longinquo, aut alijs curis grauioribus districto, imbecillium lacrimis obturatis auribus. Et quanto commodius erat, tum ipsis tum populo prouidere ne peccaretur, optimo viro præfecto rebus, quam post factum peccata magistratuum lege vindicare? In quo leges Persarum maxime celebrantur: quarum vis in eo erat, vt delicta non essent, magis quam vt susceptam fœditatem supplicio vindicarent. Hæc sunt in hanc partem argumenta firmissima haud dubium, quod diffiteri nemo audeat. Sed & magistratus prauis sæpe & improbis hominibus esse demandandos, curamque reipub. multa suadent. Primum ad pacem tuendam, quò cura potissimum Principis referri debet, nulla cūmodior sit ratio, q̃ si promiscue ex omnibus deligantur, qui reipub. præsent. alioqui prauis, quorum tantus est numerus, exclusis penitus, rerū turbatio existet, euersam eam remp. cupient, atque cum Principem sublatum, quibus incolumibus vident sublatam ipsis emergendi facultatē, nam vt mutant, exigua spes est altis radicib. fixa prauitate.

Deinde multi in potestatem contra spem aut merum agunt. excitantur quidam magnitudine rerum: hebescent alij pusillo homines ingenio, oppleti tenebris. negotio quidam obruuntur, alij otio sublato multo commodiores moribus & vita euadunt. infuso humore de vase iudicatur, confractum sit an integrum, neq; facile est de moribus & ingenio, nisi data potestate statuere. Et alioqui Principi innumeris curis districto hoc oneris addere, ut in singulorum Præfectorum mores inquirat, graue sit imperio tam late fuso: præsertim cum ex rumore statuere periculosum sit, calumnijs & delationibus aditus patefiat. Ambitiosi sæpe homines ficta specie, pbitatis Principis auribus insidiantes alijs prostratis ad honorum culmen euadent, quanta cum perniciæ dicere non attinet. Ideo leges in facta feruntur, quia futura incerta multipliciter sunt. neque verum est coniecturis stare: ac satis habeam si qui deliquerit, Principe vindice, lege iubente, tota plaudente prouincia pœnas dederit. Denique de singulis melius conuenit sperare, quam in superiore disputatione ponebatur. Sic disputatione ancipiti & in vtramque partem impedita, veniebat in mentem admirari in re omnium grauissima ab scholis Philosophorum, discrepare aulas vel maxime, eorum etiam Principum, quorum actiones passim laudantur. Video enim Philosophis ac Theologis fixum, neminem nisi cognitum & probatum præficiendum rebus videri, & Principes constat tamen, non modo ad aulæ ministeria & obsequia, quod excusari poterat, sed ad ciuitates & prouincias gubernandas homines eligere, sæpe haudquaquam moribus probatis. Circumfer

mentis

mentis oculos, atq; omnes prouincias intueri: præteriti & præsentis temporis memoriam complectere animo: ex tanto Præfectorum numero vix paucos inuenies probo vacantes & vitij. Hic ventri & gulæ seruit, illa rapaces manus in aliorum fortunas iniicit: publicam alius pecuniam auertit domum: in hoc sibi quidam indulget, alius in alio. Quod si obscura ea vitia essent, si priuatim nocerent dissimulari poterat: nunc pleraque manifesta sunt, neque exemplo tantum, sed etiam facto exitialia. Componere cum aulis scholas plane difficile est. dissidentes rationes & argumenta vtriusque partis aliquo temperamento conciliare tentabimus. Equidem nunquam ea mente sim, vt sanctissimos Episcopos ac vero reliquos templorum ministros & sacerdotes legi concedam, nisi ex probatissima disciplina, itaq; integra probitatis fama: alioqui certam pestem denuncio, quod pluribus confirmare non est opus: ex superiori id disputatione petatur. fas non esse nisi proclamatos & questione de vita & moribus habita ecclesijs præfici. Rursus non negabo (qui enim possim?) belli curam prudenter viris fortibus demandari, quamuis moribus non satis integris. idemque sanxerim de alijs functionibus minoribus, legatis qui mittuntur ad Principes, annonæ, operum publicorum curatoribus, apparitoribus, lictoribus, fisci procuratoribus, publicanis, curis alijs recte ex vtraque hominum natione præfici, modo intelligentes eius operis quod demandatur. Nam & ad conficiendos calceos, extruendas ædes, paranda ferramenta, non viros probos, sed peritos earum rerum artifices aduocamus. Optandum quidem esset vt omnes viri

probi essent, quibus Princeps administris utitur sue potestatis. Sed ut res habent in tanta colluie hominum perditorum, nolumus Principem omnes sordes, omnes recessus perscrutari, ne onus imponatur, quod neque regere ipse possit, neque populus facile patiatur. De familia Principis, de urbium magistratibus dubitabam, quamnam rationem fore magis salutarem putem. De familia facilis præceptio est. sene Principe & à multo usu cauto facilius delectus erit: citra magnum discrimen quiuis ad obsequia aulae admittatur. Principe autem iuvene nemo ad iura præsertim familiaria & colloquia frequenter, prauis ac vero non probatis moribus accipi debet, nisi volumus contagione prauitatis breui Principem contaminari. Et quantum malum Principe residente in aula, oculis & auribus, nempe aulae ministris, uti non synceris, sed vitio infectis & improbitate? In quo Alexandri Seueri exemplum placet, Constantij Augusti solertia. Is enim neminem vnquam ad colloquium & familiaritatem admisit nisi integra probitatis fama. verebatur scilicet ne pestilenti oris afflatu sanctissimos mores corrumpere. Constantius autem ex multis Christianis, qui in eius obsequijs erant, cupiens explorare quibus potissimum credere posset, finxit (neque enim nostra sacra susceperat) impio Deorum cultu instaurando, aula exigere velle, spoliare honoribus, quicumque Christi religione repudiata, ad patriam superstitionem non redirent. Ea denunciatione multos nutare necesse fuit, quorum non erat in pietate stabilis & fixa sententia. Alij in religione perstiterunt, gratia Principis & honoribus potiozem suam salutem arbitran-

trantes. Constantius ea arte suorum animis exploratis, mutata ratione in contrarium, qui descie-
rant, à se remouit: qui Deo infideles extitissent, ijs
nihil magnæ rei tuto credi persuasus: qui perstite-
rant eos carissimos ac fidelissimos habuit. Hac ar-
te aut simili Principem aulicorum mores explora-
re quid prohibet? qui prauis se operibus, impudi-
ciæ socium, aut ministrum obtulerit, etiam roga-
tus, eum quasi pestem auersetur. qui de turpitudine
appellatus, opprimendo innocente, vindicando-
que, gratia Principis fecerit honestatem Deique
leges, is amicus Principi, is intimus esto: nihil erit
quod tali viro credi non possit. Magistratus iuridi-
cundo me quidem iudice nunquam Princeps crea-
bit, nisi integra probitatis fama, atque proclama-
tos, vti paulo superius dictum est, in quibus tan-
tum in vtramque partem momentum est. pro vt
se dederint facile ad alios probitatem aut flagitium
inducunt: ac si prauis sint, explendis cupiditatibus
ius fasque peruertent. Quorum arbitrio singulo-
rum fortunæ, fama, salusque permittitur, nisi sint
integerrimi, quantæ existent clades? Neque in eo
magnum onus imponimus, habeat quibus fidat.
ijs administris in aliorum mores inquirat, in quos
ex disiunctis locis testimonia consenserint, eos i-
doneos ad res gerendas iudicabit. quis sit ido-
neus gentis consensu monstratur. ea ratio facilli-
ma est. Quid de vnoquoque fama loquatur, se-
rio Princeps dispiciat, vix vnquam ea ratio fal-
lat: ac plebis potius testimonia quam ditiorum au-
diat. Syncerius solent populares iudicare: poten-
tiores ad gratiam sæpe loquuntur, studiaque fere
vtilitate, magis quam veritate metiri solent: eos

com-

commendantes maxime, vnde maior emolumentis spes affulserit. Quem in potestate quidem nullum signum, nulla pictura, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma, nulla pecunia à summa integritate continentiaque deduxerit, huic nihil est quod non possit delegari. quem autem in vita diuata constiterit fuisse abstinentem, continere suas cupiditates, suas coercere, facilem se rebus cognoscendis, audiendis hominibus præbere didicisse, pietati & diuino cultui esse deditum: tuto is ad Principis familiaritatem & iura domestica admittatur: curaque illi rei cuiuscunq; gerendæ demandetur. Neque leue ipse negotium Principis humeris incumbere cogitabam, tum alijs imperij curis, sed præsertim legendis magistratibus idoneis: ne si is delectus negligatur, pro iudice lupo dilaniando lacerandoque populo substituat, quanta cum perniciæ me silente, quiuis per se intelligat. omnium miseriarum examen in eum populum incurrere, cui Princeps improbus contigit, rectores venales pretio, aut alijs flagitija infames.

CAPUT IV.

De honoribus & præmiis in commune.

Solon qui sapiens vnus fuit ex septem, quod Græcia suis præconijs celebravit, & legum scriptor solus ex septem, remp. duabus rebus contineri dixit præmio & pœna, metu nimirum & spe, Metus stimulat ciues, & in studio dignitatis vigilantes efficit: spes honoris & præmij, homines fortes obscuro

seuro quamvis loco natos dies noctesque sollicitat,
& ad virtutes consecretandas impellit. Dedecoris
metu sublato quis è civium numero velit cum vitæ
periculo præclarum aliquod facinus obire? spe di-
gnitatis amota, quis pro communi salute vitam &
fortunas in supremum discrimen iniiciat? est scilicet
utriusque rei modus sicut reliquarum: neque
Principem dandis honoribus fufum, neque vindi-
candis sceleribus nimis seuerum esse volumus. Ita
tamen his nervis remp. vniuersam & omnes eius
partes constringat, vt sit omnibus persuasum neq;
nobilitatem neq; diuitias, si alia defint presidia, fo-
re satis cuiquam ad reip. honores consequendos,
fugienda supplicia: neque passurum vt cuiusquam
tenuitas, aut generis obscuritas sit imperiosis ho-
minibus prædæ atque ludibrio: ac potius omnibus
esse, si virtus adsit, cursum ad summos honores,
magnasq; copias apertum. Erit quidem, me aucto-
re, Principi tuèda nobilitas, & aliquid posteris dan-
dum ob præclara maiotum merita: ita tamen si ad
natalium splendorem mores haud dissimiles, in-
dustriam, virtutemque ipsi adiecerint. Ignaua no-
bilitate nihil turpius: qui maiorum gloria tumidi
opes hereditate susceptas in nequitia & leuitate cō-
sumunt: confisiq; auorum laude, ignauia ipsi atque
sotordia marcescunt, præmia virtutum vitij ad-
pisci contententes, virorum fortium locum per
nobilitatis fucum segnitia & inertia occupare. du-
pliciter adeo repellendi à Principe geminoq; pro-
bro fœdi, quod & se turpitudine contaminent &
generis claritatem turpitudine maculent. quo e-
nim clariores aui extiterunt, eo maiori odio digni
sunt, qui splendorem nobilitatis libidine & impu-
ritate

ritate obscurant. Ac præsertim tanta temeritate & amentia pleriq; ex eo numero sunt, vt nominibus inanissimis superbiētes obscuro loco natos quamuis industrios, fortes & strenuos, ita præ se contemnant, vt homines esse non putent. multisq; honoribus affecti maiora expetunt: omniaque præmia virtuti debita, nobilitati suæ deberi contendunt, malis artibus ambitiosi vācordesque. Sunt præterea non pauca diuitibus concedenda, quoniam magnum Principi præsidium est à pecuniosis hominibus ad omnem reipubl. partem constitutum: multaq; mouere possunt, nisi sint Principis beneficio constricti. sed ita demum in pretio habeantur si bonis artib. studeant, si pecunias opesq; ad honestatis studiū conferant. Si diuites quamuis omni virtute vacui, præmijs & honoribus augmentur, auidia, insolentia, ignauia in populo sancietur: solosq; beatos credent, quorum erit ingens census, amplæ possessiones. egeni in sordibus perpetuo iacebunt nulla emergendi spē: vnde desperatione concepta, concitati in diuites impetum facient. rixæ, contumeliæ, latrocinia existent: resp. in contrarias partes distracta funditus peribit. Si igitur Princeps suæ dignitati & salutis publicæ seruire cupit, non opes ingentes, si virtute nudatæ sint, respiciat: non generis nobilitatem fouebit, si fuerit honestatis luce destituta: sed potius virtutem amplectetur & industriam, vbicunque erit: retentaque statuendi libertate nullius hominis inanem fremitum timebit: ad nullius offensionem mouebitur: nullus erit tantis opibus nixus vel tanta nobilitate clarus, qui leges imperandi imponat, tantumque sibi sumat, vt ab studio ornandæ virtutis abducere Principem audeat. Cui debet esse propositum, in quocunque homi-

num genere virtutem honestare, atq; in supremum dignitatis gradum extollere: factisq; ostendere nihil apud eum plus valere, quam splendorem iustitiæ, animiq; in virtutum genere præstantiam. Sic pulcherrimum inter ciues certamen existet, quocuncti ordines excellere virtute contendant: beneuolentia omnes Principem complectentur: & quasi diuinum hominem aut ex veteri annalium memoria heroem nobilissimum intuebuntur. innumeri tota ditione existent forti pectore, excelsa animo parati, pro patria, pro Principe si res ferat vitam, sanguinemque profunderet. Quicunq; virtutes colendas susceperit, atque in eo studio cæteris præstantior euaserit, is carus Principi, is nobilis esto. Nullum sit honoris genus, nullum præmium ad quod sit illi aditus interclusus, siue Hispanus is fuerit, siue Italus, Siculus aut Belga, quam late Hispanicum imperium pertinet: omnes pari beneuolentia complectatur, iisdem honoribus prosequatur. Sic enim plures atque adeo innumeros suæ dignitatis propugnatores habebit: quorum consentientes voluntates viresque coniunctas nulla temeritas fortunæ, nulla hostium iniuria vlllo tempore labefactet: quin imperium æquitate constitutum, suorumque beneuolentia munitum, æternum stabiliatur lateq; propagetur. Neque opus erit numerosas legiones militum alere, præsidia militaria per vrbes & prouincias constituere, atque in eam rem pares imperij amplitudini opes consumere, noua & grauissima indies vectigalia imperare subditis, exhaurire prouincias. Instar magnarum copiarum, ciuium beneuolentia erit, si præmijs dandis partem aliquam regis gazæ consumpserit, si honores pro cuiusque meritis

tis absq; vllō discrimine cum iudicio distribuet, si-
 ue ecclesiastici ij sint, siue magistratus ciuiles: tot
 suæ potestatis administros habebit, tot strenuos
 milites, quantus est numerus ciuiū in vniuerso eius
 imperio. Omnino Lacedæmonū, Atheniensiumq;
 res afflixit, euertit imperium, quod quanquam ar-
 mis pollerent, ciuib; suis quasi liberis beneuolen-
 tiam exhibebant, externos, quos barbaros voca-
 bant, cum armis domuerant, seruire cogebant.
 Quam illi conditionem, quia iniqua erat atq; ab
 omni humanitate remota, diu ferre non potuerūt.
 quod in simili causa accidisse Romanis video, im-
 perium orbis amisisse, quia quos ferro subegerant,
 metu potius quam beneuolentia continere volue-
 runt, legionibus per prouincias innumeris consti-
 tutis: quibus alendis pares imperii opes prodigerēt,
 neq; proficerent tamen tot gētium an imis aliena-
 tis, quibus non perinde atq; corporibus vis affera-
 tur. Prudētius Annibalis mihi, dictitabat, Cartha-
 ginensis erit, qui hostem strenue feriet. sic dicat o-
 pus est Princeps. Qui hostem propulsarit, aciesque
 inuicto pectore perruperit, ipso mortis contemptu
 ferocior, is mihi indigena, is nobilis erit. Finge ani-
 mo numerosas hostium copias bello laceffere, in-
 ferre prouinciæ vastitatem: si erit collatis signis di-
 micandum, num salutem & dignitatem fortibus &
 strenuis hominibus credas, sint quamuis externi, i-
 gnobiles & obscuro loco nati, an molli & delicatæ
 nobilitati, ceterisque, qui maiorum virtute potius
 quam suis meritis & robore conspicui sunt? non
 dubium quin in periculo homines robusti & acres
 sint alijs omnibus præferendi, quocunq; è genere
 nationeue sint. Quid igitur magis absurdum, quā
 quo-

quorum virtute atque fide salus publica, dignitas Principis nititur, eisdem inferiores ducere is, quorum ignavia atque imbecillitati diffiditur, ac vero nullo numero habere reip. honoribus dādis? Quid indignius quam omnes honores reip. in has facies congerere: illos qui virtute excellunt contemnere, inopes atque inglorios esse permittere? Quanta vācordia, propriæ singulorum virtuti denegare, quod alienæ, hoc est, maiorum tribuitur? Sed Salomonem, ais, ea sapientia Regem, externas gentes retulisse in ærarios, seruire iussisse, Iudæorum ex gente, militiæ addixisse vectigalibus liberos. Superstitiosam gentem opponis, & à cæteris gentibus abhorrentem, quod exitio tandem fuit. Neque ego contendo nullum inter prouincias fore discrimen, præsidia militaria externis nationibus detrahenda penitus: sed inter eos etiam, qui virtute excellent si honoribus augebuntur, magna erga Principem multorum beneuolentia existet, cæteris præsidijs validior. prauī nihilominus metu, & quasi iniectis teneantur compedibus. Deinde inter prouinciales, nullus Principi nouus homo esse debet, nullus quasi ex libertino genere contemptui sit. Tantum cuique credatur, quantum in eo probitatis & prudentiæ elucebit. Sint collegijs instituendis per prouinciam noui homines, eo contubernio ea societate exclusi, seiuncti ab alijs, & quadam populari infamia notati (quod hoc loco institutum neq; probare est animus, neq; accusare.) Id Principi certe debet esse propositum, ne homines ambitiosos pietatis prætextu concedat, melioribus prostratis ad summa contendere: neque patiatur in eo ipso incertis rumoribus populi integras familias

mīlias traduci: ne æternum quidem ea macula infamiaq; vigeat. tempus maiorum noxæ aut obscuritati præscribatur: vltima q̃ tempus maiorum nouitas ne posterorum supplicio atque infamia luatur. Præterea non tanti id institutum fore consideret, vt nulla exceptione viri aliqui insigni probitate, meritis aut litteris excellentes tueri se possint, nulla compensatio detur. nulla concedatur eius legis aut moris inter nos suscepti venia. Et quantum est, maioribus sæpe vitijs conniuere: quod tanti non est, nullis meritis animi aut corporis dotibus compensari. Omnes quicunque hoc tempore clari genere sunt, aliquando ex obscuro loco emerfere. si nouis hominibus, si plebeis fuisset olim aditus ad maiora interclusus, nullam hodie haberemus nobilitatem. Num æquū sit, quo itinere ad summa maiores eorum peruenerunt, illud alijs omnib. intercludere? Nū pœnitet ex externis & ex alia religione insignes viros in nobilium numerum transisse? quos ne nominatim prodamus, eorum posteris nostræ ætatis inuidiæ tribuendum puto. Inueterascent noui quoque, & quod veteribus exemplis tueri possumus, inter exempla erit. Ergo id Principi imprimis curæ esse debet: id contendat suo exemplo sancire, in hominum delectu nihil virtuti præferendum. ea si conspicua sit, loco multarum imaginum, instar aliorum præsidiorum viris excellentibus fore. Siue bellum gerendum sit, siue resp. administranda, tantum cuique potestatis detur, quanta erit probitas, virtus, prudentia. Honoribus dandis siue militares ij sint, siue ecclesiastici, ita nobiles præferantur, vt cæteris locus aliquis relictus esse videatur. Quantum enim malum, id est, magnæ prouincialiū partis egregiam

egregiam indolem virtutum debilitari, ne se commouere possint sine periculo infamiæ: eoq; terrore quasi vmbra detineri, ne remp. bello paceque forti animo capeſſant? Quam perniciosum exemplum id agere, vt respubl. distracta in partes, odio magnæ partis ciuium incredibili vexetur: vnde occasione data, rixæ & contentiones existant? Quod si pauci essent ea ignominia notati, sine periculo forsan arcerentur ab honoribus: nunc confuso fere ordinum sanguine, tantum hostium numerum in patria alere, quot sunt ij qui nullo suo merito, sed vitio natalium à publicis honoribus excluduntur, graue sit neq; periculo vacet. Et est proprium tyranni inter ciues dissidia serere, ne in vnâ voluntatem aliquando conspirent depellendæ tyrannidis: Regis legitimi cura eo refertur, vt omnes reip. partes inter se beneuolentia constrictæ pro Principis dignitate, pro salute publica, in vnâ voluntatem conspirent hostium impetum propullandi, vindicandi iniurias, belli defendendi, sicunde sit illatum. Ad Illustrium familiarum sanguine, qui continuis delicijs flaccescit, recoquendum, & ad pristinum habitum reuocandû, dum acria ingenia & militaria cû sedatis per coniugia miscêda, quod inter præcipuas regij muneris partes Plato posuit, nulla cõmodior ratio, quam si virtuti certe bellicæ ad præcipuos reip. honores paresq; opes aditus relinquatur. Et quantum est vna opera virtutem ornare, & nobilitatem, quæ quendam situm vetustate ducit, vt mortalia omnia in prouincia identidem innouari, & quasi reflorescere surculis alijs.

CAPVT V.

Dere militari.

DE honorum distributione, & magistratuum delectu ea dicta sunt, quæ ex vſu fore videbatur, ea poſita præcepta, quæ multa lectio & nonnullus vſus peperit. Nunc de re militari differendum arbitror, quoniam in eius præſidio ſanctiſſimæ leges, pacis artes vniuerſæ, publicæ & priuatæ fortunę deliteſcunt: neque poterit reſp. longo tempore bonis omnibus & felicitate florere, niſi validis armis & præſidijs, fortiſſimis legionibus ſepta. Quibus tum perditorum ciuium audaciam temeritatemque frēnet, quorum eſt ſemper magnus numerus in omni ciuitate & prouincia, niſi metus cōtineat, res nouare & ex aliorum præda ſuam inopiam explere cupientium: nimirum vt ſit vnde gulæ, ventri, aleæ impotentibus dominis ſeruiatur: tum externam hoſtium vim iniuriamque prohibere alia ratione non poterit, cum omni ex parte circumfuſi ſæpe laceſſant, prædas agant immenſa cupiditate ambitioneque fines imperij aliena iniuria propagandi. Debet quidem Princeps omnia conſilia ad reip. tranquillitatem referre, cum finitimis cum longinquis pacis fœdera iungere, neque arma ſumere niſi re neceſſaria coactus: cum aut bellum aliunde illatum defendēdum eſt, vel atroces iniuriæ vindicandæ: tarditatem tamen deliberationis, apparatus magnitudine & celeritate compenſabit. In eam rem, numerosas peditum ac equitum copias alet in pace, validis claſſibus vtrumque mare conſtratum habebit, quod ad augendam maiestatem

iestatem, incutiendum terrorem hostibus vel maxime pertinebit. Sit omni bellico & nautico instrumento instructus, ne aliunde urgente belli necessitate præsidia petenda sint. equos, arma, tela rebus tranquillis paret. in pace de bello cogitare non desistat. sic tutissimus aget. Sed ærarij tenuitatem fortasse prudens aliquis excusabit, tantis & perpetuis sumptibus imparem: noua subditis vectigalia imperare in belli sumptus molestum & exitiale esse: ineptum vt externis metum incutias, ciuium animos alienare, atque vt hostium iniurias vindices, multo plures intra prouinciam hostes parare. Si bellici sumptus vectigalibus regijs maiores multo, ijque continui sint, certa pestis exister, neque prostratis hostibus & prouincialibus exhaustis. Si qua imperij pars censeruari nisi ijs sumptibus non potest, quasi putre membrum à reliquo corpore abscindatur, honesta id in aliqua ratione excogitata. Verum id quidem est, periculum atque incommodum omni ratione procurandum: atque Principi persuadendum in tanta rerum omnium & annonæ caritate, nullum Principem posse bellum suis sumptibus sustinere. Corruat in medio cursu necesse erit, aut prouinciales grauissimis tributis exacerbet: nisi rationem instituat, qua bellum si non modico certe tolerabili sumptu geratur. Milites in pace classesque & reliqui apparatus ordinatijs vectigalibus sine ciuium gemitu retineantur, alioqui ex vtraque parte graue periculum denuncio, siue inermi prouincia, siue nouis indies vectigalibus exhausta. Primum ergo milites otiosos esse non sinet. bella ex bellis ferret, neque enim legitimæ causæ deesse

possunt, à finitimis, à longinquis, vel iura vetera repetendi, vel recentes iniurias vindicandi. Quid, dicet aliquis, an bellum paci præferendum iudicas? Hostis humani generis sis, atque infensissimus aduersarius. quid enim bello terrius, quo agri, vrbes, oppida vruntur, diripiuntur, vastantur? quid pace amabilius, per quam ornantur ciuitates, omnia honestatis studia atque elegantiae efflorescunt? Non ita sim mente destitutus, vt bellum paci præferam, qui sciam tum demum bellum recte geri, cum ad pacem refertur, neque bellum in pace quærendum, sed in bello pacem: idem tamen contendo, pacem domesticam diu stare non posse, nisi arma cum externis exerceantur. neque enim aut causa insta deesse potest, aut militum otio marcescere pati debemus: sed potius mari terraque prædas agere, in alienos fines irrumperere, vrbes præsertim impiorum diripiendas militi tradere: quibus spolijs ditatus haud magnopere militaria stipendia requirat: ne præmia quidem, satis magnum laborum fructum arbitratus, quod confectis stipendijs veteranus fixis in aliquo templo armis, habeat vnde vitam honeste sustentare possit. Prima ergo cura Principi sit, vt bellum se ipsum alat. quo consilio Cato cum primum Consul in Hispaniam est ap-
 pulsus, classem dimisit in Galliam, redemptores prohibuit sequi castra. nimirum id in primo secutus vt spe reditus militi nisi victori sublata, maiori animo pro communi salute & imperij dignitate pugnaret: in altero cogitans ex hostili præda militem, si strenuus esset, ali debere, si ignauus ipsa esse vita & nomine Romano indignum. Neque spes fefellit. ea arte multo promptiori milite in bello

usus est. Sed & prouincialibus concedendum arbitror, imperandum etiam si reculent: vnumquemque pro censu & re familiari equos & arma habere. Curandum vt militares artes exerceant. concurrant equites, pedites in modum iustæ pugnae, saltu, iactu, lucta, cursuque certent: ad scopum iaculentur missis sagittis, aut globis plumbeis è tubo ferreo eluctante flamma eiacularis: qui collimauerit aut alioqui in certamine victor extiterit, ei præmium de publico esto, vestis, gemma, anulus. In ciuium beneuolentia & dexteritate maius præsidium Princeps ponet ad tuendam dignitatem, & publicam omnium salutem conseruandam, quam in milite mercenario conductitijsque auxilijs. Ab his rudimētis me arbitro, ad vera certamina transeant. Detur facultas prouincialibus, quod leges nostræ permittunt, & moribus ante susceptum, nunc nescio quam ob causam sublatum penitus est, vt consilij inter se & viribus communicatis ex priuata pecunia triremes, actuariaue instruant: quibus prædatoriam exerceant, in fines impiorum irruant feroces & formidabiles. Quid enim, cum hostibus ea facultas libera sit, mareque vtrumque infestum piratæ omnibus annis reddant, cum bello sæpe lacescant, de nostris prædas agant, eam facultatem nostris hominibus penitus esse præcisam velimus? Scimus superioribus seculis Catalaunos exiguam regionibus gentem, validis classibus diu maris imperium tenuisse, Africæ atque Italiæ, sed & remotis sæpe gentibus terrorem armaque intulisse. An egregiam virtutis indolem extinctam esse putamus? aut extinguere otio potius & cessatione feramus? Detur ergo ea venia si non singulis hominibus,

bus, certe nationibus prouincijsque Hispaniæ, vt suo sumptu & sua litora tueantur, & hostium fines inuadant. Ex ijs classibus singulis, cum vsus erit & bellum ingruet, numerosam classem conflare facile erit; cuius virtute hostes prosternantur, atque adeo orbis imperium paretur. Hæc nostra sententia est à multis annis fixa animo, vtinam tam felix & grata, quam à sincero animo profecta, optimoque studio suscepta patriam iuuandi. Sed & honoribus reip. qui maximi in Hispania sunt, prudenter distribuendis sumptus bellici magna ex parte minuentur. Nulli induere crucem concedatur nobilitatis insigne, qui vnum & alterum annum in castris aut classe operam reip. suo sumptu non nauerit: tantundemq; temporis cogatur, post susceptam crucē in militia exigere modico stipendio ex redditibus sacris cuiusq; ordinis militaris designato. Ijs hominibus pro meritis aut pro ratione temporis præmia militaria dentur. aulicis delicatis hominibus, qui nunquam hostem viderunt, opes à maioribus industriæ paratas destinatasq; tribui, exitiale malum est, atq; omnibus piaculis repellendum. Addantur honores alij & excogitentur, ad ciuium virtutem excitandam. vti Alfonsus yndecimus militiam Bandæ nomine inuexit. Banda vulgari Hispanorum lingua tænia est, quam noui milites rubro colore quatuor latam digitos. à dextro humero sub sinistro brachio corpori circūducebāt, honoris insigne ingenuis tm̄ qui decē minimū annis in castris aulaq; versati essent. Ea militia ferme antiquata Io. Alfonsi nepos Castellæ Rex nouum insigne excogitauit, ex aureo torque radijs distincto columbæ effigiem, aulicis atq; nobilibus ad præclara facinora incita-

incitamentum. Ad hæc, magistratus ciuiles, præfertim qui nulla peritia litterarum geri possunt, militibus bello fessis vsu prudentibus demandari æquum erit: sacerdotia etiam tribuantur, aut ecclesiastici reditus Pontificum venia, si qui existent ex eo numero probitate conspicui: certe si eorum cognatis & necessarijs, ijs deprecatoribus aut in eorum gratiam dentur, multum iuuerit. Honos & spes artes militares sustentabit: pertinacissimus enim est animus, quem ingentes spes inflammant. Quod caput est, in familiam regiam ad aulæ ministeria fortissimos milites deligendos arbitror, ratio commodissima excitandi ad virtutem prouincialium animos. Simul opportunum maxime erit, ut eorum conuictu & frequenti sermone maiorem rei militaris peritiam Princeps suscipiat, animum excelsum, erectum, periculorum & mortis contemptorem. Hæc Dauidis fortissimi & felicissimi Regis, quem ad effigiem optimi Principis diuini libri proponunt, exemplum confirmat, regendis populis, sacrisq; patrijs administrandis viros fortissimos præficientis: ut iidem diuini libri testantur, aulæ ministeria obire constituentis singulis per annum mensibus, præcipuos copiarum duces, singulos magnæ regij exercitus parti cum imperio præfectos. Proh sapientiam mirabilem, atq; humana maiorem prudentiam. Ut mirum non sit ea arte promerendi milites exiguo quamuis censu, angustis quamuis regni finibus, multis gentibus iugum imposuisse: filioq; Salomoni reliquisse imperium ipsis Ægypti & Mesopotamiæ finibus terminatum, Nilo atque Euphrate disiunctissimis fluuijs, quod fore aliquando diuinis vaticinijs erat pronunciatum. Sed &

Aristoteles ea prudentia philosophus, ex senatoribus & militibus legendos fore sacerdotes sanxit, alijs omnibus, qui quæstuosas aut sordidas artes exercent, siue in cultura terræ versantur penitus exclusis. Sed & ipsos senatores, ex militibus legi magna ex parte salutare arbitror, vt maiori animo singuli ordines militiæ labores suscipiant, & maiori constantia res publicas & priuatas facti senatores, adepti magistratus tueantur. Summa sit, præcipuos honores & præmia militibus danda. plura homines in spe ponimus, quam in pecunia. belli pericula libenter subimus, si parta victoria credamus finē laboribus fore. Placet nihilominus institutū Atheniensium militum, qui in bello perierant, vxores & liberos alentium de publico. In hunc vsum si sacrorum redditū pars aliqua esset publice destinata, & opulentissima templa instar Prytanei cuiusdā singula essent, salutaris ratio habeatur. Sit deniq; omnibus persuasum, qui fortem & diligentem operam reip. in bello nauarit, eum ciuem optimum, eum nobilem ingenuumq; fore. natalium vitium, maiorum infamiam, si qua erit, virtuti impedimento non fore, quominus ad summos honores, præcipuos magistratus euehatur. His artibus arbitror superiores Principes in Hispania tenui quamuis ærario, modicis imperij regionibus ditionis fines late propagasse: neque constitisse prius, quam Maurorum gente oppressa penitus in Hispania, in alias prouincias victricia arma transtulere. Sic ingentes Maurorum, Astorumque copię nostrorum virtuti sæpe cesserunt. nimirum spe familiam illustrandi, ingentia præmia consequendi, leonum instar obscurissimi quamuis homines, in confer-

ros hostes rapiebantur feroces & formidabiles: media penetrabant agmina ipso periculorum contemptu & patriæ carissimæ amore vehementer incitati. Per eum modum exiguis vectigalibus videmus, res amplissimas mari terraque paratas fuisse. Nimirum Principes non tam sua pecunia, quam militibus voluntarijs bella gerebant: reguli pro opibus & censu, certo equitum numero prosequente exemplo Regum prodibant in aciem: urbium conuentus valida peditum auxilia subministrabant suo sumptu. Quod institutum saluberrime à veteribus excogitatum, cur nostra & parentum ætate fuerit immutatum non video: nisi forte Principes ciuium voluntati diffidant, quæ magna perniciēs esset: sua pecunia volunt bella administrare, quod vix fieri possit, præsertim ministris omnibus rapaces manus in regia vectigalia iniicientibus, quanta cum iniuria & periculo reipub. dicere non attinet. Minori impensa maiori commodo arma prouincialibus dentur quam externis. Ex sunt vires tutissimæ quæ propriæ. Hac via Alexander Macedo prius, deinde Romani innumeris gentibus imperij iugum imposuere. Namque per diffidentiam prouincia inermi atq; imbelli, ære aliunde exercitum quærere, id est, tyrannū agere non legitimū Regem. Omnino cum hac viā nō succedat, ad maiorū calculos reuocandas nostras rationes fore arbitrabar: curandumq; vt proceribus & populo vigor animorū reuocetur, armorum vsu concessio: vt opes nobilitatis atq; ciuitatum, præcessis voluptatibus ad meliores vsus conuertantur, milites nō tantum belli, sed etiā pacis tempore alant. Quod si factū erit: ipsorum dignitatis, pugnatores, publicæ salutis

salutis defensores præclari & multi existēt in omne tempus parati. Martiaq; virtutum indoles temporum magis quam hominum culpa ferme extincta, in nostræ gentis pectoribus excitabitur: fietque vt terrori nomen nostræ gentis sit, vti erat superioribus annis, finitimis, longinquis: audaciaq; hostiū compressa opēs, dignitatem, imperium amplissime propagabimas. Quod vtinam aliquando cœlo detur: vt Principes nostri meliora consilia sequantur, pares imperio vires, maiorq; felicitas contingat numine cœlesti nostros errores & pericula miserato.

CAPVT VI.

Princeps bellum ipse per se gerat.

SEd & ijs quæ à me dicta sunt plura fortassis, quàm quæ nostris hominibus probari possint, gemina ad extremum præcepta adiicienda cogitabam à vulgi sensu abhorrentia vel maxime, neque nostris moribus consentanea, saluberrima tamen tum publicè tum priuatim: quibus ab omni memoria considerabam conseruatis, rempubl. bonis omnibus amplificatam, neglectis euersam penitus atq; labefactatam. Censeo ergo Principem ingruente bello debere ipsum arma induere, hosti prodire obuiam. Censeo militares copias non ex hominibus externis, sed ex ciuibus & subditis constare debere. Contingat quidem in vtramque partem peccare nisi cautio adhibeatur. nam neq; Principem in castris tempus omne consumere fas est: neq; conuenit periculis obijcere, cuius prouidentia omnes

omnes aliæ reipub. partes continentur, cuius incolumitate salus omnium stat. neque negaueris, quæ enim possim? sæpe externos milites fuisse cum fructu ad signa vocatos: quod multis exemplis tum veteribus, tum recentibus confirmare licet. Et est prudentis Principis, qua re quæq; natio præstat, siue equitatu valeat, siue pugna stataria excellat, aut peritia sagittandi, ea vti ad prouinciæ sibi creditæ incolumitatem procurandam, superandos aduersarios. Sed si modus sit, magnæ existent commoditates, sicut e contrario certa pestis. Regem enim imbellem arma auersantem, viri militares contemnunt primum, deinde ciues alij. contemptû perniciēs sequitur: cum maiestas opinione magis hominum & reuerentia, quàm viribus & potentia nitatur. Contra Principem ad bellum euntem, in castris versantem subditi & milites quasi numerum venerantur, maiorem conditione mortali heroem, pro eius salute omnes ordines ad omnia templa placandis superis vota suscipiunt. eius exemplo atque imperio summi, mediij, infimi ad arma inflammantur: nefasque putant domi resistere, delitijs incubare, quorum Princeps in acie & in puluere atque in periculo pro communi salute, atque imperij dignitate versatur. In Principis oculis milites pro se quisque graua quamuis pericula addeunt. labori aut sanguini pro patria & pro tali Principe parcere impium arbitrantur. longum sit singula commemorare. Rationes certe & consilia belli administrandi præsentem Principe facile explicantur: absente sæpe post res afferuntur, lapsa agendi opportunitate, quæ momēto temporis vertitur. Præstat Synesij eximij Philosophi verbis ad Arcadium Imperatorem hanc nostræ

nostræ disputationis partem copiosius explicare. Sermo, inquit, progrediens Regem aula eductum, post amicos militibus tradit, & ipsis amicis: descendensque in campum virorum, armorum atque equorum inspectorem constituit & indicem. ut cum equite certet de equitandi peritia, de velocitate cum pedite, cum armatis induat arma, cum clypeatis assumat clypeum, cum expedito mittat iacula: communione cuiusque operum ad societatem quandam animatam quemque perducens. Ex quo illud existit profecto, ne nugator videatur, cum palam viros militares commilitones dicit, re cum voce certe consentiente. Molestum fortassis sit, quod laborare præcipimus. mihi crede tamen, regium corpus labori minime cedere. est enim natura fixum, ut labori assuetus minimam ex eo sentiat molestiam, præsertim multorum plausu emolliente difficultatem. Regi enim siue corpus exercenti, siue versanti in castris, armato atque inermi circumfusa multitudo instar theatri est, cunctorum in eum oculis versis. Quodcunque in conspectu facit, non plausu celebratur, sed & carmine omnium aures personanti. Accedit benevolentia ex hac Regis consuetudine & commercio, in animis militum potenter infixæ, qua nullum est firminus præsidium. Quæ enim potestas valentior ea quæ benevolentia fulcitur? quis autem etiam è priuatis securior agit eo Rege, non quem metuunt ciues, sed pro quo metuunt? Omnino natio hæc hominum minime malo ingenio, consuetudine facile capitur. Eos Plato custodes vocat, & canibus esse similes ait. quod genus cognitione ducitur, cognitione amicum ab aduersario discernit. quam sit autem turpe Regem à militibus nisi ex pictura non cognosci, explicare non est opus. Sed & ex eo commercio efficietur, ut vniuersus exercitus quasi vnum corpus ex suis aptum partibus euadat. Quin multa alia

commoda existent. Militaris exercitatio quoddam praeludium belli & tyrocinium erit. ludicris ad vera certamina instruentur. Ac illud quanti erit, ex eo usu Ducem de nomine compellandi facultas, Legatum, turmarum cohortiumque Praefectos, praeterea tesserarium militem. nosse denique veteranos certe quosdam, quibus pars aliqua administrationis bellica demandatur. Homerus quidem Deum quendam Achæorum in pugnam inducēs sceptri percussione facit iuuenum animos inflammare, ut maiori impetu pugnam inuaderent, pedibus & manibus dare motum ne possent quiescere. Quid enim aliud est: Furunt inferius pedes, manus autem superne: quam sua sponte in certamen prosiliunt. Accedit quod ea compellatione singulorum animos ad pugnam accendit quavis tuba potentius. Omnes Rege teste, atque in eius oculis laborare amant. quod quam sit in bello atque in pace utile idem Poeta indicat, Agamemnonem inducens etiam gregarios milites nomine compellantem. sed & fratri suadentem non ex nomine modo, sed ex parentibus & maioribus singulos nominare, honore cunctos prosequi, neque efferrī superbia. Quod nihil est aliud quam commemorare, si quid boni gessisse singulis, aut accidisse nouerit. Vides Homerum Regi praconis partes dare etiam erga quemuis è plebe hominem. Quis vero laudante Rege sanguini parcat suo? Ad hac ex frequenti usu, militum vitam & mores perspectos habebit, quid cuique curae possit demandari. Rex bellorum est artifex, non minus quam calceorum sutor. rideatur hic artis instrumenta ignorans, neque Rex militibus suae potestatis administris recte, si ignotis, utatur. Haecenus Synesius. cuius iudicium eo maioris ponderis esse debet quod in ipsa tempora incidit, quibus Romanum imperium
in pra-

in præcepto toto impetu ibat, ac vero penitus corru-
it Principum ignauia potissimum, belli curam du-
cibus demandantium. verebantur videlicet ne si
se commouerent, felices esse non possent. Fuit
ea illorum temporum conditio. extincta copia vo-
luptatum nouoq; cælo Martia Romanorum indo-
le, Principum exemplo corrupti populares accu-
bantes in conuiujs, gulæ & ventri seruietes à belli
cogitatione abhorrebant maxime. idem contigisse
Francorum Regibus video: regno deturbatis adi-
tum Pipino & posteris ad imperium patefactum,
quoniam Regum ob ignauiam, rerum penes ipsos
erat procuratio. Simili de causa Mauri Reges Cor-
dubæ præcipitarunt, in otio desidentes belli cura ad
Alhagibos, hoc est, proreges imprudenter ablega-
ta. Enimvero quorum vitia imitabantur, eundem
cum Romanis exitum habere. Vnde in nouum
incommodum Romæ quidem præcipitatum est.
Externi milites ad profliganda bella, quæ multis
locis existerant, & barbari euocabantur magnis
propositis præmijs, maiori periculo, cum tot fero-
ces gentes lingua, moribus, institutis ac toto vitæ
genere discrepantes, in prouincias imperij attrahe-
rentur. collidant necesse est, quorum vis & ratio
diuersa est. Quibus tumultuantibus, vti erat ne-
cesse, florentissimum imperium miseris modis di-
laceratum est, ipsumq; orbis caput Roma direpta,
incensa, vexata, ad ludibrium rerum humanarum
inconstantiae. exemplum quo doceantur Princi-
pes, salutem & dignitatem haud prudenter genti
efferae & barbaræ committi. verum hanc etiā par-
tem Synesij verbis in ea disputatione ad Arcadium
de Regno licebit exequi quamuis copiose. quæ ex

Gracis

Græcis ad hunc etiam modum Latina facimus. Debet, inquit, Rex frequenter cum militibus agere, sed ijs maxime, quos agri, & vrbes denique vniuersæ prouincia imperio subdita propugnatores dant, legum & reipub. custodes, sub quibus educati institutiq; sunt. Hi enim sunt quos canibus Plato assimilât. Nunquam cum canibus pastor lupos constituat. alioqui canibus imbecillis aut ignavis, ipsos lupi, gregem pastoremq; adeo ipsum inuadent. Ne legislator quidem arma det ijs, vnde nullum beneuolentia pignus existat, non natis nimirum atque educatis sub ipsius legibus. Temeritas sit non audacia, tantum alienæ iuuentutis alibi educata sine moribus viuentis non timere: neque considerare ex ea re Tantalî saxum tenui filo impendere capiti. oblatam enim opportunitatem nocendi nunquam externi milites intermittent. Existunt sane huius iam mali quedam præludia: quedam reipublica partes, non secus ac corporis membra laborant. Coalescere quæ aliena sunt cum natiuis non valent. quæ à republ. prudentes Imperatores, à corpore medici si vtraque salua volumus, excernenda præcipiunt. Iam vero quantum malum, nullum exercitum aduersus hanc pestem habere paratum: ac potius vacationem alijs passim dare, vnde perniciēs certa existat. cum esset consentaneum Scythiis profligandis ab aratro & ligone homines, ingenti delectu philosophos ex scholis, opifices ex officinis, plebem ex theatris ad signa, armaque vocare suadereque omnibus huic rei aliquando vacare quantum referat, priusquam risus mutetur lacrymis. nullus impediât pudor quominus robur ostendant, virtutemque militarem propriam esse Romani generis & sanguinis. Perinde enim in republica atque in domo propugnandi partes viris conueniunt, internarum rerum cura fœminis. qui ergo feramus viriles partes externis dari? quam turpe virilem

maxime magistratum concedere alijs, militares honores? Ego quidem si saepe de nostris hostibus victores extiterint, pudore suffundar. illud autem intelligo, quod quicumque ratione praeditus confitebitur, nisi quod virile est cum foeminea parte consentiat quodam societatis genere, eueniet profecto, vt leui momento se arma tenentes ciuium esse dominos arbitrentur: cogantur certe belli inexpertes cum exercitatis, si salui esse velint, in certamen descendere. Priusquam ergo huc veniatur, Romanorum animi assumendi nobis sunt. assuefaciendique sumus, victores per nos existere nullo cum barbaris commercio. Primum ergo externi magistratibus honoribusque arceantur: quibus magno nostro dedecore data sunt, quae apud nos honestissima erant. Nam Themidem quae senatui praest, & Bellonam bellorum praesidem velare faciem arbitror, cum penula scortea cernunt chlamydatorum esse Ducem: togaque eundem sumpta de summa rerum deliberare Consuli proximum, procul sedentibus quibus is honor debebatur. rursus e curia egressum, repentem pelles suas, togam Romanam inter suos ridere, quasi stringendo ferro haud satis habile. Magni apud nos exercitus sunt. ex eo genere nescio quo fato in Romanum imperium infusi Duces, magna auctoritate non apud suos tantum sed inter nos. Quod malum ex nostra socordia natum, ne augeatur, seruis nostris, quoniam ex ea gente sunt, ad eos confluentibus verendum. Occurrendum periculo, castra purganda, non secus quam frumenti lolio detracto aceruus. Neque id erit difficile, quando Romani Scythis consilio & manu praestant. Herodotus, quod usus docuit, Scythas timori obnoxios esse ait. adhuc ex eorum numero serui vbique visuntur. nulla stabili sede, sed pulsi patrio solo ad nos nostra etate venerunt, non animo bellandi sed supplices. nostra ergo pro-

stratos

stratos humanitati parem gratiam retulerunt scilicet, obliti beneficij. Noxæ cum patri tuo meritas pœnas dedissent, rursus ad eius benignitatem supplices cum vxoribus receptum habuerunt: rursus prostratos erexit, arma dedit, ciuitate donauit, bonorum omnium participes fecit, parte etiam Romani agri data. Illi patris tui humanitatem, ad nos ridendi occasionem vertunt. ijs finitimi equites & sagittarij simili spe ad nos veniunt, quod alijs datum est minori virtute, negari sibi non ferentes. At difficile est, colluuiem istam pellere. Si me audies minuetur difficultas, si militum tuorum numerum auxeris si Romanorum virtutem excitaris, si magno animo in istam barbariem irrueris. Mox enim aut ad agros colendos se conuertent, aut qua venerunt, fugam capeissent: nunciabuntque ijs, qui trans Istrum incolunt, non amplius ad Romanos facilem accessum patere Ducem habere iuuenem generosum, virum fortem, qui innoxium etiam plectere possit. Hæc (quibusdam præcis breuitatis studio) Synesius scripsit ad Arcadium initio suscepti imperij post patris magni Theodosij obitum. quæ si considerata serio fuissent, tempestiuis remedijs respub. potuisset à casu diutius sustentari. Barbari enim cum aliquandiu quieuisent, resumptis armis imperij prouincias vexarunt: neq; prius constiterunt quam Romana respub. penitus afflictæ atque prostrata esset, prouincijs ferme omnibus longe lateq; vastatis. Præterita mutari non possunt ea pessima conditio est: sed ex alieno malo & ignauia, si rebus bellicis administrandis saluberrima præcepta sumantur, satis habeam. Non ea sim mente, vt externos milites penitus repelli velim: qui sciam nostra ætate nullum exercitum satis validum credi, nisi ex varijs gentibus conflatum. Hæc natio periticia

iaculandi præstat, illa equitandi, alia fortior cum res ad manus redijt & gladios. Prudens Princeps qui vndiq; subsidia colligit, alitque æmulationem inter milites ex ipsa nationum varietate. Illud contendo, ita Principem externa ope vti debere, vt maiorem spem in suorum armis & beneuolentia reponat. *Aliena calamitatis exempla multa & graua pro documentis sunt, ne ita externis credat auxilijs, vt non plus sui roboris suarumque proprie virium in castris habeat.* quæ sunt ipsa fere Liuij verba in re simili. Illud si addidero finem faciam: non sine causa Iustitiæ districtum gladium affingi manu, comites adiungi Martem atque Mineruam: sed vt indicaretur Iustitiæ custodem duabus rebus opus habere sapientia atque armis. vtrumque si per se Princeps præstiterit, commodius imposito muneri me quidem arbitro satisfaciat. Omnibus bellis imperio late fuso interesse non possit. Sed & ipse arte ne multa simul moueantur curare debet, alijs sedatis irruere in alios: ac interna potius quam externa, propinqua quam longinqua ipse gerat, per duces alia.

CAPVT VII.

De vectigalibus.

IMminutis belli sumptibus, vt dictum est, prouinciales vectigalibus fessos recreandi facultas erit. efficiendi certe ne ad vetera tributa noua quotidie addere sit necesse, quod sine dolore molestiaque graui non contingat. Principis rationib. haudquaquam expedit, popularium voluntates alienatas habere.

habere. Nulla in reipubl. parte procuranda tanta vis pecunię infumitur, siue iura danda sint populis, magistratus constituendi mercede de publico constituta, siue pro cuiusq; merito munera externis indigenisq; danda, ne aulæ quidem sumptu quamuis amplissimo, quantũ bellico apparatu: siue defendenda sit patria, siue imperij fines proferendi, ingentes thesauros effunde; e opus est: ærarium quãuis copiosum exhaurire. Quod si proceres & ciuitates quasi symbolis collatis equos, viros, arma supeditare contingat, aliãq; rationes instituantur voluntarios milites ad signa bellumq; prouocandi, quantũ de regijs sumptib. detrahatur, res ipsa indicat. Potro molestius contingit quamuis exiguam pecuniam in ærariũ tributi nomine conferre, quam multiplicẽ in bello castrisq; sua quemq; manu, suoq; arbitrio expendere. referri in ærarios sublatis immunitatibus grauissimum accidit. Eò ergo Principis curæ referantur, vt superuacaneis sumptibus detractis, modus vectigalibus sit. Et q; frugales homines præcipere solent, procuranda re familiari cogitare diligenter, vt expensæ publicæ si non minores, certe regio censu maiores non sint: vnde cogatur versurã facere, auctoq; indies fœnore opes imperij effundere. Vendere etiam pretio annua vectigalia, copiosisq; hominibus addicere noxiũ est, atq; omni ratione vitandũ. placetq; Principi præscribere, ipse certe secũ statuat, q; Aristoteles memorat olim in multis ciuitatibus lege fuisse cautũ, nemini licere, primariã hæreditatẽ pecunia vendere. Lex etiã frequenti fama celebratur Oxei, vt creditur. *Fœnori pecuniam dari fundo aut fundi parte oppignerata nemini liceto.* Enimuero regius census trifam-

riam diuisus est. aut enim ex prædijs gentilitijs pecunia aut fructuum parte locatis redditus percipiuntur. Exijs regia familia, vniuersæ aulæ apparatus debet sustentari. Deinde vectigalia ordinaria quacunque ratione atque ex quibuscunque rebus suppeditentur, ad rempubl. in pace regendam destinata sint. inde annuæ mercedes publicis ministris pendantur, vrbes muniantur, ædificentur arces, viæ publicæ sternantur, reficiantur pontes, alantur milites præsidarij. Præter hæc certis temporibus pecuniæ extraordinariæ populis imperantur. earum pecuniarum subsidio bellum si ingruit defendatur, siue etiam vltro alienis finibus inferatur. Ergo magna & prima cura esse debet, vti paulo antè dictū est, vt sumptus singuli facultati & copiæ sint exæquati, ratio vectigalium & erogandi necessitas inter se congruant, ne si modum excedant, res publica maioribus malis implicetur. Si maiores multo vectigalibus regij sumptus diu erunt, haud dubia pestis consequetur. noua indies tributa imperandi necessitate, obsurdescent aures prouincialium, exacerbabuntur animi. Multum contulerit regia vectigalia vndecumque existant, diligenter curari, ne à varijs hominibus & prauis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesque fraudes pecuniæ causa suscipiunt, minuantur: siue publicani ij sint, siue quibus cura regionum vectigalium credita est. qua peste vix vlla magis terra excogitari potest. Quam graue reipubl. bonis inuidiosum, plerisque ad eam procurationem accedere exsuccos, sine censu eosdē intra paucos annos copiosos & beatos euadere: à quibus pfecto exigendū esset, vt rationē opum quæsitariū exactam ponerent. Auferrentur

quarum

quarū certas origines nomina: e non possent. Multo aliter Romæus externus quāuis homo in Raymundi Prouinciæ Comitibus gratiā acceptus, cū honestis rationibus vectigalia triplo maiora, q̄ erant antea, reddidisset, criminibus tandē appetitus, atq; ad rationes reuocatus, cum baculo & pera, cū quibus Cōpostella venerat ea iniuria offensus recessit: neq; vnq̄ vnde venerat, aut quo discesserit cognosci potuit: Paucos p̄fecto si nostro tempore Romæos haberemus, haud quāq̄ tanta inopia ætarij premeremur. Prouideat p̄terea Princeps, ne otiosi homines inania officiorū nomina metatorū, historico-rū, regionum sacerdotū, annuis salarijs remp. ludibrio prædeq; habeant, nullo p̄terea p̄uentu. ac p̄fertim cogitandū ne p̄ceres auidas manus in publicas opes iniiciant, de publico rapaces vnde priuatim effundant. Id secutus Henricus eo nomine tertius Castellæ Rex, cui excelsus animus fuit, maior ætate prudentia, vectigalia à proceribus occupata, memorabili exemplo liberauit. Burgis, quæ vrbs in veteri Castella est, minor annis morabatur, seque aucupio coturnicum oblectare solitus erat. Accidit vt ad multam diem aliquando in aulam rediret fessus mora, fessus labore. nihil obsonij paratum erat. appellatus de ea re regius obsonator renunciavit, non tantum pecuniam regiam, sed fidē etiam consumptā. Rex in præsentī dolore dissimulato, oppignerato pallio arietinas carnes emi iubet: ex ijs & captis coturnicibus prandiū omnino parari. Audit inter prandendum meliori conditione p̄ceres agere. quotidie inter se lautissima conuiuia frequentare omni alia cura solutos, certare luxu & splendore mensarum. Forte ea nocte apud Toletanum Archiepiscopum Petrum Tenorium

cœnabatur. adest inuoluto capite Rex. omnia videt lætitia & delicijs redundare. peracta cœna pro se quemque narrare, quantum redditum ex paternis oppidis, quantum ex regijs vectigalibus quotannis perciperet. Postera die Rex vindictæ auidus & certus fingit graui se morbo implicitum teneri, suprema mandata velle dare. ea denunciatione proceres festini & pauidi, diuersi in arcem conueniunt. ij exclusis famulis, vt erat iussum, admittuntur, consistantque ad multam in cœnatione diem, moræ causam mirantes. Rex tandem ad proceres ferro testus, districto ense ingreditur. Cum pauefactis eo aspectu omnibus assedisset, irato similis toruo aspectu rogat ex proceribus, quot singuli Reges in prouincia vidissent. quibusdam duos, alijs tres aut quatuor, vt cuiusque erat ætas, respondentibus, *Ecqui, inquit, verum est quod dicitis, cum ego hac ætate viginti nihilominus in Castella Reges nouerim?* mirantibus dicti causam, atque suspensis animis quorsum res euasura esset, expectantibus, *Vos, inquit, omnes, vos, inquam, Reges estis. regni arcibus & copijs occupatis mihi inane nomen, sordes & egestatem reliquistis. an idonea causa videatur cur nos ludibrio habeatis?* Sed ne amplius faciatis vestris omnium capitibus sanciam. Simul quæ ad supplicium postulabat, parari afferrique iubet. contenta voce lictores euocat, militesque sexcentos, quos arcano paratos habebat. Alijs attonitis metu, Toletanus Archiepiscopus, vt erat magno animo, in genua procumbens lacrymis toto ore manantibus veniã precatur: idem eius exemplo cæteri faciunt. Mortis metu perfusis & supplicibus veniam dat: neque ex arce tamen ante vnum & alterum mensem dimitti placuit. Quo

spatio

spatio arces & vectigalia Regi tradere compulsi sunt. Magnum Regem, præclarum facinus, quo actionum tenore regni thesauros quidem ingentes, sed innoxios & sine prouincialium molestia reprehensioneque filio reliquit. exemplum quod imitentur posterius, ad procerum auiditatem audaciamque frænandam. Sed & alia excogitari ratio potest, ad subleuandum inopiam prouincialium. merces quibus ad vitam sustentandam populus opus habet, vinum frumentum, carnes, vestis lanea lineaque, si præferim nimia elegantia absit, modico vectigali imposito vendantur. quod exijs rebus deductum fuerit, ex curiosis mercibus suppleatur. aromatis quibus Hispania carere potuisset, sacharo, bombyce, vino generoso, auium ferarumque carnibus, multisque alijs mercibus, sine quibus humana vita traducitur: & quæ potius ad emollienda corpora, debilitandos animos magnam vim habent. Sic enim & inopibus consulatur, quorum est magnus numerus, & luxui hominum potentium modus erit, ne facile opes effundant, ventri gulæque serui- entes. quod si sanari noluerint, ex eorum amentia fructum aliquem ad temp. redire æquum erit. Simul continget, vt neque inopes penitus exhauriantur, vnde noui & graues motus existant: neque diuites, qui rebus fere curiosis aucto præsertim earum pretio soli vtentur, nimium crescant opibus & potentia. Vtrumque enim noxium est, vt magni Philosophi affirmatum reliquerunt, & res ipsa indicat. Quod institutum inter Romanos Imperatores Alexander Seuerus sanctissimus iuuenis, si nostra sacra suscepisset, secutus immortalem laudem habeat necesse est. Atque eam rationem

præsertim in scrutis seruari volo, quæ ex alijs prouincijs venient. magno imposito vectigali vendantur. Sic pecuniæ minus deferetur ad externos: multi earum rerum artifices spe quæstus in Hispaniâ confluent, quo ciuium multitudo augeatur: qua re nihil est commodius ad augendas opes tum Principis tum prouinciæ. Postremo aulæ sumptibus, muneribus dandis, effusus Princeps esse non debet, ne fontem ipsum liberalitatis exhauriat publicum ærarium. Debet quidem omnia ad splendorem imperij referre, neq; infamiam subire tenacis aut parci: sed si iudicium & diligentiam adhibuerit, neque immeritis largitus fuerit: maiestati & famæ consullet, neq; regio thesauros temere effunderet. Atq; illud sit persuasum, non conuenire Hispaniam magnis vectigalibus grauari. Primum quoniam magnam eius partē squalida siccitate loca, rupes horridæ & saxa tenent, præsertim qua parte ad Septentrionem vergitur: nam Australia benigniora sunt. Sæpe propter aeris siccitatem pluuiarum inopia in æstate, annonæ penuria laboramus, vt prouētus labori & sumptibus non respondeat. graue sit nouis tributis & magnis temporis calamitatem augere. Deinde ab aratoribus in Hispania & pastoribus, alijsque omnibus agricolis decumæ fructuum omnium integra fide templis persoluuntur. quod si tantundem prædiorum dominis, certe qui agros proprios non habent, pendere cogantur, quantum miseris reliquum erit vnde ipsi viuant, & quod in ærarium conferatur. cum potius eos subleuare, ex quorum labore & industria vniuersa prouincia sustentatur, æquum profecto videatur. Postremo graue est immunitatem maioribus datam, &

asper.

asperrimis reipublicæ temporibus retentam atque illibatam, quo tempore Reges nostri continuis bellis impliciti modica vectigalia habebant: nostro tempore à potentissimis Regibus, quorum imperium terra quidem latissime patet, mari autem ipsis orbis finibus descriptum est, eam libertatem imminui maiorum meritis datam: qui suis armis & virtute hostibus profligandis, imperio constituendo multum contulerunt. Molestum sit eorum posteros nouis indies tributis grauare, eoque adigere, vt familiam seque sustinendo non sint. Errant ergo qui Principib. nostris exemplo Italiæ atq; Galliæ persuadēt, maiora vt tributa Hispanis imponant, beatissimæ, vt prædicant, prouinciæ, omnibus bonis & felicitate affluenti, vaniloqui videlicet, assentatores, fallaces, quorum est magnus numerus, certa pestis, quia blanda. nihil enim gratius Principibus contingit rei numariæ difficultate impeditis, implicitis bello aut magnarum rerum procuratione, quam si quis nouam se viam colligendæ pecuniæ excogitasse afferat. Nihil prouinciæ grauius, quam nouas artes quotidie excogitare, miseros emungendi atque extenuandi prouinciales. Ac ne illi quidem satis considerant, in quæ mala fuerit præcipitatum in Gallia, præsertim ex quo tempore immensum regia vectigalia creuerunt, nulloque consensu ciuium aucta à Regibus pro potestate proque arbitratu sunt.

CAPVT VIII.

De moneta.

Quidam ad supplendam inopiam publicam, quo malo nunquam nō laboratur, præsertim late fuso imperio, multisq; ex eo difficultatib. commodum fore statuunt acuti homines & callidi, si monetæ de pondere aliquid, aut de bonitate detrahatur metallo adulterato, pristino valore retento. Quantum enim de pecuniæ bonitate & pondere detrahetur, tantundem Principi cedit: quod mirere amplius sine prouincialium iniuria & gemitu. Mirabilē plane artem nō occultam, sed salutarem, qua incredibilis auri & argenti vis in ærarium publicum redigitur nullo nouo onere subditis imposito. Equidem vanissimos homines semper iudicare consueui, qui occulta quadam ratione permutare metalla pollicentur ex ære argentum, ex argento aurum facere quibusdam medicamentis circulatoribus circumforaneis similes. Nunc maiora præstari video metalla nullo labore geminantur nullis fornacibus victa lege tantum Principis quasi sacro contactu & vi quigam altiori multiplicata. Ex communi cumulo subditos quantum antea habebant integra fide recipere: quod reliquum est, in vsus Principis cedere publicam vtilitatem. Ecquis erit tam præpostero ingenio aut si mauis, tam perspicaci, qui hanc reip felicitatem inuideat? præsertim cum non afferantur noua, sed viam ingrediamur multorum vestigijs calcatam, qua insistentes magni ab omni memoria Principes è supremis angustijs emerferunt. An negare quis poterit Romanos urgente bello Panico asses, qui ante librales ce-

rant.

rant, ad duas vncias rede gisse prius, deinde ad vnciam atque semunciam æris : qua arte ære alieno liberatam rempublicâ. Denarijs, qui ex argento puro videbâtur, Drusum tribunum plebis æs miscuisset? scitum est illud Plauti vt vetustum, novas comœdias & prauas nouæ monetæ similes perhibentis. Quid gentem Hebraicam commemorem superstitosum genus hominum abhorrens à cæteris? sed apud quam tamen susceptum video siculum sanctuarij maiorem populari siculo fuisse duplo, nō alia quidem ratione, quam quod posteriori tempore ad populum de monetæ pondere iusto & antiquo dimidium plane fuerit detractum seu semel vnoque imperu, seu sensim repetita sæpius fraude quod magis arbitror. De cæteris gentibus laborare non est opus : cum constet memoriam superioris temporis explicanti sæpe à magnis Regibus pecuniam detractioe frequenti peiorem factam. An alia ratione credis solidos, qui aurei primum erant, deinde factos argenteos, ac tandem in æreos desijisse magna ex parte, nisi propter licetiam susceptam metalla aliena mixtura adulterâdi? Quid de nostro maravedino dicam aureo olim, argenteo non ita pridem, nunc æreo penitus? Quis vero tanta confidentia sit, qui morem omni tempore & inter omnes gentes vsurpatum vituperare audeat? An maiorum institutis reprehendēdis quærimus laudem, inanem populi captamus auram? Equidem non negabo (qui enim possim?) à maioribus sæpe monetam adulteratam: posseque aliquando eas angustias incidere, in quibus sit necessario ad id remedium recurrendum. Illud contendo primum non omnia quæ à maiorib. facta sunt, carere vitio. Deinde

inde in eximia & paratæ utilitatis specie latere fraudem, mera ludibria esse, maiora incommoda publice priuatimq; ex eo commento existere: vix vnquam vt eo descendendum, si res saluas volumus. Ac primum illud constituo Principis in iure non esse bona subditorum siue mouëtia siue fundi, vt pro arbitratu ea possit aut sibi sumere aut transferre in alios temere. Vaniloqui & assentatores sunt, quales in aulis Principum multi viuunt, qui secus disputant. Sed ex quo tamen illud efficitur, eum non posse sine consensu populi noua genti tributa imperare. Exigat enim precario non emungat subditos, neq; aliquid pro voluntate quotidie decerpant. vnde ex copiosis & beatis paulo ante ad inopiam redigantur. Id enim esset tyrannum agere, qui suis cupiditatibus omnia metitur, cuncta sibi arrogat, non Regem, qui à volentibus acceptam potestatem lege & ratione temperat, neque immensum extendit. Verum rem perspicuam, & alio loco copiosius disputatam pluribus exequi nolo. Addam modo, ex his duobus illud effici Regem pro suo arbitratu, populo inconsulto monetam adulterare non posse. Id. n. genus tributum est, quo de subditorum bonis aliquid detrahitur. Aurum argento pari pondere mutare, argentum ferro quis concedat. Quid vero pro aurea moneta argenteam, maiori ex parte, pro argentea cretam? quod sit, quoties adulteratur pecunia Licebit quidem Regi monetę formam mutare, quando inter ea quę iure regio continetur lege imperatoria, monera numeratur, valore tamen iuxta pecunię bonitatem & leges priores sancito. Et quidē monetę valor duplex est, naturalis alter sumptus ex metalli qualitate & pondere, qui & intrinsecus
dici

dici potest: Legalis & extrinsecus alter, quem Princeps lege definit sicut & mercium aliarum pretia, ut non vendantur maioris quam quod lex profecto sanxit. Stultus qui hos valores ita seiunxerit, ut posterior non inhæreat legalis naturali: iniquus qui quod vulgo inter homines quinq; æstimatur, decem omnino vendi mandet: neque ut ita fiat, vlla diligentia assequatur aut seueritate. Homines enim communi æstimatione ducuntur, quæ ex rerû qualitate, & inopia nascitur copia, frustra Princeps contendat hæc commercij fundamenta conuelleré, quæ immota melius starent exorbitare à communi consensu & quasi vim afferre animis. Quod in alijs mercibus contingit, idem ad pecuniam extendatur: debere Principem valore lege taxando, metalli legitimum pretium & pondus considerare, neque ultra niti, præterquam quod pro cuedi labore parum aliquid addi ad metalli valorem potest. Neque enim in ea sumus sententia, quæ tamen magnos auctores habet iureconsultos præclaros, suo sumptu debere Principem monetam percutere: neque propterea ad verum metalli valorem aliquid addere. Alioqui nisi aberrare volumus & naturæ leges invertere, valor legalis non discrepet à naturali & intrinseco: quæ turpissima nundinatio esset, atque eo fœdior, si quod de bonitate metalli de pondere pecuniæ detrahatur, Princeps in suum comodû vertat. An liceret in horrea ciuium irrumpere, partem sibi sumere, compensare damnû facultate concessa vendendi, quod relinquitur, quanti integrum aceruum antequam pars esset detracta? Quis non apertum latrocinium clamaret, turpissimum peculatum? Idem licet in apothecis, fundis &

reliqua

reliqua supellectile exequi quamuis copiose : sed genus ipsum videtis. Primis quidem temporibus nullo pecuniæ vsu res inuicem permutabant pro oue capram, bouem pro frumento. Intellexerunt deinde commodum fore, si merces & annonam cum metallis mutarent auro, argento, ære. Postremo ne metalla semper appendere in mutuos vsus & commercia foret necesse, quod esset sane molestum, vt publica auctoritate diuiderentur in partes, eæque pro cuiusque pondere signarentur, visum est. is vero legitimus & naturalis pecuniæ vsus est, quod Aristoteles in primo Politico tradit, reliquæ artes quæstuariæ ad emungendum populum comparatæ & inuentæ sunt ab ijs hominibus, quos nihil minus sollicitat quam honestatis, & æquitatis cura. Quod si Princeps in alias merces non irruit, non sibi arrogat, de moneta sepe partem decerpit, non eo contingit, quod minus crimen in eo sit, neque minor sit naturæ legum peruersio & labes. Sed occultæ artes, fucatæ rationes plerisque fallunt, minus vt ea pestis sentiatur. Quid enim mali esse aiunt, si Princeps pecuniæ dimidium aut quadrantem sibi sumat, quod priuatis relinquitur expendatur non minoris quam integra summa ante? Vestem, annonam emis quam ante prorsus. quid igitur damni? neque enim pecunia alio refertur quam ad res necessarias comparandas, sic facile deluditur populus, vt monetam adulterari toleret. Deinde Princeps maiorem in monetam potestatem habet quàm in alias merces. officinæ monetariæ tribuni monetales earum operæ & ministri in eius penitus iure & mancipio. Sic miscere metalla nullo prohibente potest, pro veteri nouam monetam intrudere,

nouo

nono percussam signo, honestatis nihil amplius quam si aperta vi ciuium alia bona ad se auerteret. Reges fortassis quid faciendum cum superbus hostis bello laceffit, adde victoria parta ferox, viribus & copijs validus neque pecunia suppetit, vnde conscribatur miles stipendium solvatur. An cessandum, putabis potius atque omnia perferenda mala, ne contingatur moneta? Ego quidem omnia remedia tentanda prius cogitem, quam ad hoc extremum veniatur, vt pecunia adulteretur. Verum si suprema angustia premit & publica salus venit in periculum, neque ciues, quorum res agitur, in conuentum cogi possunt, quemadmodum Princeps alia subditorum bona potest in publicos vsus vertere, vt patriæ extreme laboranti succurrat, ita poterit metalla miscere de pondere decerpere partem, cum eo tamen, vt licentia adulterandi cum bello finiatur, neque labes sit perpetua, deinde praua moneta, quam inuexit necessitas, transacta continuo antiquetur, pro illa bona fide possessoribus legitima & vetus reponatur. Assidebat Fridericus Augustus eo nomine secundus Fauentiæ in Flaminia durissima hyeme. Deerat in stipendium pecunia, & milites passim dilabebantur, signaque in frequentia relinquebantur soluere obsidionem turpe erat & graue, perseuerare difficile. Pecuniam è corio signauit aurei nummi valore, quâ arte ex ijs angustijs euasit. Vrbe subdita victor, quod erat pollicitus coriaceos nummos aureis totidem mutauit. Auctor Colleenutius Neapolitanæ historiæ libro quarto. Exemplum in simili rerum angustia usurpatum superiori quidem & recenti memoria, monetaque è corio sapius aliquando etiam è papyro

pyro signata sine noxa & reprehensione est. Si vero extra eas angustias vt suppleat modo ararij inopiam, quod semper malum plus minus viget, Princeps sui arbitrij esse putet pecuniam adulterare, certam perniciem denuntio grauissima mala, neque tamen diuturna respiratio erit, vti sequentia declarant. Ac primum mercium omnium & annonæ caritas consequetur haud dubium non minor quam quantum fuerit detractum de pecuniæ bonitate. neque enim pluri pecuniam homines faciunt, quam pro metalli qualitate & modo, non si seueris legibus contra caueatur. Tunc vero populus se vana specie delusum gemit, sentietque nouam pecuniam pro veteri substitutam, non tantum valere quantum priorem, quando ad alendam familiam multo maiori copia quam ante opus habebit. An somnia afferimus, & non potius nostrorum annalium fide perspicua? Alfonso Castellæ Rex cognomento sapiens, cum primum regni insulas & scepra cepisset, pro Pepionibus, quæ moneta in vsu erat, Burgaleses substituit non probam pecuniam. Subsecutam ex eo continuo rerum caritatē vt leuaret, noua lege merces taxauit. Recruduit remedio malum cum nemo eo pretio vendere vellet. Sic taxatio sub ipsa principia sublata est: caritatis malum diu vixit: quam præcipuam causam inuenio gentis alienatæ, atque Sanctij & filij in eius locum eo viuente substituti monetæ labem, nam vt erat capitosus septimo regni anno Burgalesibus abrogatis monetam inuexit, nigram à vilitate metalli dictam. Alfonso vndecimus haudquam proavi exemplo calamitatis castigatus nouā & ipse monetam signauit ex metallo non proba,

quam

quam Nouenes & Coronatos dixere. Ex ea mutatione ne annona cresceret & res aliæ, prudenter sane cauit, ne argenti marcus seu bes maioris quam ante esset maravedinis, nempe cētum viginti quinque. Irritus tamen is conatus fuit inanis cautio, caritas nihilominus consecuta est, argentiq; valor excreuit. Alfonsi huius filius Henricus Secundus Petro Rege fratre suo occiso regni compos factus, vt militibus externis stipendia provincialibus promissa exolueret, quibus salutem & sceptrum debebat, in magna rei numarię difficultate thesauris publicis & priuatis consumptis ad id remedium recurrit. Duo monetæ genera percussit Regales & cruciatis, maioris haud dubium valoris quam pro metalli modo. Vidimus Petri Regis & Henrici fratris Regales, Petri quidem ex argento probo, ac quali cuditur nostra ætate in Castella, Henrici autem subnigros, quippe multo ære admixto, consecutam ex eo caritatem rerum cum prouincialium gemitu vt leuaret, compulsus est noua censura de vtroque monetæ genere duas tertias valoris detraxere. Sic in contrarium sæpe cadunt, quæ callide excogitata in salutem videbantur. Improuidas hominum mentes & cæcas. Tantumdem Henrici filio Ioanni Regi contigisse, ex eius legibus perspicuū est. Bellis enim exhaustus quæ cum Lusitanis prius, deinde cum Anglis etiam continenter gessit, vt pecuniam expediret Lecestrio Duci rivali debitam ex fœdere cum eo recens inito, monetā percussit Candidā dixit. Creuit mox annona: q̃ malū vt leuaret, nouę pecunię valorē ferme ad semissem mox redegit: neq; remisit tamē caritas, vti ipsemet fassus est in

conuētu Burgenſi anno ptoꝛſus M. ccc. Lxxx. Viii. Quid conſequētes Reges commemorē? eandem inuenio labem ex vitiato fonte extitiſſe. Atque haecenus de caritate rerum. Ex ea vero nouum incommodum manat. Commerciū quo maiori ex parte publiæ & priuatæ opes conſiſtunt, moneta deprauata impeditur. Inſtitores & emptores terret proſecto pecuniæ prauitas, terret conſecuta ex eo malo caritas rerum. Quod ſi Princeps, vt fieri amat, pretia rerum taxet lege, pro remedio multo magis malum exaſperabitur, nullo qui eo pretio velit vendere, nempe iniquo, neque cum æſtimatione communi exæquato. Sublato commercio nullum erit genus mali quod in eam gentem non incurrat. Certe prouinciales extenuari neceſſum erit, idque dupliciter. Primum enim quæſtus ceſſabit emptionibus & venditionibus infrequentibus, vnde magna populi pars viuit, artiſices maxime & quorum victus ſpes in manibus eſt & labore quotidiano, quæ maxima multitudo eſt. Deinde Princeps cogetur mali cauſam prauam pecuniæ aut penitus abrogare, aut reddere vilioꝛem valore priori imminuto. Sic factum Henrico Secundo Caſtellæ Rege ex noua ſua pecuniâ duas valoris tertias detraxit nihilominus. Quorum in manibus ea pecunia erat, repente inuenerunt trecentos verbi gratia, aureos ad centum non amplius redactos. Ludos narrare videmur. Sed mittantur vetera. Henricus eo nomine octauus Angliæ Rex ex quo ab eccleſia receſſit, in multa mala præcipitauit. In eo numero argenteam pecuniam deprauauit. nam quæ vndecimam æris partem admixtam habuit, eo ſenſim redacta eſt, vt ſextam argenti

genti modo partem retineret. Veterem pecuniam à provincialibus corrasit nouo edito, noua & praua pati numero & pondere mutatam. Siluit populus tantisper hominis sæuitiam veriti, cui ludus esset ciuium sanguis. Eo tamen extincto ab Eduardo filio est impetratum vt valor eius monetæ ad semissem decrederet. Isabella etiam rerum potita Eduardi soror semissem iterum reliqui valoris detraxit. sic factum vt qui quadringentos aureos in ea pecunia obtinebat dodrante detracto ad centum redigeretur. Neque in eo restitit malum, pecunia ea prorsus antiquata est nullo qui damnum reponeret, infame latrocinium. Sic Sanderus affirmat sub finem libri primi de schismate Anglicano, vir doctus mihi quondam familiaris. Sublato commercio atque ex eo provincialibus extenuatis regionum vectigalium miserabilis exister calamitas. Sic Princeps tantisper lucro ex ea pecunia lætatus pœnas princeps exoluet. Neque enim Regi bene esse potest regno quasi corpore laborante: neque extenuari provinciales tributa soluendo erunt: ac ne publicani conducent tributa regia quanti erant soliti. Alfonso vndecimo Castellæ Rege minore inuenio regni procuratores ad rationes compulsos: deprehensumque regia vectigalia omnia ad sedecim centena millia maravedinos pertingere annua. Erant quidem maruedini illi maiores quam nostri ac fere singuli quantum septemdecim nostri: exigua tamen prorsus summa atq; deridicula. Qui res gestas eius Regis scripsit tantæ calamitatis è duabus causis, alteram exponit monetæ deprauationem à superioribus

S 3

Regi-

Regibus pluribus factam. Quippe subditi sublato commercio ad inopiam redacti in fiscum inferre non poterant quæ soliti rebus integris erant. Magna hæc incommoda quis non videat? quis non fateatur? mauius tamen omnibus est odium popolare quo Princeps necessario opprimeretur. Diligam timeri præstantius est. Omnia peccata publica vulgo imputantur capiti. Sic Philippus Pulcher Galliæ Rex sub mortem non alia causa quam ob deprauatam monetam odium populi se sustinere fatetur: ac filio Ludouico Hutino vt mutaret, postremis verbis mandauit. auctor Robertus Gaguinus. Quid Hutinus fecerit non inuenio, illud constat motus populares & odia non antea conqueuissè, quam Marincus Engerranus tetrici consilij auctor publice est vindicatus nobilitate pleraque instigante vniuerso plaudente populo. Exemplum calamitatis quod Carolum Pulchrum Hutini fratrem & Philippum Valesium vtriusque patruelem & suc. efflorem non deterruit, quominus eadem via insisterent deprauandæ in Gallia pecuniæ, quanto cum populi motu dicere non est necesse, susceptæ disputationi finis potius imponatur. Illud ad extremum Principes monitos velim, commercij fundamenta prima pondera, mensuras, monetam, si rem publicam saluam volunt, ne attingant in specie vtilitatis præsentis fraus multiplex latet.

CAPVT IX.

De annona.

ANnonæ cura resp. bello paceque multum iu-
uatur, eaque procuratione vel maxime, fru-
menti præsertim copia, popularium beneuolentia.
Principi conciliatur: si eius industria rebus quæ ad
victum cultumque corporis necessariae sunt, abun-
dare contingat: quod ad felicitatem suorum tem-
porum pertinere populares arbitrantur. Et quidem
tempora præstare, vnde frugum vbertas existit, fru-
menti, pecoris copia, non humanæ facultatis est:
sed diuinum tamen numen castissimis precibus re-
bus asperis inuocare moris est: curandumque ne
graue aliquod scelus publice existat, quod commu-
niciuium malo & rerum inopia luatur. Præterea
commercia cum alijs regionibus iuuanda potius
moderatis vectigalibus sunt, quam impedienda tri-
butorum grauitate. nam etsi quidquid venditori
detrahitur aucto vectigali, totum emptori accrescit:
gravi tamen pretio minore mentium copia est maior
commercij difficultas. Inuectiones euectionesque
rerum necessariarum, vt mari terraque sint faciles,
prouidendum est. Sic fiet vt quibus rebus abundat
prouincia, cum ijs mutantur, quarum penuria exi-
stit, apud alios copia maior: qui est verus mercatu-
ræ vsus & finis, quo tota ea ars referri debet. Nam
malis artibus, repetitisque in eodem loco venditio-
nibus rem augere, quod auidi mercatores faciunt,
lege prohibendum est, ne ex eorum auiditate pre-
tia rerum augeantur. Alioqui mercatorum cōmo-
dis consulendum arbitror. iure & legibus adiuuan-

da ars imprimis reipublicæ salutaris. Quod præcipuum est in hac procuratione, agri ut tota prouincia diligenter colantur, neque situ & squalore inculti iacere sinantur, rectori cura esse debet: etiam asperis temporibus ea re maior multo vbertas erit. David ea prudentia Rex ad exemplar boni Principis in diuinis libris propositus operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantum, ut ego interpretor, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Eo ergo consilio, quod Aristoteles etiam secutus est, per vrbes & oppida magistratus creetur, cui cura sit prædia omnia agrosque lustrandi. Sit de publico præmium industriæ eius, qui præ ceteris oppidanis possessiones diligenter coluerit, cuius nitidiores fuerint agri maiori fructuum vbertate. ignominia pecuniaque mulctetur ignauia eius, qui eam curam neglexerit, præsertim si inopia rei familiaris oppressus non erat: & nihilominus publice ij agri colantur. quod insumptum fuerit, primū omnium de fructibus detrahatur: deinde reliquorum fructuum pars tertia, aut omnino quarta regio fisco addicta sit, aut publice oppido, ciuitati cedat, quæ in publicos vsus insumatur. multum ea diligentia proficeretur. Vix in tam latis regionibus, si agri omnes & prædia colantur, annonæ magna difficultas existeret, aeris quantauis siccitate, quo vitio maxime laborat Hispania, Agrum male colere, Romæ quidem censorium probrum iudicabatur. Auctor Plinius. Et quoniam lignorum penuria plerisque locis fatigat, multique montes culturam omnem recusant propter locorum asperitatem, ut cuiusque natura erit pinu, glande, alijsve arboribus feratur: vnde alendis ignibus materia suppetat, excitandis

citandis ædificijs tigna, cæduaꝑ; trabes. adhæc si
 corriuatis fluminibus vbi facultas extiterit, quod
 multis locis contingit, opera atque industria agri
 irrigui fiant, non magis frugum vbertati, quam sa-
 luti incolarum consulatur, ariditate aeris in Hispa-
 nia maxima per eum modum mitigata. Non nihil
 etiam conferet ea industria ad maiorem aliquanto
 pluuiarum copiam, maiori vaporum materia, qui
 in nubes concrecant, ex locis irriguis excitati. Sed
 & aratoribus atque pastoribus prospiciendum est,
 quorum labore vniuersa prouincia sustentatur &
 viget. Primum cuiusquam fraudi aut potentibus
 hominibus ne prædæ sint: sed potius eorum ratio-
 nibus ne quis aduersetur, magistratus & Principes
 diligenter efficient. Deinde placet, quod video
 antiquis temporibus Carolum magnum, & Ludo-
 uicum Pium eius filium fuisse secutos, sanxisse lege,
 quando annonæ pretium lege taxabitur, præsertim
 frumenti, quod seruatur in Hispania, ea lege ne a-
 griculæ comprehendantur, certe qui nullos agros
 proprios habent aut prædia, sed tantum in manci-
 pio, pecunia aut parte fructuum conducta, ac tan-
 tum taxato pretio vendere cogantur, qui ampla
 prædia aut redditus frumentarios habent, siue ij è
 populo sint atque nobilitate, siue è sacrato ordine
 Episcopi & sacerdotes. Graue enim est, quod
 tanto sudore constitit, vnde inops familia sustentâ-
 da est, in annonæ angustia minoris vendere quam
 steterit. Quod si ea lex non in omne tempus fe-
 ratur, neque toti prouinciæ seruiat, vbi tanta varie-
 tas est, sed singulis annis atque in singulis vrbibus
 pro rerum vbertate pretia rebus, frumentoq; con-
 stituantur, vti in alijs prouincijs fieri scimus, multo

melius rebus communibus consultum erit. Quid enim, an locis vberrimis atque indigentibus, varijs temporibus & discrepantibus multum annonæ copia, idem præscribatur? Itaque hæc omnia & si quæ existunt similia, in prouincia acriori censura retractanda, atque ad hanc rationem reuocanda cogitabam. Sed & ferendi vineas modus præscribi debet, quod video à Romanis olim factitatum: legeque lata Hispanis vetitum promiscue vites plantare. Qua lege primus eos Romanorum Imperatorum altrinxit Domitianus. soluit Tacitus. De cuius legis, succedentisque veniæ causa disputare pluribus non est necesse. Fortassis gentis frugalitati consulebatur bellis & vectigalibus exhaustæ, natiuæ Hispanorum sobrietati: si aquæ potu contenti vitam minoribus malis & morbis obnoxiam propagarent. Tacitus, quem nihilominus tamen honestatis cura sollicitabat, concessa ea licentia prouincialium voluntates promereri voluit. Hoc tempore cum integri fines vineis occupantur, vinoque & conuiujs corpora nostræ gentis debilitantur, frumenti quo vita plurimum sustentatur, sementem facere passim negligitur, eò plerisque vela dantibus, vnde maior lucris spes ostenditur: si aliquo temperamento lex illa instauraretur, optime rebus communibus consultum iri putabam, patriæ moribus antiquis, & simplicitati animorum & corporum robori: quæ commercio aliarum gentium & externis ac domesticis voluptatibus multum ab antiquo degenerarunt, magisque indies corrumpuntur & pereunt. Ac si quis consideret (quod facile contingat ex rationibus decumarum ecclesiasticarum) quantum vini auo-

rum

rum ætate insumeretur: inueniet fortassis multis in locis eam summam triplo maiorem fuisse factam. nec mirum cum eo tempore esset vsitatum in Carpetanis certe, vbi nati sumus, vt pauci ac ferme familiarum capita tantum, vini potu vterentur: nostra ætate omnis ferme sexus atq; ætas cum cæteris voluptatibus vino quam satis est, largius indulget. Postrema consideratio occurrebat: an flumina Hispaniæ nauigabilia vt sint, ingenio efficere è republica futurum sit. De quo alij maiori prudentia maioriq; rerum vsu statuent, & multa in vtramq; partem dici possent. Illudere Principis opibus quidam contendunt, & tentare per artem quod est à natura negatum. Neque dubium est in alijs prouincijs ea facultate multum annonam iuuari, vehendi res necessarias paruo, ex locis quamuis distantibus opportunitate magna. Verum in Hispania, aspera regione, præcipitibus fluuiorum alueis, præterea ex omni parte occupatis molis frumentarijs, fortassis nihil expediat nouare quod risum moueat, irriti conatus vestigia ad posteritatis memoriam maneant. certe plus incommodi ea molitio quam vtilitatis afferat: pertinaci contentione si ad exitum perducatur,

*Quod à Romanis ea potentia atque vsu, quo
tempore rerum in Hispania potiebantur, factum non est, vix
quisquam possit præ-
stare.*

CAPVT X.

De ædificijs.

Mhi quidem huc videtur eorum, qui præsumt
 alijs, omnes cogitationes referendas, in eo-
 que consumendas, vt ij qui eorum imperio parent,
 sint quam beatissimi. quos à belli iniurijs immunes
 præstare debent, regere in pace, omnia subsidia ad
 sustentandam ornandamque subditorum vitam
 comparare. Sed de re bellica annonæque vbertate
 dictum est: de alijs elegantijs hoc loco est disputā-
 dum, quibus ciuitates & oppida publicè & priua-
 tim illustrantur. Ne quidquam in ea etiam parte
 desit pro virili parte, vt prouinciæ conditio patie-
 tur, diligenter cogitandum: accersendæ etiam ali-
 unde si domi non suppetant. Ac præsertim varij
 artifices magno, si opuserit, euocandi, pingendi,
 texendi vestes auro rigentes, atq; aulae, variaq; pe-
 ristromata conficiendi, metalla conflandi, in vasa
 instrumentaq; mutandi. Quod commodius ar-
 bitror, quam res ipsas confectas aliunde afferri, tū
 ad earum maiorem copiam, tum præsertim, ne eius-
 modi artificijs aurum & argentum, quo Hispania
 abundat, deriuetur aliò, magno nostro incommo-
 do, haud leui puentu nationum aliarum, ad quas
 per hunc modum nostrarum copiarum, quæ vel
 domi nascuntur, vel anniuersarijs nauigationibus
 ex India afferuntur, fructus reddit multo maximus.
 Sed & publicis atq; priuatis ædificijs ornari debet,
 ne incuria ædificandi minori nitore prouincia sit,
 quam externæ, quibus multo minores copiae hac
 quidem tempestate sunt. Principis beneficia latius
 pateant,

pateant, ad promerendam prouincialium gratiam
efficax blandimentum. Ac primum muniendæ
viæ Romanorum instituto, ne luto viatores impe-
diantur, quam enim id turpe est? reficiendi pontes
multis locis, magno viatorum incommodo colla-
psi. arces tota prouincia extruendæ, quæ ornamen-
to & præsidio esse possint rebus turbatis. In pace
comparanda, quæ belli tempore necessaria erunt:
neque permittendum, quod passim fieri videmus,
vt mœnia vrbiũ & oppidorum vetustate colla-
bantur nostra ignauia cessatione quæ: sed potius re-
ficiantur vetera: nouæ munitiones & propugnacu-
la addantur ex recenti disciplina vsuque bello pro-
pugnandi aduersus ignea æreaque tormenta fulmi-
nis instar obiectas munitiones euertentia. Magni-
ficis templis per vrbes & oppida excitatis, religio-
nis cultus & maiestas augeatur apud populares, qui
externo rerum apparatu maxime capiuntur. Ad-
dantur ædificia priuata, ædesque elegantes, & orna-
tæ, quibus oppida quasi gemmis aurum distinguân-
tur & niteant. vbi facultas erit, formacei parietes
amoueantur, quoniam pluuijs & ventorum iniu-
ria plurimum breui deformantur, teterque aspe-
ctus existit: ex lapide secto aut cæmento, & calce
maiori elegantia, maiori que firmitate substituan-
tur. Ager suburbanus omnis villis exædificatus, o-
mni ex parte colluceat. Sequantur fluuiorum ri-
pas, locorum aliorum amœnitates. Quæ omnia nõ
ad hauriendas nimias voluptates, quod noxium est,
referenda sunt: sed præter ornatum vt alterna re-
quie ciuium animi vegetiores ad virtutum studia
efficiantur: captatoque honesto otio ad negotiosam
vitam promptiores reuertantur, tædie ciuili pro-
curato.

curato. Næ dicet aliquis, bellus homo tu es, qui ea ornamenta præscribas quibus comparandis neque publicum ærarium sit satis, neq; priuatæ opes. An id sit parsimonix, regijs & priuatis vectigalibus consulere? Sed si sumptus superuacanei præcendantur, si vita frugalis maiorum exemplo institutur: reliquas opes, quibus Hispania abundat, ad munimentum reip. ad splendorem imperij conferre quid vetabit? Neq; enim quod de gula, alijsque voluptatibus detrahendum est, ex ijs commode acervi pecuniarum struantur: quarum copia tum honesta esset & salutaris, si ad publicos vsus, inopum miseriam subleuandam referantur. Sed & iis rebus perficiendis Principis exemplum multum iuuetur, cuius actiones imitari, genus obsequii putatur. Si pro virili parte vires & oppida exornanda suscepit: id studium tota prouincia proceres & populus consecretabitur, voluntati obsequentur. Præsertim si qui honores militares suscipient, ecclesiarum præfecturam, aut omnino alios magistratus, iis necessitas imponatur, venia Pontificum si opus erit, reddituum partem & prouentuum in ornamenta publica insumendi: pontes instaurandi, inopibus & ægrotis hospitia extruendi, haud leue operæpretium existet. sic fiet vt virorum præstantium tota prouincia innumera monimenta extent: honorum ambitus minor sit, multorum cupiditate restincta eo onere imposito. quod alioqui faciendum Aristoteles monuit, vt minori inuidia publico commodo honores & magistratus viris copiosis & præstantibus demandetur. Multum præterea iuuetur in eam rem, temporum opportunitates captare, ac præsertim in annonæ angustia opes consumere libenter egenos alendo,

alendo, quibus cum non habeant unde se & familiam sustentare possint, in opere publico aut privato laborantibus merces diurna detur: quam illi libenter accipient, ne ex aliena misericordia porrecta ad stipem manu vivere cogantur: diuitum beneficentiæ æternum monumentum stabit, gratum superis, gratum hominibus beneficium æterno gentis præconio celebrabitur: quouis ære perennior memoria permanebit. Id secutus inter Iudeos Salomon opes imperii ad templi ædificationem augustissimi, multas extruendas tota ditiorne vrbes & arces conuertit. Inter Romanos idem plures Imperatores præstiterunt cum laude: ipseq; Augustus urbem ex lateritia marmoream effecisse se relinquereque iactabat, ob studium videlicet ædificandi. Quam laudem nostra ætate Philippus secundus Hispaniæ Rex maximus habeat necesse est, tum ob alia tota prouincia ædificia, arces, villas superbo structuræ genere, sed præsertim insana atque regia substructione eius templi quod à Laurentio Martyre nomen habet. Cuius si formam, spatia, partes explicarem, operæpretium me facturum putabam. In parte Segobienfis agri, qua se Carpetanis finibus late infert, pagus antea ignobilis, nunc celeberrimus fama situs est, Scorialis ex eo nomine, quod iis locis ferrariam, quales in Hispania vbique occurrunt, antiquis temporibus extitisse quidam suspicantur. Priora eius pagi ædificia rudi opere & male materiata erant, nulla elegantia: ut solent agricolæ incuriosi ædificandi esse, vtilitati magis seruire quam decori. Solum circum sterile atque multo impeditum lapide, vix ut curru sit peruium unde maligni prouentus existunt frumenti viniq; pecoris

pecoris aliquanto maior copia propter pabuli opportunitatem æstiuo maxime tempore, præcipuam aeris temperiem, cum interior prouincia solis ardoribus torreatur. Præterea ex vicinis montibus perpetua niue ridentibus, auræ suauissimæ frequenter spirant, aquæ copiosæ deriuantur, magnum incolis momentum, agrisque, vt grata oculis niteant viriditate. Supra eum pagum ad occasum mille circiter passus, atq; ad radices ardui montis, in reducta valle, loco non omnino plano, ingens moles, ac cui nulla veterum miracula comparentur, imposita est Laurentij martyris nomine cultuque religiosa, magnis cæmentis ad culmen vsque perducta, quatuor & viginti circiter annorum spatio incredibili sumptu & vix fidem facturo, si ad numerum impensa referatur. Præter variam suppellectilem, vestem pretiosam omnifariam, vasa auro & argento graua plena artis, plena ingenij, supra milies ducenties sestertium, hoc est, milliones tres, insumptum atque in rationes relatum fama fert. In quadrū vniuersa fabrica descripta est, nisi qua parte ad ortum regię pars eminent, craticulæ cui Laurentius est impositus, ad reddendam similitudinē artificioso commento nobilis architecti. Longitudine à meridie ad septentrionem septingentos viginti pedes porrigitur, ab ortu ad occasum quingentos septuaginta mensura vulgari. quatuor turre ad totidem cœli plagas angulos muniunt, ornantq; specie eleganti magis quàm minaci, ab imo ad culmē fenestris pertusæ, pluribus fortassis æquo, hoc alijs etiam partibus conringit. Nimirum artis id præcepta exigunt: nos inepti æstimatores & rudes ex oculis modo de tanti operis elegantia iudicantis.

camus. In tres partes vniuersum opus tribuitur, cœnobium monachorum ex Hieronymiano ordine, cuius spatij dimidium fere vniuersæ fabricæ ad austrum comprehenditur. Ad septentrionem musæum est, tum iuniorum eius ordinis monachorum, tum externorum puerorum, qui regijs sumptibus delectuque, communi mensa haud pro leui beneficio viuunt, eruditioni destinatum. Succedit ad ortum regia spatij ampla, Principis æstiuo tempore domiciliū. Templum his ædificijs omni ex parte circumuētum surgit ex media area superbo structuræ genere, fornicato opere augustum, sublimius cæteris. Medio secundum longitudinem spatio, qua mons coniunctus erigitur, ianua pro modo operis inter octo ingentes quidem sed struētiles columnas pādatur: quibus minores quatuor columnę sunt impositæ, Laurentijq; martyris ex lapide effigies medio interuallo arguta artificis manu perfecta. Ex vtroque latere singulæ minores ianuæ in ea fronte eleganti & ipsæ opere cernuntur, vñbus tū cœnobij, tum litterarij collegij seruiētes. tametsi præcipuus & communis ad vtrosque aditus alia parte est. Ianuæ præcipuæ vestibulum iungitur quamuis magnam turbam accipere & reddere idoneū. Vestibulo bibliotheca imposita, maiori longitudine omnino pedum centum octoginta quinque, lata pedes triginta duos, libros seruat præsertim Græcos manu scriptos, præcipuæ plerosque vetustatis: qui ex omnibus Europæ partibus ad famam noui operis magno numero confluxerunt: auro pretiosiores thesauri, digni quorum euoluendorum maior eruditis hominibus facultas cōtingeret. Quod enim ex captiuis & maiestate re-

uin&is litteris emolumentum? Bibliothecæ parietes, elegantes picturæ exornant, artes ingenuas artificiose exprimentes, cum antiquis comparandæ. Succedit compluuium pedes ducentos triginta extensum, latum centum circiter triginta, nullis distinctum columnis, nullis eminentibus pergulis, nisi qua parte è regione vestibuli templo coniuncta porticus est: ad quam septem gradibus ascenditur ex compluuiio, sex columnis nihilominus in porticus fronte erectis, quibus sex Reges insistant, præ cæteris Iudaicæ gentis pietate & rebus gestis clarissimi, pedum octodecim singuli: quorum capita & manus è candido marmore sunt, corpora è lapide rudiori, sed diligenter expolito. Sub hac porticu triplex ianua templi patet, atque ab vtriusq; lateris fronte duæ alie ianuæ, quibus tum ad monasteriũ, tum ad collegium communis aditus est: præterea ad læuam minor ianua, qua in regiam ea parte penetratur. Ergo monasterium in duas æquas partes diuiditur, prior ad occasum quatuor peristylijs constat, quæ vsibus domesticis deseruiunt pari mensura. media cochlea ab imo ad summũ pertinet turris specie fastigio eminens, multis circum fenestris accipiendo lumine: quoniam ea parte fontes ablundis monachorum manibus sunt, aditusq; ad triclinium multo circum emblemate, sed fictili ex argilla eoq; minori gratia, variatum, maligno lumine quippe ex fronte tantum gemina fenestra, neq; cum reliqua operis maiestate consentiens (sic nobis quidem est visum.) Parte altera monasterij, porticibus circumdatum maius peristylum ad austrũ & orientem tenditur. parietes marmorato textus variæ picturæ exornant Christi Dei res gestas eleganter

ter explicantes. pavementum vario lapide con-
stratum in laqueos eo artificio distinctum, vt ferendis
herbis relinquantur spatia viridarij ad instar: aqua
per tubos irrigua ex medio fonte, cuius structu-
ra templi octanguli similitudine est, intus vario
iaspide vestiti, exterius rudiori lapide. quatuor la-
bra pari interuallo adiuncta in quæ aqua ex statuis
decurrit, quæ circum eam molem sunt posita: è cā-
dido marmore quatuor Euangelistarum. Ex por-
ticus ad ducendam pompam deferuiunt, cum è
templo egressi monachi ianua laterali statis diebus
supplicationes propitiando numine habent. variæ
circum cœnationes. exedra vbi domesticos mona-
chi conuentus habent. sed vincit elegantia & am-
plitudine ea, vbi sacræ vestes seruantur & vasa, ad
instar ærarij sacri. Ex parte altera totius ædificij, pri-
mum collegium ad plagam septentrionalem occur-
rit & ad occasum, musis destinatum domicilium:
& ipsum in quatuor modica peristylia distinctum:
gemina monachis, qui litteris dant operam, pue-
ris duo alia data sunt regio delectu & beneficio
in id collegium cooptatis. Surgit in medio coch-
lea alterius ad instar, coniunctusque amplus xy-
stus sustentatus columnis, suspensus fornicibus de-
ambulationi deferuiens commentationique ad-
discientium, præterea publicis disputationibus. Re-
gia superest gemina porta ad latus ædificij septen-
trionale patens, ampla satis spatijs multis circum
cœnationibus, varijs cubiculis tum Principis habi-
tationi, quo tempore æstiuorum causa loci tempe-
riem secutus vrbanos æstus vitat, tū in regis fami-
liæ vsum. Omni ex parte porticus sunt sustentatæ
columnis, impositæ pergulæ. Ex his quæ ad regium

conclauē pertinet, eleganti pictura exprimit pugnam, quæ Ioanne secundo Castellæ Rege cum Mauris ad Granatam commissa à ficu nomen habet, ex linteo amplissimo forte in turri arcis Segobiensis reperto: quo arguta pictoris manu tendentiū ordo, castrorum loca, insolentes eius ætatis vestes & arma exprimuntur, grata nobilissimæ victoriæ posteritati memoria. In intima regia ponè templū, ac qua parte ædificium eminere ad ortum diximus, gynæceum est à virorum oculis subductum, Regis-que ipsius penitioria cubicula. Reliquum templū in medio opere medioque spatio eminet, & ipsum quadrata forma in tres partes descriptum, quæ columnis ex ordine fulciuntur testudine imposita. Duo priores eius molis anguli totidē turribus muniuntur, quæ nigro tectæ lapide sunt. medium fastigium testudinis turris tertiæ ad instar, candido lapide nitet, gratum oculis spectaculum, præsertim è vicino monte. Additur quadratæ areæ ipse adiutus templi spatium inter primas duas turres, cui odeum est impositum, vbi monachi noctu atque per diem frequentes cantu diuinas laudes celebrāt insigni apparatu & cæremonia: vt est ea natio hominum præ cæteris in eo genere diligens & attentata. Sedes è vario ligno Hebeno, Hacana, Buxo, Caoba, Cedro, Nuce, Terebintho, sunt factæ eleganter colorum iucunda varietate nigri, rubri, candidi, vndantisque flauī. In summa odei fornice beatorum ordines & gaudia, & sedes elegantissime sunt depictæ, & ipsæ grata admiratione intuentium oculos aptæ detinere. Adduntur quadrato duæ viæ ab vtroque latere ad eas ianuas desinentes, quibus ex monasterij amplo peristyllo atque ex

regia

regia aditus est, libera ex omnibus partibus com-
meandi facultate. E regione præcipuæ ianuæ sacel-
lum maximum araq; præcipua obijcitur: quibus
perficiendis videatur ars cum natura certasse, se
ipsam vicisse. Ad aram vario lapide rubro & viridi
structam octodecim gradib⁹ ascenditur nihilomi-
nus: quibus infimis Regum busta sunt, superius
parui recessus quatuor, rubro iaspide vestiti vario
pauimēto: vnde Princeps sacris operatur sine prin-
cipali apparatu, nullo regię cortinæ, vti moris est,
antistite. Totius templi pauimentum ac sacelli præ-
cipue tessellato opere lapides, vario colore atque in
laqueos eleganter dispositi exornant. Quod præci-
puum est & maximum operis miraculum, & ma-
iori esset eloquentia explicandum, ne tenuitate in-
genij pderet gratiam, suggestus imaginum aræ im-
positus, columnis octodecim haud exiguis conti-
netur, è rubro seu fuluo lapide, venis candidis, no-
tis flauis. quæ columnæ in quatuor ordines dispo-
sitæ in hunc modum sunt. senæ columnæ in primo
& secundo ordine cernuntur, in tertio quatuor: in
summo fastigio Christi Dei cruci affixi effigiæ duæ
columnæ complectuntur. ex eadem materia viri-
diq; lapide recessus & scaphæ accipiendis statuis:
triglyphi, proiecturæ, teniæ, metopæq; sunt suis sin-
gulæ locis aptę in speciem frontis, elegantis ædificij
omnibus numeris seruatis. Media spatia æræ Di-
uorum statuæ auro inductæ, aut elegantissimæ ta-
bulæ implent. Atq; in imo opere geminum sacra-
rium templi ad instar fornicati alterum in altero:
vbi Christi corpus in achate includitur, Iacobi
Trezzi Itali nobilissimi statuarij atque cum anti-
quis comparandi marmora dolandi scientia, opus

præclarum. De quo plura dicere religio prohibet, ne elegantiam artificij culpa ingenij deterere videamur. Sed maius tamen sacrarium rotunda forma altitudine pedum sedecim, varij iaspides deaurato ære vincti constituunt. ambiunt octo columnæ ex fuluo lapide, venis albis, notis rubris distinctæ, adamante ob duritiem dolatæ, duodecim æræ Apostolorum statuæ apto ordine auro inductæ. in summo fastigio globi forma iaspis collucet semipedali fere magnitudine. Minus sacrarium iaspis item sed auro & argento inclusus componit, smaragdus distinguit, atque in culmine eminet nuci par. claudit fornicem topacius. vincitur tamen materiæ nobilitas & pretium ceditq; arti. vtriusque tabernaculi ianua è christallo est, interiorem etiam artem & elegantiam oculis repræsentans. Multa circum altaria, omnino ad octo & triginta cœlestium nominibus erecta tabulis conspicua excellentium artificum illustria monimenta ex Hispania, Gallia, atq; Italia, nostræ & prioris ætatis. Quod caput est, cœlestium exuijs, quæ ex omnibus locis eò quasi ad præsidium confugerunt, incredibili numero & sanctitate, religione plenus locus plenus numine est. Philippi Regis pietatem omnibus seculis prædicandam. Ijs exuijs cineribusque cultu religioso conseruandis, gemina sacraria sunt destinata, duorum laterum templi vtramque caput. Sed finis dicendi esto. Vniuersum opus ex quadrato lapide est, simplici tamen atque rudi maiori ex parte ad minuendum sumptum, festinandam fabricam prudenter excogitata ratio, tribus fere cœnaculis sublatum, plumbo & nigro lapide tectum. Ad austrum & ortum viridario cingitur herbis odoratis atque floribus

bus in ordinem apta mensura dispositis areis: sub quo maiora spatia serendis arboribus perpetuus murus & humilior includit. Ad occasum atque septentrionem platea ambit constrata lapide haud angusta, nimirum ad septentrionem centum quadraginta pedes latitudine patet, ad occasum quæ præcipuus aditus panditur, prorsus ducentos mensura vulgari. Multa alia ædificia adiuncta sunt in iusti oppidi modum, de quibus dicere nihil attinet. Sed vnde tamen ad veterem pagum via molliter declivis ducit, ab vtroque latere vlmorum duplici ordine confita, qui prohibeant solis radios per æstatem, ad maiorem commeandi facultatem vtrinque in alteram partem.

CAPVT XI.

De Iudicijs.

Iudicia superioribus temporibus in prouincia vehementer perturbata, auorum memoria Ferdinandi Catholici virtus & prudentia restituit: legibus, quæ passim contemnebantur, auctoritatem viresque reposuit, nulla vt in gente ex eo tempore maiori æquitate atque integritate ius dicatur. Summos cum infimis atque cum his medios deuinctos tenent, legibus & auctoritate armati magistratus. vt proprium existat tum cœlites omnes precamur, tum rectori curæ id esse debet. facili momento magnæ in republica inclinationes fiunt. Sic summa in iure dicundo seueritas, quæ nisi clementia Principis astringatur, non minora sæpe mala quam crudelitas affert. adhibenda constantia

est & grauitas, quæ non varietur gratia, sed conseruetur æquabilis. Sed tamen parui refert, ab ipso Principe ius dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quib⁹ eius muneris aliquam partem ipse concefferit. Sunt igitur iure dicundo viri summa grauitate deligendi summa integritate: sed quibus etiam facilitas in audiendo sit, lenitas in discernendo, in satisfaciendo ac disputando diligentia. Et alioqui quibus virtutibus ornati debeant esse iudices, Mosi socer exposuit. cum enim generum accusaret, quasi totius populi lites solus cognosceret, maius multum viribus onus, *Dilige, inquit, ex omni populo viros potentes, qui Deum timeant, fidem colant, auaritiam odio habeant.* Nimirum potentes esse voluit, vt audaciæ & temeritati resisterent: quod Carthagine solenne fuit, vti Aristoteles memorat, non solum probitate conspicuos, sed etiam copiosos homines rebus præficerent. persuasi videlicet, qui egenus sit recte gerere magistratum non posse. siue aliorum contemptu & audacia, siue sua ipsius auaritia imperandi rationes labefactari necesse erit. Adjicit timorem Dei, propterea quod Dei timore & religione conscientia obstricta refecantur libidines, mentem tenebris impediētes, ne quod verum & iustum est cernere possit. fidem vero qui negligit, quomodo tandem poterit munere demando recte fungi? Simulatione nihil inconstantius, nihil scdus, Postremo odium auaritiæ requirit. qui enim pecuniæ student, sæpe ad iniquitatem transuersi rapiuntur. munera enim vti alio loco idem Moses ait: *Sapientum oculos excacant, ne lumen videant, quod offertur, & rectorum hominum verba commutant, pro aliis alia substituendo.*

Mosem

Mosem vt in multis alijs secutus Plato libr. vndecimo de Legibus, capite sancendum existimat, si iudex se alienæ pecuniæ aut muneris alicuius contactu fœdarit. Illud etiam censeo considerandum, inter alias virtutes iudicum haudquaquam Mosis socerum numerasse subtilem curam leges interpretandi. nimirum acuti, veteratores & callidi esse non debent, qui leges pro libidine flectât, & à vero sensu detorqueant: vt sine infamia & inuidia secundû eos lites dentur, qui minime iure nituntur & æquitate. Nihil enim magis veræ sapientiæ simplicitati repugnat, quam nimia subtilitas: quæ tum in cæteris disciplinis omnibus, tum legibus interpretandis, omnẽ rationem iuris & æquitatẽ euertit. leges ergo neq; ita multæ sint vt seipsas impediât, neq; ita difficiles, vt non ab omnibus mediocri ingenio præditis intelligantur. q̃ vero tam multæ leges existant, eaq; plerumq; intellectu difficillimæ, vtrumq; hominû improbitate factû est, tanta vt neq; legibus obedire velint: & vt ratione facere videantur, quæ verbis apertis sunt posita, varijs interpretationib. conantur eludere. Principis autem partes sunt, non fraudi indulgere, neq; calliditati hominû prauorum locum relinquere: sed legum multitudine præcisa ea relinquere, quæ facile teneri possint, & ab omnibus intelligi. Quod caput est, ij deligantur iudices, in quorum animis nihil insit, quod eos à consideratione veritatis abducatur. sine animo magno & excelso: religionem sanctissime colant: fides sit omnibus vitæ commodis antiquior: auaritiæ labem oderint, neque munera à quoquam accipiant, In quo virtutum numero præcipuum locum obtinet religio. imo reliquæ omnes virtutes vno religionis in sinu

fouentur. qui enim Deum timet, neque hominum
 potentium minis mouetur, neque fidem deserit:
 certus si homines fallere possit, diuinum oculum
 omnia considerantem fallere non posse. neque pe-
 cunia corrumpitur, rationem officij copijs omni-
 bus potiore ducens. nullum denique locum te-
 meritati, nullum amentiae relinquit. ac illud confi-
 derat quod Iosaphat Rex cum iudicia perturbata
 numine placando restituere vellet, delectis iudici-
 bus dixit: *Domini eos iudicium iudicaturos*. Nimi-
 rum vt intelligerent se Dei vicarios constitutos,
 prae oculis habere debere, quid aequitas postularet
 in omni deliberatione, & diuino numini maxime
 placeret. Iure igitur concludi potest Dei metu atq;
 religione iudiciorum integritatem contineri, ni-
 hilq; perniciosus esse, quam si iudicandi munus ho-
 minibus flagitiosis & perditis delegeretur: quod con-
 tingat saepe necesse est in tanta ambitione hominū,
 tot fautoribus improbitatis, nisi magnus delectus
 adhibeatur magnaue attentio. Porro prauis ho-
 minibus praefectis, ludibrio esse innocentiam, te-
 nuitatem praedae continget, multa scelera impuni-
 ta relinqui: quorum religio in rep. vniuersa haerens,
 numineque vehementer exacerbato magnis cala-
 mitatibus multitudinem implicabit. Diuinæ litte-
 rae testantur, plena est exemplorum memoria anti-
 quitatis, quoties paucorum scelera totius populi
 supplicio sunt vindicata. Iosue Iudaeorum populo
 post Moysis obitum praefecto, cum se Achan Iericho
 urbis excisae praeda & spolijs, quae Deo erant sacra-
 ta, contaminasset: tria millia militum fortissimorum
 ab exiguae ciuitatis incolis in fugam conuersa cae-
 saeque sunt. Quod Ionathas parum mellis in peri-
 culo

culo gustasset, quâuis voti inscius quod pater nuncuparat, nisi victis hostibus neminem quidquam gustaturum, irritatum numen nullum reddidit responsum quamuis de more sollicitatum, à sacerdotibus nimirum & vatibus. Dauidis Regis peccatû, quo contra diuinas leges populum vniuersum recenseri mandauit, graui peste vindicatum est: quæ septuaginta millia hominum nihilominus perierunt. quod grauissimum profecto videretur atque à diuina benignitate alienum peccata rectoris, aliorum qui nihil erât promeriti, calamitate lui: nisi præclare diuinis legibus esset statutum, nisi omnes quasi ad incendium excitatum ad scelus vindicandum concurrât, fore vt cuncti eius vindicta inuoluantur. Sic Deus cum legē daret, sæpe scelus vlcisci mandat: ne videlicet populus vniuersus se dissimulatione contaminaret, publiceque lueretur quod erat ab vno aut à paucis peccatum. *Auferes, inquit, malum de medio tui.* hoc est, violatam religionem expiabis, ne sceleris cōtagione astrictus tenearis, si flagitium publice non fuerit vindicatum. Eo præcepto institutus Dauid se de multa nocte vigilare solitum ait, *Vt de ciuitate domini tolleretur omnes, qui operabantur iniquitatem:* gnarus nimirum nullum sacrificium Deo gratius contingere prauorum hominum supplicio: quo resp. religione exoluitur, coercetur improbitas innocentia confirmatur. Hac de causa arbitror, cū vxor Leuitæ à Gabaonitis petulanter vexata perisset, vulgato scelere contra eos atque adeo Beniaminitas, qui eorum patrocinium susceperant, vniuersam gentem Iudæorum corripuisse arma; & aliquot quamuis cladibus afflictos, improborum exitio malum expiassè. In quo mihi secuti videntur, non

tan-um

tantum vt improbitatis odium sancirent, sed etiam
 yniuersam populum tantę fœditatis religione exo-
 lutum præstarent: non magis de diuina offensa, quã
 de sua suorumq; salute solliciti. Et vt à diuinis libris
 abeamus. magna Græci seueritate scelus persequen-
 bantur, præsertim publicum & immane: in qua e-
 nim ciuitate patratum erat, nisi graui supplicio ef-
 fect continuo expiatum, bellum illi à reliquis ciuita-
 tibus indicebatur, finitimis, longinquisque: existi-
 mantibus hæere religionem non in ea modo ciui-
 tate, sed in alijs omnibus, quæ tantum nefas vitæ
 non fuissent. Intelligebant nimirum, quod res e-
 rat, scelerum dissimulatione irritari superos, vindi-
 cta placari. Et erat longa obseruatione perspectum,
 ybi nefarium crimen vindicatum non fuisset, pe-
 stem subsequi & famem, bellum, & rerum omni-
 um vastitatem. Vt facile appareret, ea mala non
 tam humanis viribus tribuenda, aut fortunæ teme-
 ritati, quam numine irritato inferri. Multa exem-
 pla vetus historia suppeditat, sed vnum instar o-
 mnium erit. Scedasus in Leuctris homo tenuis vi-
 xit, commodus tamen & hospitalis. huic erant duæ
 filiæ virgines forma præstanti: in quas duo Sparta-
 ni adolescentes quamuis satis humaniter domi ac-
 cepti atque habiti, petulantes oculos iniecere. Vim
 ne statim inferrent, hospitii humanitate fuere pro-
 hibiti. A Bœotia tamen redeuntes, atque à virgini-
 bus, cum pater abesset, hospitaliter accepti illis vi-
 tium per vim obtulerunt. Ea videlicet hospitij mer-
 ces fuit. præterea iniuriam lamentantes intereme-
 re, discessereque corporibus in puteum abiectis.
 Scedasus domum reuersus filiarum absentiam mi-
 ratur, Dum hæret & dubitat à catella cum vestis la-
 ciniam

einiam apprehenderet, sæpeque in puteum cur-
 sitaret oblatrans, gementique similis, admonitus
 id non temere fieri, puteum contemplatus, filias
 peremptas esse considerat. Sciscitatus è vicinis,
 eos adolescentes eo diuertisse cognouit, neque
 postridie illius diei, illos aut virgines comparuisse.
 Deprehenso scelere, recta Lacedæmonem pergit,
 vt eorum nomina apud Ephoros deferat. Ex itinere
 tamen cum audiret in Argolica regione senem
 quendam Orcitam nomine, diras cladesque La-
 cedæmonijs imprecari:rogare pergit ex illo,quam-
 nam iniuriam ab ijs hominibus accepisset. Nar-
 rat ille quo pacto filius probus & honestus ab A-
 ristodemo, qui ius Lacedæmone dicebat, fuisset
 iugulatus non alia culpa quam stupro repudiato,
 quod ille inferre voluisset. Deinde de cæde atque
 contumelia apud Ephoros cum postulasset, nul-
 lam rationem tanti sceleris habitam fuisse: proin-
 de videret in simili causa ludibrio etiam ipse habe-
 retur. Timuit Scedafus ne ipse etiam frustra labo-
 raret.contendit tamen quo ire cœperat, Ephoros,
 deinde Reges, postremo singulos,qui in ea ciuitate
 multum poterant,adit. multis lacrymis de iniuria
 conqueritur.nemo tamen senis iustissimis lacrymis
 mouetur. Ille noua iniuria percitus quasi emota
 mente, per vrbis plateas manus in solem tendere,
 terram pedibus quaterere,& quando nulla æquitatis
 iura valerent, furias inuocare tantorum scelerum
 vltrices.postremo sibi manus attulit.Patrati sceleris
 breui ea ciuitas pœnas exoluit,Epaminōdæ virtute
 in pugna Leuctrica ita concisa,vt nunquam postea
 potuerit resurgere. Fama est Scedasum secundum
 quietem Pelopidæ, qui simul cum Epaminonda
 præerat,

præerat, visum dicere, fore vt Lacedæmones in eo loco in quo tantum scelus commissum fuerat, nec expiatum vindicta, vniuersi perirent. Quod an verum fuerit, non arbitror curiosius inquirendum: interest tamen publice, vt hæc & similia vera esse credantur. Neque solum præscis temporibus, sed recenti etiam memoria consideramus, grauissimas clades vniuersam multitudinem propter vnius aut paucorum scelera pertulisse. Circumspicite animis atque ante oculos ponite omnes prouincias, quæ fuerunt multis incommodis afflictæ, fetore, flammaque vastatæ: inuenietis haud dubium in ijs gentibus antequam fuissent euersæ, facinorosis hominibus peccandi licentiam publice fuisse concessam. Nuper in Africa insignis clades Lusitano nomini & genti inflata est, temeritate quidem Principis & audacia, qui eo susceptus fuisse videtur, vt exitio patriæ esset: argumentum tamen irritati numinis siue nimijs voluptatibus degenerante multitudine, siue quod magis arbitror, quoniam peccata in religionem commissa haud satis pro dignitate coercebantur. Et ne vicina gentis calamitate & malis diu latari possemus, paucis post annis numerosa classe amissa ad Angliæ littora, eam plagam accepimus, eam ignominiam, quam multi anni sanare non possint. grauium scelerum, quæ in nostra gente vigent, ea vindicta fuit. & nisi animus fallit, cuiusdam Principis viri male tectæ libidines diuinum numen irritarunt: qui personæ sacratæ quam sustinebat oblitus, prouectæ atque adeo extremæ ætatis immemor, se intemperanter in lasciuiam effudisse per idem tempus fama vulgabat: quo vniuersa gens per vrbes & oppida in eo discrimine votis

nuncu-

nuncupatis supplicijsque institutis superos placare contēdebat haudquaquam exaudituros: quoniam vnus amentia exacerbari totius gentis clade facinus expiare decretum habebant. Sit ergo persuasum omnibus sancienda æquitate, vindicandis sceleribus publicam salutem stare: legibus conculcatis, iure violato, magistratibus contemptis, aut vero cessantibus imperium labi, fortunas euertere, vniuersos malis omnibus implicari. Verum de iustitia plura alio ex principio dicenda sunt.

CAPVT XII.

De iustitia.

INchoatam in secessu æstiuorum tempore de institutione Principis disputationē, absoluerē adornanti longo interuallo, ea molestia recurrebat animo, ijq; dies, cum vis importuna morbi omnes, qui in ea solitudine morabamur lecto afflaxit. Hiernis ex imbribus inflati amnes ripisque superfusi, vitiiati fontes, agros maiori humiditate, retro halitu corpora infecerant. infectas tabe carnes plerique suspicabantur, bufonum per agros incredibili copia pecoribus auide victitantibus. Vniuersa prouincia ea contagione laboratum est, in agris & pagis maxime: siue quod aura liberior sit, siue quod certe minor remediorum copia. Grassabatur malum pestis in modum. multis locis deserti neglectique agroti moriebantur: aut assidentes curantesque eadem contagione infectos secum trahebant. Quo metu tenuiores præsertim ne efferebantur quidem. Iacebant per domos

mos parentes cum filijs nullo curante. iacebant extrema corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium. Pauciora tamen funera erant, quam pro ægrorum numero. vis morbi remissior ac ferme febris tertiana. Alioqui tetra contagione corpora contaminata esse, angustia maiores quam pro modo febrium indicabant: nulla ut quies esset, nulla respiratio. Depulso etiam morbo longo tempore vix ad pristinas vires redibatur. sæpe horror febrisque recurrebat, salutare succos vis mali vincebat, præsertim soluendo aluo, ac potius remedio irritabatur. Iacebant in aereis nullo curante acerui frugum demessarum, auium pecorumque præda. pleraque pluuiarum copia subsecuta corruptit. Erit ergo autumnus anni millesimi quingentesimi nonagesimi in paucis memorabilis. Sic nostri conatus in extremo propemodum cursu fracti sunt. Comites & famuli primi prostrati, inter eos amanuensis magnæ spei iuuenis, modestia singulari. Me leuior morbus tenuit Toleti, è secessu reuersum. febris tamen depulsa vix longo tempore pristinus corpori vigor, in mentem nondum alacritas redijt. Accedentes anni vires minuunt certo scio: morbi longiores grauiioresque ut sint, facit deflexa ætas. Sed idem alijs contigisse prædicabant, ex fide, aut ægre emergentibus leuamē cupientes aliquod afferre. Quod maiorem molestiam attulit, & vires ingenij penitus fregit, ipse Calderonius omnium postremus febris tentatus neque acuta neque graui, ea haud ægre depulsa, cum vegetus sibi & firmus videretur, vinique potum aqua mutasset, post paucos menses repetita valetudine die septimo extinctus est.

est. Dolor maximus, graue vulnus mihi priuatim, sed & reipublicæ vniuersæ, eo viro immatura morte sublato, qualem paucos nostra ætas tulit, eruditionis ingenijque laude, pudicitia, modestia, suauitate excellentem, animi candore & integritate, & religione cum veteribus comparandum. Multum tibi sæua mors in rebus humanis sumis. fortuna certe vis altior quos ludos facis? Verum querelis & gemitibus sit modus: nosque potius felix anima & tuarum virtutum contemplationem voca. is fructus amicitiae, is verus honos, ea pietas esto, tui memoriam animo retinere, famamque & figuram animi magis quam corporis pro vrili parte propagare. In medio quamuis spatium integræ ætatis erepto, virtutum gloria æuo manebit. Quod mortale erat occidit: quod in Calderonio mirati sumus, merces bonorum operum in cælo salua est, CERTA VIRTVTI MERCE S, fama tantæ probitatis vt in animis atque æternitate temporum maneat, publice interest. Eo nos studio eius sepulchro curauimus insitæ pietatis mutuæque beneuolentiæ à primis annis susceptæ monimentum ære, vt speramus & cupimus, perennis & marmore hanc inscriptionem incidi.

V IO. CAL

IO. CALDERON. DOCTOR THEO-
LOGVS. SORIE NATVS. COMPLV-
TI PER OMNES GRADVS AD SV-
PREMOS SCHOLÆ HONORES E-
VECTVS. ERVDITIONIS TAN-
DEM ERGO CANONICVS TOLE-
TANVS. VERE PIVS ET MODE-
STVS. MVNIFICVS IN PAVPE-
RES. PRISCÆ SIMPLICITATIS ET
GRAVITATIS EXEMPLVM

INCOMMODA DIV VA-
LETVDINE VIXIT ANNOS
LIII. OBIIT IIII. NON. A-
PRIL. M. D. LXXXI.

C. V. M.

Verum ex longo interuallo ad institutam disputa-
tionem recurramus. Remp. constare non posse iu-
dicijs perturbatis dictum postremo est, scelerum li-
centiam multitudinis sæpe malo lui, cælo vindice
susceptæ prauitatis atq; neglectæ vindictæ. Addas
licet ipsis e contrario Principibus noxiam fuisse im-
portunam leueritatem, sententiam in iudicio præ-
cipitasse. Qui enim formam iudiciorum inuertit,
sæpe in errorem labatur necesse est, non secus atq;
viã tritã relictã, qui semitas arduas aut viarum cõ-
pendia consecratur. & vt maxime iustum decer-
nat, iniuriam tamen ea licentia facit. Cuius rei mul-
ta & præclara exempla nostra historia suppeditat.

Illud

Illud maiori fama celebre est, quod salutis anno millesimo trecentesimo duodecimo in Castella accidit, in primis memorabile. Cæsi ad Palentiam Benauidij viri primarij, cum noctu regia egrederetur, multi suspicionibus exagitati. Caruaiallij fratres Petrus & Ioannes oppressi. Tuccis, quo Rex abierat bello Maurico intentus, de vicina rupe præcipites dati sunt, neque facti crimen, neque conuicti. illud vnum Dei & hominum fidem testati innocentes se mori: atque adeo Regi diem ex eo die trigesimum dicere: quo die ad diuina tribunalia disceptaret. Accidit ipso die, septimo Idus Septembris, vt leuiter tentata valetudine se somno à prandio daret, extinctusque inuentus esset. Sic opinio vehementer confirmata eos viros innoxios perijsse. ipsi Regi ex hoc casu Ferdinandi in ius vocati cognomen est factum. Erat is Princeps intractabilis in ira, cum recens iniuria prouocabat: quæ magna labes est, sæpeque de statu mentis immutat. Hæc de iudicijs. De iustitia in vniuersum confirmandum est, ea sublata neque imperia, neque vrbes, ac omnino nullam inter homines societatem diutare: quam disputationem ab hoc principio placuit exordiri. Vetus multorum opinio est à primis ducta temporibus, rem publ. sine iniuria, sine prauitate neque coalescere, neque posse constare: sermo vulgaris Iustitiam vitijs hominum offensam relictæ terra in cœlum concessisse: eius discessu rixis, latrocinijs, cædibus, fœdata euerisque omnia: Nimirum imperia florentissima, quid nisi magna latrocinia sunt per vim, atque iniuriam constituta, multorum oppressa libertate, bonis ereptis? Quod si æquitatem sancire velimus, omnibus qui florent

imperio, ad casas redeundum erit, in miseria & egestate viuendum. Initij reliqua fuere consentanea. Constituto imperio leges sunt promulgatae, quibus in pace tuerentur, quæ armis & latrocinio occupauerant. quod nihil est aliud, quam simulatione iustitiæ, iniquitatis susceptæ & iniuriæ patrocinium. Præterea est natura datum cæteris animantibus, vt sua commoda persequantur etiam cum aliena iniuria. in quouis genere imbecilliora in prædam fortiorum cedunt. hominem eo affectu eaq; natura spoliare quis audeat, nisi qui velit omnia fundamenta propriæ cuiusque salutis conuellere? Quid autem stultius, quam vt alienis commodis seruias, & modestiæ, saluti aduersari tuæ? quod iustitia non parum sæpe præscribit. His atque alijs argumentis iustitiæ laudem labefactare quis conendat. quæ hoc loco refellenda à nobis sunt, atque multis confirmandum, nullam remp. diu stare & quiescere iustitiæ cultu neglecto. Quid enim aliud iustitia est, quam compages membrorum & nexus quidam, quo summi cum infimis, atque cum his medijs æquabili iure constricti tenentur? Quod in structura lignorum & lapidum compages & ordo valet, quod in exercitu disciplina militaris: id ipsum in omni republica æquitas est, sancita legibus, munita iudicijs, præmio vallata atque supplicio. Alioqui aufer de medio iustitiam, quis probitati locus erit, quis honestati? aut quid esset miserius homine imbecillo, quid valido immanius? quis ordo, quæ reuerentia inter homines esset, quæ pietas? omnia sceleribus, libidinibus, latrocinijs polluta erunt. Inter vitia, quis innocentiae, quis modestiæ locus sit? Sublatis virtutibus qui inter homines societas consistat,

sistat, qua bene beateque viuitur? Solui & perturbari omnes reipub. partes erit necesse, ima summis confundi, interire vniuersa atque concidere. Collidunt atque soluantur, quorum est natura contraria, nisi maiori aliqua constringantur potestate: non secus ac corporis partes diffluunt recedente anima, qua in pace tenebantur. Ex acuto & graui sono aptis interuallis modisque distincto concentus conflatur, gratus auribus, ex dissimilium vocum temperatione quadam exurgens. Ex summis, medijs, infimis ratione ordineque distinctis, existit in ciuitate concordia diuinum bonum, bonorum omnium & felicitatis fons. Quid autem aliud iustitia est, quam ratio singularum partium atque ordo inter ipsas & cum suo capite maiori aliqua potestate? Conuellat naturæ fundamenta atque perturbet, qui iustitiæ cultum eximit à rebus humanis. Hominem superius diximus sociabilem natura esse, constare societas qui possit singulis agentibus quod videtur, quod cupiunt, non autem quod præscribit ratio? Quid sine ductore exercitus esset, aut Ducis quid industria prodesset, nisi obsequerentur milites, attributum locum & partes tum singuli tum vniuersi tuerentur? sic ciuitate regnoque sublato ordine, expunctis legibus nihil perturbatius erit, nihil imbecillius. Sit ergo fixum, imperia sine iustitiæ præsidio non subsistere. neque vulgi voces moueant ex eo, quod fieri vident, susceptæ, non ex eo quod æquum esset. Fatemur sæpe in rep. vim & libidinem versari: fatemur multos esse iniustitiæ fœditate deformes: sed ijs si similes omnes sint, nulli æquitatis patroni, nullo iniuriarum vindice singuli agant non quod fas est, sed quod collibitum,

bitum, breui ea resp. dilabatur & concidet. Multa imperia scimus per vim constituta, aucta scelere, amplificata rapinis: sed & alia ex consensu multitudinis orta defendendo bello, vindicandis iniurijs fines protulisse. ipsa iniusta imperia nisi latis legibus ciues frænent & in officio contineant, breui in præceps ibunt. Nam & prædones nisi latrocinio & rapinis quæsitæ ex æquitate diuiserint, prauam societatem legibus sanxerint, consistere non poterunt. Hæc in commune de iustitia dicta sunt: nunc singulæ eius partes considerandæ: atque illud confirmandum nisi eo præsidio muniatur, omnem potentiam fluxam esse. Omnino iustitia trifariam à magnis Philosophis diuisa est: in legalem, & quæ commercio seruit, quæque in distributionibus versatur. unde illis vulgo afficta nomina sunt. Legum obsequio legalis iustitia consumitur. quibus cum omnia virtutum genera sanciantur, legalis iustitiæ ambitu virtutes omnes continetur: legalis iniustitiæ, vitiorum vniuersitas. Finge nunc animo in vrbe aut oppido ciues probris omnibus fœdatos, ignauos, crudeles, impios, alienis fortunis, vitæ, toro insidiantes, nullo rectore, nulla lege, timore supplicij, nullo: an eos credas stare diu posse? Corruant necesse est nullo impellente pereantque. Homine soluto legibus, atque iudiciorum metu, quid truculentius fingi potest. quid immanius? quas non strages daret? cuius innocentia tuta esset ab iniuria? quod enim se continent quidam & prauos impetus frangunt, religio iniecta animis facit, aut metus supplicij. aufer vtraque de humana vita, omnia libidinibus, latrocinij, cædibus, iniuria confundes. Quæ versatur in commercijs iustitia, si de rebus humanis auferatur,

fides

fides inter homines peribit, legesque & iura commercij. Si qui accepit, parem exolvere gratiam, pactum pretium reddere recusat, quis illi fidentum iudicet? Sublato commercio societas inter homines peribit, & ad solitudinem cuncti mortales redigentur: ut ne filius quidem patri fidat, aut filio pater. Quæ societas ea maxime de causa constituta est, ut quoniam vni non suppetunt, quæ ad victum cultumque vitæ necessaria sunt, alterna ope cunctorum suppleatur inopia: uti in corpore animantis videmus membra inter se suas functiones participare quodam genere commercij: quo sublato, quid vita humana calamitosius esset, quid fœlius? Honorum publicorum & præmij æquam distributionem esse debere, quæ postrema iustitiæ pars est, satis indicat ab humano corde ducta similitudo. unde si spiritus, sanguis & vita non diffunderetur proportionē quadam, ut cuiusque membri meritum est, aut indigentia, sed in pauca facultas vniuersa conferatur, vita consistere non poterit, quæ ex omnibus partibus conflatur in vnum reuocatis concentum, nisi discrimina ordinum dignitatumque constent, si confusa & permista sint omnia, nihil erit æqualitate ipsa inæqualius. Iustitia enim æquitatem constituit, sed ratione quadam impari. Ac vero qui ferant æquo animo ciues, ut qui minores opes prudentiæ dexteritatis, virtutis attulit ad remp. is honores omnes & præsidia reip. vnus obtineat? Vides sine iustitia consistere rempubl. haudquaquam posse neque imperia vigere? quod antiqui considerantes Iustitiæ templa quasi numini constituerunt, uti August. affirmat: intelligentes nimirū, uti Dei numine sola terrarum

gubernantur, ita sine præsidio iustitiæ vrbes & regna non posse consistere. In diuinis etiã libris iustitiæ imprimis & sæpe cura commendatur ijs, penes quos est rerum potestas. Nulla ergo maior cura sit Principi quam innocentia tuendæ, vindicandæq; prauitatis, quod studium nostris Regibus fuit semper commendatum maxime. is cultus, illos in eam amplitudinem, qualem hodie cernimus, perduxit. Cuius rei multa exempla extant, vindices eos scelerum ab omni memoria fuisse, Sed vnum instar omnium sit. Miles quidam loco nobili ex eo numero, quos Hispani Infansones vocant, in Calæcis regionum longinquitate an temporum perturbatione confusus, rusticum quendam bonis omnibus euerterat. Monitus à Rege Alfonso eo qui dictus est Imperator, atque prouinciæ Prætor, vt damna reponeret, ei qui pertulisset, obtemperare contempsit. Dissimulauit in præsentem iram Rex: & cæteris rebus prætermisissis priuati habitu, quo res tectior esset, Toletum in extremam Calæciam delatus, repente militis ædes obsedit, dispositis circum militibus ne posset euadere. fugientemque supplicij metu comprehendi, atque præ ipsis ædibus laqueo suspendi mandauit. Magnum Principem atque præstantem, qui vno facto imperij auctoritatem sanxit atque innocentiam, insolentis hominis vacordiam ultus est, suo nomini immortalem laudem peperit. His atque similibus seueritatis exemplis factum est, nulla vt in gente maior iustitiæ cultus sit. summos cum infimis, atque cum his medios quodam societatis iure deuinctos tenent, legibus & auctoritate & populi fauore armati magistratus. Sed nimirum stultum esse ais, nocere tibi

vt proſis alijs, eſtque inſitum animantibus tuendæ vitæ ſtudiũ etiam cum aliena pernecie. Quid enim iuſtus faciet, ſi naufragio factò aliquis imbecillior viribus, tabulã occuparit? An peribit ipſe ne iuſtitiã violet, an aliũ tabula deturbabit, vt ſaluti cõſulat? Quid ſi acie ſuorum fuſa, naçtus aliquem fuerit ex infima plebe, adde vulneribus ſaucium, e quo inſidentem: eine parceret vt ipſe occidatur, an eiſciet ex equo vt ſe periculo eripiat, & ad meliora tempora reipub. ſeruet? ſtultus ſit niſi id faciat, iuſtus ſi deſtiterit. quem locum exequi licet quamlibet copioſe. Sed nimirum qui ita diſputant viam veritatis ignorant. atque cum cæteris animantibus propoſitum ſit modo, vt vitam tueantur ſuam: nõ conſiderant homini præterea humanæ ſocietatis, ſine qua viuere nõ poteſt, iura eſſe tuenda: quibus conſeruandis ſalutis diſcrimen incurrat neceſſe eſt. cum ſit præſtantius bonum publicum bono cuiuſquam priuato. Præterea qui ita diſputant, ij morte hominem deleri putant, neque à rogo ſuper-eſſe aliquid, ex ea; perſuaſione is cum multis alijs error naſcitur. Si enim poſt mortem nihil ſumus, huic vitæ vel maxime conſulendum fortassis eſſet: ſi autem ſuper-eſt vita melior, ſapientis erit præſentia contemnere, quorum iactura immortalitate penſatur. Ergo vtraque de cauſa vir bonus & ſapiens nullas ſuſcipiet fraudes, nulli nocebit, vt maxime latere debeat: neque vitæ cupiditate turpitudinem admittet. Quod non ſolum noſtris legibus ſanctum eſt, ſed etiam gentium moribus & prædicatione celebre. Themisto-cles Athenis in concione habere ſe fugato Xerxe dixit, conſilium ad ampli-

ficandum vrbis imperium salutare: sed id tamen vulgari non oportere. Itaque dari arbitrum postulauit, cum quo rem totam communicaret. datus est Aristides excellenti probitatis & virtutis opinione. is postquam cognouit classē Lacedæmonum (& erat cum illis amicitia) quoniam ad Gytheum subducta erat velle incendere, processit in publicum affirmavitque pro concione, Themistoclis consilium vtile quidem esse, minime tamen iustum videri. Euestigio multitudo quod æquum non esset, neque expedire quidem proclamauit; iussitque desistere. Tantus enim virtutis & honestatis splendor est, vt se etiam imperitorum oculis menti que ingerat, ne vnquam à iustitia vtilitatem secernendam iudicent, commodum ab honestate. Quid nos facere conueniat, quibus spes est immortalitatis proposita, quorum mentibus cœleste lumen affulsit? Si rapiatur quis, vexetur, exterminetur, egeat, auferantur manus, effodiantur oculi: viuet tamen virtus atque vigeat, neque suum præmium perdet, primum in præsentis sui decore contenta, in futuro deinde mercedem maiorem Deo iudice accipiet, apud quem certa probitati merces est.

CAPVT XIII.

De fide.

Coniuncta cum iustitia fides est: neque esse iustus potest, qui fidem datam violare non dubitat. Ergo Princeps & ipse fidem colet, qua maxime subditorum fides astringitur. nunquam ex commo-
modo faller, ne provocatus quidem aliena callidi-
tate.

tate. fit in dictis constantia, veritas, fides: in quibus maius præsidium ponere debet quam in astutia. Et ministros omnes tum imperij tum aulæ, vt idem faciant, pro virili parte curare debet. Tempori seruire, verbis simulare, aliud pectore tegere; fronte ostentare aliud, in turpissimis rebus ponere debet. Neque temere Romani fidem in Capitolio iunctâ Ioui sacrauerunt: sed vt indicarent Ioui caram esse fidem, viudicare perfidiam, neque posse imperium sine fide stare regie. Verum de Principis fide paulo plura superius dicta sunt: de magistratibus quales creari opus sit plura. Nunc quod est reliquum, quod agimus, hac disputatione persequamur. Quibus hominibus habenda sit fides, quibus arcana credenda, aut omnino pars aliqua reipubl. Dicam enim & repetam sæpe, haudquaquam esse satis Principem omnes habere virtutes, fidem, constantiam, pudicitiam, continentiam. Sed esse circumspiciendum diligenter, vt in ea custodia reipubl. omnes ministros imperij, socijs, ciuibus, & subditis præstet, domesticos maxime & libertos. Non est hæc oratio mea huiusmodi, vt Principem velim durum in suos esse, aut nimis suspiciosum: neq; nego multos apud Principem viros bonos esse posse. Sed nisi diligenter circumspiciat quantum cuiq; credendum, quibus nihil credendum sit, offendat sæpe necesse erit. Multis simulationum inuolucris natura tegitur, falluntq; vitia, quæ virtutes imitantur. Multi amare videntur ex animo Principem, de republica esse solliciti, cum potius sui commodi causa simulent, fortunâ Principis non officiū consectantes. obstat adulatio, blanditiæ pessimum veri affectus venenum, sua cuiq; vtilitas. Mihi qui-

dem

dem permagnum videtur inuenire aliquem Principis potius amatorem, quam temporis. præsertim cum iidem priuatos homines nullos ament fere nisi vitij similes, Principem amare fingant. Sed si cuius fides longo tempore perspecta est, è magnis rebus explorata, nihil est quod illi credi nō possit. Quod quibus indicijs faciendum sit explicamus. Ac primum Persarum instituto placet linguam cuiusq; dispicere, si arcana credita cum fide seruat, non metus, non spes, non vinum exprimit vocem. Neque enim magnam rem sustinere potest, cui tacere graue sit, cuius magnam facultatem voluit esse natura. Homini loquaci dicenda tacenda promēti, nihil me quidem arbitro, committendum erit. Multo minus ei qui se violatum à Principe putat, iniuriam pertulisse, vindictæ cupiditas acres stimulos habet. Iuliano Comiti irrogata iniuria quantas Hispaniæ clades attulit? Deinde, si quis fidem violauit quamuis prouocatus malo, ei quantum sit credendum Princeps dispiciat. mutationi assuetus animus nunquam quiescit. In quo genere quod Henricus Castellæ Rex cognomento Nothus filio consilium reliquit, imprimis memorabile est. Aderat morienti Ioannes Manricus Seguntinus Episcopus. eo interprete inter alia hoc filio mandatum mittit. In prouincia tria hominum genera versari, qui sibi, qui Petro Regi hosti suo, qui neutris adhæsisent, Primis data beneficia conseruaret, honores, præmia. Sed ita fidei eorum credendum, vt perfidiam leuitatemque vereretur. alteris satis tuto res communes posse commendari constanti hominibus ingenio, offensam officio compensaturis. fidem diligentia atque industria approbaturis. Postremos

strenuos in officio contineret iurisdictione, legum
 cura: regni ne ullam partem attingerent, quippe
 priuata commoda publicæ saluti potiora semper
 habituri. Hoc Henrici consilium eo prudentius ac
 mirabilius, quod à communi sensu atque consue-
 tudine abhorreere videatur. Quod si Petri deserto-
 res in causa iudicio orbis & posteritatis laude pro-
 bata, haud satis fore fidos iudicauit, ei cuius erant
 partes secuti propter ingenij mobilitatem & incō-
 stantiam: quid de manifestis proditoribus senti-
 ret, qui nulla iusta de causa sed sua commoda secu-
 ti aut dolore vindicando, produnt quibus obstri-
 ctierant? & receptum ab omnibus est: proditorē
 exosum esse, eum etiam cuius proditio, quia est vti-
 lis, probatur. Quod multis exemplis explicari po-
 test. sed Alfonso Castellæ Rege eo nomine octa-
 uo, cum ætate minor arces à proceribus occupatas
 partem vi, partem voluntate ad ditionem reuoca-
 ret, in his Zuritam obsideret locis præruptis posi-
 tam, cuius radices Tagus amnis alluit: accidit vt
 Dominicus quidam arce egressus, qua de causa in-
 certum, sed in Regis tamen castris versaretur. is si
 operæ pretium sit, arcem se redacturum in Regis
 potestatem pollicetur. Re composita fugit in arcē
 rixæ cum vno quopiam simulata. Lupus Arenius
 arcis præfectus fugitiuum quamuis famulum ad o-
 mnia iura familiaria, vt ante facere consueuerat,
 cum admisisset: ab eo venturi securus obtruncatur.
 Arx continuo cæso Præfecto deditionem Regi fe-
 cit. Neque in milites, neque in tecta est sæuitum.
 Dominico tantum oculi effossi. Clarum id in pro-
 ditores seueritatis exemplum fuit: ramentis vitæ ne-
 cessaria subsidia, ne fides data violari videretur,

compe-

competenter tributa. Quæ tamen non multo post de geminato scelere glorianti, Regis iussu cum vita erepta sunt. Iustissima pditionis ea & susceptæ perniciæ vindicta. Nulla ergo desertoribus proditoribusue fides à Principe habeatur, si remp. saluâ cupit. Ne avaris quidē & pecuniæ avidis, qui omnes vias redigendæ pecuniæ norunt, & eius causa in omni vita ingentes fraudes suscipiunt. Quotus enim quisque est tanta integritate, ad quem aurum non perrumpat, quem non prosternant munera? quid ij facient qui natura aut moribus sunt in avaritiam proclives? Neq; avaritiam cauendam censeo, sed etiam omnia alia vitia. cuicumque enim probro obnoxius est, ea parte impugnari animus ac vinci potest. Vt credam nihil maioris rei tuto credi, nisi qui omni pbitatis laude conspicuus sit, habeatq; deliberatum ac fixum, nullam turpitudinem, nullū dedecus in omni vita suscipere, nulla libidine polui, nulla ambitione mala transuersum agi: nō esse in victu cultuq; profusum: vnde resarcienda patrimonij iactura ad rapinas deuoluatur. quæ magna labes vitæ & morum est, certa perniciēs. Alioqui Hispanos homines fidei constantia, præsertim erga suos Principes & rempublicā insignes esse, multa indicio sunt, neq; vlla magis re tantas mari terraq; res perficimus, ipsisq; orbis terrarum finibus imperium terminauimus, quam coniunctione animorum, morum integritate admirabili, atq; constantia. Sed & ex superiorum temporum memoria illustria huius rei documenta exempla q; extant: ex quibus pauca si attigero finem huic disputationi imponam. Vno tempore vixere, in Castella quidē Ansurus Viracæ Reginae nutricius, in Lusitania

autem

autem Egas Alfonsi & ipse Lusitani Regis eo nomine primi institutor, par hominum virtute præstans, neq; minus opibus. Vterque arces suæ fidei creditas, Ansurus ab Alfonso Aragonio Rege, cui nupsit Vrraca, Egas ab Alfonso Hispaniæ Imperatore, mutatione temporum & quasi diminutione capitis, sacramento soluti veris dominis reddidere, ille Alfonso Imperatori, Egas Alfonso primo Regi Lusitano, quo officio functi cum satisfecissent cæteris, sibi non satisfecerunt: neq; quieuerunt priusquam ultro ad veteres Principes venirent supplices laqueo gulam implicati, ut quando aliud non poterant, fidei datæ capitibus satisfacerent. Viros egregios, admirabilem fidem, vel ipsis quibus iniuriam fecisse videbatur. Duo alij homines pari nobilitate posteriori tempore extiterunt, Alfonsus, S. Luciferi regulus, qui ne Tariffam hostibus proderet, filiū iugulari in conspectu tulit, forte ab hostibus captū, gladio etiā de muro deiecto, si crudelis animis sententia staret: mox ad prandiū abiit. Editio autē repente ululatu ad tetrum spectaculum occisi pueri, cū se repente è mensa proripuisset, clamoris causa cognita, ledatoq; vultu, *Credebam*, inquit, *hostes in munitiones penetrasse*: eoque dicto ad prandium redijt. Gasias Gomecius salutis anno millesimo ducentesimo sexagesimo secundo, adversus Mauros amissæ nuper Hispalis dolore in fines irruptione facta arcemq; Cæsarianum, cui is erat Præfectus, obfidentes amissis socijs omnibus ad vñ, pugnandi finem non ante fecit quam hostes viri virtutem fidemq; admirati laqueo iniecto, de muro ubi appugnabat, præcipitem datū cepit: capto humanitatem omnē exhibere, vulneribus etiam magna diligentia

gentia curatis. O magnam probitatis vim atque constantiæ, quæ ab immanibus etiam pectoribus exprimit humanitatem & laudem. Verum ante omnes Lusitani hominis fides mihi prædicanda videtur. Flectius is erat Sanctij Regis Capelli nomine Conimbricam obtinens. ea vrbs Sanctio fugato ab Alfonso eius fratre, qui ad procurationem regni Rom. Pont. consensu, & procerum voluntate euocatus erat, diuturna obsidione premebatur: & nunciata tamen is Sanctij morte non prius destitit, quam venia discedendi impetrata, aperto Toleti tumulto, vbi erat extinctus, clauis vrbs in manus daret, his vsus verbis: *Quamdiu Rex viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpeffus: corijs famem toleraui, sitim lotio: ciuium animos de deditioe agitantium ad malorum patientiam erexi. Quidquid à fideli & constanti homine atque in tua verba iurato expectari debuit, præstiti. Mortuo, tua tibi vrbs clauibus traditis, quod supremum officium est, sacramento me solutum ciuibz & decessisse te renuntiabo: Alfonso fratri tuo ne amplius resistent, te concedente ero auctor. Viri fidem atq; constantiam omnibus seculis prædicandam, propriam Lusitani generis & sanguinis laudem.*

CAPVT XIV.

De pauperibus.

Perfectæ iustitiæ atque pietatis opus est, imbecillium atque egenorum inopiam subleuare, orphanos alere, succurrere ijs qui egent auxilio. Præcipuum id inter Principis munera. Hic diuitiarum maximus & verissimus fructus est, non vti opibus ad propriam vnus voluptatem, sed ad multorum

torum salutem: non ad præsentem suum fructum, sed ad iustitiam quæ sola non interit. Hoc est verum humanitatis officium, copiarum promptuaria benigne omnibus patefacere, quas Deus omnibus voluit esse communes. quippe terram cunctis proposuit, ut fruges, cibos, promiscue animantium in usum funderet. rabida & furens avaritia diuina beneficia interceptit, sibi quæ vendicauit: propria quæ fecit alimenta opes quæ cunctorum. Non ergo mirum si tantopere in diuinis libris, pauperum cura commendatur: si præcipimus ut saltem partem aliquam rei familiaris, quæ in superuacua impenditur, ad meliora conuertas: si vnde equos emis, hinc captos redimas, vnde canes pascis, hinc pauperes alas, quæ inani cultu consumis, ea ad subleuandos egenos conuertas. Nunquam tam maligne terra fruges & necessaria suppeditat, ut non omnibus sufficiant, si cumuli frumenti & pecuniarum à potentioribus constructi, in commune ad alendos quæ inopes conferantur. Id enim Deus vult, id eius lege sancitum est: ut quando corrupta hominum natura, rerum diuisio necessario itinecta est, ne omnia pauci occupent, sed partem aliquam ad communes usus conuertant. O quantum pauperum alii potuit, quantis miserijs succurri, eo quod in republ. male atque in usus inanes consumitur, vestem pretiosam qua alitur superbia, cupedias quibus irritatur palatum, & noxiorum morborum causæ existunt: quod in venaticis canibus & eorum alimenta insumitur, quod parasitis & assentatoribus datur. Ergo ut ad rem redeamus, quod Deo placet, id sit principi propositum, ne in republ. quosdam diuitijs & potentia crescere immensum sinat, ex-

tenuari, quod ex eo necesse est, supra modum alios. Nam & diuites potentia corrumpuntur, cum sint pauci qui prosperam fortunam ferre possint, res secundas sustinere: & quot sunt inopes in rep. tot hostes habeat necesse est, præsertim sublata emergendi spe. Ac ut quidam verissime ait: *Homini potentiam querenti egentissimus quisq; opportunissimus: cui neque sua cara quippe que nulla sunt, & omnia cum pretio honesta videntur.* Placetque quod Plato ait, ut in artibus contingit, ut diuitijs & inopia deferantur, cum neq; diues artem amplius exercere velit, partis copijs & otio contentus, neque inops possit, parandi instrumenta sublata propter indigentiam facultate. Ita in republica putat contingere, perperam geri cum copijs quidam redundant, alij extenuantur: ut præstet modum esse, & quandam in hoc genere mediocritatem. Multos extenuari in prouincia, bonis eueri graue sit, neque sine motu contingat. lupos scimus fame cogente irruisse in oppida, perdere aut perire necessitate obstinatos. quod alijs contingat animantibus, hominibus multo magis. Princeps ergo vecligalia populis moderata imperabit, commercio seruiet & agriculturæ, artes ut in pretio sint diligenter curabit, potentioribus magistratus aut procurationes publicas ipsorum sumptu demandabit: ut specie honoris obiecta partem diuitiarum cogantur consumere. singulis eos annis in bellum producet, cogetque certum militum numerum armare, quasi hostis lacessat de finibus, aut bello ultio inferendo. Eo deniq; curas & cogitationes referat, ne vlli potentia nimium crescant: quod reip. noxium sit, illis exitiale. inuidiosa enim potentia est, multosq;

mitus euerfos inuidia populari, vti in Roderico Daualo & Aluaro Luna consideramus, immensas opes, ingentes principatus vtrique malo fuisse; nullaq; maiori noxa confictis tantum de maiestate criminibus concidisse. Atq; ea prima ratio sit inopiæ succurrendi, subleuandi plebem. si copiosi effundere cogantur quæ sine modo aceruarunt, ad plures eæ copiæ pertinebunt: neq; deerit annona vlli, quæ omnibus nascitur. Atq; vtinam, ô vtinam tanta esset beneficentia ciuium, tanta liberalitas vt quod nascentis ecclesiæ temporibus memoratur, & inter Iudæos diuino præcepto susceptum erat, nulli existerent in populo Christiano mendici, qui porrecta ad stipem manu vitam miseram sustentarent. multo illustrior nostræ professionis & gentis facies esset. Sed quando nostri id mores nō recipiunt in tanta præsertim gentium colluione, quanta Christiana sacra populariter suscepit: quod proximū est, detur opera diligenter, vt ij de publico viuunt. Quod trifariam fortassis accedat. Primum si antiquum institutū reuocetur in mores (quod nescio cur fuerit antiquatum, nisi quod præclare sancta passim collabuntur, in peius nostri mores quotidie ruunt) vt sacris templorū redditibus alantur egeni. quod si primis temporib. fieri poterat in tanta tenuitate, cur modo non fiat, cum iam non magis mole sua & vetustate quam copijs templa laborant fatiscuntque? Reccaredus Rex cui inter Gothos Principes gentis nostræ, Arii vāsania reiecta ad catholicam religionem traductæ laus immortalis debetur, Gregorio Pontifici Maximo auripondus & recentas vestes misit in vsus pauperum ecclesiæ Romanæ. nimirum quoniam egenos, templorum

reditus & vectigalia sacra sustentabant. Ego sane nunquam ea mente sum, ut putem conuenire rebus communibus, sacratio ordini opes à maioribus traditas detrahi. illud tamen contendo, saluberrimum fore, si ipsis sacerdotibus administris curetur, ut ad meliores usus magis antiquis consentaneos conferantur. & quis dubitat multo maiori fructu reipublicæ atque sacratio ordinis quam nunc fiat, in pauperum usum collocari & quasi postliminio veris dominis restitui? Et vero quantus numerus pauperum ijs redditibus ali poterat, populares eo grauissimo onere leuari, quod iam vix ferunt, plerisque; è sacratio ordine luxu disfluentibus: unde greges innumeri egenorum viuerent? Itaque nullis alijs hospitij ad alendos, curandos, excipiendos inopes & peregrinos esset opus, si eæ opes conuerterentur ad vius salutare. Quod si quibus locis tenues sunt templorum redditus, id fieri non possit: cur non tentaret id Princeps in præcipuis urbibus Hispaniæ, ubi ingentes copię sacerdotum sunt: & superuacaneis impensis detractis, ea salubriter in pauperes consumi curaret? Verum desperatæ curationis vulnera, reipublicæ vetera carcinomata stylo amplius contrectare, non vacat periculo & inuidia: locum indicare intento in fontes digito satis habeam. Admonere etiam non semel à Patribus recentiori memoria fuisse ad minuendam medicorum multitudinem excogitatum atque præceptum, ut vnaquæque ciuitas & oppidum suos inopes alat, ne tanta erronum turba sine fructu tota prouincia vagetur, sine ope sine lare familiari. Ita certe duobus concilijs Turonicis sancitum inuenio. Quod si excuset aliquis regionum quarundam

sterilitate;

sterilitatem, vnde examina inopum prodire est ne-
cesse: temporum & annonæ caritatem, quibus mi-
grare pauperes opus habent auium in morē ex alijs
locis in alia, vbi saginæ maior facultas est: non ne-
gabo suppetere graues difficultates rei perficiendæ.
Sed quid vetat quodam temperamento tentare, an
satius sit vt pauperes suos quæq; ciuitas alat de pu-
blico: externis mendicis venia detur errandi, si qui
nolint aut non possint domi manere, ea lege tamē,
ne vltra triduum in eodem oppido commorari ex-
ternis fas sit, nisi forte ea vita abdicata, alicui arti
aut ministerio se velint addicere? Fortassis ea ratio
multo tolerabilior erit, quam si iisdē locis vbi sunt
nati, hærere semper quasi ad calamitatis scopulos
cogantur. Atq; hæc ratio si teneretur, quod sæpe
tentatum est, sæpe intermissum, quominus hospi-
tia generalia præsertim in præcipuis tota ditione vr-
bibus constitui possint, nihil vetabit. Vt enim nunc
res sunt, tanta mendicorū multitudine vaganti per
vrbes & oppida, quæ ratio eos continendi iniri pos-
sit? si numerus minuatur, maior facultas existet. ac
præsertim velim annuos redditus designari, & con-
stitui vnde sumptuum pars certe aliqua toleretur.
Alioqui quotidianis eleemosynis publice collectis
non facile omnes inopes alantur. Quos tamē pro-
derit in classes esse distinctos, ac vero si facultas ad-
sit domicilijs etiam discretos. quod antiquis tem-
poribus factum puto, & eius rei in legibus Caroli
Magni vestigiū aliquod inuenio. Sic Xenodochiū
peregrinis hospitio excipiendis, Ptochotrophium
alendis pauperibus, Nosoehomium ægrotis cu-
randis, Orphanotrophium pupillis instituendis:
ne paterna cura & ope destituti vitijs intemptiuis

corrumpantur. Gerontochomium senibus alendis destinata domus. Bephtrotrophium denique, ubi expositi infantes datis nutricibus alantur ad iustam ætatem: ætas imbecilla & præsidio indigens conuenienti subsidio tegatur. Quæ essent omnia Christianæ pietatis officia cœlestibus grata, rei publicæ vniuersæ salutaria, verusq; & honestissimus vsus datarum à Deo diuitiarum.

CAPVT XV.

De prudentia.

AD cætera ornamenta virtutum, quibus Princeps instructus esse debet, prudentiæ præsidium accedat, lumen præferens quod sequatur. Est enim prudentia vis animi in omnes partes prospicientis, ex præteriti memoria, instantia ordinantis, futura prouidentis, ex manifestis conijcientis arcana. Quod si priuatis difficile est in tanta rerum varietate, tam incertis hominum voluntatibus non offendere: quid summo rectori contingat, cuius prouidentia res publicæ & priuatæ continentur, & quasi in altissima specula constitutus, inde debet prospicere in omnes partes? quanta cautione opus habet, quantis viribus ingenij, ne magnitudine negotij obruatur: ne capiatur insidijs multorum ad sua commoda rapientiũ quęcunq; agunt & dicunt, ficta beneuolentiæ specie fallaces? Omnibus præcipere, multis placere dissidentes voluntates constringere, atq; in pace & officio continere quantus labor? quam difficilis prouincia ita seueritatem cū benignitate miscere, vt neq; facilitas aliquid de auctorita-

Fortitate detrahat, neq; maiestate beneuolentia in subditorum animis minuatur? Eo amplius attentio excitanda in re omnium maxima & difficillima est, iuuandaq; aliquot documentis industria. Ratione plura & maiora efficit homo, quã vires eius exiguæ patiantur. Quis ingens palatium magnis æmentis & molibus, vastis columnis ad culmen vsque perductum, crederet humanis viribus, qui nesciret ratione potius & artificio, quam humeris & lacertis fuisse factum? quæ incredibilia videbantur, ea sapientiæ præsidio præstantur. Omnino prudentia, ingenio, vsu, & præceptis paratur. Ingeniū quidem cœlo datur, nulla arte: frustra que labor sit, si Princeps tenui iudicio contingat, nullo acumine. natura insita vitia quis euellat? quis mutet in contrarium? quæ tamē ferenda sunt ac dissimulanda: quo modo soli sterilitatem, pluuiarum inopiã, & cætera naturæ mala, sic Principum vitia toleranda: neque enim continua sunt, sed melioribus succedentibus pensantur. Deinde, non est continuo desperandū. sicut in arboribus & animantibus, sunt quædam peruenientia sero ad maturitatē. Sunt deniq; quæ diligenti cultura opus habent. ipsa nature vitia mitigantur recta institutione, frequenti vsu & præceptis castigantur, excitatur ingenium. nos inepti desperatione concepta initio, medicinam facere non curamus, ingenio indulgere damus. Verum de hac re paulo plura superius dicta sunt. Vfus certe multarum rerum Principi accedentibus annis deesse non potest, quo potissimum prudentia paratur: vix vt credam ingenium tam tardum contingere posse, vt nō expergiscatur tandem, ac discat quid facto opus sit: ex memoria præter-

temporis & comparatione rerum, aut per se iudicare, aut ex erratis superioribus alieno consilio & iudicio obtemperare, quod si etiā acutissimis Principibus remedium salutare. Scite mihi Ioannes Lusitanꝝ Rex eo nomine secūds dixisse videtur. Imperium prudentes Principes accipere, aut facere commercio perpetuo hominum in omni sapientiæ parte præstantium, quales in aulis Principū ardenti ingenio versantur: & qui cum Principibus loquuntur, ijs accurata prudentiꝝ oratione, quæ dicunt seꝝ; ijs vel maxime conantur probare. quod instar multarum præceptionum sit, secundum diuinam opem, quam cœlestem lucem implorando debet is Salomonis exemplo castissimis precibus dies noctesque flagitare. Adiungat etiam librorum frequentem lectionem, historiæ præsertim, quod Demetrius Phalereus præceptum dedit Ptolemæo Philadelpho. vt quando aulici ad gratiam loquuntur, castigare errata nemo audet: mutos certe magistros audiat sæpe salutaria monentes, legentis vitia in alijs accusantes. Sed & omnia quæ hactenus de singulis virtutib. & omnibus vitæ principalis officijs sunt dicta, ad prudentiam comparandam referri debent, cui cætera subseruiunt: sine qua reliquæ vite partes iaceant in tenebris atq; in cœno necesse est. Verum ne hac quoq; parte nostra disputatio defecta videatur, quædā proprie de prudentia adiijcienda præcepta sunt, atq; diligentia Principis in re omnium grauissima adiuuanda. Atq; illud imprimis frequenter inculcandum, ne Princeps quantauis prudentia, quantocunque rerum vsu sibi fidat, quod esset certe noxium: sed potius rebus gerendis prudentium virorum consilia requirat,

senten-

sententiam sciscitetur, iudicium sequatur. Multi ad gratiam loquuntur sat scio, vituperant quos odio habent, nihilque est in rebus humanis, quod periculo vacet: sed delectus consultorum tamen esse debet. Princeps si sui capitis sit, priuatos sæpius affectus quam rationis momenta sequetur: aulicorum delationibus deceptus feretur in præceps. vt si optio sit, tardo ingenio Principem malim, audiat modo, quam acuto & perspicaci si præfracto. Non sunt quidem in consilium adhibendi præsertim re deliberata, quorum tanta auctoritas sit, vt quod dixerint, senserint, iudicarint, facto opus sit. Verum id priuatis salutare consilium sit, in Principem vix cadat: siue quod in ea vigilia constitutus nihil præiudicatum afferre ad concilium debeat, auditis potius sententijs quod in rem sit statuere: siue quod Principi ea maiestate nemo quantauis auctoritate imponat necessitatem. libera ipsi dijudicatio in omni deliberatione relinquatur. Ne quis tantum sibi arroget apud Principem cauendum est, vt aliquam reip. partem, nedum vniuersa de rep. consilia ad suum arbitrium reuocet. *Indicium non magni Principis est (quod sæpe repetam.) magnos habere aulicos.* Nam si quis suæ sortis, & maiestatis oblitus liberius æquo sententiam dicet, dissimulandum arbitror. nemo dicendi libertatem, ne stolidum quidem consilium luere debet. deerunt qui suadeant, si suauisse periculum afferat. Deinde commotæ multitudini repugnare non debet. instar torrentis est, obuia quæque subnertit. ad breue tamen tempus inflatur, vbi reuerentia excessit animis, ne Principi quidem parcant. arte quadam componendi ij fluctus sunt, Dissimulandum tantisper, precibus concedendum

etiam aliquid meo iudicio aliquando. Sedato tumultu quorum præcipua noxa erit. ijs irrogare supplicia nihil vetabit, sed carptim ac singulis: quod ad consensum multitudinis extenuandum saluberrimum remedium est. Othone Imperatore salutato Romæ, interfectoque Galba, militum arbitrio, qui imperium detulerant, vertebantur omnia. ad supplicium poscebantur etiam innoxij inter alios Marius Celsus Cos. designatus, cuius innocentia atq; industriæ quasi malis artibus infensi erant. Eum Otho furentis multitudinis periculo, simulatione iræ vinciri iussu exemit. Qua arte recentiori memoria Carolus Salerni Princeps seruatus est. Victus enim & captus à Rogerio Lauria in pugna nauali Messanæ tenebatur. In ea vrbe à Siculis capitis sententia damnatus est. Corradini necis exemplum ab eius patre Neapolitano Rege iniuria perēpti, in eū vertere destinabant. Aragoniæ Regina custodiri iussu, consultoq; Rege maiores pœnas daturum dictitans eripuit exitio. Ne vitia quidem vno impetu conuellenda sunt, præsertim si altas egere radices. Assuetis vulgus libentius stat, etiam cum vsus manifeste arguit: putrida vlcera sæpe manu contrectata sæuiunt amplius, & medicas auersantur manus. Impetus ergo furentis multitudinis arte potius quam vi aperta frangatur. Imo nunquam Princeps in republica conabitur, quod ciuibz probare non possit. siue bellum gerendum sit, siue vectigalia imperanda, siue noxij plectendi, multitudinis iudicium plerumque sequatur. neque enim vt corporibus sic animis vis asseratur. & debet Rex, nisi id nomen exuat, volentibus imperare. quod in imperio

perio tam late fuso præceptum saluberrimum sit. Suum cuique nationi iudicium est. id quoniam euelli non potest, Princeps sequatur: ne alienatis animis pacem turbari contingat. Sunt qui beneuolentia duci amant, sunt qui suppliciorum metu cedunt. non paucae gentes viros clarissimos etiam extrema exempla promeritos, legi subijci crudele arbitrantur. Sapiens Princeps qui qua re putat iuuari rempublicam posse quam prouincialibus probari, ea utitur ad imperium gubernandum. Ad hæc præmio & pœna, metu & spe rempublicam quasi quibusdam neruis contineri superius est dictum. De vtraque re cum multa præcipi possint, admonere id satis habeam: curandum diligenter ne in subditorum animis ij affectus consumantur, alantur potius arte. Constat etiam metum non esse prorsus idoneum officij magistrum, necessarium tamen. In tanta enim colluione prauorum hominum, nisi metus contineat, inania omnia remedia erunt. Curandum præterea, vt maiora singuli timeant, quam quæ patiuntur in præsentia. natura enim metus infinita res est: dolendique modus quidam est, non timendi, nam dolemus quantum patimur, timemus quantum pati possumus. Nunquam ergo vim suam rector & potestatem exhauriat vindicandis sceleribus. sed ita seueritatem benignitate temperet, vt maiores singulis & vniuersis terrores, quam pro præsentia conditione proponantur. ea tutissima ratio est ne à subditis contemnatur. nihil imbecillius crudelitate scilicet. Spem consumere contingat sane bifariam. beneficijs omnibus in vnum paucosve collatis, ita vt nihil

amplius

amplius speret. qua profusione præter alia incommoda, segnes ij ad obsequia reddantur: cum homines spes magis moueat quam gratia. Deinde beneficia odio mutantur. sublatum cupiunt quasi creditorem, unde nihil amplius sperant, accepta soluendo non sunt. Sint ergo dona frequentiora quàm magna. sic enim maiorum spes stimulat beneficiorum, & in officio vigilantes subditos faciet: neq; exhaustur liberalitatis fons, copijs omnibus & honoribus in vnum collatis. Sed neque econtrario spem exhaustire debet sublata alicui penitus spe emergendi. si cui ignoscendum putabit, quamuis supplicium pro merito, neque crimina ab eo facta credere ostendat, & ad gratiam relictum aditum. alioqui quædam beneficia odimus, meruisse mortem aut exilium fateri pudet. Superest vt malit iniuriam accepisse videri, quam vitam. ita exclusa spe insidijs & proditioni opportunitatem captabit: reipubl. aut Principis malo suum dolorem atq; ignominiam cooperire studebit. In animis subditorum, quoad fieri poterit, beneuolentiam excitare non desistat, bonis artibus popularis. vox illa tyranni est: *Oderint dum metuant.* vix vnquam Princeps aliquis populi inuidiam sustinuit, habitu & incessu & cultu modestiam præferat. Omnibus aut plurimis benefaciat. si qui petent, quod dare fas nõ est, spem tamen faciat, & voluntatem concedendi ostendat, blandis verbis compellet: atque illud caueat, ne à conspectu eius quisquam tristis abscedat. in summo imperio verborum acerbiteratem adiungere gratissimum est. Iracundiæ frænos laxare priuatis turpe est, Principis rationes vehementer labefactât. Si aliquid negandum est, si seueritate vindicanda peccata

cata, per alios faciat. Ad castigandos populi mores, tumultum sedandum, commodum erit aliquando iudices seueros dare: quos vindicata prauitate perfunctos officio, & ad examen vocatos, si quid in potestate deliquerint, seuerissime puniet. sic prauitate profligata, studia nihilominus multitudinis erga Principem constabunt. blandi magistratus sæpe Principis inuidia peccant, seueri nonnunquam gratia. Sit animo fixum, nulla re tum Principes tum priuatos moueri magis quam vtilitate: neque vlla firma fœdera putet, nullas amicitias, vnde nihil speratur commodi. Ea ergo spe cunctorum deuinciat voluntates, id fidei stabilimentum tutissimum credat: vt sunt hominum ingenia. Sed & homines ignobiles nulla insigni virtute repente quasi tenebris in lucem productos, ab obsequijs domesticis & aulæ sordibus ad summos honores transferre, sine inuidia & animorum certe motu non contingat. quæ labe in Castella potissimum viguit Henrico Rege eius nominis quarto. Michaelẽ Iran- tium equitum Magistrum creauit, Gometium Solisium nobili quamuis genere, tenui fortuna, vulgo Cacerium à patria dictum, aulæ Procuratorem primum, deinde militum suffragio Alcantaræ Magistrum: Aluarum Gometium à commentarijs multorum oppidorum possessione auxit, quales homines, quali industria, quibus parentibus? Eruditioni quidem eximie, prudentiæ ac virtuti militari, nihil clausum esse, nihil denegari debet: atque vt in equis, tauris, & canibus propriam cuiusque virtutem & indolem potius quam stirpem considerare debet, qua ex familia, quibus parentibus. Sed gradibus quibusdam, meritis & industriæ præmia exa-
quabit.

quabit. Præstantis virtutis in bello exemplum ponamus. Quo tempore à Ferdinando Rege Sancto Hispalis oblecta tenebantur, Garfias Vargas cuius Toletanus insitæ virtutis magna & illustria documenta dedit. Ad ripam fluminis is & socius diuulsi à cæteris, nescio quo contendebant: cum ecce septē Mauros equites conspiciunt. Socius cedendū monet. Garfias, si certa perniciēs sit, perstandum tamē affirmat: neque turpi fuga, ignaviæ ignominiam suscipiendam. Simul dilapso socio arma sumit. hostes cognito quis esset, certamine abstinēt. Progressus aliquanto spatium erat, cum induendo galicā decidisse reticulum capitis animaduertit. iisdem vestigijs redit. miratur Rex, nam forte ex castris dispiciebat, certamenque repetere putat. ille sumpto reticulo Maurisque in detrectandi certaminis consilio perstantibus incolumis ad suos se refert. Eo maior gloria fuit, quod socius quis esset proderē, quamuis sæpe rogatus semper recusauit. Accidit aliquando ut Garfiam miles accusaret arcano, quasi vndantem clypeum alienæ familiæ insigne gestaret. Nulli patientius vituperationes ferunt, quam qui maxime probro carent. dissimulant in præsentī iram, deinde impetu à nostris in Trianæ (suburbium id Hispalis est) munimenta factō, tamdiu incertamine perstat, donec lapidum & telorum imbre clypeo & armis concussis vix euadit. tum ad æmulum se tuto loco tenentem, *Insignia, inquit gentis merito nobis detrahis, qui his obijciamus periculis, tu cautior cui integra sunt.* Ille pudore suffusus culpam agnoscit, veniam petit. dat ille non inuitus contentione virtutis vltus iniuriā. Tali virtuti quocunque ex genere sine offensione, contra magno populi

puli plausu opes dentur, honores & magistratus. Nunquam aduersus aliquem nullo crimine, nullo accusatore iudicis persona deposita ad vim dominationis conuertatur, quod est tyranni proprium. qui enim in alteram partem decernit inaudita causa, forma iudiciorum immutata, ius licet decernat, iniuriam tamen facit. Quo in genere Ferdinandi in ius vocati Regis exemplum memorabile plectendis Caruaiallijs fratribus superius commemoratum est. Iacobi Aragonij Regis consilium, quod Alfonso Regi Sapienti genero suo dedit adijcere placet. Veneratis Burgos ad nuptias Ferdinandi Principis, nepotis sui honestandas. Ibi prouisa quæ imminebat, tempestate ex alienatione Castellæ procerum, Alfonso grauissimis verbis castigauit, deditque præcepta ut à subditis amari, quam timeri mallet, Reipublicæ salutem in ciuium beneuolentia esse, exitium in odio. Omnes regni ordines sibi conciliaret: certe Præsules & plebem imprimis complecteretur, quos procerum insolentiæ opponeret. De nullo occulte supplicium sumeret, formidinis indicium, maiestatis dedecus. Ergo iudicium sententijs consentientibus atque suffragio, Princeps nefas putet secus de re proposita statuere, alioqui certam pestem, grauiam incommoda denuncio, si iudicium suum aut aulicorum sequatur. Flagitia prohibere potius debet, quàm vindicare. eo consilia, instituta, legesque referantur. Et est medicina præstantior quæ morbum prohibet, quam quæ sanat ægrum. In quo Persarum leges laudantur. Finis præcipiendi non sit, sed Princeps tamen ne minima quidē negligat, vnde maioris rei momentū existat. Quantulæ sunt guttæ? Sed

ex ijs

ex ijs tamen inflantur amnes, euertuntur vrbes. neglecta scintilla sæpe incendium excitauit. Alioquin alta dissimulatione opus habebit. vt temp. administret, colligat ciuium beneuolentiam. mentiri & fallere nunquam Principi concedam: sed nisi consilia tegere didicerit, omnibus etiam noxijs benignitatem ostentare, multis sæpe difficultatibus implicabitur. Eo studio expeditionem sæpe adornabit, classem instruet, delectus militares habebit, si res feret inferendi defendendive belli voluntate, sin minus ad excitandam suorum industriam, vicinorum Principum animos suspendendos, vires nouo sumptu debilitandas. Ipsi etiam, quos mittit legatos, consilia intima cælabit. hallucinantes melius exequentur sui Principis mandata. Mediam viam sequi vitatis extremis sit sæpe salutare, nisi tempora incidant, quibus in partem alteram sit necessario inclinandum. Multa huius exempla ex nostra historia peti possunt. neque aliud Ioannem Castellæ Regem eo nomine primum magnis calamitatibus implicuit, quam quod petendo Lusitanæ regno post soceri mortem, quodam temperamento inermis ipse præcessit, copiarum militares longo intervallo sunt subsecutæ. & erat salutaris aut continuo Lusitanos inuadere omnibus viribus: aut armis positis iure disceptare. illata arma hostes pararunt, mora se colligendi hostibus præbuit opportunitatem. Sed ex historia Romana, quo tempore Romanæ copiarum ad furcas Caudinas à Samnitibus cinctæ indagine tenebantur, nulla euadendi spe, rogatus Pontius Samnites per legatos quid agendum videretur, dimittendos sine noxa censuit. eo consilio reprobato censuit denuo ad vnum perimédos.

in altero Romanorum benevolentiam adiungere volebat, in altero hostium vires in multos annos debilitare. Confectum senio cum ceteri Samnites parum valere mente iudicarent, sub iugum missis Romanis copijs, hostes integris viribus in suâ ipsorum perniciem ea ignominia irritarunt, atque inepti consilij pœnas breui dederunt, vanaq; ea lætitia euasit. In bello cauta potius consilia cum ratione probet, quam felicem temeritatem. Nihil à Principis rationibus magis alienum, quam reip. salutem in calum dare fortunęq; permittere. Itaq; victorem aliquando supplicio vindicabit, si modum excessit: victum ducem subleuabit, si se caute & prudenter in pugna gessit. Placetq; Carthaginensium ratio & mos in crucem agentium duces quamuis victoria parva temerarios: quæ Lacedæmone quoq; seueritas viguit. Postremo instar omnium præceptionum sit, vt ita se Princeps in potestate gerat ac si precario data esset, neq; hæreditaria neq; propria. Sic aget tutissimus: optimusq; Princeps erit. in tranquillitate summaq; pace de tempestate cogitet, ne repente exorta dormientem, incautumq; opprimat, feræ similem ferocis multitudinem credat: facile quamuis mansuefacta redit ad ingenium, equus indomitus est, incautum & sine regendi arte sessorem dorso excutiat. & est ea conditio regiæ potestatis, quod Aristoteles monuit, vt facilius dissoluatur ceteris principatuum generibus, quoniam volentibus ciuib; constituta, volentibus imperat Ergo suorum benevolentiam colligat, voluntates alliciat, offensas populi vitet, prohibeat iniuriam, det salutem, honores, præmia, opes quam plurimis largiatur. Ita deniq; se gerat, vt omnes intelligant, plus illi quam

Y

suis

suis singuli parentibus debere. In pace de bello cogitete quos arma paret, arces ædificet, præsidia disponat: cum propinquis, cum longinquis fœdera iungat. ita pacem amplectatur, ut de belli cura & subsidij nihil remittat vnquam. quo maiori solitudine erit, eo aget securior, æternaq; erit potestas. Et quoniam de conciliandis externis Principibus dictum est, id potius per legatos præstet, quam ut ipse ad colloquium accedat. quod vix vnquam sine offensione contingat. De qua re præstat Philip-pum Comineum audire, superioris quidem seculi Gallicum historicum, sed cum veteribus comparandum, ex Gallico meis verbis loquentem Latine. Stulte, inquit, paripotencia Principes faciunt, cum in colloquium conueniunt ipsi, decursis præsertim adolescentiæ annis, iocisq; & lusibus, quibus ea ætas est dedita, emulatione succedente. neque sine periculo inuicem contingat, neq; si id absit, operæ pretium aliud sit, quam inuidia odiumq; maius. ut commodius sit controuersias inter Reges, & si quid aliud negotij est, per legatos viros prudentes componi. Multa me usus docuit. ex iis quadam exempla præferre commodum arbitror. Nulla prouincia in piorum natione maiori fœdere deuincta sunt, quam Gallia Castella, amicitia Regum cum Regibus, gentis cum gente omnibus execrationibus sancita. ea amicitia freti Ludouicus Rex Gallie eo nomine vndecimus. paulo postquam regium insigne desumpsit, & Castella Rex Henricus ad fines vtriusq; prouinciæ conuenere. Henricus Fonterabiam accessit, septus splendido comitatu. magnus D. Iacobi Magister, Toletanus Archiepiscopus sequebantur: ante alia Ledesma Comes Henrico intimus. Rex Gallus ad D. Ioannis fanum restitit, multis de more proceribus stipatus. pleriq; ex vtraq; gente Baionaerant, primo aduentu rixati gra-
uiter

Iter. Affuit Regina Aragonia: cum Henrico lis erat de Stella, alijsque Vasconum oppidis Regis arbitrio permiffa. Ad fluuij quo ab Hispanis Gallia dirimitur, citeriorem ripam femel aut fecundo sunt collocuti breuiffime, quantum D. Iacobi Magistro & Toletano est vifum, penes quos rerum arbitrium erat. Eo à Rege magnis culti officijs sunt, ad D. Ioannis oppidum accedentes. Ledefmiae Comes auro intexto velo flauium tranfmifit, cultus par, ocrea elegantes gemmisque diftincta erant. Henricus fœda facie, veftium forma ineleganti ingrataque Gallis. Rex noster vili cultu confpicuus, breui veftè, galero vulgari plumbea imagine affuta. Inde dictèria fannaque cum Hispani fordes & auaritiâ interpretarentur, fic nullo operæ pretio conuentus folutus eft, nifi quod inter vtroſq; proceres ea conſpirationes ſunt facta, quibus Henricum ad mortem vexatum, deſertum à ſuis & ad miſeram conditionem redactum ipſe vidi. Aragonia Regina pro Henrico, à Rege noſtro pronunciatum dolebat: tametsi bello Barcinonenſi laborantibus tulit opem. excepit ex eo nouum inter Aragonios & Gallos bellum ad hanc diem ſedecimiam annis continuatam. Ad alia eſt progrediendum. Carolo Burgundo annitente eius & Friderici Caſaris, qui nunc eſt ſuperſtes, Treueri colloquium fuit de rebus multis, ac nominatim de filiorum coniugio. Multis in ea vrbe diebus conſumptis Caſar haudquaquam reueritus iura hoſpitij, Carolo inſalutato diſceſſit, magno eius probro ignominiaque. à Germanis ſplendidus cultus, cum quo Dux venerat, magna impenſa facta ridebatur quaſi ſuperbia & arrogantia argumentum, & ad oſtentandas principatus opes comparatus. Burgundis Caſar ob vilem cultum exiguumque aula comitatum contemptui erat. Neque conſtitit inuidia priuſquam in bellum prorupit, quod ad Noueſium geſtum

sum est. Eduardus Anglus cum Carolo Burgundo sororio
 in Atrebatibus ad D. Pauli fanum biduum modo fuit.
 visarefero. Regij in factiones scissi ad Carolum utrique
 suas querelas detulerunt : Eo ad alteros magis propenso
 inuidia creauit. Illud extitit congressus pretium. Eduar-
 dus ad regnum recuperandum , vnde à Veruicensi Co-
 mite erat pulsus , milite , pecunia , nauibus est adiutus :
 neque commota semel inuidia sedata eo officio est : ne-
 que inter se amplius bene senserunt inuicem , neque lo-
 cuti sunt bene. Vidi cum Comitem Palatinum Rheni, Ca-
 rolus Burgundus Bruxellis splendide acceptum plures
 dies benigne habuit. neque fructus alius extitit , quam
 mutua obtrectatio. Germanos Burgundi quasi sordidos
 lectosque splendide stratos inficientes ocreis accusabant.
 Illi contra inuidia stimulat luxum Ducis & ostenta-
 tionem vituperabant. Ergo neque inter se amarunt, ne-
 que vsui inuicem fuerunt amplius. Venit ad Carolum
 Sigismandus Austriacus. aderam ipse. Psirtenses , cum
 ab Heluetiis tueri non posset , centum millium floreno-
 rum pretio vendidit , superiori Burgundia coniunctes. I-
 dem , pace cum ea gente facta ditionem recepit retento
 pretio , vnde innumera mala Burgundo euenere. Inter-
 fui cum Rex & Eduardus Anglus ad Picenium oppidum
 prope Ambianos conuenerunt , de quo plura deinde di-
 cenda sunt. sed positis quamuis inter eos Reges armis, non
 conqueuerunt tamen odia, neque quae pacti sunt , magna
 ex parte praestiterunt. Sic vt consultius putem , ea Prin-
 cipes vitare colloquia, si saluam amicitiam cupiunt. fieri
 enim non potest, quin inter aulicos de praeeritis sermo re-
 currat , non alique molestia iurgisque. Aliis splendor
 fit cultus necesse est: inde iocis salesque. lingua , moribus,
 institutisque discrepantibus eadem placere qui possint ?
 Principes alter altero honestiori facie , decentiorique cul-
 tu est :

tu est: illi prædicari à multitudine iucundum est, vituperari ingratum alteri. dimisso hæc conuentu iactantur, primum occulte, deinde palam, & in circulis. nihil enim ita arcanum est quod non efferatur in vulgus, prodeatque. Hæc Comineus.

CAPVT XVI.

De spectaculis.

Publicam ludorum insaniam, quæ spectacula nominantur, separata disputatione pro virili parte castigauimus: multisque argumentis & maiorum testimonijs confirmauimus, theatri licetiam, de qua potissimum laborandum est, nihil esse aliud quam officinam impudicitiae atque improbitatis: ubi omnis ætatis, sexus & conditionis homines deprauantur: simulatisque & ludicris actionibus ad vitia vera informantur. Admonentur enim quid facere possint, & inflammantur libidine, quæ aspectu maxime & auribus concitatur: puellæ præsertim, & iuuenes, quos intempestiuus voluptatib. infici graue est, atque reip. Christianæ exitiale malum. Quid enim continet scena, nisi virginum stupra, & mores prostituti pudoris scæminarum, lenonum artes atque lenarum, ancillarum & seruorum fraudes versibus numerosis & ornatis explicata, sententiarum luminibus distincta, eoque tenacius memoriae adhærentia, quarum rerum ignoratio multo commodior est? Histrionum impudici motus & gestus, fractæque in scæminarum modum voces, quibus impudicas mulieres imitantur, quid aliud nisi ad libidinem inflammant intuentes, per se ad

vitia satis proclives? An maior vlla corruptela morum excogitari possit? Quæ enim in scena per imaginem aguntur, peracta fabula cum risu commemorantur: sine pudore deinde fiunt, voluptatis cupiditate animum titillante: qui sunt veluti gradus ad suscipiendam prauitatem, cum sit facilis à iocis ad seria transitus. Recte enim atque sapienter Salomon, *Quasi per risum, inquit, stultus operatur scelus.* Turpia enim atque inhonesta factu, dictuque dum ridemus, approbamus: suoque pondere prauitas identidem in peius trahit. Censeo ergo, moribus Christianis certissimam pestem asferre theatri licentiam, nomini Christiano grauissimam ignominiam. Censeo Principi eam rem vel maxime curæ fore, ne aut ipse suo exemplo auctoritatem conciliet arti vanissimæ, si frequenter interfit spectaculis, audiatque libenter fabulas, præfertim quæ ab histrionibus venalibus exhibentur: & quoad fieri poterit, de tota prouincia exturbet eam prauitatē: neque concedat mores suorum ea turpitudine deprauari. Hoc nostrum votum est, destinataque sententia. Verum populi leuitas & peccantium multitudo, quasi moles quædam opponitur: tum auctoritas eorum qui communi errori patrocinantur. Et est excusatio furoris multitudo insanorum. hoc quoque nomine praua nostra natura, quod vitij suis & cupiditatibus fauet: neque facile auelli se sinnit ab ijs quæ cum voluptate suscipiuntur, cuius summus natura cupidissimi. Vsq̃ue adeo vt si quis vanitati resistat, ei vehementer irascatur populi multitudo. Ille sit publicus inimicus, Augustinus ait, cui hæc felicitas displicet. quisquis eam auferre vel mutare tenterit: eum libera multitudo auertat ab auribus, euertat à sedi-

à sedibus, auferat à viuentibus. Excæcat nimirum praua consuetudo animos : & quæ passim fieri videmus, defendere conantur quidem licentiæ patroni, magni scilicet Theologi quasi iuri & æquitati consona, otio & litteris aburentes: quos redarguere facile erit testimonio & auctoritate veterum Theologorum in hac re non discrepantium: à quibus discedere nostræ ætatis Theologos velle non putamus. Has omnes simulatæ veritatis præstigias retegere non erit difficile, multitudinem à furore retinere difficilius erit, nisi publica accesserit auctoritas quorum interest magistratuum. Profecto curandum est, vt ea opinio publice suscipiatur, theatra, sane quibus obscœna argumenta tractantur, officinam vniuersæ improbitatis esse: qui concurrunt eo non secus facere quam qui ad ganeas, ad furta, ad cædes, ad lupanaria. qui suscepti laboris fructus erit multo maximus. Erunt enim qui prauitate cognita desinant peccare, salutemque suam turpi voluptate potiozem habeant: neque prudentes & scientes in mortem ferantur furentes, rapidi, & miserabiles. Illud certe omni cura præstandû, vt hæc natio perditorum hominum à templis penitus exturbetur, quod Romanorum tempore fuisse aliquando factum, Tacitus libro quartodecimo his verbis indicat. *Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditique quanquam scenæ pantomimi, certaminibus sacris prohibebantur.* Qua ergo fronte histriones de foro raptos è publicis diuersorijs in templû Christiani inducent, vt per eos sacra festorum lætitia augeatur? Aut qui conueniat, vti Augustinus contra antiquos Romanos ait, histriones ignominia notare, atque in infamium numero ponere.

per quos diuinus cultus honestatur? cur à sacris ordinibus repellantur, quod ecclesiasticæ leges sanciant, quorum opera dies festi & cœlestium celebritates illustrâtur? Sed obijcis fortasse, eos in templis non in turpibus argumentis versari, sed sacras historias referre. quod vtinam verum esset, & non potius ad mouendum populi risum, obscœnissima quæque actitarent. Et est acerbū negare non posse, quod sit turpe confiteri. Scimus sæpe in sanctissimis templis inter fabulæ actus, chori ad instar adulterorum furta, amores turpes recitari. vt honestissimus quisque ea spectacula vitare debeat, si decori & pudori consultum velit. Et putabimus tamen quæ à modestis hominibus fugiuntur, ea cœlestibus esse grata? Ego crediderim potius quasi sordes & religionis ludibria, hos omnes ludos à sanctissimis templis esse exterminandos. ac imprimis publicos histriones, qui cum turpi vita sint, religionē fœdare potius sua ipsorum ignominia videntur: & assueti turpibus, etiam in sanctissimis locis odorem, quo imbuti sunt, ore, oculis & toto corpore exhalant. ac nescio an aliquando fabulam agant, quin verba turpia, vel imprudentibus sæpe excidant: & hos tamen contendemus diuinis celebritatibus adhihere? Sed fac, quod nunquam accidisse probabis, histriones seuera aliqua lege constrictos, intra modestiæ fines contineri posse, ac sacras tantum historias cum dignitate referre: contendo non minus eum morem cum religionis sanctitate pugnare, neque minus dedecus reip. afferre. Qui enim conueniat ab hominibus turpibus Diuorum res gestas referri, eosq; Francisci, Dominici, Magdalenæ, Apostolorum, ipsius etiā Christi personas repræ-

repræsentare? An non id sit cælum terræ, aut cœno potius, sacra profanis miscere? Imagines in templis magna honestate depingi cæuetur, & impudicam fœminam Mariæ aut Catharinæ, probrosum hominem Augustini, aut Antonij personam sustinero patiamur? Quod Arnobius certe, & antiquior Tertullianus ab antiquis factitatum accusant: ignominiosos homines in scena sanctissimorum Deorum personas inducere. *Nonne violatur maiestas (Tertullianus ait) & diuinitas constupratur laudantibus vobis?* Quæ verba ad nostros mores transferas licet, atque in antiquis interpreteris, nostrorum licentiam & turpitudinem accusari. Itaque si duorū optio danda esset, mallem ab histrionibus profanas fabulas agi, quam sacras historias: quoniam cum decore, ac honestate eos facere non posse, persuasum plane habeo: tum ob eorum vilitatem & dedecus, tum ob fœdissimos mores, paremque actionum leuitatem & turpitudinem. Et ipse cogitabam in templis, festisque Diuorum omnia ad pietatem & modestiam comparanda esse, quibus rebus animus excitatur ad religionem & ad rerum diuinarum contemplationem, ijs communiter & priuatim vacandum esse. Risus, plausus, clamores an id præstent, per se quisque considerabit. Sequitur prauitas alia, neque minor superiori, neque minus deuitanda. Mulieres excellenti pulchritudine, eximia actionum venustate & gratia inducuntur in theatrum: quod maximum est incitamentū libidinis, & ad corrumpendos homines potissimū valet. Deus enim (vti Basilus ait libro de virginitate) cum conderet animantes in vtrumq; sexum distinctas, æstrum mutua cupiditatis inseruit, inter homines maxime,

qua se inuicem appetere, maiorem multo in viro: quoniam foeminam de eius latere formatam diligit ut proprium membrum, & ad eam toto impetu rapitur. Sic foemina in se quandam virtutem habet, miramq; potestatem trahendi ad se virum: non secus ac magnes, cum ipse non moueatur, ferrum ad se rapit. Contra hanc potissimum cupiditatem pugnare debent, quicunque pudicitiae dignitatem consequi student, nunquam interrupto usque ad vitae finem certamine. Quod an ij faciant, qui tanto studio ad theatra concurrunt, pius & modestus lector secum ipse consideret. Enim vero cum histriones studia omnia lucro metiantur, ut multitudinem alliciant, quam non ignorant aspectu mulierum, & auditu maxime capi, omnes fraudes suscipiunt, nulla honestatis cura: usque eo ut in templa etiam turpes has mulierculas inducant: quod his annis non semel factitatum est, neque vno loco in Hispania, quod horrescunt audire aures, de quibus rebus egerint, pudet, pigetque dicere. Et est Principum munus resistere leuitati multitudinis, & perditorum hominum temeritati. Non ignoramus antiquis temporibus mulieres in scenas fuisse inuectas, quas insigni impudentia corpora etiam nudasse, omnemque aetatem obiecta specie libidinis expugnasse passim atque corrupisse, sua quoque aetate Chrysostomus multis locis accusat. Nudas quidem in nostra theatra mulieres prodire non arbitror. tamen si nonnunquam in ipsa actione nudari audiebam, certe tenuissimis vestibus indutas prodire, quibus membra omnia figurantur, ac ferme subiiciuntur oculis. Mulieris autem aspectu pulchrae & ornatæ, praeterea gestus & verba in molliciem fracta adiungentis, quid potentius esse

esse possit ad illiciendas animas, atque in sempiternam mortem impellendas, inflammandasque libidine ego sane non video. Vincit officium linguae periculi magnitudo: eo amplius quod hæc etiam turpitude suos patronos habet, non quosuis de populo, sed viros eruditionis & modestiæ opinione præstantes. Aiunt enim aut comœdias in vniuersum abdicandas, aut mulieres inducendas in theatrum. quod maius periculum immineat si pueri substituantur in veste muliebri & ornatu: quo aspectu ad præposteram ac nefariam libidinem populus sollicitetur. Nimirum velamen malitiæ quaerunt. aliud agunt, aliud agere videri volunt. Hispanorum nationi suspicio criminis imponitur, à quo natura abhorret (paucos excipio) & nos in provincijs quibus id malum viget, scimus sæpe pueros in scenam prodijisse sine periculo: variasque personas ut res se dabat, cum dignitate, elegantiaque actitasse. Cupiditas autem muliebris sexus iatius patet, maioresque multo impetus habet, non solum in corruptissimis hominibus & prauis, quales sunt qui puerorum amoribus indulgent, sed in alijs etiam viris aliqua probitatis & modestiæ laude conspicuis. Mitto quæ fœminæ scenicæ, quæ histriones consecretantur & adiuuant, forma sunt venali: siue quod tot viris procacibus & otiosis circumseptæ, miraculi instar esset, si pudice viuerent: & ex turpi quæstu plerumque raptæ, posito amplius in theatro pudore ad ingenium redeunt. Ita vulgato inter plures corpore omnibus exitium afferunt. iuuenes otiosi & perditii (quorum magnus numerus ubique est) eo aspectu concitati feruntur præcipites: vnde rixæ graues, vulnera & cædes, contemptus parentum, &

rei

rei familiaris præ amore earum muliercularū. Quæ probra & similia multa alia, qui digna non putat quæ omni studio auertantur, ferreus sit, & communi hominum cæterorum sensu, rationeque destitutus. Censeo præterea nullam certam fidem histrionibus extruendam publice, domum aut theatrum, quam lucri parte locatam vnde inopes alantur, aut quod in alias publicas vtilitates impendatur: ea enim species obtenditur ab ijs qui contra statuunt. Primum enim factò theatro occasio manifesta præbetur honesta conditione viris & fœminis inter se libere conueniendi, præsertim domus aut theatri magistro venali. nam qui emit magno, vendat necesse est omnem licentiam, quæ ab illo flagitare homines perdituri poterunt: fietque ex theatro lupanar multo exitius quam alia. Deinde frequentiores ludi erunt perpetua sede publice designata, quam omnino sit opus. Alliciet loci opportunitas ad ludendum & spectandum, & præfectus cum magno eam sedem conduxerit, histriones vndique conquiret, nullumque diem elabi sine ludo patietur: quin potius diebus noctes continuabit, quanta cum perturbatione reipubl. dicere non est necesse. Quis enim iuuenes auellat ab ea vanitate? opifices & agrestes relicto opere quotidiano concurrent. famuli heros contemnent, fœminæ viros & familiam præ cupiditate spectandi: quod seimus hoc etiā tempore ex parte contingere. Præterea histrionum numerus extructo certe theatro per vrbes & oppida, immensum augebitur pondus iners atq; inutile, cum sint eneruati voluptatibus. nam & lucri auiditas excitabit multos, neque nisi magno numero poterunt tam multis theatris satisfacere.

facere. Postremo num iuuenes ex his priuilegijs & bacchanalibus, aut strenuos milites, aut bonos senatores fore credimus? Discent illi quidem ea inspectione amare: armorum pondus, alias molestias sustinere non poterunt: cum totos dies residere in theatris consueuerint: quo tempore aut equos calcaribus incitare & flectere potuissent, aut alia ratione vires corporis exercere, aut certe pacis artes commentari. Scimus Romæ primum ex lapide theatrum à Gneio Pompeio fuisse extructum: nam antea scena ad tempus ex materia facta utebantur, tanta ex eo opere populi gratia, vt Magni cognomen ex ea fabrica accefferit. Id fuit multitudinis iudicium, quæ paleæ instar leuissimæ in omnes partes circumfertur: nam prudentiorum magnæ partis reprehensionem incurrit, vnde laudem captabat. Sic docet Tacitus libro quartodecimo, productis etiam in vtramque partem probandi & improbandi theatra argumentis. vt quod in ea temporum face & morum labe dubitatum est, nobis pro certa lege esse debeat, nequaquam populi Christiani moribus & sanctitati conuenire, vt per vires & oppida, certa perpetuaque sedes histrionibus detur. Scimus saepe à Censoribus Romæ euerfa theatra nihilominus, quasi morum certissimam à lasciuia labem, & erit in populo Christiano, hac professione, qui restituenda cõtendat? Ad hæc: *Suscepta Christi religione per omnes pene ciuitates cadunt theatra, vt Augustinus ait, cauea turpitudinum & publica professiones flagitiorum: & nos ea instauranda contendamus?* Vincit rei indignitas orationis facultatem. Neque excuses, nostra theatra non esse conferenda cum antiquis, neque maiestate operis, neque

que ludorum apparatu. Turpitudinem loci accusamus, nō structuræ modum. riuus tenuis, naturā continet fontis vnde manat: surculus arboris vnde excisus est, succum habet. Nam si magno vectigali, sublato theatro rempubl. priuari accuses, risum tenere nō potero: neq; enim tanti lucrum esse debet, vt mores populi & religio negligātur: neq; deerunt aliunde rationes, si theatra repudemus, ad egenorum inopiam subleuandam. Et mihi qui secus statuunt, Magni Pompeij factum imitari velle videntur. is enim vt reprehensionē euaderet, quasi theatro constituto turpitudinis scholam aperuisset, Veneris templo theatrū quasi appendicem adiunxit, religionis sanctitate nouam structurā velaturus. nimirum verebatur ne aliquando memoriæ suæ censoria ignominia accederet, quasi arcem omniū turpitudinū struxisset, vti Tertullianus ait. Ergo Pompeij imitatione cum templis aut hospitij pauperū, theatrum iungatur, quo maius lucrū sit, honestius susceptæ improbitatis velamen. Censeo ergo cum multis, fore è republica, si histriones pretio venales penitus remoueantur. Omnes enim pecuniæ vias norunt, & pecuniæ causa omnes turpitudines suscipiunt, instillantq; alijs: quæstuarie arte exhauriunt pecunias, & veluti sopitis voluptate sensibus latenter extorquent, quas non minori turpitudine insumant. otio & desidia vt torpeant ciues, efficiunt: quæ omnium vitiorum radix est. Vitijs omnibus & fraudibus viam muniunt, libidine maxime, quæ auribus & oculis suscipitur. Diuinum cultum imminuunt diebus festis, cum vacandum esset rebus diuinis, populo ad spectacula attracto: quæ peccatis omnibus piaculis procuranda videbatur. Quod

si non

Si non obtinemus vt ludi scenici penitus amoueantur, & placet nihilominus eam oblectationē populis dare: quod ius & æquitas postulare videtur, impetrare certe cupimus, vt delectus aliquis sit, neq; promiscue licentia quiduis agendi histrionibus cōcedatur: sed legibus certis circumscribantur & finibus, quos nemo impune transgrediatur. Tametsi nullis legibus putabam furorem hunc satis frænari. prudenter quidam: *O here, inquit, quæ res nec modum habet neque consilium, ratione, modòq; tractari non vult.* Sequamur tamen Platonis institutum, qui poetarum carminibus examinandis præfici sanxit viros prudentes non minores quinquaginta annis. eorum iudicio quæcunq; agendæ erunt fabulæ examinentur. ipsi etiam intermedij actus, quibus maior turpitudine inesse solet. mulieres in theatra inducere nefas esto. theatrum nusquam publice constituatur. Diebus festis (vt antiquis legibus sancitū meminimus) ludi scenici ne exhibeantur, ne temporibus quidem ieiunij Christiani. quid enim cōmercij squalori cum theatri risu, plausuq;? A templis & sanctorū, qui cum Christo in cœlo regnant, ac omnino diuinis celebritatibus amoueantur: ac præsertim ij modi & gestus, quibus turpitudine in memoriam reuocatur, & ferme oculis subiicitur: quæ sunt vulnera religionis nostræ, pbra, mōstraq; immania: Hispanorum nationis dedecora, adeo fœda vt stylus contrectare vereatur, suoq; se fœtore tueri hoc genus mali videatur. Postremo quoad fieri poterit minori ætate pueri & puellæ arceantur ab ijs spectaculis, ne à teneris reipublicæ seminarium vitijs inficiatur, quæ grauissima pestis est. Adsint inspectores publice designati, viri pij & prudentes.

prudentes: quibus cura sit vt turpitudine omnis amoueat, & potestas coercendi pœna si quis se petulanter gesserit. Denique populus intelligat histriones non probari à republica, sed populi oblectationi atque importunis precibus dari: quæ cum non potest quæ sunt meliora obtinere, solet aliquando minora mala tolerare, & populi leuitati aliquid concedere.

CAPVT XVII.

*Multas in vna prouincia esse religiones
non est verum.*

Multa de prudentia Principis dicta sunt superiori disputatione. sed summum tamen & maximum sapientis Principis officium, præceptumque saluberrimum est, cuncta ad pacem consilia referre, rempublicam à belli malis præstare. Quid enim pace pulchrius? Quid tetrius bello? Pacem appetunt omnes, eaque gaudent quasi bonorum omnium fonte: bellum auersantur quasi summum malum. Belli nomine mala omnia, pacis appellatione bonorum copiam solemus significare. Vnde illa frequens Hebræis salutationis forma, qua pacem quibus bene volumus, precamur. Contra Romani, qui tristissima nunciaret, eum bellum denunciare veteri prouerbio affirmabant. Pacem Græci pingebant manibus gestantem puerum Plutum diuitiarum præsidem cum spica, lauro, & rosa, redimito capite: significantes cum pace diuitias parari, & vitæ studia efflorescere. Bellum ipsum etsi paci aduersatur, ad pacem referri debet: alioqui temere

tēmere ambitioſeque ſuſcipiatur. Quid enim flagitioſius quam dominandi cupiditate, aut laudis & gloriæ ambitione, nulla præterea neceſſitudine humani generis tranquillitatem turbare, orbi vaſtitatem afferre? Quare à Græcis olim Pallas oliua coronata pingebatur. In diuinis litteris filios Iſrael legimus, mente pacifica ſolitos ad bellum procedere: nimirum inter cædes & vulnera & cadauera proſtratorum nihil aliud quàm de pace cogitantes. quod enim ſanitas eſt in corpore animantis, id in republica eſt pax: & quemadmodum ſæpe medicinam faciendo, corpusq; debilitando recta valetudo quæritur: ſic cum diligenter & accurate pacem tenendam iudicatum ſit, concedimus tamen aliquando temp armis concuti, omnia ſurſum deorſum agitari: quo proſtigatis grauioris mali cauſis, pax ſolida & firma quærat. Paci autem nihil magis aduerſatur, quàm ſi in eadem republica, vrbe aut prouincia vna plures religiones ſint. Quod ſi recentes multarum vrbium atq; prouinciârū clades, quam ſit exitiale religionis diſſidium non docerent, quæ in auribus & ante oculos verſantur: ſi nulla huius mali ex veteri memoria exempla conſtarent, quæ paſſim tamen occurrunt: communis omnium ſenſus & ratio ipſa declarat, nil magis diſſoluendo temp publicam eſſe, q̃ vbi non patrio, ſed externo ritu ſacrificatur. Eſt enim religio humanæ ſocietatis vinculum, cuius ſanctitate fœdera, commercia, ſocietatesq; ſanciuntur. Ex Deo enim orti ad Deum redimus per religionē, atq; in eo vniuerſi conqueſcimus: non ſecus atq; ad orbis medium lineæ omnes, radijq; copulantur. Quæ autem communio & ſocietas inter eos eſſe poteſt, qui non ad

eundem Deum certe non eadem cæremonia cultuq; recurrunt? cum alij alios vt impios auersentur: ijsq; violandis diuinum numen promereri sibi persuadeant. Prudenter Romanæ eloquentiæ parens, *Amicitia*, inquit, *est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & caritate consensus*. Quare qui rebus humanis consentiunt, diuinis dissentiunt: eorum amicitia claudicet potiori ex parte necesse est: atq; inter quos amicos rerum diuinarum consensus non est, neq; humanarum plena erit & vera. Nulla sanguinis propinquitas, nulla morum similitudo, vitæ genus aut patria tantum constringunt voluntates beneuolentia, quantum religionis diuersitas labefactat: neq; vlla scœdera tam sancto iure vallata esse possunt, quæ non disturbentur facile, si diuersæ de diuinitate opiniones suscipiantur. Nihil fallacius, nihil violentius, quàm vbi diuinum numẽ seditioni prætenditur. pars enim impune sibi peccare videtur excusante conscientia: cæteri coercere petulantiam non audent, primum subeunte metu ne fraudibus vindicãdis diuini iuris aliquid admistum violetur. Deinde exacerbatis voluntatibus, vbi malum semel inualuit, filij ipsi in parentes exurgunt: nullam fratribus humanitatem exhibent ijsdem parentib. nati. Omnia dolis, sanguine, cædeq; propinquorum redundare necesse est. discordia, ciuili sanguine imbuta homines reddit immanes, ipsoq; naturæ sensu spoliat. Est enim religionis amor cæteris affectibus potentior. repugnantibus alijs grauissimæ tempestates concitantur nullo cognationis respectu, ne magistratuũ quidem reuerentia. nam vbi diuersa opinio mentem occupauit, id maxime veremur amittere,

per quod salutem speramus. vim inferentes, atque
eam persuasionem coercere satagentes, vt impios,
cæloq; inuisos detestamur. Hoc cum cacodæmon
intelligeret, nihil æque dissociando mutuam cari-
tatem, ferendis litibus inter homines esse, quam
religionis dissidium: varios olim cultus toto orbe
disseminauit: ne mortales coirent amplius in ean-
dem societatem, & coalescerent in vnū corpus, se-
cus quam ceteræ animantes ob naturæ communi-
onem amicæ inter se. neque modo quietum singu-
larum ciuitatum & prouinciarū statum nouis opi-
nionibus, nouisq; sacrorum ritibus sollicitare desi-
stit, atq; in nostris ruinis insultare: qua inuidia no-
strum genus prosequitur. Scisso olim Iudæorum
regno, Ieroboamus magna prouinciæ parte occu-
pata, metuq; solitante ne subditi noui principa-
tus pertæsi, Dauidisq; & Salomonis beneficiorum
memores ad eorum posteros imperium reuoca-
rent, nouo cultu inuecto, duobusq; vitulis excita-
tis effecit, ne publicus populi consensus amplius
constaret: certus in vnā regni formam nunquam
consensuros, quorum animi & sententiæ de religi-
one discrepant. Sic in Ægypto contigisse constat;
Rege Sethone defuncto in duodecim nomos, seu
præfecturas totidem & regulos prouinciā abijisse:
eorum quemque diuersa sacra, novosque Deos
excogitasse (vnde Ægyptijs tanta Deorum multi-
tudo, vt penè omnes animantes consecrarent.)
prouidebant nimirum ne rursus in vnum Regem,
caputque vnum vniuersa prouincia consentiret.
Contra Moses, qua erat sapientia, ad fundandam
suæ gentis felicitatem, legesque & iudicia sancien-
da, imprimis pertinere iudicauit sacrorum ritus &

cæremonias sancire. Quod illi cum cæteris legislatoribus, qui postea sunt consecuti in varijs orbis partibus, commune fuit. Illud proprium, concordiam perseverare diu non posse persuasus, si opinionibus de rebus diuinis populus variaret, priusquam leges scriberet, quid in omni tempore sentendum, credendumq; esset de Deo, de orbis conditione, de felici hominum statu atq; de lapsu per peccatum constituit. Prouidebat nimirum, ne nouis opinionibus enatis pax publica & tranquillitas turbaretur, vnde in omnia mala is populus præcepset iret. Verum quo maior lux sit, singulas reipub. partes consideremus. Regum, Sacerdotum, nobilitatis & populi rationes iri proculdubio labefactatū veteri religione mota nouis opinionibus natis. Reges quidem infinitis difficultatibus ea libertate implicari quis non videat, non fateatur? Finge duas in vna prouincia, aut ciuitate eadem vigere religiones, nobilium fauore, ferroque populi armatas, numero sectatorum non impares. quid Princeps faciet? quo se vertet? quam rationem administrandæ reipublicæ explicabit? An consilio regere populos, legibus astringere, emendare iudicijs possit? si quod propemodum necesse est, aut altera aut vtraq; factio recusat obtemperare? Si vni parti fauerit, alios sentiet alienatos: quos vt suspectos, atque infideles me quidem arbitro à reipub. administratione, & militiæ muneribus arcebit: ne armis, auctoritate, gratiaq; ad reipublicæ euersionē abutatur. quæ cautio necessario quamuis suscepta, magnam illis molestiā pariet: in republica, in qua nati sunt à publicis honoribus excludi, idque religionis susceptæ merito, quam verissimam existimabunt.

bunt. Sed tantisper tamen dissimulabunt dolorem, dum opportuna occasio sese dabit collectum indignationis virus in publicam perniciem effundendi. quod maiori impetu facient quo se diutius continuerunt. Ac primum inter se conspirabant, ut salutem tueantur contra vires factionis aduersæ. Vbi satis virium erit, religionis libertatem à Principe extorquebunt: precibus minas adiungent. id si successerit, superbia mox elati, correptisq; armis feroces in remp. imperū dabunt. Si vicerit, oppressos aduersarios, bonisq; euerfos finibus deturbabunt. Deinde Regem suorum præsidio nudatum, atque in potestatem redactum, aut ad suam traducent religionem, aut de gradu deiectum cæsumq;, imperio spoliabunt. Quæ omnia connexa inter sese esse, atq; alia ex alijs apta & colligata, secunda primis, posteriora medijs respondere, nostri nos temporis calamitates docuere. Si vtrisque fauere simulabit, vtrisque suspectus erit: mediumq; se gerendo à neutris inibit gratiam, omnium odia, & acerbiter commouebit: atq; ad instar aquæ tepesactæ, quia neq; calida est, neq; frigida, sed ex utroq; temperata, cunctorum ingratus stomacho à cunctis pariter repudiabitur: & vtramque sellam occupare satagens, ab vtraq; pariter ad terram cadet. Nam vtrique factioni satisfacere quā possit in tanta rerum & voluntatum colluione? Ne tyranni quidem, quibus expedire populum esse scissum, superius est dictum, in religionis dissidio rationes gubernandi, continendiq; populos explicare satis possint. Tentauit id quidem Iustinianus Imperator, non minus militari laude, quam ciuili prudentia clarus. Eutychis enim secta Constantinopoli grassante, altioresq;

resque radices agente, quam ut extirpari facile posset, ipse catholicam religionem tenuit, uxori Theodoræ permisit Eutychis tenere, seu simulare vassaniam, ne utrique factioni præsidium in aula deesse videretur scilicet, damnato exemplo. quod tamen nostra ætate consilium quidā Principes imitati sunt. Atque illis quidem, si humana tantum spectes, non incommode cecidit, pacato ad vitæ exitum imperio, prolatis finibus, Africa atque Italia receptis: quod quassatum, atque ruinæ proximum erat, superiorum Cæsarum culpa videlicet. Ac præsertim Zenonis & Anastasij, qui proxime Romanam rempublicam tenuerunt, Henotico, hoc est, lege de promiscua religionis libertate, magnæ clades funestæ sacerdotum cædes consecutæ sunt: & orientis maximè ecclesiæ ferme ad exitium conturbatæ. Quanto melius & sapientius Iovinianus, ad quem cum summa militum voluntate in supremarum rerum difficultate hostibus à tergo à fronte insultantibus post Iuliani Apostatæ cædē, imperium fuisset delatum, præ se negavit se qui Christianus esset, religione non Christianis imperare posse. Vocem immortalis laude, ipsoq; orbis imperio dignissimam, sunt enim Principis partes, rempublicam prudentia regere, fundare legibus, consilijs ducere ad id quod opus est factu. subditorum autem munus est imperio parere, sequi quæ ducit gubernator: unde concentus ille civilis existit quasi varijs interuallis, modulatis vocibus. Ut diuersæ ergo religionis Principi obediant Christiani, contingat sane. quæ autem ab Imperatore pio alienæ religionis subditi regantur imperio, quod omnes intueantur, cui cunctorum voluntas

tes & cupiditates cedant? Et est potius verisimile legibus illos, quas eo nomine indignas iudicabunt, non fore obtemperaturos. Itaque piorum natio, quo tempore sub Romano imperio vixerunt, si humana spectes, inglorij, nullo tumultu per vrbes concitato, nullis correptis armis religionē vera tuenda, temporum conditionem, miseriasque omnes & cruciatus inuicta patientia, inculpata vitæ moribus vicerunt. At postquam dies ille felicissimus orbi terrarum illuxit, quo Deus summus euerſa impietate gentem nostram in rerum fastigio collocauit, ad impios Deorum cultus conuellendos, fundata ecclesiæ pace retulerunt animos. Atque quod Constantinus Augustus, qui primus Romanorum Imperatorū Christi Dei agnouit maiestatem, inchoauit: & consequentium Cæsarum culpa, Constantij socordia, Iuliani malitia disturbarant, Theodosius Imperator perfecit, lata lege ne cuiquam impune esset Christianam religionem conuitio, calumniaque vexare. & merito. Nam si Babylone tribus pueris ab incendio ereptis Rex barbarus capite sanxit contumeliam in Deum illum, qui tam illustre argumentum dederat virtutis & maiestatis: æquius profecto erat vt tali Imperatore similis comprimeretur audacia. Qui contra disputant, antiquis temporibus Deorū impios cultus extirpatos fuisse dant, nascētes in Christiano populo sectas, ferro excisas fuisse negant. Ipsum Constantinum ea vitæ pbitate, ijs moribus & potestate, in Arii opinionibus dissimulasse: Theodosij Magni tempore in suburbij ab hæreticis cōuentus habitos. Nam Iustiniano Imperatore Eutychis sectatoribus concessam suarum opinionum

libertatem, paulò ante dictum est. Nos quidem certe non quid fuerit factum quærimus, qui sciamus multa perturbata olim temporum aut hominum culpa fuisse: ne licuisse quidem bonis Imperatoribus vitia omnia ab stirpe conuellere. quid iure & ex ratione fieri debeat, quid è republica futurum sit, inquirendum putabamus. Varia & commutabilis temporum ratio est. multaq; aliquando tolerata in perniciem vertant, si nostro tempore concedantur. Dies & usus & maior rerum cognitio declarauit, reipublicam constare non posse, ciuib; in cultu religionis discrepantibus. Quod si memoria veteris temporis excutiat; diligenter, Constantinum inueniemus tentasse, si hæreticos clemētia sanare, beneficijs vincere posset: ne gentibus scilicet nostra mordendi occasio esset. frustra quidem, vti experimento probatū est omnis ea cura suscepta est. Et alioqui quid animi haberet, satis indicauit, cum priores hæreses edicto reuertit. Arii sectatores Porphyrianos vocari mandauit, inuidiosum ea ætate nomen, atque ignominiosum: capitale fore si quis Arii libros penes se haberet. Quod sub vitæ finem Arium restituere voluit, Athanasium exilio multauit: nimirum hæreticorum fraude circumuentus fecit, quæ sua voluntate, suoque iudicio nunquam fecisset, nisi Arium ad saniora consilia traductum, Athanasium noua Alexandria moliri persuasus, falsus in utroque scilicet, sed ita impostores calumniabūtur. A Theodosio scimus legem promulgatam hæreticis omnia vitæ ornamenta detrahentem, repellentem ab honoribus, exilio etiam addito non mutantibus. Præterea cum in occidente Valentinianus Iunior

in gratiam Iustinæ matris in Arij placitis dissimularet, atq; Gratiano fratre in Gallia interfecto Maximi fraude, ex Italia fugatus ad eum se contulisset, ab utroque lex altera simili sententia contra hæreticos est lata, nimirum Stobis Macedonię vrbe Theodosio secundum & Cynegio Coss. hoc est, salutis anno trecentesimo octogesimo octauo. quo anno scimus Valentinianum ex Italia fuisse pulsum. Ijs nihilominus latis legibus, extirpandi hereses neglectam curam Amphilocheus Iconij Episcopus artificiose accusauit, cum Theodosium salutasset, filium Cæsarem, qui patri assidebat, negligere visus esset. Neq; dissimulauit prætermissi moris causam. rogatus enim cur ita fecisset. *Næ tu (inquit) Imperator præpostere de rebus iudicas, quando leui filij tui iniuria commotus Arianorum contumelias, quæ iaciuntur in filium Dei, vindicare negligis.* Quibus ille verbis cautior & ex Valentiniani calamitate cæsi ab Eugenio, qui ex ludo litterario imperium inuaserat, septimo anno postquam lex Stobis fuerat promulgata, hæreticorum licentiam nouis edictis coercuit. Paternis vestigijs insistens Arcadius veterem pietatem noua & ipse lege sanxit: Gainæ Gottho templum Constantinopoli extorquere minis atq; terroribus satagenti, vbi Ariani conuentus haberentur, adiutore Chrysostomo restitit. Ergo quod sub Theodosio conuentus Ariani in suburbij habebant: quod Arcadio Imperatore nocturnæ supplicationes, & hymnorum cantus ab iisdem Constantinopoli agitantur, malitiæ temporum tribuendum puto, potius quam de optima eorum Principum voluntate dubitandum. Omnino qui post Arcadij filium ecutus est Martianus legem tulit, Eutychianorum

adulterinos conuentus vetantem. De Iustiniano laborare non attinet: falli vt humanus potuit consilium secutus in speciē prudens, re exitiale. Et fortasse temporis cōditio dissimulationem expressit, vti lex eius contra Anthemium & Seuerum hæreticos grauis imprimis & seuera argumento est. Verum à Regibus ad sacerdotes abeamus, & cæteros ministros ecclesiæ: quam Optatus sane & Epiphanius, quia vnica est in toto terrarum orbe, vxori legitimæ, hæreticorum conuentus, quia innumeri, concubinis similes faciunt. Quod si in vna domo atque familia cum vxore pellex, idque pari pene cultu habitet, quanta futura sit rerum perturbatio, quanta calamitas, dicere nō est necesse: tacitus sibi quisque eam labem animo subijciat. Quid vero domesticæ faciant, cum vtraq; velit & mandet pro imperio fieri contraria? Quo se vertant? Quam rationem obsequendi explicabunt? Tanta impedita difficultate domus in factiones ibit: odio, inuidia, rixis perpetuo flagrabit. Domesticæ rationes negligentur. hauriendis voluptatibus heri exemplo famuli incumbunt: & quod de equo Troiano dicitur, discordia vsq; ad intestina redundabunt: præsertim si pellex mariti fauore armata ausa fuerit vxoti de nobilitate, pudicitia, ipsoque coniugij iure controuersiam facere. Vti Arius contra veram ecclesiam, alijq; hæretici suis quisque temporibus se potissimum Christianos, & suam esse catholicam ecclesiam prædicantes, diuersa qui sentirent, quasi hæreticos repudiabant. Veteri Romano more pellices Iunonis templo prohibebantur: vt quoniam Dea illa nuptijs præerat, ritu illo indicarent, nihil esse nuptis grauius virorum pellicatu. Ne Abrahamus qui-

quidem ea sapientia & grauitate Saram cum Agare in pace ponere potuit, vsq; eo vt ancillam cum filio domo exigere cogeretur, vti legitima coniux flagitabat. Quæ res argumento sit, neq; in vna domo vxori cum concubina conuenire vnquã: neque in vna ciuitate, aut prouincia falsam religionem cū vera recte tolerari. Collidant inter se necesse est, quorum natura est contraria: longoque vsu intellectum, nouam religionem nunquam fuisse in aliquam urbem admissam sine magna ciuium & rerum calamitate. Circumfer mentis oculos per omnia tempora, veterem ac recentem memoriam explica: videbis profecto vbicunque id malum viguit, iura honestatis conuulsa, cædibus & latrocinij misceri omnia: atq; ea in veteris religionis cultores, & ministros edita crudelitatis exempla, quæ ab hesternis hostibus nunquam extitissent. Quid Albigenes in Gallia fecerint: quanta immanitate Hussitæ in Bohemia grassati fuerint scimus: quantum noua pestis in Germania & in Gallia effuderit sanguinis, pene in oculis versatur & auribus, vt ea præterire sit satius. Ac ne commemorare quidem attinet Iuliano Imperatore, quam grauius pij fuerint ab Arianis, tum Heliopoli, tum in alijs imperij partibus perpeSSI: tametsi lege erat cautum ne diuersæ religionis cultus cuiquam fraudi esset. Nouatianorum minas Cyprianus retulit. Editæ in Africa à Donatistis strages, ab Optato & Augustino memoriæ sunt proditæ. Quas clades diu intulerint locis omnibus Ariani nemo ignorat: et si & hi initio de vno verbo controuersiam esse excusabant, & illi ob affinitatem opinionum ab Optato vocabantur fratres. Ab his Circuncellionum fera

rabies

rabies prodijt : illi Georgij Alexandrini sæuitiam, Valentis & Vrsatij perfidiam, synodos Mediolanensem & Ariminensem, aliasque sexcentas pestes excitarunt. Vti iure ecclesia ex ore Davidis conqueratur, nunquam se grauiora perpeſſam, quam quæ à domesticis sunt illata mala. Neque temere Theodosius Imperator, vel in re leuiſſima ab ecclesiæ placitis, & vera pietate vetuit discrepare: sed ex magna eorum temporum varietate, magnisq; motibus expertus paruis sæpe momentis haud leuem immutationem fieri. etſi parum dici non debet, quod societatis mutux vincula diſſoluit, Christi tunicam, cui milites pepercerunt, crudeliter lacerat in partes, quibus neutri tegantur. Populus enim vectigalium grauitate fessus, & multis difficultatibus implicitus in sacerdotum opimos redditus, templorum thesauros, quos maiores ad supremas reipublicæ difficultates, quasi in sacrum ærarium construxerunt, inuolare oblata occasione non dubitabit. Ergo cum primum Dux se temerariæ multitudini dederit, præsertim religionis specie armatus, si in sacerdotum mores inuehatur, facta seditione in re publica pars infirmior, quales sacerdotes sunt, in prædam multitudini cedent, templis diuitias & ornamenta detrahent, tam multos accumulatas per annos. Quod malum nostro tempore accidisse ſcimus, vbicunq; religionis diſſidia viguerent. Adhæc ſciſſo populo, & in duas partes diducto, geminos Antistites ſacrorum creati in vna vrbe contra omnia exempla vetuſtatis, & decreta neceſſe erit. Eam labem nulla erit facies mali, quæ non conſequatur. Quanta conſuſio rerum erit? neuter enim ſatis ſeuere ſuorum peccata vindicabit, ne

ſecta deſerta ad hoſtium caſtra tranſeant, vti in ſeditio-
ne inteſtina fieri amat. Ex ea impunitate ſcele-
rum licentia confirmabitur: perpetuum diſcordiæ
& diſſidiorum ſeminarium extabit. Hanc rerum
perturbationem & flagitiorum licentiam, nobi-
lium clades excipiet. Quo enim alio profana hæc
libertas qua plebs omni metu ſoluitur, ſpectabit,
niſi vt religione violata, ſacerdotum ordine pro-
ſtrato, templis direptis & incenſis ad proſternen-
dam nobilitatem ſerpente latius incendio perue-
niatur? Neque enim in vno gradu reſiſtet malum,
ſed primis proſtratis per illos ad ſecundos & tertios
& deinceps aucta flamma gradum faciet: & qui a-
lienæ calamitatis ſpectatores extra fortunæ aleam
eſſe videbantur, continuo eiſdem inuoluentur
malis, eo amplius quo maiori inuidia Principes fla-
grare ſolent, quam ſacerdotes. Argumento eſt bel-
lum ruſticorum ante annos ſeptuaginta contra no-
bilitatem Germaniæ in Alſatia & vicinis prouin-
cijs excitatum auctore & concitato Phiphero ob-
ſcuro quodam homine: qui cum per quietem ſom-
niaſſet, magnam ſe vim murium per agros extir-
pare, immaniter ſomnium interpretatus, nobiles
quod adinſtar murium ſubſtantiam plebis arro-
dant, ſignificari putant id bellum funeſtiſſimum
concitauit: in quo multis Germaniæ oppidis euer-
ſis, multa nobilitate perempta (quod fuit miſerri-
mum) ipſi ruſtici ſupra centum millia feruntur tru-
cidati. Extat Munceri oratio ſub ipſum conſlictum
ad ruſticorum legiones metu conſternatas, fugam-
que meditanter: qua ſtudio illos libertatis Chriſtia-
næ retinendæ, atque excutiendi iugum tyrannorum
(ſic nobiles vocabat) ad conſerendas cum hoſte
manus,

manus, & collatis vexillis dimicandum, non minus temere, quam infelicitè excitauit. Est prope-
modum necesse vna cum religione reipub. statum
mutari. Sic potentiores, & quicunq; diuitijs abun-
dant, periculo proximè erunt, in prædam cedent ar-
mata plebis furori: quæ sua sponte nouandi res cu-
pidissima, suam indigentiam & sitim habendi plu-
ra, ex aliorum fortunis explere tentabit. At legibus
in officio continebuntur? Verum id quidem esset;
nisi in dissensione ciuili motuque, leges silere sole-
rent, armorum fragore omnia circumsonare, fluxa
nullaque auctoritate magistratuum. Et leges illæ
iustæ, atque rationabiles sunt, quæ prouident mul-
to ante, ne scelerum licentia vigeat, omnis tumultu-
andi occasio & materia tollatur. Ergo quemad-
modum fastigia turrium, & cacumina montium
cœli iniurijs, ventorumque procellis obnoxia ma-
xime sunt: sic coorta in republica tempestas, eos
primum inuoluet & prosternet, qui sublimem ho-
noris locum occupabunt. quo maxime quando re-
ligionis respectus parum mouet, principes reipu-
blicæ monendi sunt atque hortandi, si priuatis ra-
tionibus consultum cupiunt, vt hæreticorum pra-
uitatem priusquam adolescat, furorem nascentem
in ipsis incunabulis comprimant, ne priorem igna-
uiam dolere deinde frustra cogantur. Verum à dis-
putandi subtilitate ad præcepta dilapsam oratio-
nem, ad ea quæ restant considerata restringa-
mus: atque communis mali ex religione commu-
tata, partem non minimam ad populum deriuari
doceamus: ne possit videlicet ex aliena calamitate
iure lætari. Mutata enim religione pax publica con-
stare non potest, vti sæpe dictum est. In tumultu
populari

populari plebi bene esse qui potest? non secus quā corpore ægrotante, morbi molestiæ per omnes diffundentur partes. Tunc profecto tota respublica bonis omnibus cumulat, cum omnia eius membra alia ex alijs connexa, cum capite amoris perfecti vinculis colligantur, neque inepte Pitharchiam, hoc est, magistratui debitam obedientiam, Iouis seruatoris esse coniugem fingeatur, ex eoq; coniugio felicitatem procreari. sed vt fabulæ integumento significarent, omnibus bonis cumulari populum magistratibus obtemperantem: contra ciuitate in factiones scissa, neque commune vnum imperium intuenti nihil esse infelicius. Iam vero religione conuulsa, neque concordiam inter ciues coalescere, neque aduersus magistratus reuerentiam existere, satis arbitror superius fuisse demonstratū Quod si semel respublica in factiones abeat, discordia ciuili debilitata externæ iniuriæ opportuna erit: non secus atque lignum si rima, aut scissura cuneum admittat, facile finditur in partes, ceditque in alimentum ignis. Sic externus hostis ciuium concordia prolata factioni alteri opem feret, vt altera prostrata vtramque subigat, opprimatque tyrannide. Sic magna corruunt imperia. Sic Cæsar Galliam subiecit, sic Turcarum Principes Græciam tumultuantem, orientis imperium debellarunt. Neque certius argumentum existat reipublicæ extio proximæ, quam cum opinionibus de religione ciues inter se impune cœperint discrepare. Omni-
no Hebræorū res aliquando florentissimas id dissidium populo in Phariseos, Saduceosq; scisso labefactauit, atq; sub Romanum iugum misit. Pauci enim ciues inueniantur, qui prompto animo bellū
pro-

propullent, & coniunctis animis prodeant in aciem: quin potius magna pars, vt ægre aduersarijs faciat ijs, penes quos erit imperium, in pugna cessabit, & victoriam de manibus elabi sinet, ne laudem victoriz aduersa factio ferat. Quod in exercitu Romano. L. Papirio dictatore minori de causa euenisse notum est, alienato exercitu ob importunam Dictatoris seueritatem, Samnites, qui vno prælio debellari potuerunt, euasisse, magna etiam strage edita in aduersarios. tantum aliquando in bello potest quauis ex causa voluntatum alienatio. Quod Romani olim prouidentes aciem instruere, nisi auspicato, litatoque nefas esse putabant: exercitu lustrato sanguine hostiæ mactatæ, re diuina peracta, positis odijs, pari consensu, magna animorum alacritate ad manus & pugnam procedebatur. Ad hæc quis publicis consilijs, vbi de republica deliberabitur, locus erit? tota enim deliberatio ex altercatione, & obtreffatione composita, rixis, clamoribus, contentione plena erit: plerumque melior pars à peiori & audaciori superabitur. Et vt ad minima quæque veniamus, quid fiet si mali vis, & fatalis discordiæ virus in domos singulas penetrarit? Quæ forma reipublicæ tetrior, quis status populi funestior poterit excogitari? Aut quæ esse obedientia, quæ caritas inter eos poterit, qui in religionis placitis discrepabunt? Vxor virum suum vt impium auersabitur. vir uxori adulterij crimen imponet, quæ se inconsulto ad diuersæ religionis conuentus proficiscatur. suspicabitur enim neque temere, neque sine exemplo, ibi non religionis castitatem vigere, sed libidinum impuritatem dominari. Quot virgines à parentibus, quam multæ à viris coniuges

religionis specie abducentur ad perditorum hominum libidinem? finis malorum non sit, vbi permissus fuerit ad nouam religionem aditus atque qui dies nouis opinionibus dederit libertatem, idem reip. felicitati finem imponet: & libertatis nomen specie præclarum atque appellatione, quod ab omni memoria innumeros homines seduxit, re falsum & inane esse reperietur. Quod nisi in re minime dubia exempla afferre superuacaneum videretur, nostrorum temporum tragœdias, tumultus ciuiles, bella nefaria, vnam ab religionis causam suscepta temere, furenter administrata referre liceret: multasque vrbes impetu ciuilis belli deformatas: innumera templa ipsa opinione sanctitatis, moleque veneranda incensa euerſaque: sacras virgines constupratas: multa sacerdotum millia cæsa: infinitam hominum, militumque multitudinem neci datam. Veniunt in mentem illi Poetæ versus:

Hec quantum terra potuit, pelagiq; parari

Hoc, quem ciuiles hauserunt, sanguine dextra.

Verum hæc aliaque innumera mala ex religionis dissidio nata prætereantur, quæ sunt omnib. testata, & multorum historijs prodentur posteritati. Præterita accusare non attinet: deplorare vanum est, atq; inane nullū præter lacrymas remedium afferre: simul styli longa disputatione fatigatū vela contrahenda sunt, & portus aliquis occupandus, si prius tamen aduersariorum argumenta fuerint explicata. Obijciunt enim nobis qui cōtra sentiunt, Turcarum imperium, quod plures religiones, variasque sectas suo complexu continet, neque vllis intestinis motibus agitur, contra omnibus fortune bonis indies augetur & efflorescit. Sic in Bohemia à cētum quinquaginta annis duas religiones vigere, neque ita pridem tertiam esse publice receptam ex Martini Lutheri placitis compositā. Heluetios gentem bellica fortitudine, & rebus gestis claram diuersas religiones in

remp. admississe: idem fecisse Germanos. Sed hi profecto maximam nostris Principibus iniuriam faciunt, cū eorum imperia ex Turcarum tyrannide metiri volunt, & Christianorum mores ad legum Turcicarum dirigunt immanitatem. Illi enim quibus iugum imposuerunt, cum ijs nullam rei publicæ partem communicant, neq; arma tractare sinunt: sed potius seruire cogūt, ijsq; grauiora, quam alijs imperant vectigalia: vsque adeo vt filij in seruitutem, fœdamq; libidinem à complexu matrū raptantur: vxores sæpe in suorū coniugū oculis impune constuprentur. Quod si ea rōe nouarum heresum sectatores in rep. Christiana viuere vellent, vt grauiora ferrent onera contenti consciētīæ, quā tantopere expectunt, libertate, fortassis esset ea conditio tolerabilis, magno redemptā libertatē in nostra rep. dare. Nunc cū videamus eos, qui à patria religione discedunt, summa omnia efflagitare, primumque auctoritatis locū captare: quis nō animaduertat eorū improbitatē, qui religionis libertatem volunt Turcarum exemplo tueri? Nam q̄ de Bohemis afferunt & Germanis, miror eos neq; Angliæ exempla citasse, neq; Geneuæ ad lacū Lemanium: quib. in locis non tm̄ nouæ sectæ vigēt, sed Catholicis, quorū magnus utrobq; est numerus, facultas profitendi suam religionē præcisa est: minæ & terrores intentātur indies grauiores. Vides ergo eos ipsos, qui tā impudenter apud alias nationes religionis libertatē extorquere contendunt: & cū negatur, impiū facinus clamant, crudelē tyrannidē: longe aliā rationē sequi, vbicunq; rerū potiri ipsos contingit. Neq; n. tā sunt imprudētes vt nō videāt, vnā esse retinēdē ciuilis cōcordiæ, suaq; tuēdī rationē, si religionis dissidiū auferatur. Quis. n. ignorat magnopere vires Germaniæ fuisse debilitatas, magnas clades per tulisse, ex quo nouis opinionib. agitari, scindiq; cepit? Et q̄ olim Romanis, neq; ita pridē Turcis formidini erat, modo

modo ut corpus ægrū, & morborū causis afflictum, nō modo aliorū labore opem ferre non potest, sed ne suis quidē pedibus consistere, nisi alieno p̄sidio adiuuetur. Quæ igitur incōmoda ex religionū diuersitate nascantur, postrema hac disputatione explicata sunt: eueri q̄; resp. & priuatas necesse fore, si semel puinciales de religione inter ipsos dissidere cœperint. Regum rationes & sacerdotū eueri: plebis & nobilitatis felicitatem eo malo vigēte constare nō posse. Quæ omnia si solis luce clariora sunt, si hausta è naturę fontib⁹, antiquitatis exemplis, recētiq̄; memoria cōfirmata, si tota disputatio auctoritatē & fidem sibi à ratione sensibusq̄; conciliat, incorruptis testimonijs roborata est, si omnium ordinum voces exaudiuntur, nil esse in auita religione mutandū ijs, qui salui esse cupiunt: magnæ p̄fecto habendæ sunt gratiæ ijs, qui euerfa impietate antiquæ religionis formā retineri p̄cipiunt: nouarum autē sectarū inuentores accusandi merito & iusto odio posteritatis dignissimi sunt iudicādi. monendusq̄; Princeps atq; hortandus, ut nascentis mali initijs se opponat, flammamq̄; initio restinguat, vel sui corporis obiectu, ne si latius serpat contagio, serò remediū quæratur: nomē ipsius, socordix & male gestę reipubl. maculis dehonestetur: ipseq̄; (quod grauissimū est) post huius vitæ decursum deserti officij, & grauissimi ex eo sceleris, magnorumq̄; malorum reus agatur: contemptæ salutis publicæ atque priuatæ iustissimas pœnas det.

Quo loco dicendi finē facimus. A contentione disputandi atq; molestia, animū ad otium reuocare æquū est. Qualē principatus formā probem maxime, qualis sit optima Principis institutio, quantis virtutibus & quā multis opus habeat, explicui. Qua imagine expressa, vereor ne studia multorū tardentur: nam experiri fortasse nolint, q̄ se assequi posse diffidant. Sed par est omnia

tētare, ei cuius humeris tāta rerū moles incūbit. Quod si quē aut natura sua, aut illa p̄stantis ingenij vis forte deficiet, q̄ requirimus: teneat tamē eum cursum quem licebit: prima enim sequentē, honestum est in secundis tertijsq; consistere. altiusq; ibunt, qui ad fastigiū contēdent, q̄ qui suscepta desperatione eo perueniendi, humilia cōlectabuntur. Nam inter Reges nō Dauidi tantum & Salomoni locus est inter Iudæos, aut inter Romanos Augusto, Vespasiano, Constantino & Theodosio Magnis, sed horum secundis vel infra secundos. Neque Annibal modo Pœnus, & Scipio, tum inter nostros Pelagiū, Cidus, Ferdinandus Comes, Bernardus Carpenſis, atq; superiori ætate Consalius cognomento Magnus, copiarum eximij duces laudantur: sed & multi alij magnam sunt gloriam à re militari consecuti. Quare non est cur cuiusquam spes infringatur aut languescat industria. nam neq; q̄ optimū desperandū est: & in p̄stantibus & difficillimis rebus magna sunt, quę sunt optimis p̄xima. Deinde nostrū de regno & Regis institutione iudiciū fortasse nō omnib. placeat. q̄ volet sequatur, aut suo potius stet, si potiorib. argumētis nitatur. De quib. rebus tantopere asseueraui in his libris, eas nunq̄ veriores q̄ alienam sententiā affirmabo. Potest enim non solū mihi aliud, aliud alijs videri, sed & mihi ipsi alio tempore. Neq; in hac modo disputatione quę ad vulgi assensum spectat, nec validis radicib. nixa est: sed ne in subtiliorib. q̄dē argumētis magnopere velim cōtendere. Suam quisq; sententiā per me sequatur, neq; nostrę subscribat. tantū exoratū cupimus eū q̄ nostra leget, vt p̄iudiciū amoueāt, quoniā mētis oculis officit.

& memor conditionis humanę, si quid erratū est,

pio studio rempublicam iuuandi veniam
benignus concedat & facilis.

LAVS DEO.

INDEX RERVM,

QVÆ IN HOC OPE-

re continentur.

A.

- A** Braham Saram & Agar conciliare non potuit. 363.
- Achan ob peccatum punitur populus. 298.
- Adulationis artificiose exempla. 176.
- Adulatoris ingenium. 170. & 171. eius & veri amici discrimen. 174. & 175.
- Ædificandi studiū in Principe laudatur. 284. & 285.
- Ægistus caprino lacte nutritus. 113.
- Ægyptiis vnde tantarum multitudo. 355.
- Æsopi fabulas Faernus carmine expressit. 114.
- Æsymnetam antiqui tyrannum vocabant. 77.
- Agnati quomodo succedant in regno. 38.
- Agri omnes coli debent. 280.
- Aiod Eglonem Regem occidit. 64. & 65.
- Alburquerqueus institutor Petri Regis Castella. 122.
- Alexāder Seuerus magistratus proclamabat. 214. ex curiosis mercibus tributum imperauit. 259.
- Alexandri Magni virtutes & vitia 135. & 136. se Ioue genitum dixit. 174.
- Alhagibi, hoc est, proreges Cordubæ. 256.
- Alfonsi Imperatoris factum præclarum. 312.
- Alfonsi Sapientis Regis vercordia. 148.
- Alfōsus Aragonius & Neap. Rex. 140.
- Alfonsus S. Luciferi regulus. 319.
- Aluarus Luna. 162. mortis causa. 323.
- Amica Episcopi Regis nutritrix. 117.
- Amicitia quid. 354.
- Amor sui adulator præcipuus cuique. 172.
- Amphilochii Episcopi factum. 361.
- Anaxarchi verba ad Alexandrum. 82.

Bb

Anni-

INDEX

- Annibal Pænus. S. eius di-* *Athenienses barbaris quasi*
etum. 240. *seruis imperabant.* 240.
Annonæ cura. 263. *Auauitia cauenda.* 318.
Ansurii fides. 319. *D. Augustinus.* 70 311. 342.
Annus morbis insignis. 303. 343. 349.
Aquæ potus frequens Hispani- *Augustus Romam ex lateri-*
nis. 283. *tia fecit marmoreâ.* 287.
Aquile pennæ alias deuor- *Aulicorum iudicium ne Rex*
rant. 97. *sequatur.* 27.
Aragonia Iustitia. 69. B.
Arcades musica dediti erāt. *Banda militia.* 248.
141. *Bartholomæus Faccius.* 140.
Arces edificanda, munien- *D. Basilii locus de virginis.*
da vrbes. 285. 345.
Archimedes lineis intentus. *Behetria in Castella quide-*
147. *rant.* 30.
Argiuus Aristodemus tyrannus. 63. *Belisarius capit Gilimerem*
Arii sectatores dicti Prophe- *Vandalorum Regem.* 98.
riani. 360. & 361. *Bellum rusticorum in Alsa-*
Aristides quid de consilio *tia.* 365.
Themistoclis. 314. *Bellum seipsum alat.* 246.
Aristoteles. 8. 24. 49. 69. 77. *Belli mala.* 352.
106. 114. 129. 132. 216. *Benadadus Rex Syria à qui-*
217. 255. 280. 337. *bus victus.* 156.
Arsenius filiorum Theodosii *Benedictinorum Cœnobio*
Magister. 221. 186. *scholæ erant.* 110.
Artes propter inopiam & *Beniamin tribus punitur ob*
propter diuitias deserun- *uxorem Leuitæ constu-*
tur. 322. *pratam.* 299.
Astrologia laudes. 153. *Berengaria Regina Blanca*
ciaria ars vanissima. 201. *sorori prælata.* 41.
Atas Scytharū Rex. 142. *D. Bernardi locus.* 229.
Blāca Gallia Regina mater.
D. Lu-

De Rege & Regis instit.

D. Ludouici Regis. 41. 135.	quam felix temeritas.
Bona Principis trifariam.	337.
255. & 256.	Charondas Tyrius. 81.
C.	Chelidonia oculis medetur.
Calderonius nobilis Theolo-	15.
gus 3. obiit. 304. eius E-	Chiron Achillis educator.
pitaphium. 306.	164.
Calisthenes ab Alexandro	Chrysippus nutrices sapien-
occisus. 174.	tes esse vult. 114. eum ci-
Canino lacte qui fuerunt	bi cepit obliuio. 147.
nutriti. 114.	Cicero. 155. 198. 370. eius lau-
Cantiones quibus nutrices	des. 138.
vtantur. 114.	Cidus magnus dux. 6.
Capitis vnus in ecclesia ne-	Circe homines vertebat in
cessitas. 86.	feras. 102.
Caroli Principes duo à pa-	Ciues neque extenuandi
rentibus capti. 36.	multum neque locuple-
Caroli Magni lex. 218. quo-	tandi. 321. & 322.
modo annonā taxauit.	Clades in Africa nuper acce-
281.	pta. 302. & ad Angliæ lit-
Carolus Salerni Princeps	tora. ibid.
quomodo seruatur. 330.	Clearchus Ponticus tyran-
Carolus Vasconum Rex cō-	nus. 63.
gnomento Crudelis. 65.	Clementia Principis. 183.
Carrionis reguli ignari.	Clericos Galli vocant viros
185.	doctos & clericorum ve-
Carthaginiēses accusantur.	ste vtuntur scholastici in
216.	Hispania. 109.
Caruiallii fratres precipi-	Comites Principis sint mul-
tati. 267. 335.	ti. 155.
Cato Cos. venit in Hispani-	Coniugiorum delectus esto.
am. 246.	106.
Cautum consilium melius	Constantiensis synodus. 62

INDEX.

Constantii solertia.	234.	um.	328.
Constantinus primus inter		Desultoria artis peritia.	131.
Imperatoris Christia-		Deus Sphingis forma pingē-	
nos.	259.	batur, tum iuuenis seni	
Consus, Neptunus idem, sub		assidentis.	168.
terra colebatur.	170.	Dialectica quid.	150.
Cornelia Gracchorum ma-		Dictamum sagittas pellit.	
ter.	161.	15.	
Cynethenses musicam con-		Dionysius tyrannus.	63.
temnebant.	141.	Dominicus proditor.	370.
Cyri & Cambysis educatio.		Donatistarum sauitia in A-	
159.		frica.	369.
Cyrus quomodo nutritus.		Drusus tribunus plebis.	263.
114. multus erat cum æ-		E.	
qualibus. 159. laudis cu-		Ecclesia Catholica vxor le-	
pidus. 192. agebantur co-		gitima.	358.
ram eo causa fictæ. 200.		Ecclesiastici redditus alebant	
ipse, Alexander & Cæ-		pauperes.	323.
sar fuere tyranni. 19.		Egas Alfonsi primi Lusitani	
D.		institutor eiusque fides.	
Daualus Magister equitum.		319.	
323.		Egeni facile turbas conci-	
David minimo filio regnum		tant 322. suos quæq; ci-	
reliquit. 35. licuit illi Sau-		uitas alat.	324.
lem occidere. 61. milites		Elisabetha Regina Catholi-	
in familiam legit. 249.		ca.	34.
curat agros coli. 280. ob		Eloquens sit Princeps.	148.
eius peccatum punitur		Enos primus Deum inuocat.	
populus.	298.	204.	
Debilitatur vires inter plu-		Epaminondas dux.	301.
res partita cura.	26.	Episcopi ne fiant repente ex	
Debora Iudæis præst.	37.	profanis. 219. è theologis	
Demetrii Phalerei consili-		& monachis potius quàm	
		eiure,	

De Rege & Regis instit.

è iureconsultis. 220. 221.	Fides prope Iouem in capito-
Episcopi Ferdinando Regi	lio. 165. 201. 317.
Sancto regnum dedere.	Filii à parentibus degeneres.
90.	105. à matribus nutri-
Episcopi ad conuentus regni	antur. 24.
vocabantur. 75. 88. illis	Filii Heli & Samuelis. 24.
non sunt oppida detra-	Filii procerum in aula Regis
henda. 76. 89.	educabantur. 156.
Episcopis tribuitur quod ma-	Flagitiosis quæ procuratio
ner incolume inter hæ-	demandari possit. 230.
reticos. 89.	Flectii Lusitani constantia.
Eugenius tyrannus. 361.	320.
Eunuchis ministris uteban-	Flūina nauigabilia vt sint,
tur Reges. 90.	an debeat tentari. 283.
Exercitatio corporis qualis.	Fratres discrepantes mori-
133.	bus nutricum vitio. 115.
Extrema consilia aliquan-	G.
do sequenda vitatis me-	Gabaonita vexant vxorem
diis. 336.	leuita. 299.
F.	Gainas Gotthus. 361.
Fernandi Antolini pietas.	Garfias Gometius Casaria-
207.	ni Præfectus. 319.
Fernandus è Castella ad A-	Garfim Loaysa. 4. G. Var-
ragonie regnum vocatus.	gas Toleta. 334.
42. 68.	Garfias Rex Vasconum co-
Fernandus Rex in ius voca-	gno. Tremulus. 185.
tus cur sic dictus. 307.	Gedconis verba. 24.
Fernādus Rex Catholicus. 6.	Generandi tempora captā-
Fernādus Rex Sanctus tem-	da. 106.
plorum opes sumere no-	Geometria & arithmetica
luit. 94.	vtiles. 151.
Festis diebus comædia ne a-	Germanie vires debilitata.
gantur. 350.	370.

INDEX.

- Gigantes Iouem è cælo deturbare tentant.* 49.
Gloria studium. 188. *quomodo excitari debeat.* 199.
Gometius Solisus Alcantara Mag. 333.
Gordianus Imperator. 22.
Gratianus Imperator casus à Maximo. 361.
Guisus Dux, & Cardinalis eius frater occisi. 52.
Gygis anulus. 47.
H.
Habidis nutritio. 113.
Hereditas in regno quomodo inuecta. 29.
Harmodius & Aristogiton. 57.
Henoticon lex causa turbarum. 357.
Henrici tertii Castella Regis factum. 257.
Henrici Villenii vacordia. 148.
Henricus Gallie Rex occisus à monacho. 51.
Henricus Nothus fratri regnum aufert. 41. *eius cõsiliium filio datum.* 316.
Henricus quartus Castella Rex abdicatur. 34. *ignobiles repente euehit.* 333. *colloquitur cum Rege Gallo.* 339.
Herba quibus brutamorbis medentur. 15.
Hercules Celticus. 149.
Hercules vulpina pellis partem assuit. 165.
Hierosolymitani templi vasa multis exitio fuere. 98.
Hispania status Roderico Rege. 161.
Historia laudes. 154. *legenda Principi.* 328.
Histriones venales. 133. *eorũ turpitudine.* 341. *à templis repellendi.* 343.
Honores dandi etiam ignobilibus & plebeis. 240.
Honorius Augustus stolam pontificiam primus repudiat. 86.
Hospitia pauperibus generalia instituendi ratio. 325. *varia eorũ genera.* ibid.
Hussita in Bohemia vigent. 369.
I.
Iacobi Aragonii Regis ira. 182.
Iacobus Abeniucephus Alfonso & Sanctio Regibus cedit. 31.
Iacobus Clemens Dom. occidit Gallie Regem. 53.

De Rege & Regis instit.

<i>Iacobus Patriarcha iura pri-</i>	<i>Ismeria cantus.</i>	142.
<i>mogeniti transfert. 35.</i>	<i>Iudices in veteri populo.</i>	24.
<i>Iacobus Trezzus statuarius.</i>	<i>quales debeant esse.</i>	296.
293.	<i>Iuliano comiti facta iniuria</i>	
<i>Ieroboamus cur vitulos ex-</i>	<i>causa multarum cladi-</i>	
<i>citavit. 355.</i>	<i>um.</i>	296.
<i>Imperatores multi occisi à</i>	<i>Iulianum Apostatam occi-</i>	
<i> suis. 57.</i>	<i>dere licuit. 62.</i>	
<i>Imperia quaedam per iniu-</i>	<i>Iunonis templo pellices pro-</i>	
<i>stitiam constituta. 307.</i>	<i>hibita. 362.</i>	
<i>Indoles Principum exoles-</i>	<i>Iureconsulti possunt fieri E-</i>	
<i>cit. 32.</i>	<i>piscopi. 225.</i>	
<i>Infansones in Castella. 312.</i>	<i>Iuppiter non fingitur cane-</i>	
<i>Institutores Principis quot</i>	<i>re. 145.</i>	
<i>esse debeant. 119.</i>	<i>Iusiurandum insolens à Ca-</i>	
<i>Ioannes Auisii Magister Rex</i>	<i>stellæ Rege exactum.</i>	
<i>Lus. 42.</i>	202.	
<i>Ioannes primus Castella Rex</i>	<i>Iustinianus vasa Hierosoly-</i>	
<i>victus ad Aljubarotam</i>	<i>mitana restituit. 98. plu-</i>	
<i>qua de causa. 94. eius in-</i>	<i>res religiones tolerat. 358.</i>	
<i>fantia. 149. mediam vi-</i>	<i>Iustitia necessaria. 308. ea est</i>	
<i>am sequitur cum extre-</i>	<i>triplex 310. ei iēpla cōsti-</i>	
<i>ma deberet. 336.</i>	<i>tuta. 311. Mars eidem &</i>	
<i>Ioannes secundus Castella</i>	<i>Minerua affingebantur.</i>	
<i>Rex male educatur. 126.</i>	254.	
<i>Ioannis secundi Lus. Regis</i>	L.	
<i>dictum. 328.</i>	<i>Labam peccauit Liam pro</i>	
<i>Ioannes Paruus Pariensis</i>	<i>Rachele substituens. 66.</i>	
<i>Theol. 62.</i>	<i>Lacedæmones Marti quid</i>	
<i>Ionathas gustat parum mel-</i>	<i>sacrificant. 65. quid Re-</i>	
<i>lis. 298.</i>	<i>gibus initio dedere. 69.</i>	
<i>Iouinianus Imperator. 358.</i>	<i>barbaris quasi seruis im-</i>	
<i>Iracundia faditas. 181.</i>	<i>perabant. 240.</i>	

INDEX.

- Ecce est sanguis colore muta-* *Liberti multi exosi.* 212.
to. 111. *Lites breui finiantur.* 219.
Lampridius de Alexandro *Litteras docendi cura viris*
Seuero. 146. *sacratu data.* 109.
Laræ reguli turbât regnum. *Ludi qui Principem dece-*
 205. *ant.* 132.
Latina lingua quomodo tra- *Ludouici. II. Galli Regis di-*
denda Principi. 139. *ctum.* 164. *cuius & Castel-*
Laudis studium vltima tu- *la Regis colloquium.* 339.
nica quam exuimus. 189. *Ludouicus Aurelianensis à*
Laurentiana fabrica descri- *Ioanne Burgundo casus.*
ptio partesque. 288. 62.
Laurentius Valla. 140. *Lupinæ fides ouillas arro-*
Ledesmia Comes eiusq; fa- *dunt.* 97. 98.
stus. 338. *Lutetia vrbs primaria re-*
Leges scribendi cause. 18. *sint* *bellat.* 53.
pauca & perspicua. 297. *Lycurgus duos canes instru-*
instituantur cum pro- *tionem sanxit.* 129.
mulgatur. 70. *earum du-* *Lysandri Regis dictum festi-*
plex vis. 84. *uum.* 165.
Leges succeſſionis regie in A-
ragoniam sepe mutata. 37. 42. M.
Legis definitio. 18. *Macedonum filii in Regia*
Leones neque cadendi ne- *educabantur.* 161.
que demulcendi blandi- *Magna sunt, quæ sunt opti-*
tiis. 121. *mis proxima.* 373.
Leonidis vitia Alexander *Magistratus proclamandi*
suscepit. 118. *mos* 214. *an mutari de-*
Leuctrica pugna famosa. *beant.* 217.
 168. 301. *Magorum pudenda vanitas.*
 82.
Lex de annone pretio. 281. *Maiores gloria posteris qua-*
Liberalitas Principis. 184. *si lumen.* 102.
Martiani Augusti lex con-
 tra

De Rege & Regis instit.

<i>ira haereticos.</i>	361.	<i>callidi.</i>	268.
<i>Martinus Aragoniae Rex fit.</i>	42.	<i>Morbus grauiſſimus qui dif-</i>	
		<i>funditur à capite.</i>	116.
<i>Matres filios suos nutriant.</i>	110.	<i>Moses ſacram curam à pro-</i>	
<i>ardentius quam viri</i>		<i>ſana ſeiunxit.</i>	87. 222.
<i>filios amant.</i>	111.	<i>curat ne ſint diuerſa opi-</i>	
<i>Media via aliquādo vitan-</i>		<i>niones de Deo.</i>	356.
<i>da.</i>	336.	<i>Mulieres ſcenicae</i>	345. <i>in ſce-</i>
<i>Medicamenta quæ à brutis</i>		<i>na nudabantur.</i>	346.
<i>accepimus.</i>	15.	<i>Munceri oratio.</i>	141.
<i>Mendacium an liceat.</i>	164.	<i>Munera ne iudices accipi-</i>	
<i>eius turpitudō.</i>	165.	<i>ant.</i>	296.
<i>Mendici nulli olim erant.</i>			
	323.		
<i>Michael Irantius Magiſter</i>		<i>Nabuchdonosor punit con-</i>	
<i>equitum.</i>	333.	<i>tumeliā in Deum Iu-</i>	
<i>Militaria præmia militibus</i>		<i>daorum.</i>	359.
<i>danda.</i>	306.	<i>Nembrotus primus tyrā-</i>	
<i>Milites canibus ſimiles.</i>	255.	<i>nidem occupauit.</i>	49.
<i>257. an externi aduo-</i>		<i>Nero in theatrum prodi-</i>	
<i>candi.</i>	256.	<i>196.</i>	
<i>Minerua bello & ſapientiæ</i>		<i>Nicias quomodo tantus vir</i>	
<i>præſecta 6. tibias inuen-</i>		<i>euasit.</i>	194.
<i>tas abiicit.</i>	145.	<i>Ninus, Cyrus, Alexander,</i>	
<i>Ministri regii quales.</i>	212. 0-	<i>& Caſar tyranni fuere.</i>	
<i>pum quæſitarum ratio-</i>		<i>19.</i>	
<i>nem reddant.</i>	263.	<i>Nobilitate ignaua nihil tur-</i>	
<i>Minois cum Ioue conſabula-</i>		<i>pius. 237. eorum ſanguis</i>	
<i>tio.</i>	205.	<i>qui recoquatur.</i>	243.
<i>Mompenerius Dux.</i>	134.	<i>Noui homines an honeſtan-</i>	
<i>Monarchia iungi debet Ari-</i>		<i>di.</i>	241.
<i>ſtocratia.</i>	26.	<i>Numa cum Egeria congreſ-</i>	
<i>Mouetam mutant homines</i>		<i>ſus. 205. eius religio &</i>	
		<i>pietas.</i>	207.

INDEX.

- Numeris constamus.* 141. *Patriarchæ matrum lacte nutriti.* 112.
- Nutrices quales esse debent.* 110. *Pauperes alendi ratio.* 321.
- Nutricis vitio infectus quidam Princeps.* 118. *Pelagi nomen monti cui-dam.* 3.
- O.
- Obsequii genus imitari Principem.* 81. *Pellices Iunonis templo cur prohibita.* 362.
- Oculis chelidonia medetur.* 301. *Pelopidas Thebanorum dux.* 301.
15. *Persæ linguam castigabant.* 170. 316. *eorum Reges non cantabant.* 145. *eorum leges.* 231. 338.
- Opes sacro ordini ne detraherentur.* 324. *Petronilla Aragoniæ Regina.* 42.
- Optimo opponitur pessimū.* 27. *Petri Aragoniæ Regis dictum.* 170.
- Orcita Argolicus senex Lacedæmones execratur.* 301. *Petri Castella & Lusitaniæ Regum ira turpis.* 183.
- Orphei cantus vis.* 141. *Petrus Castella Rex ad Taurum captus.* 122. *ei regnū aufertur.* 34. 42.
- Ostracismus Athenis.* 83. *Petrus Tenorius Archie. Tolet.* 263.
- Otho Imperator qua arte M. Celsum liberauit.* 330. *Petrus Lara Comes defendit nobilitatem.* 78.
- Oxei lex laudatur.* 261. *Pharao cur coegit Iudæos vrbes edificare.* 49.
- P.
- Pacis laudes.* 352. *ei nihil magis aduersatur quā plures religiones.* 253. *Philaster.* ibid.
- Padonius Lacedæmone.* 108. *Philippi Cominci locus.* 338.
- Pallas oliua coronata.* 353. *Philippi Regis epistola ad Arif.* 135.
- Panormitanus Abbas.* 230. *Philippi secundi Hispani Regis*

De Rege & Regis instit.

gis laudes. 4. adificia. 336.	Pramio & pœna resp. regi- tur. 236. 331.
Philistæ Ægyptii latrones. 160.	Prauitas quorundam nulla arte sanatur. 103.
Philonida cohortem Scipio instituit. 157.	Primogeniti iura Iosepho da- ta à patre. 36.
Phipheri somnium. 366.	Princeps subditorū bona iu- re & arbitrato suo occu- pare non potest. 207. Sine cōsensu populi nouagen- ti tributa imperare ne- quit. ibid.
Phœnix Achillis institutor. 168.	Princeps est subditus legibus 78. non omnibus. 83. dis- cat cum multis. 139. de religione nihil statuatur. 89. sit religioni deditus. 180. ne tradatur mulieri- bus effeminandus. 125. ne vnum gratia multum crescere patiatur. 163.
Phormio de bello disputat coram Annibale duce. 8.	Principatus sit hereditarius. 29.
Pitharchia Iouis cōiux ma- ter felicitatis. 369.	Principatuum varia gene- ra. 43.
Plato. 6. 35. 106. 114. 159. 165. 183. 217. 243. 297. 322. 351.	Principes medicata veste perempti. 68. discrepant à Theologis. 232. qualis eorum familia. 234. sint ex militibus. 248. per se bellum gerant. 252.
Plautus. 269.	Principes cœlo dicabantur. 79.
Plutus quomodo pingeba- tur. 352.	
Poeta lasciuui exterminandi. 137.	
Polemon à Xenocrate sana- tus. 103.	
Polycleti liber & statua quā canona dixit. 119.	
Pompeius vnde dictus Ma- gnus. 349.	
Pontes reficiendi & mœnia. 285.	
Pontifex Romanus maior concilio. 74.	
Pōtii Samnitis consiliū. 336.	

Princi-

INDEX.

<i>Tacitus historicus.</i>	50. 63.	<i>Titus Liuius.</i>	260.
164. 343. 349. legendus		<i>Toletani templi copiae quo-</i>	
à Principe.	137.	<i>modo aucta.</i>	93.
<i>Talauera multis nomini-</i>		<i>Toletanus Antistes Castellæ</i>	
<i>bus dicta.</i>	1.	<i>Cancellarius fit.</i>	ibid.
<i>Taxatio frumenti.</i>	281.	<i>Torquatus excusat valetu-</i>	
<i>Templarîi milites.</i>	8.	<i>dinem oculorum.</i>	22.
<i>Tenorius Toletanus Archie-</i>		<i>Troianus equus.</i>	362.
<i>piscopus.</i>	263.	<i>Torrentis instar multitudo</i>	
<i>Tertullianus.</i>	345. 350.	<i>est.</i>	329.
<i>Theatra publice ne consti-</i>		<i>Trapezuntius.</i>	140.
<i>tuantur. 387. primum è</i>		<i>Turcæ quo pacto tolerant</i>	
<i>lapide Romæ fit.</i>	349.	<i>multas religiones.</i>	369.
<i>Themis atq; Iustitia asidet</i>		<i>Tyranni mores & ingeniû.</i>	
<i>Ioui.</i>	82.	44. 48. eû opprimere an	
<i>Theognidis dictû elegâs.</i>	102.	<i>liceat. 51. serit inter suos</i>	
<i>Themistoclis consilium re-</i>		<i>discordias.</i>	243. 361.
<i>probatum.</i>	314.	V.	
<i>Theodora Augusta Eutychi-</i>		<i>Valentinianus Iunior Aria-</i>	
<i>ana.</i>	358.	<i>nus. 361. casus ab Euge-</i>	
<i>Theodosii Imperatoris lex.</i>		<i>nio.</i>	ibid.
359.		<i>Valerius Hipponensis & Va-</i>	
<i>Theodosius Imperator quid</i>		<i>lerius Casar augustannus</i>	
<i>de filiis?</i>	187.	<i>Episcopi non concionan-</i>	
<i>Thrasylbulus tyrannos au-</i>		<i>tur.</i>	225.
<i>fert.</i>	57.	<i>Vectigalia regia ne vendan-</i>	
<i>Thrasimachus Chalcedoni-</i>		<i>tur. 261. populi consensu</i>	
<i>us.</i>	82.	<i>imperantur. 70. ex curio-</i>	
<i>Tiberius Imperator dissimu-</i>		<i>sis mercibus exigantur.</i>	
<i>lator.</i>	164.	265. ne iis Hispania gra-	
<i>Tibicines abseni etiam au-</i>		<i>uetur.</i>	266.
<i>diendi.</i>	155.	<i>Velida Marchio.</i>	5.
<i>Timotheus musicus.</i>	142.	<i>Veneno tyrannum perimere</i>	
			non

De Rege & Regis instit.

non licet.	64.	Vnum & bonum connexa	
Veneris imperio exempta		sunt inter se.	28.
tum Musæ tum Miner-		Vnum præesse quam plures	
ua.	136.	melius est.	20.
Veneris laudes in templis.		Voluptatis vires.	160.
144. eius templo thea-		Vtilitate mouentur homi-	
trum Pomp. iunxit. 350.		nes.	333.
Verrius Flaccus Grammati-		Vulpinae pellis partem Her-	
cus cum schola transiit		cules assuit.	165.
in palatium.	139.	Vxor Leuitæ à Gabaonitis	
Via publica munienda. 285.		vexata.	299.
Victus & cultus intempe-		Vxor Principis qualis.	117.
rantia in Hispania. 124.		Vuitiza & Rodericus po-	
Victus copiosus pueris dari		stremi Götthorum Reges.	
debet.	128.	33.	
Villenii Henrici vacordia.		X.	
148.		Xenodochium & alia hofpi-	
Virgilii varii versus. 102. 113.		tiorum multa nomina.	
132. 193.		325.	
Virtus in quocunque coho-		Xenocratis disputatio.	103.
nestanda.	239.	Xerxis educatio.	160.
Vincentii & sororum fuga		Z.	
& templum.	2.	Zahara à barbaro honos Al-	
Vindicta interdicta à Deo.		fonso Sapienti habitus.	
166.		31.	
Vites plantare olim vetitū		Zaleucus Locrensis.	81.
in Hispania.	282.	Zenonis & Anastasii Impe-	
Vni homini ne multa pro-		ratorum Henoticon. 358.	
curationes dentur.	216.	Zozimus historicus.	86.

FINIS.

IOANNIS
MARIANÆ

Hispani,

ESOCIE. IESV,

DE PONDERIBVS
ET MENSVRIS.

MOGVNTIÆ,
Typis Balthazaris Lippij.
ANNO M.DCV.

*Hic legit ut discat: rigido is me vellicat ungue.
Si prestas multò gloria maior erit.*

Censura huius libri regia
auctoritate facta ab Antonio Co-
uarruua Scholastico Toletano, &
regio antea Consiliario.

DE Ponderibus & mensuris, &
olim, & hoc sæculo doctissimi viri
cum cura pertractarunt. quippe ea
disputatio ad intelligendos tum sa-
eros, tum prophanos scriptores vtilissima est, & o-
mni antiquitate cognoscenda, & vitæ communis
vlibus, mutuoq; commercio ciuium inter ipsos, &
cum externis maximè necessaria. In eo argumen-
to Ioannes Mariana nouo conatu, magnaq; dili-
gētia ita versatur, vt explicata commodius omnia,
& exploratiora nobis quidem videantur: ac nostris
hominibus, quorum externis scriptoribus nulla
cura fuit, magis accommodata: dignusque liber,
qui in manus hominum veniat, cui auctoritatis &
laudis auctoris nomen vbiq; gentium, haud dubi-
tum conciliabit, quantum erit satis.

Antonius Couarruuias:

Lectori.

Hebraicos characteres, quibus pondera & mensuras eius gentis exprimeremus, conflare non licuit, ne Gracos quidem forma congruentis. Sic sunt res nostra. Quotus quisque eas elegantias curat? Sed si quis tamen hunc libellum recudere librarius aliquando voluerit, cum ut huic macula medeatut exoratum, ut rectè & ex ordine faciat monitum volumus, pro Hebraicis litteras Latinas substitutas, quàm maximè congruere visa sunt. Pro aspiratione Cheth, Ch, pro Caph, aspiratione difficillima Aïim, Ch, pro Qeph, Q, K, pro Samech, S, aut, C. Cetera quia facilia mittimus, haud ignari tamen non satis ijs litteris Hebraicae linguae insolentes sonos exprimi. Quid facerem? Proxima reddere satis habui. Id te latere nolebamus. Notis numerorum antiquis vñ non sumus, ne disputationi per se difficili, maiores ex eo tenebras offunderemus.

AD GARSIAM

LOAYSAM ARCHIEPI-

scopum Toletanum.

CAPVT I.

Auctoris præfatio.

PONDERA & mensuras suis singula momentis, te auspice & adiutore, Præsul eximie; examinare pergo: arduum opus, impeditam disputationē atq; spinosam. Quid enim difficilius, quàm in veteri spatio, multorum ac magnorum virorum vestigijs trita via, nouas semitas imprimere? Quid magis impeditum, quàm varias & multas scriptorum sententias mente complecti, atq; memoria, explicare oratione? Præsertim, cum ex magno numero veterum, atq; recentium auctorum vix duos inuenias inter se consentientes. vetustis gratiam, nouis auctoritatem dare, quantus labor? Iam calculandi, numerisq; singula persequendi (quod necesse est) quanta molestia, quantaque attentione opus est, ne lapsus contingat? Eo grauior labor existit, quod non vnius gentis mensuras & pondera explicaturi sumus, quod ipsum esset difficile, sed nobilium maxime & antiquissi-

quissimarum Hebraicæ, Græcæ & Romanæ. Hebraicæ quidem, quoniam diuinis libris explicandis quorum prima cura erat, non parum iuuabit, quid Iudæorum Talentum esset, quid Mina, quid Siclus exploratum habere: præterea quid Corus, Ephî, Gomor, Bathus, Hin, Satum, Cabus, ac alias nosse id genus voces Hebraicas: quibus ignoratis, hallucinetur sæpe Theologus, necesse erit. Græca autem & Romana adiucienda putabam, quòd in his linguis passim diuini libri legantur, Græcis sæpe & Romanis mensuris substitutis pro Hebraicis. Simul cognoscendis prophanis auctõribus atque ecclesiasticis aliquid lucis nostra opera afferrî posse cogitabam. Rursus cum nostris Hispanicis conferenda vetera, & comparanda sunt, quo cuncta melius intelligantur. Nam omnium gentium mensuras & pondera, seu vetera seu recentia explicare velle, infiniti laboris esset & immensi: neque modus neque finis disputandi esset, ac ne magnum quidem operæpretium. Sed ad Hebraica tamen, Græca, & Romana vetera fere aliarum gentium reuocari possunt: ab Hispanicis Gallica, Italica, Germanica parum discrepant. Simul confusio ex multitudine & varietate à nobis procuranda erat. Et quoniam multi sæpe nodi incidunt implexi, profiteor quæ explorata sunt, positurum me pro certis: in alijs, si quæ verisimilia sunt, aut ex coniecturis, aut aliorum auctoritate, eorum periculo dixerò, satis habeam. fides tantum auctores appellet. In Hispanicis mensuris & ponderibus, quoniam pro locis sæpe & regionibus varia sunt, Toletana prætuli, propter eius vrbis

principatum, & quoniam in ea hoc quidquid est operæ cudebamus, studio speque nostros hos conatus eruditis viris & moderatis probandi, promiscuæ turbæ nulla cura, eorum præsertim qui studia utilitate metiuntur & lucro, magnum sapientiæ nomen barba tenus & pallio velantes, quorum est magnus numerus: ne eorum quidem, qui inepta semel persuasione occupati dimoueri se ab ea non patiuntur, eoque præiudicio diuersa reprobare, ac reiicere consueuerunt. A quibus, ut nostra patienter legant aut audiant, momentaque singula argumentorum expendant attentè, si impetrabimus, fortassis efficiemus, ut labore nostro profecisse se, & lucis aliquid in tantis tenebris allatum confiteantur. Si quis obscure multa dici accusabit, is consideret, quæ numerorum ratione explicantur, attentione opus habere: nosque sæpe multa repetiisse studentes perspicuitati, cuius maior ratio est habita, quam orationis styli. fastidiosi enim ingenij est, in his disputationibus sermonis elegantiam requirere, atque delicati in re seria voluptatem captare. In tuo quidem nomine humanissime Antistes, hoc quidquid est operis, foras dare consilium fuit, non patrociniij causa, id enim vulgare & superuacaneum: sed ut obseruantia nostræ, & sinceri amoris à primis annis suscepti, accedenteq; ætate tuis beneficijs, nostrisq; obsequijs confirmati, monumentum aliquod extaret. Maioris quoque erit, q̃ tanto viro dicatur: nam & vilia quauis dona valde pretiosa videntur, si templis & cœlestibus sint oblata: vitrū in Pontificio annulo reuinctū per adamante accipiatur, pro vero pseudosmaragdus, Maior fulgor proxima

quæque illustrabit etiam minuta. Simul diligentiam excitabo eo iudice ipsa operis nuncupatione vltro delecto, vnde prouocare ad alios non liceat. Supremum enim suæ causæ arbitrum facit, qui elegit ea præsertim dignitate, prudentia, eruditione. sic ex vsura quæstus multiplex existet. De tuis laudibus & meritis pauca dicere indecorum: multa, importuna narratio. Itaque de nobilitate, modestia, sapientiæ studijs, suauissimis moribus, alijsque animi & corporis dotibus, quas natura certè vis maior concessit benigna manu, silentium erit. Illud non prætermittam sæpe verum: quemque fortunæ suæ esse fabrum, suisque singulos moribus fingi, rarò ab indole, ratò ab ingenio rerum euentus discrepare. Nos inepti rerum æstimatores alienas felicitatis, infelicitatisque causas scilicet perscrutamur. Hoc sanè initio tui Pontificatus Toletani, quod Deo gratum, rei publicæ vniuersæ salutare fore speramus, disputationem hanc de ponderibus & mensuris, quæ post nostros Annales de rebus Hispaniæ non ita pridem euulgatos, fortè his diebus erat in manibus, crasso quamuis filo, tenuique contextu, quasi primitias mittimus, & indicaturam earum lubricationum, quæ superiori tempore institutæ de varijs Philosophiæ & Theologiæ partibus, hæcenus in vmbra delituerunt, maiora daturi patres modò votis & voluntati vires contingant.

CAPVT II.

De asse & partibus eius.

QVædam fundamenta ponenda sunt, quibus moles vniuersa disputationis incumbat. Ac primum de asse & partibus eius dicendum est: deinde de pede, sextario, & vncia Romanis, quoniam ad hæc pleraque alia mensurarum & ponderum nomina reuocanda sunt, atque ex illis examinanda. Romani veteres quoduis ferme totum assis nomine nuncuparunt, atq; in duodecim partes diuiserunt, quas vncias libræ ad instar dixere. Eius consuetudinis origo & occasio fuit, quoniam primis vrbis Romanæ temporibus nummis vtebantur æreis quidem, singulis tamen libræ pondere, rudibus primum & informibus, signatis deinde, quod accidit sexto demum Romanorum Rege. Seruius enim Rex primus apud Romanos signauit æs, & quidem nota pecudis, vnde & pecunia dicta est, & quoniam ea vice pecudum in commercijs vtebatur, vti Plutarchus ait in vita Publicolæ. Sic As, quasi æs, dictus est teste Varrone. & cum libra in duodecim vncias diuideretur à Romanis, factum est vt As etiam diuideretur in easdem, quod mansit imminuto quamuis pondere assis, redactoque primum ad duas vncias tempore primi belli Punicæ, qui asses sextantarij dicti sunt, vti Plinius ait libr. 33. c. 3. Deinde etiam consequentibus temporibus ad vnciam atq; semunciam æris redacto asse, mansit tamen vetus consuetudo vt eius partes dicerentur vnciæ. Et quidem initio pristinus valor assi mansit. Deinde (vt fit) valde est imminutus, quando Pli-

do Plinius libr. 15. cap. 1. Appio Claudio, & Lucio Junio coss. duodenæ, inquit olei libræ assē vendebantur, quod post imminutum assē nunquam contigisse puto, ut tanta olei vilitas esset. Ab ære ad alia traducta voce hæreditatem cœperunt assis nomine significare. Quod in iureconsultorum libris passim occurrit hæredem ex assē vocantium, cui integra obuenit hæreditas nullo alio cum eo hærede, hæredē ex triente, aut ex vncia cui tertia pars hæreditatis, aut duodecima (id enim vncia est) restamēto legatur. sic iugerum terræ Columella assis nomine intelligens, lib. 5. ca. 1. in duodecim vncias partitur, vnciâq; ipsam in sicilicum, sextulam, scripulum, & semiscripulum, non secus, ac si de ponderibus ageret. Præterea pedem Archirecti mensoresque cum sedecim digitos cōtineat. in duodecim vncias, hoc est, pollices diuiserunt. continet enim pollex digitum vnum ex communibus cum triente. Inde Bessales laterculos dixit Vitruuius li. 7. c. 1. qui vnciarum octo, siue pollicum essent. sic quatuor digitos, siue palmum, ut est in editione vulgata. 2. par. 4. ver. 5. illis verbis. Porro vastitas eius habebat mensuram palmi (loquitur de mari æneo) idem interpretes. 3. reg. 7. ver. 26. tres vncias dixit. Grossitudo autem luteris trium vnciarum erat. vtrumq; recte, cum palmus, id est quatuor digiti, tribus pollicibus siue tribus vncijs pedis æquales sint. Demū sextarius assis etiam nomine significatur à veteribus, & cum duodecim cyathos caperet. cyathi ipsi vnciæ sextarij vocabantur. sic in Martiali calices sextantes. h. e. duorum cyathorum, quadrantes triū, trientes quatuor, deunces vndecim cyathorū calices legimus. Hinc Alciatum intellige emblemate. 25.

Quadrantem addat aquæ calicem sumpsisse Falerni

Qui cupit: hoc sumi pocula more iuuat.

Nempe calici seu cyatho Falerni iniice tres calices aquæ siue tres vncias, id enim quadrans est. Quod vero addit: stes intra heminam, non vltra dimidiũ sextarij in prandio procedendum sancit. Errât qui locum hunc aliter accipiunt, & quartam aquæ partem miscendam præcipi volunt. Eodẽ spectat Græcum epigramma: *χαίρει κερνάμεν τρισὶ νύμφαις τέτραλ' αὐλὸς τῆμ' καὶ θαλαμοῖς ἐστὶν ἐτημόταλ'.* quod sic reddimus:

Gaudet permixtus quartus nymphis tribus ipse.

Tunc Veneri & thalamis promptior adueniet.

Præter hæc assis nomine signifer, dies, hora, vsura centesima intelliguntur, multaq; alia suarum partium comparatione. Sunt autem assis partes, vncia nimirũ duodecima pars. Sextans hoc est vnciæ duæ. Quadrans, id est tres vnciæ. Vnde Teruntius à trib. vncijs deducta voce, quarta pars assis siue quadrans dicitur. Quattrin Italis à quadrante factus videtur: olimq; ceterũ quadrantes pro sportula loco cœnæ rectæ dabantur, merces salutationum, Budæus de asse, li. 5. Martialis: Dat Baiana mihi quadrantes sportula centum. Triens. h. e. quatuor vnciæ, tertia assis pars. Quincunx, quinq; vnciæ. Semis sex vnciæ assis dimidiũ. Septunx septẽ vnciæ. Bes duo triētes assis. i. octo vnciæ. Dodrans, tres quadrantes assis, i. nouẽ vnciæ. Dextans decẽ vnciæ. Deunx vndecim vnciæ. Sũt & vnciæ partes, nimirũ semũcia pars assis vigesima quarta, scilicet quarta vnciæ pars, assis quadragesima octaua, duella tertia pars, vnciæ sextula sexta vnciæ pars assis septuagesima secũda. Sed & multiplicato asse alia nomina pōderũ cōstabāt. dicitur. n. ab asse, tressis, quadraassis, nonussis, decussis, cētussis

pro tribus, quatuor, nouem, decem, & centum assibus, vel alio modo ab asse assarium dicitur eadem assis significatione & pondere, vel vt alij volunt, dimidium assis assarium dicitur. Plutarchus in Camillo & alijs sæpe locis Græce assarium pro asse ponit. Et cum libra seu as pondo etiam diceretur, ab ea voce factus dupondius continet duos asses. Sestertius genere masculino duos asses cum dimidio, dictus quasi semistertius, sic ait Volusius Metianus de asse, additque in legibus duodecim tabularum duos pedes & semis vocari pedem sestertium, sic locum legito, Sestertius autem nummus erat ex argento, quemadmodum maiores monetæ. Præterea nummus absolute positus sestertius idē est, Budæus de asse lib. 3. Quinarius seu Victoriatus, quinque assium valore, denarius decem, vnde & nomina manarunt. Is Denarij primus valor aliquando est mutatus, cœpitque sedecim assibus æstimari tēpore secundi belli Punici. Plin. lib. 33. c. 3. Quod addit: In stipendio militari semper denarius pro decē assib. datus. sic intelligito, Militibus, quib. denarius diurnum stipendium erat, quamuis denarij valore mutato, mansit vt decem asses tantum pro denario darentur. Sic apud Tacitum lib. 1. milites sub initia Tiberij conqueruntur, denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Ijdemque flagitant, vt denarius diurnum stipendium foret. Vides hoc modo hæc loca optime conciliari. Erat & libella vnius quidem assis valore, sed ex argento; nam asses semper ex ære cudebantur, valebantque singuli quantum quatuor nostri marauedini, quos Latine liceat quadrantes, aut teruntios dicere. Marci. 12. ver. 42. vidua offert minuta duo, quod est quadrās,
nempe

nempe illa minuta valebant quantum octaua pars assis vti blanca nostra; dicebanturque minuta non vt minuta Græcorum medicorum, quæ sunt pondera minima omnium, sed quoniam minor illa moneta non signabatur. Porro Denarius valebat quantum quadraginta quadrantes. Notæ denarij bigæ atque quadrigæ: vnde bigati & quadrigati dicti. Sestertius genere masculino quantum quadrantes decem: sed si sestertium dicas neutro genere mille sestertios intelligere debes, hoc est, decē millia quadrantes, nimirum quantum viginti quinque aurei nummi nostrates, quos coronas seu coronatos dicimus, singuli valore quadringentorum quadratum seu marauedinosaurum, quo valore hoc quidem tempore æstimantur. Nam si sestertium cum ducatis nostratibus velimus comparare, quorum singuli continent marauedinos. 375. sestertium vnum continebit ducatos viginti sex, præterea marauedinos. 250. præcise. Quo loco oportet explicare formam numerandi qua veteres Romani utebantur, tum alias res numerantes, tum præsertim pecuniæ quamuis summam ad sestertia fere referentes, & quemadmodum Græci non vltra decem millia progrediēbantur, hoc est myriada: sed eius numeri repetitione maiores summas explicabant, vt cum centum myriades dicunt, nempe decies centum millia, aut mille millia. χιλιάδα χιλιάδων. qua etiam loquendi forma utebantur Græci: ita Romani non vltra centum millia procedebant. Sed eius numeri repetitione maiores summas numerabant, vt Budæus docet lib. 4. de assē ex Plinio, libr. 33. cap. 10. Ergo aut per sestertios numerabant, qui absoluta etiam appellatione nummi erant, aut per sestertia

sestertia aut per alia, vt aureos, passus, pedes, de quibus omnibus dicendum est. Per sestertios quidem dicentes, quadraginta sestertij aut nummi, nempe quadringenti quadrantes, quantum autem nummus. Quadringenti sestertij aut nummi, quantum decem aurei. Cū ad mille sestertios pertinebatur, relicto sestertio masculini generis trāsibatur compendij causa ad sestertium neutro genere, q̄ mille sestertios continebat. Quomodo cum numerabāt, rursus id dupliciter faciebant: aut per nomina, vt si dicas decem sestertia, nimirum aurei nostrates. 250. aut centum sestertia, hoc est quantum aurei nostrates. 2500. Lampridius de Heliogabalo, Nunquam, ait, minus centum H. S. cœnauit, hoc est argenti libris triginta. legendum pro triginta trecentis: trecentæ. n. librę argenti valent quantum aurei 2500. circiter. Sic quadringenta sestertia, nimirum quantum decem aureorum millia, quæ erat census equestris sub Iulio Cæsare. quemadmodum eā summa duplicata erat census senatorius. Erant & mille sestertia quantum mille millia sestertij, viginti quinque millia nostrorum aureorum. Licet & per aduerbia, dicere biscentum, tercentū sestertia, aut biscentena, quatercentena, decies centena sestertia hoc est mille. Supra mille sestertia nō amplius nominibus, sed aduerbijs utebantur Romani, summa sestertiorū centuplicata hoc modo dicentes: decies sestertium, id est, decies centum sestertia siue mille sestertia, utroq; enim modo Latinè dicas, semperq; aduerbia iuncta sestertijs centuriā subintellectam secum afferunt: perinde enim est decies sestertium, ac si dicas decies centena sestertia: & quod amplius est ipsa vox sestertium aliquando non exprimitur,
ident.

idēq; significare solet decies absolutē positū aut cē-
ties q̄ decies cētena sestertia, centies centena sestertia. Ergo decies sestertiū continet quantum viginti
quinq; millia aureorū, atq; ex eo castiganda est epi-
stola Plinij ad Caluistiū li. 5. & pro sedecies sestertiū,
nimirū quadraginta aureorū millib. legēdū, decies
sestertiū: cum quadringinta millia (quæ decem au-
reorum millia valent) idem dicat paulo amplius
tertiam partem superioris summę esse. Verum ad
alia pergamus Duodecies sestertium, hoc est duo-
decies centena sestertia, hoc est sestertia mille du-
centa, quantum triginta millia aureorum. qui erat
census senatorius sub Augusto. Suetonius in Au-
gusto c. 41. Dion tamen lib. 54. censum senatorium
sub Augusto fuisse ait, viginti quinq; myriades cer-
te decies sestertium, aureos 25000. Vicies sesterti-
um duo millia sestertia aurei quinquaginta millia,
quanti æstimata est area domus Ciceronis ad Atti-
cum libr. 4. Septuagies sestertio apud Tacitū lib.
20. efficit centum septuaginta quinque millia au-
reorum. Centies sestertium, hoc est, cēties centum
sestertia, quanti æstimatus est vnio Cleopatrz, au-
ctore Plinio lib. 9. cap. 35. nempe aureis nostratibus
250000. Quadringenties sestertium, hoc est qua-
dringenties centena sestertia, quanti apud eundem
eodem lib. 9. c. 35. fuit ornatus Lolliz. Sexcenties
sestertium libr. 15. & 20. Taciti aureorum millio
cum dimidio. Tum lib. 5. eiusdem Taciti disposito
per mensas millies sestertio, hoc est duobus mil-
lionibus aureorum cum dimidio. Seneca termil-
lies sestertium quadriennio quæsisse ferebatur a-
pud Tacitū lib. 13. & de oratoribus ait Eprium
Marcellum seu Crispium Vibium possidere tan-
tundem, nempe septem miliones cum dimidio.

Vitellius Imperator vti idem Tacitus ait li. 18. paucissimis mēſibus interuertisse creditur nouies milles sestertium, nimirum viginti quatuor milliones cum dimidio. Vicies septies milles sestertiū, quantum pecuniæ Tiberius corrasit & reliquit, vti Suetonius ait in Caligula cap. 37. hoc est sexcenties septuagies quinquies centena millia aureorum, vel vt nostro more loquamur, milliones sexaginta septem & semissem, ingens summa & vix fidem factura, præsertim cum idem Suetonius affirmet, tū loco eo, tum in vita Neronis c. 30. ingentes eas opes à Tiberio relictas breui spatio atq; adeo non toto vertente anno consumptas à Caio Caligula & effusas fuisse. Plutarchus in vita Pompei post victum Mithridatem ait, tributa Romana creuisse ad octuagies quinquies decies cētena millia, (nimirum decies centena millia, seu decies sestertium, seu viginti quinque aureorum millia debent octuagies quinquies sumi) duos aureorum milliones, cētum præterea & viginti quinque millia aureos. Augustus apud Suetonium moriens legauit populo Romano quadringenties, tribubus trities quinquies sestertium. nempe populo legauit decies centena aureorum millia millionem vnum, tribub. octoginta septem millia & quingentos aureos, certē cuique tribui centena sestertia aureos. 2500. erant enim tribus 35. Plinius libro 12. cap. 18. milles centena millia sestertium omnibus annis India & Seres, peninsulaque illa imperio nostro adimunt, nempe propter vniones & alia quæ ornandis mulieribus inde aduehebantur. Si locus non est corruptus, credo perinde esse milles centena millia, ac si diceret tantum milles, duos milliones cum dimidio.

midio. nā aduerbia secū centena afferūt & sestertia singula mille sestertios valebant. vnde millenariū numerū in se includūt. Alioqui summa illa ad duo millia quingētos aureorum milliones excresceret: quantum pecuniæ in toto Romano imperio non erat. Ita in his modis numerandi per aduerbia, centum siue centena subintelligi debent, quæ vox cōpendij causa desideratur. Quod non tantū contingit cum pecunię summam per sestertia vt monstratum est, sed etiam cum aut eandem alio modo, aut alia quæcunq; numeramus. Vt si dicas decies millia aureorum, perinde est ac si dicas decies centena millia aureorum, centies millia passuum, id est centies centena millia. alioqui per nomina dicendum esset, decem millia aureorum, aut centum millia passuum, si id tantum significare velimus. sic quod diximus proximè, septuagies quinquies centena millia aureorum, eadem significatione dici potuit septuagies septies quinquies millia aureorum. & in Plinio sæpe millia passuum aut stadia eadem ratione debent intelligi. vti idem Budæus explicat l. 4. vti cum ait Plin. lib. 2. c. 108. latitudo autem terræ à meridiano situ ad septentrionem dimidio fere minor colligitur, quinquies quater millia sexaginta duo, (sic Budæus & Hermolaus legerunt) intelligi debet vt perinde sit, ac si diceret: quinquagies quatercentena sexaginta duo millia, vti Martianus de re eadem agens explicat, hodieque in Plinij codicibus ea lectio est, fortasse ex Martiano sumpta. Quæ quidem summa perinde valet ac si dicas, nouem milliones septingenta quadraginta octo millia passuum: qui passuum numerus efficit, milliarium nouem millia septingenta quadraginta octo

millia. Atque cum multis exemplis illustrari hæc
 obseruatio possit, pauca attingisse satis habui: vnde
 colligitur illud Apo. 9. ver. 16. & numerus equestris
 exercitus vices millies dena millia *Δύο μυριάδες*
μυριάδων ex Græca forma loquendi dictam fuisse,
 cum ex Romana veteri dici ab interprete potuisset,
 bis millies centena millia. Iam enim dictum est,
 Græcos decem millibus replicatis maiores sum-
 mas efferre, Romanos veteres centum millibus.
 Ad extremum scire oportet, centum æris aut mille
 æris, centum aut mille asses significare in veterum
 libris: adiicitur aliquando æris grauis propter asses
 libræ pondere percussos, qui graues, eorum, qui
 postea percussi sunt imminuto pondere, compara-
 tione dicebantur. Aliquando etiam vox æris sup-
 primitur, vt Liuius libr. 39. dixit: Senatus Fulvio
 quantum vellet impendere, (supple in ludis) per-
 misit, dum ne summam octingentorum millium
 excederet. nempe octoginta millia asses, qui effi-
 ciunt ad nostram rationem aureos octo mille. ac-
 ceperat autem à ciuitatibus ad eos ludos, vt ibi-
 dem dicitur, centum auri pondo, qui valebant au-
 reos nostros 9600. Plutar. in Lucullo, cum is in A-
 polline cœnaret, sumptum cœne fuisse ait: *πέντε*
μυριάδων nempe aureorum quinque millium. Græ-
 ci enim myriada pro mille aureis ponunt. Sic Dio-
 nyf. libr. 54. bis de censu senatorio agens viginti
 quinque myriades pro aureis dixit. 25000. Plu-
 tarchus in M. Antonio *πέντε καὶ ἑκοσι Ρωμαῖοι δέχιναι*
καλῶσι. Decies autem pro aureis ponitur. 25000.
 Addo & à Boetio de Arithmetica numerum cu-
 bum à radice vocari. Sic 8. binionem 27. ternio-
 nem, 64. quaternionem vocat. qua analogia quis
 con-

contendat mille millia non omnino barbarè dici posse millionem, vti contendit Nebriffensis repetitione 8. tametsi mille eius numeri radix quadrata est, non cubica: in quo ille errauit vir alioqui eruditus diligentia maxima.

CAPVT III.

De vncia & libra Romanis.

VNciæ, & libræ pondere à Romanis Græci acceperunt, quemadmodum & nomina ipsa. Græci .n. mina utebantur, & drachma. mina centum Drachmas continet, cum libra Romana esset tātum drachmarum nonaginta sex, vnciarum duodecim. drachma octaua pars vnciæ erat non tantum in cæteris mercimonijs, sed etiam medicorum vsu. sic enim Diosc. de mensur. & ponder. ca. 1. ait: vncia habet drachmas octo, scrupulos 24. cum quo consentit Gal. lib. 6. de compositione medicamentorum secundum genera. Erant præterea vnciæ & libræ non modo ponderales, sed etiam mensurales tum Romanis tum Græcis: quod inter nos hodie etiam vsurpatur, præsertim inter medicos. Id constat ex Colum. lib. 12. c. 21. cum de musti conditura agens duab. iniici mandat semunciam salis bene plenam: & ex Galeno libr. 6. de cōposit. medic. per genera c. 18. his verbis ego sanè olei librā Romæ vocatam, quam per incisuris distincta cornua metiuntur, ponderaui quādoq; discernere cupiens quantum grauitatis pondus contineret: inueni duodecim olei mensurales, decem vncijs ponderum equales. De mensuralibus vncia,

& libra hoc loco non disputamus, sed de pondera-
libus, quas Hebræis, Græcis & Romanis veteribus
vnius ponderis fuisse magis creditur à doctis viris;
quia contrariū non probatur, quam sit certo argu-
mento firmum. Sed coniecturę suppetunt, neq; va-
lidæ, neq; prorsus reiiciendæ, Græcos, quæ à Roma-
nis acceperāt eodem pondere retinuisse, verisimile
esse: Siclū Hebraicū semuncię pondere non vul-
garis, sed Atticę visum, quam vnciam putant mino-
rem aliquanto vulgari nostra esse, æqualē Romanę
veteri. Quātum a. Romana seu Attica vncia minor
sit nostra non conuenit inter auctores: quidā vete-
rem Romanā vnciam libramq; conuenire putant,
paresq; esse ponderibus medicis, quibus medica-
mentis conficiendis vulgo vti consueuerunt: quæ
haud dubium minora sunt parte quintadecima a-
lijs communib. ponderibus. Ita vncia medicorum
drachmas septem & semissem continet, libra vnde-
cim vncias & drachmas communes duas. Alij pu-
tant Romanam libram vnciāq; veterem minores
esse nostris parte amplius vigesima: sic vt antiqua
libra Romana contineat vncias vndecim nostras,
scripulos decem, nostra maior sit Romana scripu-
lis quatuordecim. vncia antiqua septem drachmas
contineat. scripulum vnū grana viginti, minor no-
stra vncia vulgari scripulo vno, granis quatuor. Sed
quę tanta assenuratione dicuntur, nescio an confir-
mari satis possint. nam ex pōdere denariorum Ro-
manorum leue argumentum ducitur, cum vsu &
antiquitate sint detriti, neq; eiusdem pōderis sem-
per fuerint, Plinius enim li. 33. c. 9. septem denarios
vnciæ tribuit, nimirū libræ 84. quod sequitur Cel-
sus lib. 5. c. 17. at Gal. de cōposit. medicam. secun-
dum

dum genera, lib. 5. c. 6. octo denarios vnciæ tribuit, nam septem vncias & semissem sexaginta denarios esse ait, neq; Plin. sibi constat cum lib. 21. c. 34. denarium dicat drachmæ pondere esse. Quod si nouo argumēto, quo alij vtuntur, vetera pondera afferas quæ passim inueniuntur librę, semissis, quadrantis, sextantis è lapide aut ex ære nostris minora. respōdebo, neq; ipsa paria inueniri, vt ipsimet qui inuenierunt, confitentur : neq; mirum est diuturnitate temporis aut detrita esse aut imminuta rubigine, vt certi nihil ex ijs constitui possit. Ac credam potius vetera pondera cum nostris vulgaribus conuenire, quemadmodum cum Romanis Græca & Hebraica consentire dant, magis quia diuersum probari non potest, quam certo aliquo argumento, nam & vulgares à Romanis sicut & à Græcis Romanæ sunt acceptæ, neq; est verisimile omnes hodie nationes fere in eadem pondera conspirasse, nisi ea à Romanis antiquis imperij temporibus accepissent. Præterea eā rationem facillimā fore cogitabā pondera & mensuras inter se comparandi, si vnciam demus non diuersi ponderis antiquis tēporibus & nostris fuisse. Tamen si diuersam etiam rationem consectabimur ponderibus & mensuris diuersarum gentiū exæquandis, præsertim eorum, qui vetera pondera Romanorū nostris medicis paria esse contendunt, ne laborem & molestiam calculandi & numerorū minutias subterfugisse nos aliquis iure accusare possit. Præsertim cum vulgaria medicorum pondera cum antiquis & cum alijs ponderibus vulgaribus comparare constituerim. Atque de vncia & libra Romana hæctenus: ad sextarium progrediamur,

Sextarij non vnum pondus, neque vna mensura fuit, sed multiplex: nam præter vulgarem Azumbris quadrantem, quem in hac disputatione sextarium Toletanū vocabimus, erat Hebraicus sextarius, Atticus atque Romanus. Sed de alijs alio loco copiosius explicabitur. nunc de sextario Romano dicendū est, quoniam ex eo cognitio aliarum omnium mensurarū pendet, cum Hebraicus sextarius duas tertias Romani contineat, vti postmodum demonstrabitur apertè, Atticus tres quartas eiusdem, & si recipitur vncias Romanas veteres pares nostris communib, esse, Toletanus sextarius quatuor omnino quintas Romani sextarij cōtinebit. Præterea amphora Romana capit sextarios Romanos, quadraginta octo, vna viginti quatuor sextarios, modius Italicus sextarios sedecim. Sic ex cognitione sextarij Romani aliarū mensurarum cognitio pendet, & cum ea est implicata. Facillima ratio inuestigandi quantum caperet is sextarius, ex pondere sumenda est eius, in vino aut aqua, parum enim hi duo liquores discrepant. nam oleum nona parte leuius est aqua, decēque vnciæ aquæ nouem vncijs in oleo respondent. mel a. semisse grauius est aqua. Sic viginti vncijs in aqua triginta in melle respōdēt. Hoc est, si vas aqua repletum pendet vncias viginti, idem repletū oleo pendebit vncias decem & octo, idem repletū melle pendebit vncias triginta Ergo de sextarij Romani pondere auctores non conueniunt, Hesichius vncias viginti quatuor illi tribuit, quod sequitur

Budæus,

Budæus, & eius auctoritate alij recentiores. Isidorus huic sententiæ fauet cum libr. 16. cap. 25. Hemina inquit, appendit libram vnā, quæ geminata sextarium facit, & rursus modio attribuit sextarios viginti duos, libras quatuor & quadraginta. Non pauci decem & octo vncias sextarium Romanum pendere in aqua affirmant, quod dixit Galen. de ponder. & mensur. sic enim ait: alij dicunt sextarium habere pondus libræ & semissis. & rursus, Tryblium, (quod est dimidium sextarij) habet vncias nouem. Verum hoc in oleo intelligi sequentia declarant, sicut & Dioscor. de ponder. & mensur. tribuens sextario aquæ vncias decem & octo vitiatum est, vt Græci codices declarant non de aqua, sed de oleo agere, neque aquæ pondus à vini seiungere, quod Latini codices quidam corruptè habent. Peritiores tamen sextarium Romanum in aqua aut vino pendere vncias viginti malunt. Hermolatus Barbarus, Leonardus Portius, alij omnes permoti tum aliorum antiquorum auctoritate, tum Fannij, cum ait. Nam libræ, vt memorant, bessē sextarius addit: Seu puros pendas latices, seu dona Lyæi. Addunt semissem libræ labentis oliui, Selibramq; ferunt mellis superesse bilibri. Vides sextario in aqua aut vino tribui pondus vnciarū viginti, in oleo. 18. in melle triginta. Quod sequitur etiam libellus Galeno attributus de pond. & mens. Hæc nobis sententia, quæ media est, duabus alijs præferenda videbatur: præsertim cum antiquorum dicta facile explicari possint. nempe qui sextario vncias viginti quatuor dederunt, ij de mensuralibus locuti sunt, vti ex Galeno attulimus li 6. de compo. medic. per genera c. 8. duodecim vncias

mensurales decem vnciarum pōdus habere. quod
 ab eo in oleo dictum, Oribasius ex Adamantij sen-
 tentia dixit: sextarium Italicum vini quidē mensura
 vncias viginti quatuor pondere libram nostram ac
 vncias octo habere. Qui vero decem & octo vn-
 cias sextario dederunt, aut in oleo explicandi sunt,
 aut non de sextario Romano locuti sunt, sed de
 sextario Attico (sic nos interpretabamur) qui vn-
 cias quidem mensurales 18. continet, nimirum
 pondus vnciarum omnino 15. sic enim Gale nus ait
 eodem opere lib. 5. cap 6. Atticam Heminam no-
 uem Italicas vncias conficere: additq; pendunt e-
 nim nouem Italicæ vnciæ, quas in cornibus inse-
 ctis metiuntur septem vncias ponderales & semis-
 sem: quod de oleo etiam dictum placet ad vinum
 aut aquam traduci. Quo loco apertè perspicitur er-
 rasse quicumque sextario Attico dant pondus vn-
 ciarum octodecim, Romano vncias viginti men-
 surales nō ponderales, quod facit Georgi. Agricola
 lib. 1. errasse alios qui sextarium Romanum Tolet-
 ano parem faciunt, cum huius pondus in vino aut
 aqua esse vnciarum modo sedecim minime dubiū
 sit. Quod si Romanas vncias veteres pares com-
 munibus nostris esse recipitur, sextarius Romanus
 comparabitur cum nostro proportionē sexqui-
 quarta, seu quod idem est, Toletanus, quatuor
 quintas Romani sextarij continebit. Si autem ve-
 teres vncias malimus medicis vncijs nostræ æta-
 tis pares esse. viginti vnciæ veteres ex nostris com-
 munibus continebunt vncias $18\frac{3}{4}$ hoc est vn-
 cias octodecim octauas seu drachmas sex: quæ
 faciunt ad arames nostros duodecim. Com-
 parabiturque hac ratione sextarius Romanus
 cum

eum Tolerano proportionē quæ est 75. ad 64. ut constat vtriusque sextarij vncijs in suas quartas partes diuisis. nempe proportio erit ferme sesquisepta. Quæ omnia intelligentia comprehendenda & memorię commendanda putabam, magnam enim lucem vniuersæ disputationi afferre poterūt. Vitruuius lib. 7. cap. 8. sextarium argenti viui pondus ait esse viginti quinque. Nos facto periculo inuenimus ponderare libras viginti tres, vncias decem, octauas seu drachmas septem. fortassis argentum viuum illud non erat vsquequaque defecatum; sed ex quo certè perspicitur, neque Romana pondera minora esse nostris, neque sextarium Romanū continere vncias ponderales octodecim, longè enim ratio Vitruuij à nostro experimento aberrasset.

CAPVT V.

De pede Romano.

MENSURA Pedis Romani si certa ratione esset explorata, magna nos molestia cæteris constituendis liberasset: ac præsertim quantus esset sextarius Romanus definire in promptu esset: atq; ex eo quid de vncia & ponderibus Romanis sentiendum esset, vna opera constitueretur. Pendit enim sextarius Romanus viginti vncias Romanas præcisè, idemque est amphoræ Romanæ pars omnino quadragesima octaua. Amphora autem Romana pedis Romani mensuram quoquouerfus habet, vnde & à forma quadratoque pede, quadrantal dicitur. Sic enim Festus ait: Quadrantal vocabant antiqui: quam ex Græco amphoram dicunt, quod vas pedis quadrati octo & quadraginta capit sextarios. Idem

Fannius alijque omnes tradunt quasi rem minimè dubiam. sic ex pede Romano iusto confecta amphora, de sextarij mensura & pondere iudicare facile erat, ea diuisa in octo & quadraginta æquas partes. Video tamè de pede Romano disceptationem esse, neq; inter se eruditos conuenire. Tres enim pedis formas mensurasq; afferunt, minimā, mediocrem, maximam ita inter se comparatas, vt maxima mediocrem superet ferme sicilico, id est parte pedis mediocris quadragesima octaua, pes mediocris minimum superet sextula plus minus, hoc est, parte pedis minoris septuagesima quinta. Sic pes maximus minimum superat duella, hoc est minimi parte trigesima sexta. Maximum pedem pro vero, superiori sæculo eruditi habebant. & Philander in Vitruuium lib. 3. cap. 3. ex columna Porphiretica deprehendisse se Romę ait. meminit eius columnæ etiam Marlianus de antiquitatibus vrbis Romæ. mediocrem Leonardus Portius primus p vero tradidit ex marmorea baffe sepulcri CN. Cossutij sculptoris, quæ cùm in portis Angeli Colotij Romæ esset, Colotianus pes vulgò vocatur. quæ sententia & mensura magno eruditorum plausu superioribus annis celebrata est. minimum pedem Pætus inuexit de pond. & mensur. libr. 1. ex tribus pedibus æreis, quos se Romæ vidisse affirmat, sumpta occasione nouandi. Verum nos cùm sextarium sciamus, quod & ille fatetur libr. 3. viginti vncias pendere in vino aut aqua, siue æquales nostris vncijs sint, siue minores parte quintadecima, vti superius est dictū: amphoram ex illo pede Romano sextarios 48 eius ponderis non capere
mani-

manifestè deprehendimus. Congius octaua pars est amphoræ Romanæ capiens sex omnino Romanos sextarios, sitque ex semisse pedis Romani quoquoersus. Factis ergo duobus congijs altero ad mensuram semipedis Colotiani, altero ad semipedis Porphiretici modum, Congium priorem capere animaduerti septem sextarios Toletanos. (singuli pendunt vncias sedecim) qui efficiunt, addita tantum parte 32. vnius Toletani sextarij, sex Romanos vnciarum decem & octo, drachmarum seu octauarum sex, quod est iustum sextarij Romani pondus, si vnciæ veteres sunt pares nostris medicis. Congij octo, quos septem Toletanos sextarios & partem præterea 32. (quæ vix potest ob exiguitatem obseruari) efficient sextarios Toletanos 56. & $\frac{1}{4}$. qui subducta ratione efficiunt sextarios Romanos 48. quorum singuli viginti vncias medicas contineant, communes vncias 18 $\frac{3}{4}$, seu quod idem est vncias octodecim, octauas seu drachmas sex. Congius alter & maior capiebat septem Toletanos sextarios & semissem. sic vt amphora sexaginta sextarios Toletanos caperet, nimirum quadraginta octo Romanos singulos vnciarum communium viginti. Nam vt sextarius Romanus huius ponderis comparatur cum Toletano proportionem sexquiquarta, ita numerus 60. excedit numerum 48. eadem proportionem quocirca minimi pedis Romani effigie eius excludimus, quasi nothi pedis, certe posterioris temporis, cum Congius ex eius semisse factus sex sextarios Romanos prioris aut posterioris ponderis non capiat, ne
ampho-

amphora quidē ex integro pede facta quadraginta octo sextarios id genus. mirorq; Pætum diuersum se obseruasse facta amphora ex suo pede affirmare. Sed nimirum in lubrica obseruatione decipi facile fuit, & suis opinionibus semel susceptis fauet animus. Et ne quis accuset mensuras pedum in charta expressas minores quam in typis esse, propterea q charta humore extenditur, ariditate contrahitur: is sciat ne id quidem in nostris obseruationibus fuisse prætermisum: sed trium pedum modum vt typis æreis responderent, & ipsis prototypis ex lapide, aut ex ære made facta charta sumpsisse, ea mensura quam hoc loco exprimam, vt studiosorū conatus hac etiam parte iuuentur. si prius addidero, nobis ex tribus pedibus maximum legitimum videri: qui expeditissimam rationem præbet pondera & mensuras comparandi inter se, credamque duos alios minores iusto esse. Sed ex pede Colatiano atq; amphora ad eam mensuram extructa factū puto, vt recentiores in eam sententiam abierint (cuius vestigium in paulo antiquioribus non inuenio) vncias Romanas veteres minores nostris communibus esse.

Tres semipedes Romanos non eadem mensura adiicimus, Porphireticum, Colotianum, & Pati: quorum ex parte vna quatuor digiti, ex altera tres pollices designantur.

Continet enim pes digitos sedecim, pollices, seu manus, vncias duo-
decim.

Semi-

Semipes maximus Porphyreticus.

Semipes mediocris Colotianus.

Semipes minimus etatis posterioris.

CAPVT VI.

De ponderibus Hebraicis.

DE Vncia, sextario & pede Romanis, quid sentiendum sit haecenus explicuimus: nunc ad alia pondera & mensuras progrediendum est. Et vt honos antiquitati habeatur, simul quoniam de diuinis libris præcipua cura erat, in singulis generibus, Hebraicis ponderibus & mensuris explicatis ad Græca & Romana procedemus. Atque in singulis ea dicemus, quæ nobis quidem verisimilia maximè esse videbuntur, magnorumq; virorum fide & auctoritate fundata.

De Talento Hebraico.

TALENTVM Quod primum & maximum apud omnes nationes pondus proculdubio est, ab Hebræis KiKar vocatur, id est torta seu massa, quod rudi pondere esset, neque percussa aliqua imagine, magis pondus, aut nummorum summa. Pendebat minas quinquaginta, drachmas duodecim millia, quod certa ratione colligitur Exodi cap. 38. vers. 25. vbi Hebraicè Græcèq; ex hominibus sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta, cum singuli soluissent per capita dimidium siclum, hoc est drachmas duas, redacta fuerunt centum Talenta argenti, præterea sicli 1775. sic ex sexcentis millibus hominum centum Talenta redacta sunt, ex minori numero hominibus 3550. siclorum numerus 1775. atque
adeo

adeo singula hominum sex millia, cum quilibet dimidium siclum dedisset, talentum obtulerunt. Ergo talentum Hebraicum drachmas pendebat duodecim millia præcise. Hoc est si drachmæ illæ pares nostris erant, vti verisimilius iudicamus, Talentum quidem auri Hebraicum continebat, quantum aurei nostrates 12750. pendunt; cum ex octo vncijs auri seu besse libræ (marcum nos dicimus) 68. aurei cudantur. Quod si Talentum argenti erat, pendebat quantum argentei nummi nostrates 12562. & semis, quia ex octo vncijs argenti, signantur argentei nummi 67. Epiphanius talentum facit librarum 125. libram duodecim vnciarum, quocirca drachmas pendebit duodecim millia. Dionysius etiam Halicar. libr. 9. duo millia asses siue libras efficere ait, sedecim talenta æris. Sic cuiuslibet Talento ratione subducta duodecim millia drachmæ prouenient. Neque dissentit Vitruuius cum lib. 10. cap. 21. Talentis quatuor 480. pondo tribuit, hoc est, cuiusque libras centum viginti: minas mallem dixisset: nam 120. minæ libras efficiunt 125. quas apud quasdam gentes Suidas ait Talentum continere: τὸ τάλαντον παρὰ τί-
σιν ἔχει λίτρας. ρκϵ. Idemque Hesichius ait Talen-
tum apud quosdam minas 12. pendere. Vides non ex sacris litteris modo probari Talentum antiquis-
simum duodecim millia drachmas continere, sed etiam eodem pondere extare apud alios scriptores. Verum ijs quæ dicta sunt ingens Talentorum nu-
merus opponi potest passim occurrens in libris sa-
cris 1. Paral. 22. vers. 14. auri talenta centum mil-
lia, argenti mille millia Talentorum relinquere se
David in thesauris tēplo ædificando ait. & cap. 29.
vers. 4.

vers. 4. tria millia Talentorum de auro Ophir, & septem millia Talentorum argenti probatissimi deaurando templo se relinquere ait. Quæ summæ si ad aureos nostros referantur, immensum crescent, vix vt credi possit, ac ne vix quidem, vt ex tantulo regno Dauid tantum auri & argenti per totam vitam collegerit. Quare placet q̃ Eupolemus, cum de templi Hierosolymitani structura, & expensis in factis agens addit: Talentum autem dico, quod siclum appellant. affert Eusebius lib. 9. de præparatione Euangelica capite 4. Sic summa factæ expensæ quadragies sexies centena millia. quæ insumpta templo extruendo, idem Eupolemus ait, de siclis intelligatur. quæ nihilominus perueniet ad drachmas auri 18400000. nimirum quantum aurei nostrates 19329990. nempe milliones amplius decem & nouem. Non discrepat ab hoc Talento drachmarum quatuor Homerus, cum Iliados 23. inducit Achillem in funere Patrocli inter alia funebria præmia seruam cum tripode, equam prægnantem, lebetem, quarto loco proponentem duo auri Talenta Τῶ δὲ τετάρτῳ δῆκε δύο χρυσίου τάλαντα. Quod Suidas exponens ait; Talenti voce ab Homero numerum quendam significari certè pecuniæ, exiguumq; admodum. Vides Talenta apud Hebræos gemina haud dubium fuisse, alterū drachmarum 12000. alterum drachmarum quatuor tanto inter se interuallo discrepantia. Et quidem de quo talento agatur in quibusdam locis statuere facile est, vti locis modò citatis, alijs locis difficilimum prorsus est, ardua q; res. Vt verissime Budæus dixerit libr. 4. de asse, æstimationem opulentia Hebraicæ fieri non posse ob Talenti varietatem.

tatem. Quis enim diuinet cuius generis Talenta auri centum viginti fuerint, quæ Regina Saba dedit Salomoni 3. reg. 10. Si enim siclos dixeris totidem, exigua summa, pondusque auri erit, donum inter Reges exile: si Talenta primi generis, excrescet summa ad aureos 1530000. nimirum millionem vnum cum dimidio, supra fidem tantum auri allatum ab ea Regina fuisse. Sed nimirum quidam multa alia Talentorum genera Hebræis vsitata esse prædicant: quod vellem idoneo argumento confirmarent. Ac primum Talentum sanctuarij & Talentum congregationis faciunt, certè Lyra Exod. 38. ex sententia Rabbi Selomo, vt Talentum sanctuarij sit, de quo dictum est, drachmarum 12000. Talentum congregationis sit drachmarum 6000. semis alterius. Quam distinctionem à multis reprobata videmus, eamque si probare nos vellemus, fortassis Talentum potius congregationis vocarem⁹, quod cōtinet 12000. drachmas: Talentum sanctuarij crederemus 24000. drachmas pendere propter auctoritatem Iosephi: qui cum libr. 14. Antiq. cap. 12. minæ tribuat duas libras & semissem, nempe siclos sexaginta: idem lib. 3. cap. 7. agens de candelabro aureo ait: Candelabrum quod vnus Talenti erat, minas centum pendere, nimirum drachmas 24. millia. Afferunt alij Talentum quod numismaticum vocant, & auro potissimum deputari credunt, mille drachmarum pondere, qualia 120. auri Talenta à Regina Saba Salomoni dono data fuisse affirmant. nimirum, quoniam Iosephus viginti modo Talenta dedisse ait, certè singula drachmarum 6000. ex quanto pondere aiunt Talentum congregationis fuisse,

fuisse, ita vt sexta eius Talenti pars talentum etiam diceretur, 3. Reg. 10. vers. 10. quemadmodū apud Ægyptios drachma erat oboli pondere, nempe cū obolus iustæ drachmæ pars sexta esset. Addunt Talenti decimam Talentum vocari, non alio argumento quàm quòd lib. 1. Paral. cap. 22. vers. 4. cū à Dauide relictā dicantur centum millia auri, Talenta argenti mille millia, Iosephus libr. 7. cap. 11. eius summæ decimam scribit decem millia auri Talenta argenti centum millia. sed quid hoc sit nisi diuinare, & subterfugia quærere locis scriptorum conciliandis. Porro cū natura in se infinitam partiendi præbeat facultatem, in quot partes Talentum partiiri possumus, tot licebit genera Talentorum excogitare, præsertim si locis scriptorum discrepantibus commentum possit velari, cū in promptu potius sit existimare Iosephi numeros multis locis esse vitiatos: quod facile fuit, cū nō per literas, sed per notas scriberetur. Alioqui quomodo explicabunt, quod eodem libr. cap. 8. legitur Absalonis cæsariem ducentos siclos pendere, eosq; siclos quinque minas seu pondo facere. nisi forte de minis Romanis intelligatur aut Alexandrinis, quas viginti vnciarum esse singulas libellis de ponder. & mensur. Galen. & Dioscor. affirmatum reliquere. Relinquatur ergo Hebraica Talenta gemina manifestè fuisse, magnum drachmarum duodecim millium, minimum drachmarum quatuor. Inter hæc an alia fuerint Talenta, & credi posse, & certa id ratione aut auctoritate non posse probari,

De Mina Hebraica.

DE Minæ Hebraicę pondere auctores variant, neque facile est opinionem opinioni præferre: maiori tamen auctoritate & numero Minæ Hebraicę dant siclos sexaginta. quibus Ezech. verba fauent capite 45. vers. 12. dicentis. Porro viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli minam faciunt. Sic mina continebit drachmas ducentas & quadraginta, vncias triginta, libras duas & semissem, vti Iosephus affirmat libr. 14. cap. 12. Vnus Lyra ad cap. Exod. 38. ex sententia Rabbi Selomo minæ dat siclos modò viginti quinque, Talento (quod centenarium vocat) congregatio- nis quidem minas sexaginta, nempe sex millia drachmas, sanctuarij autem minas centum & viginti, summamque drachmarum duplicatam. Quod cum sentiunt, Ezechielem explicant loco citato, non minæ tantum pondus integrum explicnisse, sed etiam eius partes, quatuor quintas siclis viginti, tres autem siclis quindecim. Conuenit cum hac sententia Pollux, nam apud omnes gentes affirmat, Talentum quidem minas sexaginta pendere. Minam autem drachmas centum Minas & drachmas pro gentium varietate vario esse pondere. Nos tamen Iosephi sententiam sequemur magis vt apparet cum Ezech. verbis conuenientem: aut fortassis primis temporibus mina Hebraica siclorum sexaginta fuit drachmarum 240. consequentib. drachmarum centum exemplo nationum aliarum. Sed & minores quasdam minas quasdam fuisse confiteri oportet, cum 3. Reg. 10. vers. 17. legamus: trecetæ minæ vnâ pelâ vestiebât. Quis enim tam firmo esset corpore, vt clypeum trecentarum

librarum, aut 750. si Iosephum in minæ pondere sequimur, brachio sustentaret. Sed nimirum locus hic vitiatusest, etiam in biblijs Romanis à Sixto castigatis, cùm Hebraicè, Græcè, & Chaldaicè, tres tantum minas legamus vnam peltam vestijisse, aut cùm 2. Paralipomen. 6. vers. 16. legamus trecenta quoque scuta trecentorum aureorum, pro aureis, in libris Reg. interpretes minas substituit: cùm potius trecenti aurei drachmales faciant minas tres iuxta Lyræ sententiam siclos viginti quinque modo minæ tribuentis. Verùm quo pacto 1. Machabæorum 14. vers. 24. Simon mittit Romam clypeum aureum minarum mille, nisi minæ multo minores erant, fortassis sicli singulæ (vt de Talento diximus) aut drachmæ pondere. quod vt coniectura nititur probabili, ita vellem argumento aliquo posset confirmari.

De siclo.

SI C L V S Haud dubium pendit drachmas quatuor, sicut enim Hiero. ait ad cap. 4. Ezech. Siclus autem, id est, stater habet drachmas quatuor: octo autem drachmæ latinam vnciam faciunt. Erat ergo sicli pondus semunciæ. sed & siclos minores dimidios fuisse persuaderi potest, quod vbi 2. Reg. 14. vers. 26. cæsariem Absolonis dicitur pendere siclos ducentos pondere regio seu publico, septuaginta interpretes centum siclos posuerunt. nimirum quod siclum ponderis publici semissem esse existimarunt sicli maioris. Hinc nata est multorum opinio, siclum duplicem esse, publicum seu congregationis duarum drachmarum, alterum

rum sanctuarij drachmarum quatuor. & quidem de minori siclo locutus est Epiphanius cùm dixit. Siclus est quarta pars vnciæ dimidium stateris. De hoc siclo intelligi debet liber 1. Machab. cap. 10. vers. 42. vbi Demetrius Rex remittere se ait Iudæis quinque millia siclorum. cùm Iosephus libro 13. cap. 5. pro quinque millibus siclorum, posuerit decem millia drachmas. Tales sicli quinque millia fuerunt, quos pendebat Goliath thorax 1. Reg. 17. vers. 6. alioqui maius pondus, quam quo portando vires vnius hominis essent. Quod cùm in frequentiori vsu fuerit siclus minor didrachmus, factum est, vti didrachmi nomine promiscue vterque siclus à septuaginta interpretibus intelligatur, certe Exod. 30. & Leuit. vlt. pro siclo quatuor drachmarum didrachmum ipsum posuerunt. Hanc sicli distinctionem, quam ad alia fere pondera & mensuras eius auctores extendunt, reiiciunt alij recentiores quasi commentum Iudæorum, nulla certè ratione fundatum. Ea tamen quæ dicta sunt, & in posterû addentur, quid sentiendum sit, declarabunt. In Xenophonte lib. 1. de Cyri exped. siclum Babylonicum inuenio valore septem obolorum & semissis.

De Aureis Hebraicis.

CVM in Dininis libris aureorum, aut argenteorum fit mentio, quod fere contingit hac forma loquendi, decem aut viginti aut triginta auri argentive, plerisque omnibus locis sicli vocem subaudiendam viri eruditi existimarunt, quod noster etiam interpretes secutus est. Genes. certè 24.

vers. 22. quod Hebraice dicitur: duas armillas decem auri pondus earum, ipse dixit pondo siclorum decem. Genes. tamen cap. 37. vers. 28. pro viginti argenti quibus venditus est Ioseph, noster interpretis viginti argenteis dixit, cum dicere potuisset viginti argenti siclis, vti Chaldaice positum est. Item 3. Reg. 10. vers. 29. educebatur quadriga ex Ægypto sexcentis argenti, quod repetitur 2. Paral. 1. vers. 17. interpretis tamen priori loco sexcentis argenti siclis dixit, posteriori, sexcentis argenteis eadem significatione. Idem obseruo Iud. 8. vers. 26. & 2. Reg. 18. vers. 10. in simili forma loquendi sicli vocem in nostra editione esse expressam. Tales credimus triginta argenteos fuisse quos Iudas accepit à Iudæis proditoris pretium. Qui enim singulos decem denarios valuisse affirmant, eaq; summa Iudam compensare voluisse vnguenti effusi æstimationem, acutè magis quam verè loquuntur. Atque quæ hætenus dicta sunt cum vera sint, certe verisimilia admodum: adiungunt quidam pondera, & monetas aureas minores dimidio apud Hebræos quidem argenteis fuisse. sic siclum aureum sanctuarij duarum drachmarum, publicum vnus modo drachmæ fuisse. qua ratione cum 3. Reg. 10. vers. 17. Hebraicè Græcè quæ singulis peltis induxisse Salomonem dicatur tres auri minas 2. Paral. 9. vers. 16. trecentis aureis singula scuta recta fuisse dicitur. nimirum cum mina centum drachmas pendat, aurei illi singuli vnus tantum drachmæ pondere fuerunt. Neque enim commodiorem rationem conciliandi inuenias, non etiam si minam feceris siclorum sexaginta, quod Iosephum sentire diximus. Nihil forte placet magis suscepto

cepto eas minas centum tantum drachmarum fuisse, confiteri eo loco, dimidium sicli aurei publici vocari absolute aureum, ne opus sit tot comminisci distinctiones, siclosque aureos affirmare, ab argenteis siclis pondere discrepare. quod non video certo aliquo argumento confirmari.

De Cheràh seu obolo Hebraico.

GHERA Sicli pars est vigesima, drachmæ pars omnino quinta. Ezech. 45. vers. 12. Siclus viginti Gheras habet, noster interpres obolum fere reddit, tametsi obolus Græcis pars 6. drachmæ est, sic Gherha obolum continet, & 5. eius partem præcise. Chaldæus pro *Gheràh* vertit *Meghà* quam pendere dicunt sedecim hordei grana, cum obolus duodecim tritici grana pendat. atq; adeo *Gheràh* cum obolum contineat, & quintam eius partem pendet grana tritici quatuordecim cum dimidio fere: pondusque *Meghà* Chaldaici atque *Gheràh* Hebraice idem erit: quòd hordei grana leuiora sunt tritici granis 8. circiter parte. Erat etiam in Arabia moneta *Qesitàh* nomine eiusdem ponderis cum *Gheràh*: vnde cùm ea voce ouis significetur, noster interpres Genes. 33. vers. 19. pro centum *Qesitàh*, quibus Iacob emit agrum à Sichimitis, posuit centum agnos, Tum Iob ultimo cap. vers. 11. ubi dicitur, amicos Iob dedisse illi singulos *Qesitàh* vnum, dixit ipse ouem vnam: cùm Hebræi potius utroque loco monetam ea voce significari credant, quæ ouis nomine vocabatur, quòd ouis imagine esset percussa: uti de antiquis Romanorum

monetis superius dictum est: quæ posteriori tempore adulterata, pondereq; immutato *Cheràh* par fuerit, antiquissimis temporibus aurea magnique ponderis. Alioqui quid opis subleuandæ Iobi inopiæ viri copiosi contulissent oue vna data, in tanta præsertim pecoris copia? Erat etiam *Darchemon* *Esdra* 2. cap. vers. 69. drachmæ pondere nummus: putoq; eodem pondere fuisse *Esdra* cap. 8. vers. 27. *Adarchon*. nam & vocum similitudo est, & utroq; loco noster interpret solidum posuit. Erat denique *Zuz* eodem drachmæ pondere in libris tantum Rabbiorum, ut *Elias* affert in *Thisbi*, & hoc loco missum facimus, cum multis alijs ponderum, monetarum & mensurarum nominibus Rabbinijs visitatis. quamuis, cum satis oneris sustineamus explicandis ijs inter Hebraica, quæ in diuinis libris reperiuntur. Ergo ut hæc pondera inter ipsa compareremus prius quam ad alia progrediamur.

Talentum Hebraicum magnum continet minas 50. siclos 3000. drachmas 12000. obolos Hebraicos siue *Gheras* 60000. grana hordei 960000.

Mina antiqua continet siclos 60. drachmas 240. obolos Hebraicos 1200. grana hordei 19200.

Siclus continet drachmas 4. obolos Hebraicos 20. grana hordei 320.

Drachma continet obolos Hebraicos 5. obolus Hebraicus siue *Ghera* grana hordei 16. tritici 14. & semissem fere.

CAPVT VII.

De Græcis ponderibus.

Ræca Pondera Hebraicis succedent, propter antiquitatem eius gentis & nobilitatem in omni parte philosophiæ ad- iungētur autem quædam numismatum genera apud eam gentem vsitata. Inferenturq; ve- tera Græcorum medicorum pondera suis locis, ne separata tractatione sit opus, sed sub vnum conspe- ctum omnia Græcorum pondera proponantur. Libram & vnciam, quoniam à Romanis accepe- runt Græci pondere non mutato, ea hoc loco o- mittere & inter Romana pondera ponere consi- lium fuit.

De Talento.

Multa Talentorum genera Græcis & vicinis gentibus fuerunt, quæ ex Polluce pleraque eius auctoritate ponentur, ex alijs auctoribus alia, immutato tamen ordine à minoribus ad maiora Talenta progrediendum erit. Ac primum Syrium Talentum Pollux ait, drachmas Atticas contine- re 1500. nempe, quantum aurei nostrates. $1593\frac{3}{4}$ Atticum Talentum pendit drachmas omnino 6000. nempe aureos nostros 6375. quod Talen- tum à quibusdam Euboicum etiam vocabatur, seu Talentum Atticum minus: & erat Euboea Atticæ proxima, eiusq; ponderibus & mensuris vtebatur. nos absoluta appellatione Talentum hoc Atticum vocabimus. Talentum Babylonicum drachmarum

6 5 erat,

erat. 7000. nempe pondus æquans aureorum nostrorum. $7436\frac{1}{2}$. Præterea erat Euboicum Talentum minarum. 80. drachmarum, 8000. quantum aurei nostri. 8500. hoc Talentum magnum à Virg. 9. *Æneidos* vocari putant. cum dixit: Et tripodas geminos auri duo magna Talenta. quod sequuntur Priscia. de ponder. & Seruius ad eum Virgil. locum: bene inquires addit magna: nam Talentum potest & breue aliquid & magnū significare. Vocatur etiam Talentum Atticum maius minoris comparatione eius quod pendebat drachmas. 6000. quomodo Liuius cum ipsomet conciliatur. nā cum lib. 37. dixisset, cum Antiocho fœdus ea lege factū, vt Talenta Euboica. 15000. certis pensionib. penderet, quod & Appianus dixit in Syriaco: Liuius quasi sui oblitus lib. 38. quo loco refert fœderis leges à senatu Romano comprobatas, ea Talenta Attica dixit, Verum cum addiderit illa verba, Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat, de Euboico Talento, siue maiori Attico agere manifestum est. Sed vnde tamen noua difficultas nascitur. nā si octoginta pondo Romanis ponderibus id Talentum pendebat, hoc est libras Romanas octoginta. cum libra Romana pendat drachmas. 69. Mina Attica semūcia minor, fiet vt Talentum Euboicum pendat drachmas tantum. 7680. nisi forte eas minutias Liui⁹ persequi noluit, tamen si non ignoraret libram Romanam mina Attica minorem esse. Vtrouis modo constat Talentū Ægyptium pondo octoginta capere, vti Varronis verbis Plinius ait lib. 33. c. 3. quem de mina Attica libræ Romanæ locutam possumus interpretari.

Deni-

Denique Talentum Ægyneum erat maius cæteris, pendens nimirum drachmas. 10000. aureos nostrates. 10627. quæ omnia intelligenda sunt, ut Pollux ipse ait, si quis supputationem ad drachmas Atticas faciat, continere videlicet hæc omnia Talenta eum numerum drachmarum quem diximus. alioqui si quodq; ad suæ gentis minora pondera referatur: quoduis eorum minas sexaginta, mina quælibet centum drachmas continebat. Sed eæ minæ & drachmæ comparabantur cum alijs aliarum gentium ea proportionem qua ipsa inter se Talenta, ita ut sicut Babylonicum Talentum Atticum superabat proportionem sexquifexta, ita mina & drachma Babylonica Atticas minas & drachmas: quod magnopere considerandum est. Præterea idem Pollux affirmat Talentum sex drachmarum non solum apud Athenienses, sed & apud Siculos in usu fuisse, nimirum Hebræorum imitatione apud quos siclus, ut dictum est, Talenti etiam nomine vocabatur. Nos omiſſis alijs Talentorum generibus de Attico priori agemus pendente minas sexaginta, drachmas. 60000. quoniam maiori fama celebratur. De quo Fannius dixit: Cecropium superest post hæc dixisse Talētum. Sexaginta minas seu vis sex millia drachmas: Quod summum doctis perhibetur pondus Arhenis. Titus Livius libro trigesimo quarto in Achaia redemptos fuisse ait mille ducentos Romanos centum Talentiſ, cum quingenos denarios in capita dedissent. sic subducta ratione Talenta singula sex millia denarios continebant.

MIna capit drachmas centum libram Romanam semuncia superans. Romana enim libra uncias continet duodecim, drachmas nonaginta sex. Erat autem Athenis duplex mina, altera minor drachmarum septuaginta quinque, de qua Fannius: Mnam vocitant, nostrique minam dixere priores. Centum hæ sunt drachmæ. Quod si decerpseris illis Quatuor, efficies hanc nostram denique libram. Attica quæ fiet, si quartam dempseris hinc, Mna. Errant qui his versibus de libra Attica agi putant. Altera Athenis mina maior 100. drachmas capiebat. quod ex ijs omnibus colligitur quicumque Talentum Atticum minas sexaginta, drachmas Atticas sex millia pendere dixerunt, dantes videlicet singulis minis drachmas centum. Sic qua proportionem duo Talenta Attica maius & minus inter se comparantur, nempe sesquitertia: eandem hæ duæ minæ inter se habent. Erant præterea aliæ minæ, quod ex Galen. Dioscorid. de mensur. & pond. colligitur, nempe medica: quam Gal. Atticam & Ægyptiam dicit unciarum 16. drachmarum 128. mina Italica unciarum octodecim, drachmarum 144. præterea mina unciarum viginti, quam Galen. Romanam, Dioscor. Alexandrinam dicit drachmarum 160. De qua Iosephus lib. 7. c. 8. intelligatur, cum comam Absalonis ducentos siclos pendere ait, hoc est minas quinque. Verum hæ maiores minæ medicis tantummodo in usu erant: duæ superiores in usu Atheniensium communi. Pendebat Attica mina maior, quantum aurei nostri centum & sex, addito insuper quadranse. Plutarchus Solonem in eius vita ait, Minam centum

centum drachmas Athenis continere sanxisse, cum antea trium & septuaginta esset.

De drachma.

DRACHMA (Quæ & Δραχμή Græcis dicitur, id est pondus) octaua pars vnciæ est. Et quidem Attica cum Romana conueniebat sex obolos continens. Æginea drachma, vt pollux ait: obolos decem continebat, crassa drachma ex eo pondere dicta. Nimirum qua proportionē Ægineum Talentum cum Attico comparabatur, eadem proportio erat inter duas illas drachmas vtriusque gentis. Porro Græcorum nummi ad drachmæ pondus cudebântur. Primum enim stater erat quatuor drachmarum, quod siclus continet apud Hebræos. Sic sæpe in nostra editione vulgata pro eo substituitur, vt 1. Reg. 9. ver. 8. Ecce, inquit, inuenta est in manu mea quarta pars stateris. in Hebraico quarta pars sicli. & Matt. 17. cum publicani accusassent, quod Christus non solueret didrachma ver. 27. iubet Petro staterem in ore piscis inuentum pro se & illo solui. nimirum duo didrachma, hoc est, quatuor drachmas pendebat. Quo pondere Darici (de quibus Xenophon lib. 1. de expeditione Cyri) percutiebantur, quamuis ex auro. nam Athenis stateres aurei didrachmi erant, vt Pollux ait li. 4. his verbis: Aureus autē stater duas drachmas Atticas habuit. Sed cum idem Pollux affirmet, aureum staterem minam valere, & in ijs quæ appenduntur ex eo, pondus minæ staterem dici: colligit Budæus libr. 5. de asse fuisse stateres aureos 8. drachmarum, nempe vt vncia auri duodecim argenti vncijs & semis, quod

quod erat pondus minæ valore æquaretur, auri ad argentum proportionē duo decupla. Suidas Daricum affert valere quantum Atticus aureus, atque argēti drachmas viginti valore exæquare. Sic quinque Daricos minam argenti valere. Quibus ex verbis suspicabar, Pollucis locum esse castigandum, in eo quod aureum staterem minam valere haberet. Thacydides libro octauo Iaso à Laconibus capta ait, captiuos omnes Tissapherni datos pretio in singula capita stateris Darici. Erant & nummi Cistophori qui. 7500. Euboicū Talenum implerent auctore Festo. atque adeo si vera sunt quæ diximus, amplius quam drachmæ pondus singuli continebant, ac fere quantum denarius Romanus. Tamen si quod in Festo sequitur, eam supremam denarios. 4000. efficere difficultatem patitur. nam si id verum est, parum amplius quam semidrachmæ pondus singuli Cistophori pendebant. Sed locus ille plane viriatus est, vt restitui non possit. Drachma Attica argenti paulo amplius nostro argenteo nummo, auri autem aureum nostrum pendebat, & partem aurei sextamdecimam precise.

De Obolo.

O Bolus Græcis sexta pars drachmæ est, tamen si vti Cleopatra ait, apud Ægyptios oboli pondere drachma erat, sexta nimirum pars Atticæ drachmæ. Drachma Hebraica in quinque obolos seu Gheras diuidebatur. sic Ghera continebat obolum Atticum & quintam eius partem. Denarius etiam Romanus diuidebatur in sex partes. sed cum vncia pondus septem denariorum esset, denarius

continebat drachmam & septimam eius partem, atque adeo maior obolo Attico sexta denarij erat, vti Celsus ait lib. 5. de simplicium mixtura loquens. nimirum obolum continebat & septimam oboli partem. Atque hæc sunt Attica pondera communia.

De aliis medicorum ponderibus

Græcis.

Medici Pharmacis conficiendis, temperandisque potionibus, proprijs vtuntur ponderibus: vnciamque & drachmam in minora pondera diuidunt, quæ in in vnum locum colligenda putabam. Ac primum gramma occurrit tertia pars drachmæ Latinis scripulum. Vocatur autem gramma quod vncia scripula viginti quatuor habeat, quot sunt Græcæ litteræ vti Fannius ait. Sequitur obolus scripuli semis, sexta drachmæ pars. quo pondere vtuntur etiam medici Græci. Ceration aut si aliqua oboli pars tertia est, drachmæ pars octaua decima. Chalcus seu æreolus quarta oboli drachmæ pars vigesima quarta. Ita quota scripulum pars est vnciæ, Chalcus drachmæ est. Sitarium seu granum dimidium Chalci. Sic drachma continet grana. 48. Demum leptum est, hoc est minutum, Chalci pars septima. Ergo sitarium minuta tria & semissem continet. Superest explicare quoties maiora pondera minora contineant.

Mina Attica maior drachmas. 100. scripula seu grammata. 300. obolos. 600. Ceratia seu filiquas. 1800. Chalcos seu æreolos. 3600. sitaria. 7200. lepta. 25200.

Drachma

Drachma continet grammata. 3. obolos. 6. ceratia. 16. chalcos. 36. sitaria. 72. lepta. 252.

Gramma obolos. 2. ceratia. 6. chalcos. 12. sitaria. 24. lepta. 84.

Obolus ceratia. 3. chalcos. 6. sitaria. 12. lepta. 42.

Ceratium chalcos. 2. sitaria. 4. lepta. 14.

Chalcus sitaria. 2. lepta. 7.

Sitarium lepta. $3\frac{1}{2}$ & leptum minimum Græcorum pondus.

C A P V T V I I I.

Pondera Romana.

Alenti Vocem & vsum Romani penitus ignorarunt primis temporibus: neque prius acceperunt quam eorum arma in Græciam atque Asiam penetrarunt. Illis gentibus subditis tum multa ipsi dederunt iure & legibus commutatis, tum quædam ab illis mutuò acceperunt: præsertim ex eo tempore multæ voces Græcæ in Latinam linguam commigrarunt: & cum Græcis ipsi libram & vnciam dedissent, quas antea ignorabant, Talento & drachma quæ propria Græcorum erant, vli eo tempore sunt. Maximum enim pondus veterum Romanorum libra erat, eaque multiplicata quæcumque pondera maiora explicabant. Sed erat centum pondium apud Catonem de re rustica c. 15. qui & centenarius vocabatur respondens in numero librarum nostro Quintali, Græcoque Talento. & verisimile est Romanos habuisse massas. 100. 50. aut. 25. librarum singulas.

De libra Romana.

Libra Romana uncias duodecim continebat. Qua significanda quatuor nominibus uti possumus. libra enim, as, & solidus vocatur, auctore Metiano, tum etiam pondo. Partes quidem libræ quæ essent, & quæ earum nomina capite 2. explicatum est, nimirum eadem quæ assis. Illud hoc loco addimus, ex his quatuor libræ nominibus, pondo quidem tantum significari pondus, non autem nummi genus, quamvis ex ea voce dupondium deductum duos asses significare diximus. As & solidus fere non in significatione ponderis, sed nummi accipiuntur, hoc discrimine: quod as æreus erat, valebatq; decimam denarii partem, solidus argenteus erat, vel etiam aureus. Si argenteus denario maior, valecat enim asses duodecim, si aureus eodem pondere, valore itidem denariorum duodecim, quæ fere erat analogia auri ad argentum. Solidus recenti memoria æreus fere factus est veteri moneta sensim adulterata. Semper tamen retinuit ut duodecim denariolos contineret. Libræ vox frequentius pro pondere, aliquando etiam in significatione nummi usurpatur. C. de appell. l. omnes. & C. de modo mulctarum. l. illustres: ubi libra auri mulctari crimina quædam iubentur. quæ minus erat quam auri uncia, ut ex eisdem locis perspicitur. & Budæus lib. 3. de asse conijcit libram auri his locis & similibus esse aureum Romanum, quo duarum drachmarum frequenter utebantur duos aureos nostros pendentem, & aliquid amplius. Sed quemadmodum primis temporibus asses maiores erant singuli libræ pondere, quo tamen pondere im-

minuto, valor tamen antiquus & nomen māsī: ita in solido & libra contigisse arbitror primis temporibus maiores multo fuisse, atq; adeo vnciarum argētiaut auri duodecim. quod nomina indicant tum libræ quę constat vncijs duodecim, tum solidi quod integrum pondus significat, propter numerū duodenarium qui perfectissimus est, nempe geminatus senarius constans ex omnibus suis partib. aliquotis. Sed video tamen solidos (sic nostra coniectura est) eosdem progressu temporis imminutos eo amplius quod minor copia argēti & auri erat, & imminuto tamen pondere retentis nominib. pristinum valorem mansisse, vt solidus argēteus duodecim asses valeret, aureus duodecim denarios. Quod vulgo hodie retinetur vt solidus, æreus quāuis ferme factus contineat denarios duodecim vbiq; solidorum est vsus. In quo à marauedino differt, qui decem tantū denarios valebat, vti suo loco explicabitur. Sic sexta parte solidus æreus marauedinum æreum, argenteus solidus marauedinum argenteum, aureus aureum superare debuit. Cæterum solidos aureos Romę inuenio duarum drachmarum in frequenti vsu fuisse tempore Alexandri Seueri: sicque solidi aurei de quibus in legibus eius temporis fit mentio intelligantur. Iustiniani tēpore solidi aurei sex vnciam efficiebant: vnde & sextulares vocati sunt. Et ex libra auri signabantur septuaginta duo. vt cōstat ex Lege, quotiescūq; C. de fusc. Præpos. & Arcarijs libr. 10. tit. 70. Erat & drachmæ pondere solidus aureus. Præsertim in diuinis libris pro drachma Hebraica solidus ponitur Latinæ: Esdræ libro primo capite octauo, & libro secundo capite septimo, & 1. Paral. 29.

De vncia Romana.

ESt ergo vncia pars libræ 12. cuius etiam partes sunt semuncia, duella (tertia vnciæ pars) sicilicus quarta, item sextula, quas hoc loco repetere nõ est necesse. Sed de vncia tamen Romana an cum nostra vncia conueniat pondere, passim dubitatur: ego in superiori sententia vnciam veterem Romanam minorem nostra non esse amplius confirmabar visis duobus argenteis nummis vncialibus, altero Claudij Neronis, altero Hadriani siue antiquos, siue ad antiquiorum exemplar cõflatos: quos singulos vnciam nostram continere & aliquid amplius consideraui. nimirum Claudij denarius siue septuplex, siue octuplex vnciam nostram duobus scripulis, Hadriani vno tantum scripulo superabat. Præterea aureum vnum Faustinae Augustæ nactus sum satis elegantem. ex altera parte formam eius & nomen, ex altera scæminam in throno sedentem manumq; porrigentem habet cum hac inscriptione: Saluti Augustæ, qui aureus sicilicum, hoc est duas drachmas nostras iustissime pendit. Tantundem aureus alter Vespasiani appēdebat, quem postea elegantissimum sum nactus, ex vna parte Vespasiani facies & nomen, ex altera Martis stātis effigies his adiectis verbis, Vltor Mars. Tertius item & quartus Neronis Cæsaris Augusti expressa facie, & ex altera parte salutis effigie, duas drachmas pēdebant minus duob. granis, nõ amplius, hoc est parte septuagesima quinta, vsu nimirũ & tempore detriti aliquantũ. & cõstat eos aureos Romanos didrachmos fuisse, vti Budæus affert lib. 3. de asse, idemque ex Plinio colligi videtur lib. 33. cap. 3. quantumuis

locus plane fit deprauatus, vix vt intelligi, restitui-
 vè possit. Sed & pro moneta vnciam aurei extare in
 legibus Romanis constat, & recenti memoria in
 Sicilia & Neapoli vsurpatur valore circiter duorū
 aureorum nostrorum & semissis. tamen iam non
 nummus aliquis est, sed nummorum summa. Nam
 libra Ioan. 12. Accepit libram vnguenti, & 19. Ferēs
 mixturam mirrhæ & aloes quasi libras centū, pon-
 dus est non monetæ genus haud dubium.

De Denario & eius partibus.

Medici Romani præsertim posterioris tem-
 poris Græcis medicorum ponderibus ute-
 bantur. Vnde medendi rationem hauserant nomi-
 nibus tātum commutatis, nempe vncia, drachma,
 scripulo, obolo, siliqua, æreolo, grano, minuto, de
 quibus iam dictum est. Propria & antiqua ponde-
 ra Romanorum medicorum hæc erant: Vnciam
 primum diuidebant in septem denarios. nam de-
 narius moneta erat, & medicis etiam ponderis no-
 men. sic denarius drachmam Atticam pendebat &
 septimam drachmę in super partem. Quæ cum sint
 vera & explorata, non ignoro tamen Priscianum
 tribus denarijs drachmas quatuor dedisse, Cleo-
 pattam cum denarium Italicum fecisset drachmæ
 vnius, in veterinarijs denario dare scripulos. 4. hoc
 est tribus denarijs drachmas quatuor. Sed his ta-
 men ommissis, Denarius in sex partes diuidebatur,
 quos licet obolos Romanos vocare, singulos oboli
 Attici pondere & septima oboli parte. Celsus enim
 libr. 5. c. 17. Sed & antea, inquit, sciri volo in vncia
 pondus denariorum esse septem: vnius deinde de-
 narij

narij pondus diuidi à me in sex vncias : vt idem vncia Denarij habeam quod Græci habent in eo quẽ obolum appellant. id ad nostra pondera relatum paulo post dimidio scripulo facit. Plin. sæpe denarium pro drachma ponit: ac lib. 21. c. vlt. drachmam Atticam denarij pondere esse ait. Idemque Cleopatra affirmat, denarium Italicum drachmæ pondus habere. Verum vbi propriè de denario agit lib. 33. c. 9. iustum esse ait ex libra signari denarios 84. nempe ex vncia septem. hinc lib. 12. c. 14. ex varijs lectionibus vera colligitur, nimirum denarios viginti nouem esse tertiam partem minæ. Præterea lib. 29. c. 3. & locis alijs denarium in sexagesimas diuidit, quæ grana dici possunt. nam & medici vulgo suam drachmam grans sexaginta finiunt, atque adeo denarius in sex obolos seu vncias cum Celso, obolus in decem grana diuidatur. Diuiditur etiam denarius à Metia. in duos victoriatos. Pendebat denarius quantum argenteus noster & sexta eius pars, quadrantes quadraginta valore exæquans, seu maruedinos. Verum quoties maiora pondera minora contineant explicandum.

Libra continet vncias 12. denarios 84. victoriatos. 168. obolos Romanos. 504. grana. 5040.

Vncia continet denarios. 7. victoriatos. 14. obolos. 42. grana. 420.

Denarius victoriatos. 2. obolos. 6. grana. 60.

Victoriatos obolos. 3. grana. 30.

Obolus grana. 10.

Granum seu sexagesima denarij pondus Romanis medicis omnium minimum.

*Vulgaria pondera quibus Toletani v-
tuntur.*

N ordine nostrorum ponderum primū à magnitudine locum obtinet Quintal Talento Græco aut Romacentenar. o respondens non eodem prorsus pondere: continet enim arrobas quatuor, libras centum, singulas vnciarum sedecim, maiores Romanis triente. Vnde tamen nomen huius pōderis defluxerit, quo non Hispania tantum vtitur, sed Gallia & plerq; alię prouincię, à multis dubitatur. Sunt, quia voce Hebraica, *Kikar*, id est Talento deducant, præsertim cum Græ *Κίχας* scribatur, vt ex Iosepho constat lib. 3. antiq. c. 7. Nos si vocem, *Quanter*, qua Rabini vtuntur, vti Elias affert in *Thisbi*, in eadem significatione Talenti, Hebraicam prorsus putaremus, ab eam vocem Italicam, *Cantaro*, tum nostram *Quintal* fluxisse non dubitarem affirmare: cum Hebraica lingua omnium sit antiquissima, ab eaq; in alias linguas multæ voces deriuarint. Verū cum ea vox in sacris libris non extet, vbi Hebraica lingua sincera conseruatur, & Iudæi sæpe à gentib. inter quas habitant, multas voces in suam linguam transferre consueuerint: credam potius omnes eas voces à Centenario fluxisse: qua voce Latini posteriori tempore, præsertim eo pōdere aliqua ex parte mutato cœperunt Talentū significare, vt superius est demonstratum. Et Isidorus lib. 16. c. 24. de Talēto agens, Centenarium, inquit, numeri nomen est, eo quod centum librarum ponderis sit: quod pon-

duo

das propter perfectionem centenarij numeri instituerunt Romani.

Sequitur Arroba quæ continet libras viginti-quinq; , quintalis quadrans. Libra nostra sedecim vnciarum est. Marcus ponderis vnciarum octo est, semis nostræ libræ, bes Romanæ. Vncia pars sextadecima libræ nostræ, Marci octaua: continetq; adarames sedecim , singulas semidrachmæ pondere. Vulgo enim drachma non vtimur, sed pro ea tamē duas adarames, octauā dicimus: sicut quatuor adarames vocamus quartam, certè vnciæ. Neq; plura vulgo pondera sunt inter mercatores ad dardanarios. Aurifices tamen & medici alia ponderum nomina habent: neque eadem prorsus ratione in ponderum ratione progrediuntur, sed diuersa, quam iam explicamus.

Aurificum pondera.

Aurifices Marcū, hoc est, vncias octo auri quidem diuidunt in Castellanos quinquaginta: quod genus ponderis & nummi est drachma maioris atque denario Romano. Castellanus in octo Tomines diuiditur. Tomin in duodecim grana. Argenti autem Marcum diuidunt in vncias octo. Vnciam in totidem octauas siue drachmas. Octauam in grana, 75. Sic Marcus argenti auriq; eundē granorum numerum continent.

Vulgaria medicorum pondera.

Medici vulgo in Hispania ac præsertim Toletum alijs ponderum nominib. vtuntur, tum eorum pondera minora sunt communibus, & aurificum parte comuniū. 16. sic vncia communis

continet adarames seu semidrachmas sedecim. vncia medica adarames continet quindecim præcise: eademque ratione in libra est procedendū. Drachma medica multo minor octaua cōmuni est, propterea quod cum vncia communis, quæ maior medica est, diuidatur in octo drachmas seu octauas, vncia medica in nouem drachmas diuiditur. Granum tamen medicum maius aurificum grano, propterea quod drachma medica in grana sexaginta diuiditur, octaua aurificum in 75. Ergo libra medica duodecim minores vncias habet: nempe ex communibus vncias vndecim & quartam. vncia continet drachmas nouē, drachma scrupulos tres, scrupulus grana medica viginti. singula maioris ponderis quam grana aurificū, quæ vulgo grana Marci vocantur. Sed vt instituimus quoties maiora pondera minora contineant explicandum est.

Quintal continet Arrobas. 4. libras. 100. Marcos. 200. vncias, 1600. Castellanos. 10000. octauas. 12800. tomines. 80000. grana. 960000.

Arroba continet libras. 25. marcos. 50. vncias. 400. castellanos. 2500. tomines. 20000. grana. 240000.

Libra Marcos. 2. vncias. 8, castellanos. 100. octauas. 128. tomines. 800. grana. 9600.

Marcus vncias. 8. castellanos. 50. octauas 64. tomines. 400. grana. 4800.

Vncia castellanos. $6\frac{1}{3}$ octauas. 8. Tomines. 50. grana. 600.

Castellanus tomines. 8. grana. 96.

Octaua grana continet. 75.

Medica pondera sic maiora cum minoribus com-

comparantur inter ipsa. Libra medica continet vncias medicas 12. drachmas 108. scripulos 323. grana 6480.

Vncia drachmas 9. scripulos 27. grana 540.

Drachma scripulos 3. grana 60.

Scripulus grana 20. Est autem granum sexagesima drachmæ medicæ pars, minimum inter pondera medica.

Pondera medica tum cum communibus comparabuntur, cum alia pondera & mensuras opere separato inter se & cum alijs comparabimus, ijs tabulis quas facere adornamus.

CAPVT X.

De mensuris Aridorum Hebraicis.

DE Ponderibus ea hæcenus dicta sunt, quæ è re quidem fore videbantur nobis. Nunc ad mensuras oratio transferenda est, atque quo instituimus ordine & via, varia eorum genera explicanda sunt, tum Aridorum, tum liquidorum, Hebraica primum, deinde alia. In quo nisi animus fallit, non pauca lector inueniet scitu digna, parumq; ab alijs considerata.

Corus seu Chômer.

INTER Hebraicas Aridorum sed & liquidorum mensuras omnium maxima Corus est. Continet enim decem Ephî nihilominus. totidem Bathos, vti Ezech. cap. 45. legimus vers. 11. Ephî & Bathus æqualis & vnius mensuræ erunt; vt capiat

d   5   deci-

decimam partem Cori Bathus, & decimam partē Cori Ephī. Sunt ergo Ephī & Bathus mensuræ pares, hoc tantūm discrepantes, quod Ephī mensura Aridorum est, Bathus liquidorum, vtraque Cori decima, atq; cūm hæc minimè dubia sint. tum non est promptum certa ratione designare quantum Corus caperet. Auctores discrepant in re hac maximè, neque facile pronuncies quæ sit præferenda sententia. Ioseph. lib. 15. antiq. cap. 12. Corus ait capit medimnos Atticos decem. Quod si medimnus, vti suo loco demonstrabitur, continet modios Italicos sex, capiet Corus modios sexaginta. Modios autem quantum duo nostrates celemines capit circiter, quod suo etiam loco explicandum erit. Corus ergo iuxta Iosephi quidem sententiam celemines continebit 120. nimirū Fanegas decem. Ephīque continebit medimnum vnum, celemines nempe duodecim. Quod cum mihi aliquādo placuerit, re melius considerata, certa ratione constituo Corum continere quinque modò medimnos Atticos, hoc est, modios triginta. Sic Hiero. constanter sentit Ezech. 45. ad illud, statera iusta. Sic Leuit. 27. vers. 11. Isai. 5. vers. 10. pro Coro in nostra editione posuit triginta modios. & commentarijs ad eum locum Isaia idem sequitur: à quo recedendum temere non putabam. Fauet Epiph. cūm Corum ait cōtinere modios triginta, additq; esse Camelionus. constat autem Camelis duplo maius onus quā asino imponi. præsertim cūm Ietech. quod dimidiū est Cori & modios quindecim capere ait, affirmet esse, quantum iuuenis leuare & asino potest imponere. quis autem modios triginta quacūque laterū firmitate leuare possit celemines nempe 60.

pe 60. circiter? nam quod Diodor. libr. 3. cap. 12. quosdam in Arabia Camelos esse ait supra decem medimnos portantes: id quasi peculiare refert, dignumq; miraculo. Epiphan. de communi cameli onere locutum interpretabamur. Ad hæc si Corus modios contineret 60. cōtineret Ephī sex, Bathusq; Ephī æqualis caperet sextarios Romanos 96. cū modius capiat sextarios sedecim, essetq; Bathus duabus amphoris Romanis æqualis: quod qui concedat hæcenus nullam inueni: ne ipse quidem Ioseph. Hæc mea sententia est. fortassis etiam cum siclus & cætera pondera essent & publica & sanctuarij, atq; hæc illis duplo maiora essent: sic de mensuris iudicandum erit, Iosephumq; de Coro sanctuarij locutum esse, de publico Hier. interpretari licet, & iuuat. Nam quod idem Ioseph. lib. 3. extremo Coros septuaginta farinae efficere ait, medimnos Siculos 31. Atticos 41. quid sibi in eo velit non assequor, & locum vitiatum putabam, hallucinandi certi occasio Budæo lib. 5. de asse & alijs.

Ephī.

EXPLICATA Cori magnitudine de plerisque alijs mensuris statuere facile est. ac præsertim Ephī, qui est decima Cori pars, capiet modios tres, hoc est, sex ex nostris quos celemines vocamus, sextarios Romanos quadraginta octo præcisè. Sic Isaïę 5. ver. 10. vbi Hebraicè legimus: Corus semētis faciet Ephī, interpretes latinus dixit, triginta modij facient modios tres. His tamē quę verissimè dicuntur, primū Epiphanij auctoritas opponitur, deinde Hesych. Epiphan. enim chænix inquit & Hyphe eadem

eadem mensura sunt, nimirum Hyphe pro Ephī dixit. Hesych. autem Ephīn ait mensura Ægyptia quatuor chænicum. capit autem chænix aut duos sextarios vt plerique existimant, aut quatuor, vt Fan. affirmatum reliquit, de qua re postmodum dicendum erit. Verum Hesychius de Ephī Ægyptio locutus est, nos de Hebraico: mutantur autem mensuræ & pondera pro locorum varietate. Epiphan. autem de alia mensura locutus est, quam Hiphen dixit, aut de Ephī Samaritanorum, vnde ipse genus ducebat: ne quem horum auctorum verba moueant. Ne nostri quidem interpretis cūm Leuit. 19. vers. 36, pro Ephī modium reddidit illis verbis: modius iustus & sextarius iustus erit vobis.

Satum.

TERTIA Pars Ephī Gori trigesima satum est, capiens nimirum modium Italicum vnum, quod tamen ex sacris litteris probari non possit, ex Chaldaico Paraphrasē colligitur, qui multis locis pro Ephī mensura tria sata substituit. *Thelath ceain*. Certe Leuit. 5. vers. 11. & 6. vers. 20. Numer. 5. vers. 15. Rhuth 2. vers. 17. Isai. 5. vers. 10. Septuaginta etiam pro Ephī Sæpe Τρία μέτρα. Id est, tres mensuras ad idem respicientes, nimirum Exod. 16. vers. 36. Isaiæ 5. vers. 10. Est etiam communis sententia Hebræorum, sex Cabos vnum Satum efficere. continet autem Cabus sextarios Hebraicos quatuor, qui sextarij cum Romanis comparantur, vt postea monstrabimus, præportione sexquialtera. sic 24. sextarij Hebraici, nimirum sex cabi continebunt quantum sextarij Romani 16. qui efficiunt

unt præcisè modium Italicum. Video tamen Hieronymum ad illa verba Matth. c. 13. vers. 33. quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, affirmare satum modium cum dimidio continere: in quo Iosephum certè secutus est lib. 9. antiq. cap. 2. cum in Cori magnitudine ab eo dissentiat. Isidor. lib. 16. c. 26. tamen si aliud etiam satum ponit quasi modij mensura, secutus tamen Ioseph. & Hieron. satum dixit genus est mensuræ iuxta morem provinciae Palestinæ vnum & dimidium modium capiens. Hæc si placet sententia, dicendum erit, satum semissem Ephī esse, mulieremque illam tria fata farinæ, hoc est, modios quatuor cum dimidio ex nostris 9. subegisse: cum iuxta priorem sententiam tres modios tantum sexque celemines ex nostris, hoc est, Ephī mensuram subegerit. Illud observare convenit nostrū interpretem Num. 5. vers. 15. pro decima parte Ephī posuisse decimam partem sati. tum 3. Reg. 18. vers. 32. pro sato Hebraico reddidisse metretam. cum tamen metreta maior sit sato, satum Ephī minus semis eius aut triens, uti ex ijs quæ dicta sunt manifestum cuadit.

Gomor Ghòmer.

GOMOR Proculdubio decima pars est Ephī. sic enim dicitur Exodi 16. vers. 36. Gomor autem decima pars est Ephī. cum ergo Ephī contineat tres modios Italicos, ex nostris sex, sit ut nostri modij dimidium & decimam eiusdem modij contineat, hoc est, sextarios nostros sex præcisè, cum modius noster siue Celemin contineat 10. sextarios Toletanos. Efficiunt autem sex nostri sextarij quatuor-

quatuor Romanos & quatuor quintas eiusdē sextarij, cū sextarius Romanus nostrum superet proportionē sesquiquarta. Isidorus lib. 16. cap. 25. sextarius quinquies complicatus Quinarem seu Gomor facit. Robertus Senalis Iosephum ait Assaroni, hoc est. Gomor, ut mox dicemus tribuere Corylas 7. ipse interpretatur sextarius: qui si Hebraici sint, faciunt fere quinque Romanos. Sic Gomor erat cibus diurnus hominis à Deo ipso designatus Exodi 16. vers. 16. ubi manna Gomor colligi per singula capita præcipitur. Iosephus ubiq; pro Gomor ponit Assaronem, præsertim libr. 3. antiquit. cap. 10. ubi Leuit. 5. & 6. Num. 5. præcipitur offerri farinæ decimam partem Ephī, nempe Gomor, ipse vertit Assaronem, nimirum à voce Hebraica. *Ghigardn*. id est decima, qua voce in mensuræ etiam significatione sacræ litteræ utuntur Exod. 16. & 29. Vnde fortassis Assarium Latinis & as manauit, nimirum decima denarij, uti superius dictum est.

Cabus Zab.

MINIMA Inter Hebraicas mensura aridorū, si tamen aridorum & non etiam liquidorū, cabus est: de qua mentio extat. 4. Reg. 6. vers. 25. continet sextarios, quatuor, Iosephi quidē sententia: qui lib. 9. antiq. c. 2. pro quarta parte Cabi stercoreis, reddidit sextarium, Romanum an Hebraicū, qui loq dicitur, non explicat: haud leui discrimine cum sextarius Romanus sesquialtera proportionē comparatur cum Hebraico, eum & semissem capiens. quod superius dictum copiosius deinde explicabitur. Quod si Cabum sextarios quatuor Hebraicos, quod magis puto, continere recipi-

recipitur, fiet ut cabus capiat duos sextarios Romanos & dodrantem, sextarij, nempe tres quartas, hoc est, tres nostros sextarios cum triente circiter. Conuenit Hebraeis Cabo contineri cibi quantum in diem vni homini sit satis: adduntq; Cabum frumenti seri in cubitis decem quoquo uersus: quod puto conuenire in tres nostros sextarios cum triente, nimirum efficiētes modij nostri Toletani seu Celemini trientem iustissimè. Nec plura de Hebraicis mensuris aridorum. ad Græcas transeamus, si prius fuerit explicatum, quoties minores hæ mēsuræ in maioribus contineantur.

Corus continet ephi 10. sata 30. gomor 100. cabos 180.

Ephi continet sata 3. gomor. 10. cabos 18.

Satum Gomor $3\frac{1}{3}$. Cabos 6.

Gomor continet cabos $1\frac{4}{5}$.

Cabus minima aridorum mensura continens quatuor loghim seu sextarios, de qua mensura in liquidis dicendum est.

CAPVT XI.

Græcæ mensura Aridorum.

INTER Græcas Aridorum mensuras primum sibi locum Cypsele vendicat, sex nihilominus continens Medimnos, maior Coro Hebraico, nimirum parte eius quinta. de qua Aristophanes in Pace, ac meam, inquit, iniecto lapide sex medimnos capientem Cypselem fregerunt. Suidas de eadem Græcè ait, κυψέλη ἐξ μεδίμνων ἑξ μεδίμνων χαρῶσα. Cypsele sex medimnorum sex medimnos capiens.

Medi-

Medimnus Atticus.

MEDIMNVS Atticus senos modios Italicos capit. sicut enim Suidas ait: medimnus mensura est aridorum, ut tritici vel Hordei, medimnus igitur mensura est sex modiorum. Cornelius nepos in Attici vita affirmat Atticū Athenienses vniuersos frumento donasse, ita ut singulis sex modij tritici (sic legito, non septē) darentur. qui modius mensuræ medimnus Athenis appellatur. Cic. libro 5. in Verrem Agri Leontini decumæ anno tertio venerunt tritici medimna triginta sex, hoc est, tritici modij 216. Neque temere medimnum Atticū dixi, Siculus enim medimnus Attico maior erat quarta Attici parte. nam Ioseph. lib. 3. antiquit. extremo Siculos medimnos 31. & Atticos 41. pro eodem accipit. Dixit etiam modium Italicum, quoniam modius Siculus & Cyprius maior erat, uti ex Epiphanio constat: & quinque modij siculi medimnum Atticum explebant. Sed quod Epiphanius medimnum absolutè ait decem modios continere, in eo aut vitiosa lectio est, aut de aliis mensuris ipse locutus. Ergo medimnus sex modios Italicos continet, duodecim Toletanos. idem comparatus cum mensuris liquidorum capiet duas amphoras Romanas, Chænices quadraginta octo, sextarios Romanos nonaginta sex.

Hemiectum.

IN Multas partes medimnus à Polluce diuiditur, quæ & ipsæ mensuræ sunt. Est enim Τετρας tertia pars medimni continens chænices sedecim. est Εκτας sexta pars, nimirū octo chænices. est Δάδιξ
nimirum

nimirum octaua pars medimni chænicum sex. Est denique Hemiectum quasi Semisextum dixeris, hoc est, duodecima pars medimni Chænices habens quatuor vt Gale. etiam ait de pond. & mens. Verum quoniam hæ mensuræ ad chænicem reuocantur, eius magnitudo sigillatim explicanda est.

Chænix.

DE Chænicis magnitudine non eadem omnium sententiæ est. Pollux Cotylas tres illi dat, hoc est, sesqui sextarium. sic enim lib. 4. ait: Cotyle est tertia pars chænices. Alij contendunt chænecem duos sextarios Romanos capere: cui sententiæ Pollux ipse proximis verbis fauet, cum ait medimnum continere chænices quadraginta octo. constat autem medimnum capere sextarios nonaginta sex. Priori sententiæ fauent Cleop. & Dioscor. vterque enim, chænix ait habet Cotylas Atticas tres, posteriori tamen sententiæ Galen. fauet & ipse de ponder. & mensur. dicens, chænix sextarios duos. Vtrumque Fannius improbat cum sextarios quatuor chænici dat: de sextario enim agens addit: Qui quater assumptus fit Graio nomine chænix. Conueniunt tamen omnes chænecem esse diurnum cibum vnius hominis. Vnde super chænecem ne sed eas, veteri prouerbio dicitur aduersus eos, qui in diem viuunt nulla cura futuri. In hac varietate inclinabat animus, vt Fannij sententiam sequeretur: daremque quatuor sextarios Atticos chænici, qui efficiunt tres omnino Romanos, cibum vni ho-

mini in diem vnum sufficientem, neque audebam tamen recedere à Galeni sententia, quoniam multorum ea communis est, præsertim cum conueniat cum ijs quæ de mensuris superioribus dicta sunt. Neque verum est, neque nostri ingenii eruditorum placita passim conuellere. & fortassis chænix duplex fuit, Attica duorum sextariorum, cōmunis sextariorum quatuor, quod Alciato placuit ex parte de ponder. & mens. liberū tamen iudicium lectori relinquatur ex ijs quæ dicta sunt, & ex aliorum lectione. Ezech. quidem. 45. ver. 10. vbi legimus Hebraicè: Ephī iustum, & Bathus iustus erit vobis, Septuaginta pro Batho chænice posuerūt, cum Bathus multo maior chænice sit. Sed & Epiphanius ephī, & chænice pares mēsuras facit. Chænique dat duos sextarios & aliquantulum amplius. Reliquum est, has Græcas aridorum mēsuras inter ipsas comparare.

Cypsele continet medimnos. 6. hemiecta 48. chænices. 192.

Medimnus hemiecta continet. 12. chænices. 48.

Chænix minima est inter Græcas aridorū mēsurā continens, vt plerique sentiunt sextarios Romanos duos, ponderis in vino aut aqua vnciarum Romanarum. 40.

Mensura Aridorum Romana.

CAP. XII.

PECUS aridorū mēsuras inter latinos obseruamus, nēpe Græcis ipsi mēsurarum nominibus utebantur, aut mēsuras liquidorum ad arida mēsuranda conuertebant. Ergo
primum

primum medimnus occurrit, quam vocem à Latinis Græci videntur accepisse, auctore Epiph. Sed nihilo discrepat ab Attico nimirum continens modios Italicos sex.

Modius.

SEXTRA pars medimni modius est continens Atticas Chænicas octo. vti ex Pollucis ratione ex Suida & Galen. de pond. constat, nimirum sextarios Romanos sedecim quantum duo modij Toletani, quos celemines dicimus. quatuor enim modij apud Romanos olim tum seruis tum militibus in mensem dabantur, vti ex Donato & Polybio intelligitur, nimirum octo modii frumenti nostrates vni homini mensuram annuam præbent, ijs præsertim qui plurimum vescuntur pane. Epiphanius modii vocem ab Hebræis inuentam ait, & continere sextarios viginti duos. quod ab eo sumpsit Isidorus libr. 16. caput 25. quòd si. 24. dixissent poteramus de Hebræicis sextariis dictum interpretari qui, Romanis tertia parte sunt minores. Hieronymus in vita Hilariōnis, Maritam quemdam, ait quindecim frumenti modios diu longeque portasse: & hanc habuisse palmam fortitudinis suæ, si asinos vinceret. Nimirum triginta celemines tritici, præsertim longo itinere non quicumque asinus portet aut vix. Plin. libro decimo octauo, capite septimo, ait, modium leuissimi tritici non excedere vicenas libras. Nos Toletanum triticum non grauissimum ad examen vocantes inuenimus, duos eius celemines, nempe modium Italicum pōdetare præ-

cisè libras Romanas decem & nouem cum semisse. Aeris autem siccitati & quoniam triticum illud purgatum planè non erat, tribuèdum suspicabamur, quòd vicens libras non excederet. Deinde grauissimi tritici duos celemines viginti & vnam libras Romanas, hoc est duodecim vnciarum singulas, ponderare dèprehendimus: quod pondus Bæotici tritici modio Plinius dat. Neque vero omittendum est, locum Plinij eodem capite esse vitiatum, vbi de Panico agens, nullum, inquit, genus frumenti ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat, sexaginta pondo è modio reducunt. Legendum proculdubio triginta pondo. Quì enim credi possit cùm è modio tritici panis viginti pondo proueniant, triplicatum id è panico reduci? Itaque è duobus celeminis paniceæ farine, id est, modio experti sumus vix triginta libras Romanas panis reduci. Idem lib. 15. c. 1. ex olearum modio exprimi ait libras olei non amplius sex. Sic ex vno celemine exprimètur summum. 36. vnciæ, ex faneca. 27. libræ nostrates, hoc est amplius aliquanto quam Arroba, quæ pedit libras nostrates viginti quinque; præcise. Quæ ratio in oleas fere conuenit optimas & præstantissimas, vti ex earum faneca olei Arroba exprimatur plus minus.

Demensum.

EX his colligitur demensum apud Terentium in Phormione, mensuram esse modiorum quatuor teste Donato: qua etiam voce quidam abutuntur ad significandum diurni cibi, quæ
seruis

seruis dabatur, mensuram, nempe modij Italici octauam partem nostri modij quadrantem circiter, hoc est, sextarios duos, Rom. Sic quod Hebræis gomor aut cabus erat, Græcis chænix, nimirum mensura diurni cibi vni homini: idem putat voce demensi apud Latinos significari. tamen si nō omnino pares eæ mēsuræ erant, sed pro regionib. aliquantulum inter se discrepabant: vti ex iis quæ dicta sunt perspici potest. Sic.

Medimnus sex modios cōtinebat de mensa diurna. 45.

Modius continet de mensa. 7. $\frac{1}{4}$ Demēsum minima aridorum mensura.

Mensura aridorum Toletana.

C A P V T XIII.

NOSTRÆ etiam mensuræ explicandæ sunt, quibus aridis metiendis vulgo Toleti vti consueuimus. In quo numero cahiz maxima mensura est, capit fanecas duodecim, seu medimnos Atticos totidem, modios nostros. 144. quos celemines dicimus, Italicos seu Romanos veteres. 72. tantum, aut circiter.

Succedit faneca medimno Attico par. 6. modiorum Italicoꝝ Toletanos modios duodecim capiens.

Sequitur modius noster seu celemin, eiusque partes semodius, & modij quadrans. Continet autem ex liquidis modius noster sextarios Toletanos omnino decem, semodius quinque, quadrans modij continet duos sextarios nostros &

semissem. Sic idem modius Romanos sextarios octo continet, semodius quatuor, quadrans nostri modij duos Romanos sextarios capit. Quæ omnia comparatione modij Romani veteris duplicanda sunt: cum modius Romanus siue Italicus duos modios nostros seu celemines contineat, si vera sunt quæ de pede Romano superius à nobis sunt disputata. Ergo.

Cahiz continet fanecas. 12. modios Toletanos, 144.

Faneca continet modios, 12. quadrantes modij. 48.

Modius diuiditur in quadrantes quatuor.

Quadrans modii minima mensura aridorum Toletanis est. Nisi quis velit mensuras afferre quibus cuminos mensurât, aliaque id genus, ad nullam certam rationem reuocatas varias inconstantesque,

Hebraica liquidorum mensura.

C A P. XIV.

MENSURÆ liquidorum maiori diligentia examinandæ sunt: quoniam ex illis ferè de reliquis mensuris & ponderibus statuendum est, & in eorum tractatione auctores maxime solliciti acinantur, quas esse exploratas conuenienter in primis, ne turbatis fontibus quæ ex illis mensuræ vitiosæ essent. Corus quidem, quæ mensura inter Hebraicas liquidis & aridis seruiebat (nam viginti coros olei legimus. 3. Reg. 5. ver. 11.) quantum

quantum caperet, superius est explicatum. Nunc de reliquis dicendum est.

Bathus.

BATHVS Badus etiam vocatur teste Hieron. ad Ezech. cap. 45. & fere conuenit capere eum sextarios. 72. Sic Iosephus libr. 8. capite secundo. Badus, inquit, potest capere sextarios duos & septuaginta. & cum Iosepho consentiens Epiphan. Bathum ait continere sextarios. 72. tum septuaginta, & noster interpres libr. 2. Paral. cap. 4. ver. 5. pro ter mille Bathis, vt est in Hebraico, ter mille metretas posuerunt. Et constat metretam capere sextarios 72. ab his recentiores scriptores quasi rem minime dubiam receperunt: neque considerarunt tamen quanta id difficultate impeditum esset. nam cum Ezech. 45. ver. 11. dicatur: ephi & Bathus æqualia & vnus mensuræ erunt, consentaneum erat quantum ephi dabatur tantundem Batho tribuere. ephi autem iuxta opinionem Iosephi corodantis decem medimnos Atticos, continet sex modios Italicos, sextarios Romanos nonaginta sex: at vt nobis videtur, & vti superius est explicatum, continet modios tres, sextarios Italicos quadraginta octo. Quæ ergo, aut qua via possumus Batho tribuere sextarios. 72? Sed nimirum in sextarii voce ambiguitate laboratur. Negare enim non possumus Bathum capere modò sextarios Romanos quadraginta octo, quantum amphora Romana. Sed ij tamen sextarii cū Hebraicis cōparati proportionē sesquialtera, vt paulo post dicetur, efficiunt

sextarios Hebræos. 72. qui Hebraicè loghin nuncupantur. quæ ratio conciliandi explicandique difficultatem verissima est, & multis præterea locis accommodata. aut certe duplex Bathuserat minor æqualis ephi, & maior proportionem sesquialtera cum minore comparatus, nam cum 3. Reg. 7. ver. 26. mare æneum dicatur continere duo millia Bathos. 2. Paralip. 4. ver. 5. dicitur continere ter mille Bathos Hebraicè: quod noster interpres & septuaginta dixerunt tria millia metretas. Addunt quidam Bathi decimam dici Bathum, Iosepho cum diuinis libris conciliando. cum enim. 2. Palip. 2. ver. 10. Salomon pollicitus esset Hiram viginti millia coros tritici, hordei totidem, præterea viginti millia Bathos vini, & totidem olei, pro quo noster interpres dixit vini viginti millia metretas, olei quoque sata viginti millia: Ioseph. libr. 8. capite secundo. dedisse ait annuos bis mille coros tritici, & totidem olei Bathos. Sed nimirum inauarita mensurarum genera comminisci oportebit omnibus auctorum locis conciliandis, & Iosephus ut humanus falli potuit, aut eius libri vitari, ne nos plus satis ea cura sollicitet.

Est etiam in sacris litteris vox *Salis* Psalm. octogesimo, ubi legimus: Ecce mirabiles posuisti dies meos, & Isai. 40. quã quomã à *Salòs* deducitur, quæ vox tria significat, quidã existimarunt Bathi tertiam etiam significare, sextarios Romanos sedecim, Hebraicos viginti quatuor. Ego in Rabbi. no quodam ad eum Psalmi locum inueni *Salis* tria gulephin, i. tres vrceos esse. Non ergo q̃ sit tertia Bathi, ita nuncupatur: sed quia tres vrceos continet,

tinet, vt ille quidem ait, qua tamen mensura singuli vrcei essent, non explicat.

Hin.

HIN Duos Choas Atticos capit. Sic Iosephus libr. 3. antiq. cap. 10. quod Hiero. cum ex eo sumpisset ad Ezech. cap. 4. de suo addidit, quos (supple Choas) nos sextarios possumus appellare. maluissem congios diceret. nam Fannius de sextario agens ait. Qui quater assumptus fit Graio nomine chænix: Adde duos chus fit vulgo, qui est congius idem. Consentiunt Galen. Cleopatra & Dioscor. choam Atticum continere sextarios sex, cotylas duodecim. Quod si Hin Hebraicum duas choas capit, sextarios duodecim efficiet, nimirum quod Hebræi alijs verbis eadem sententia dicunt, continere duodecim Loghin. Verum ij sextarij essent Romani, an Hebraici, non facilè constitui potest. ipse crediderim potius Hebraicos esse. Neque enim Hebræi Romanis sextarijs utebantur, sed suis quos Loghin vocabant. Porro duodecim sextarij Hebraici octo Romanos exæquant. Noster interpres vocem Hebraicam *Hin* aliquando reliquit intactam, Exod. 29. ver. 40. & 30. ver. 24. quod exemplo septuaginta interpretum fecit, nam posteriori loco vbi in Biblijs Regijs Græcè legitur oleum ex oliuis εἰς, legendum est εἰς, vt est in Romanis Biblijs Septuaginta interpretum recens in lucem editis. Leuit. tamen 19. ver. 36. vbi pro Hin Hebraico septuaginta xεῖς dixerant, noster interpres sextarium posuit. Epiph. Hin magnum sextariorum esse octodecim ait, sanctum sextariorum nouem.

In quo quid sit secutus, diuinare nec possum, nec iuuat, illud si concedatur satis habeam, Hin capere duodecim sextarios Hebraicos, Romanos octo. Qui duos Choas seu congios continere putarunt, ij sextariorum numerum respexere non modum.

Log.

HAc Voce Hebraicus sextarius significatur minor latino proportionē sesquialtera. quocirca Hier. Leuit. 14. ver. 10. & 12. pro Log sextarium reddidit, septuaginta cotylam, quæ dimidium est sextarij. Nimirum cum præcise neque sextarius esset neque Cotyla, per mensurarum vicinarum voces eius mensuræ modum explicarunt. Est enim vulgatum inter Hebræos, Log capere quantum sex oua, non anserum, ut quidam finxit, quid enim ad inusitata reuocarent? sed gallinacea, ut communis & recepta sententia est. Probauimus autem experimento gallinæ ouum aquæ aut vini capere pondus vnciarum duarum & duarum drachmarum fere. atque adeo sex oua præcipuæ magnitudinis pondus vnciarum tredecim & tertiæ insuper partis vnciæ, quæ duella dicitur Latinis, continebunt, id est, sextarium Hebraicum. nouem autem oua eiusdem magnitudinis pondus iustissimum efficiunt vnciarum viginti, quod pondus sextarij Romani esse superius est explicatum. Verum quoties maiores mensuræ minores contineant, etiam hoc loco ponendum est.

Bathus continet Hin sex, Loghin duos & septuaginta, oua. 432.

Hin continet Loghin, 12. oua. 72.

Log con-

Log continet oua. 6.

Quum minima inter Hebræos liquidorum mē-
sura pondere in aqua vnciarum, 2. & drachmarum
2. fere. Sed & Hebræi medici propria mensurarum
nomina habent *Kagherah*, quæ vox scutellam si-
gnificat, vtuntur ad significandum acetabulum,
octauam sextarij partem. Et Vulgata, Num. 7. ver.
39. pro ea voce Hebraica acetabulum reddidit,
Caph, id est, vola; ad significandum Cochlear, id e-
nim significat etiam, Num. 7. ver. 78.

Græce liquidorum mensura.

C A P. XV.

MPlicita Disputatio de ponderi-
bus & mensuris est: multa sæpe re-
petere necesse est, multa prætermi-
tere. quis enim omnia colligat, quæ
in veteribus scriptoribus & recenti-
bus innumera extant? sæpè etiam cognitio præce-
dentium cum posterioribus est implicata, vti in
præsenti accidit. Explicandis enim mensuris Græ-
cis opus est intelligere, quod deinde explicaturi
sumus, amphoram Romanam capere urnas duas,
modios tres, sextarios Romanos omnino octo &
quadraginta.

Amphora Attica.

CAPIT Amphora Attica choas duodecim, sex-
tarios septuaginta duos, Romā. an Atticos nō
explicāt auctores: & possemus credere Atticos pot.
esse, vt

esse, vt mensura maior & minor eiusdem generis essent. Sic credit Robertus Senalis. Sed Fannius resistit, amphoræ Atticæ tribuens urnas tres. Attica præterea dicenda est amphora nobis, seu Cadus: Hanc facies nostræ, si adieceris urnam. Continet autem urna sextarios Romanos viginti quatuor, tres urnæ sextarios septuaginta duos. Porro ex verbis Fan. perspicitur Atticam amphoram & Cadum eandem mensuram esse (& si Pollux Cadum amphoræ Italicæ patrem faciat.) Est etiam alio nomine Ceramium: sic enim Hesychius ait: Cadus est ceramium. Eadem etiam mensura metreta est. nam fere quibus locis Dioscor. metretam dixit, Plinius cadum vertit. Præterea Nican-dri interpres, Cleopatra, Epiphanius metretę dant Choas duodecim, sextarios 72. Quod si sextarij Romani sint, amphora Attica seu metreta continebit sextarios Atticos 96. nimirum cum quibus Romani comparantur proportionē sesquitertia: si sextarij Hebraici sint, efficient, 108. nihilominus, Quod conferre poterit ad intelligendum ea, quæ variè auctores de metreta affirmant. Quod vero Dioscor. libr. 5. ait. Est autem metreta Choes. 10. placet Alciati sententia, numerum esse vitiatum; quod facile potuit contingere in notis Græcis numerorum $\iota\beta.\beta.$ post iota positum eradi. Ex ijs intelligitur qua mensura hydriæ illæ sex erant capientes singulæ metretas binas vel ternas, Ioan. 2.

ver. 6. Nimirum metreta tres urnas

capit, sextarios Romanos

septuaginta duos.

(:)

Artaba.

ARTABA, Græca mensura non erat sed barbara. de ea tamen hoc loco dicendum est, quoniam à quibusdam creditur metretæ esse par, & de ea in sacris litteris & earum explanatoribus mentio extat. Quam fuisse triplicem colligit Philander in epitome Georgij Agricolæ de ponder. & mensur. Nempe maxima erat capax medimni & chænicum trium: & dicebatur Persica, quoniam ea Persæ utebantur. Altera Medica erat, Medorum nempe propria, medimno Attico par. Tertia minima AEgyptia erat. de qua hoc loco agimus, quoniam frequens de ea mentio est atque de eius magnitudine auctores variant trifariam diuisi. Fannius Artabæ AEgyptiæ tres modios & trientem dat his verbis: Est etiam terris, quas aduenia Nilus inundat, Artaba, cui superat modij pars tertia post tres. Namque decem modijs (sic lego pro, etiam modij) explebitur Artaba triplex. Sic iuxta Fannij sententiam hæc mensura continebit sextarios Romanos quinquaginta tres cum triente. Epiphanius ex multa diligentia se inuenisse ait Artabam AEgyptiam esse sextariorum duorum & septuaginta: facitque eā metretæ æqualem. Alij Artabæ AEgyptiæ tribuunt modios quinque, nimirum sextarios octoginta, certe Gal. de pond. & mens. quod secuti sunt. Septuaginta interpretes Isa. 5. ver. 10. cum pro coro, id est triginta modijs sex Artabas posuerunt, nimirum singulis Artabis dantes modios quinque, seu sextarios octoginta. Nam quod Hier. eo loco, Artaba inquit, mensura AEgyptia est, faciens modios 20. in eo quid sibi ve-

it in.

lit intelligere non possum. Sed certe omnes sex artabas voluit eos modios facere: quod verum est, si Artabæ dentur cum Fan. modij tres cum triente. Id me Nebrissenfis admonuit, repetit. 6. Neq; vero dicta aliorum auctorum conciliare liceat, nisi ex varietate sextarij: vt Fan. locutus sit de Romanis Epiphan. de Atticis, Septuaginta interpretes de Hebraicis. nam si numero. 53. $\frac{1}{3}$ addas tertiam eius partem, hoc est, 17. $\frac{7}{9}$ efficientur sextarij, 71. $\frac{1}{9}$ si vero eidem numero semissem addas, nimirum, 26. $\frac{2}{3}$ euadent, 80. sextarij præcise, Porro ex 80. sextarijs, quos in aliquo auctore aliquis inuenit facile fuit quinque modios dicere. cum non intelligeret quantum singuli ex ijs sextarijs caperent, aut si qua alia commodior ratio ad hos auctores conciliandos potest excogitari, ea nostræ præferatur.

Amphoreus.

METRETA Continet amphoreos duos. Sic se Cleop. in Georgicis inuenisse scribit. amphorea sextariorum esse, 36. metretam sextariorum, 72. sic Nicandri interpres Amphoreus, inquit, capit sextarios sex & triginta, metretes duos & septuaginta. De hac mensura locutus est Aristophanes in Pluto cum dixit: *Οἱ δ' ἀμφορέης δίνε μέλας* & *ἀνθοομοίς*. id est, amphoræ autem seu amphorei vini nigri atque odorati (supple pleni sunt) & Herodot. lib. 1. meminit crateris à Cræso missi Delphos, quem cepisse ait amphoreos sexcentos. Craterem pro dolio vsurpat sæpe Xenophon lib. 4. de Cyri expedi. Quod vero Cleop. eundem amphoreum

reum dixit continere cotylas quadraginta octo, de alio genere cotylarum locutus est, nempe earum quæ tres quadrantes sextarij continebant, & Georgicæ vocabantur, vt ipsamet Cleop. ait: quemadmodum & aliud genus cotylæ inuenio, quæ sextarij duos trientes continebat, tres duos sextarios implebant. Vnde varij loquendi modi inter scriptores. quod considerandum est, ne lectori confusionem pariant.

Chus.

PLERIQUE Omnes huic mensuræ sextarios sex tribuunt, certe Cleopa. & Diosc. tum etiam Galen. chus, inquit, id est, congius sextarios sex, cum quibus consentiens Fannius de sextario agens ait: Qui quater assumptus fit Graio nomine chœnix. Adde duos chus fit vulgo, qui est congius idem. Verum hos sextarios crediderim non Atticos esse sed Romanos, propterea quod metretam quæ continet choas duodecim, diximus sextarios Romanos septuaginta duos capere. Itaque chus si ad sextarios Atticos referatur, octo continebit. quod video Galenum etiam dixisse de signis & notis ponder. & mensur. capit. 2. seu quicumque eius libelli fuit auctor. Sic enim ait: Chus habet Chœnicas duos, sextarios octo. si vero de Hebraicis sextarijs agatur, nouem sextarios continebit. Cleopatra sanè cum dixisset, chus habet cotylas Atticas duodecim, sextarios sex, chœnicas quatuor: addidit se in Georgicis choam inuenisse sextariorum nouem, cotylarum duodecim. Noster tamen interpret Leuit. 19. ver. 36. cum septuaginta

ginta interpretes pro Hin chûm reddidissent, ipse sextarium substituit: & Hieron. ad Ezech. cap. 4. Hin dixit continere duos choas Atticos, quos nos sextarios possumus appellare. In quo fortassis Plinium est secutus qui lib. 14. de Nectarite vino agens, ubi in Dioscor. legerat uncias quinque eius radicis in choas quinque musti addendas: ipse vertit in sextarios sex. nisi forte in Dioscor. choam legit, non choas quinque. Vnus Suidas aliam rationem secutus videtur cum dixit: $\chi\acute{o}\sigma\ \delta\iota\ \xi\acute{\epsilon}\varsigma\varsigma\ \chi\acute{o}\upsilon\varsigma\ \gamma\delta\ \delta\upsilon\acute{o}\ \xi\acute{\epsilon}\varsigma\alpha\iota,\ \chi\acute{o}\epsilon\upsilon\varsigma\ \delta\epsilon\ \xi\acute{\epsilon}$. hoc est, choos duorum sextariorum: chus enim duo sextarij, choeus autem sex. Itaq; iuxta eius sententiam differunt chus & choeus. Chus habet sextarios duos, choeus sex. Georgius tamen Agrico. contendit libr. 2. de ponderib. Suidæ verba esse corrupta, legendumque, Chænix duo sextarij, choeus sextarij sex. Deniq; quod Iosephus lib. 3. antiquit. cap. 10. Hin dixit continere duos choas Atticos, nempe sextarios seu Loghin duodecim, ad numerum sextariorum debet referri, non ad mensurarum qualitatem: cum ex ijs quæ dicta sunt, constet Hin continere duodecim sextarios Hebraicos, duos tamen choas totidem quidem sextarios capere sed Romanos, qui maiores Hebraicis sunt: atque adeo cum illis proportionem sesquialtera comparantur.

Sextarius Atticus.

SEXTARIUS Atticus $\xi\acute{\epsilon}\varsigma\varsigma$ Græcè vocatur vocè à latinis accepta, minor tamen sextario Romano, uti Gal. ait lib. 1. de compos. medicam. per genera c. 16. in hæc verba. Cæterum sextarij (hoc est $\xi\acute{\epsilon}\varsigma\upsilon$)

4159) Romani Heram meminisse puto. Nam apud
 Athenienses neque mensura neque nomen hoc e-
 rat. Nunc ex quo Romani Imperare orbi cœpe-
 runt, nomen sextarij apud omnes, qui Græca lin-
 gua vtuntur, nationes existit: ipsa vero mensura
 Romanæ æqualis non est, quippe alij aliam sexta-
 rij mensuram vsurpant. Apud Romanos sextarius
 libram vnam & semissem, & sextam eius partem
 pendet, vt simul omnes iunctæ vnciæ sint viginti
 hæcille. Quantus vero sit Atticus sextarius neque
 Galen. eo loco declarat, neque est facile certa ra-
 tione statuere. Quidam Attico sextario vnci-
 s dant octodecim Suidæ auctoritate dicentis: Me-
 dimnum modiorum sex, vt sit mensura xestas seu
 sextarios duos & septuaginta capiens, id est, libras
 108. quibus verbis significatur xestem sesquili-
 bram Romanam pendere drachmas. 144. Alij At-
 tico sextario vncias quindecim dant, certè Fann.
 Oxibapho, qui est octaua pars sextarij, drachmas
 quindecim dat, Cyatho, qui est pars duodecima,
 drachmas decem. Sic enim ait: B s quinque hunc
 (nempe Cyathum) faciunt drachmæ si appende-
 re tentes: Oxibaphus fiet si quinque addantur ad
 illas. Quod cum ipse paulo post sextario aquæ det
 pondus vnciarum viginti ne sibi repugnare videat-
 ur prius dictum de partibus sextarij Attici acci-
 piendum, deinde de Romano sextario loqui cre-
 dendus est. Idem secuta Cleopatra sextario tribuit
 drachmas centum & viginti, nimirum vncias
 quindecim. hæc illorum sententia fuit. Et quidem
 cum Fannio Suidam conciliare facile est, si Sui-
 dam de vncijs mensuralibus interpretemur, Fann-
 nium & Cleopatram de Ponderalibus. vtrasque

enim olim fuisse neq; pares prorsus, superius explicatum est. Galenus sanè libr. 5. & 6. de compos. medicam. per genera cotylem nouem, & cotylem duodecim vnciarum fuisse ait. Ergo sicut in priori cotyle loqui dicunt de vnciis mensuralibus, ita in posteriori dicendum est, atq; adeo cotyle Italica non decem vncias mensurales capit (vt Georgius Agricola credidit libr. 1. & 2.) sed duodecim: sextarius viginti quatuor certè mensurales. Nam quòd cotylem idem ait pro libra mensurali sumi, confictum cupiditate susceptam opinionem defendendi credebamus. Sed rursus recentiores Fannium, cùm sextario dare videtur vncias quindecim, nempe Oxybapho tribuens drachmas totidem, in oleo locutum interpretantur, quod nona parte aqua leuius est. ita vt nouem olei vnciæ mole sint pares decem aquæ: cui interpretationi Galen. fauet lib. 5. de compos. medic. per genera. c. 6 cùm ait: Atticam Heminam nouem Italicas vncias conficere, quæ pendent septem vncias & semissem. loquitur autem in oleo, vti locus ipse declarat. Itaque sextario Attico olei quidem vncias quindecim ponderales dant, vini autem, quoniam oleo nona parte grauius est, vncias sedecim, drachmas quinque, scrupulum vnum. Sic Georgij Agricolæ ratio procedit, & eorum quibus eius sententia placuit. Nos sanè Galenum ei sententiæ & rationi fauere non negamus. Sed quoniam Fannius & Cleopatra absolute sunt locuti, de aqua potius aut vino, quæ in cōmuni vsu sunt, eorum dicta accipienda putabamus. præsertim cùm quod Galen. alio loco dixit olei vncias mensurales duodecim efficere decem ponde-

ponderales, idem ex Adamantij sententia in vini vnciis dixerit Oribasius, vti superius est à nobis allatum. Placet ergo sextarium Atticum vini aut aquæ pendere vncias quindecim non amplius. Plin. profectò lib. 21. cap. vltim. professus se de Græcorum ponderum & mensurarum nominibus agere, Cyathus, ait, pendet per se drachmas decem: cum Acetabuli mensura dicitur, significat hemina quartam partem, id est, drachmas quindecim. In quibus verbis vox, pendet, vt intelligatur de drachmis ponderalibus, est consideranda: simulque rectè colligi, si cyathus pendet drachmas decem, sextarium pendere vncias quindecim, quoniam continet duodecim cyathos, atque adeo drachmas centum & viginti, quæ faciunt vncias quindecim. quod in vino aut aqua communibus liquoribus absolutum à Plinio positum sumatur.

Aliæ mensuræ Græcorum.

SVNT & aliæ mensuræ Græcis, præsertim Athenis: quæ quoniam ad sextarium referuntur, breui percurrendæ sunt. Cotyle siue Triblium sextarii dimidium. Quartarius seu hemicotylii quarta sextarii pars. Oxibaphû siue oxibaphus scilicet cyathus octaua sextarii. Cyathus sextarii duodecima, capit n. sextarius cyathos duodecim, quæ vnciæ etiâ sextarii vocatur. Chōca semicyathus. Mystrû cyathi quadrans. Cheme cyathi quinta. Cochlear paruum, cyathi pars decima. Atque in hoc numero colligimus tum mensuras communes Atheniensium, tum eas, quibus eorum medici

olim utebantur. De mensuris Georgicis & veterinariorum nihil dicimus confusione vitanda. Ex Georgio Agricola lib. 2. qui volet petat licet, Cleopatra & alijs. Nunc mensuræ allatæ inter se comparandæ sunt maiores cum minoribus:

Amphora Attica seu metreta continet artabam, 1. & $\frac{1}{3}$. fere, amphoreos, 2. choas, 12. sextarios Romanos, 72. Atticos, 96. cotylas Atticas (de his enim loquimur) 192. quartarios 384. Oxibapha, 768. cyathos, 1152. conchas 2304. mystra, 4608. chemes, 5760. cochlearia, 11520.

Artaba irregularis est & barbara, neque partēs eius præcise assignantur, numerorum minutijis vitandis. sed tamen continet amphoreos, 1. $\frac{1}{2}$ fere, choas, 9. fere, sextarios Romanos 53. $\frac{1}{3}$. Atticos, 71. circiter cotylas, 142. semicotylas, 284. Oxibapha, 568. cyathos, 852. conchas 1704. mystra, 3408. chemes, 4270. cochlearia, 8520.

Amphoreus choas, 6. sextarios Romanos 36. Atticos, 48. cotylas, 96. semicotylas, 192. Oxibapha 384. cyathos, 576. conchas, 1152. mystra, 2304. chemes, 2880. cochlearia, 5760.

Chus sextarios Romanos sex, Atticos octo, cotylas sedecim, semicotylas, 32. Oxibapha, 64. cyathos, 96. conchas, 192. chemes, 480. cochlearia, 960.

Sextarius Atticus cotylas duas, semicotylas quatuor, Oxibapha octo, cyathos duodecim, conchas, 24. chemes sexaginta, cochlearia cētum & viginti.

Cotyla semicotylas, 2. Oxibapha, 4. cyathos 6. conchas duodecim, mystra, 24. chemes, 30. cochlearia. 60.

Oxiba-

Oxibaphum cyathum vnum & $\frac{1}{2}$ conchas tres, mystra, 6. chemes 7. & $\frac{1}{2}$ cochlearia, 15.

Cyathus conchas, 2. mystra quatuor, chemes, 5. cochlearia, 10.

Concha mystra, 2. chemes, 2. $\frac{1}{2}$ cochlearia, 5.

Mystrum chemes, 1. $\frac{1}{4}$ cochlearia, 2. $\frac{1}{2}$.

Cheme cochlearia, 2. Cochlear minima liquidorum mensura.

Romane liquidorum mensura.

C A P. XVI.

MAXIMA Inter Romanas mensuras liquidorum Culeus est viginti amphoras Romanas capiens. Fannius: Est & bis decios, quam conficit amphora nostris, Culeus. Hac nulla est maior mensura liquoris. Capit ergo congios, 160. sextarios Romanos, 960. Toletanos autem sextarios capit. 1200. Sed & hac saepe voce vtuntur veteres non in significatione mensurae, sed magni cuiusdam vasis. quomodo in culeum insuere dicimus. Erat autem forma vtris, nimirum ex corio bubulo: alioqui viginti amphoras non caperet: singulisque plaustris singuli culei vehi soliti erant, vti veteres sculpturae marmorum indicio sunt.

Amphora Romana.

AMPHORA Romana Quadrantal etiam vocatur. Amphora quidem quod vtraque ex parte an-

te ansam haberet ad cōmoditatem leuandi, Quadrantal autem quod ex pede Romano in quad. ū facto constaret, vti Fannius, & Festus Pompeius aiunt. Capit sextarios Romanos quadraginta octo, vti præter hos duos auctores tum Galen. his verbis docet: Amphora Italica habet choas octo. tum Volusius Metianus de asse his verbis: Quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios quadraginta octo, heminas. 96. quartarios. 192, cyathos. 576.

Urna.

URNA erat vas, quo præsertim mortuorum cineres condebantur forma oblonga, atque in cuspidem ima in parte desinebat, gemina superius ansa. Sed & pro mensura accepta Romanæ amphoræ semissem continebat Atticæ trientem, nempe sextarios viginti quatuor, cōgios quatuor, nimirum quantū sesquimodius aridorum. Fānius: Huius (scilicet amphoræ) dimidium fert urna, vt & ipsa medimni.

Congius.

OCTAVA pars amphoræ Romanæ congius est capiēs sextarios sex, cui æqualis erat chus Atticus. Forma. ut autem congius ex dimidio pede Romano omni ex parte quadrato, capitque sextarios Toletanos septē cum dimidio, vti experimento comprobauimus facto congio ad mensuram pedis Romani è tribus maximi, vti superius

rius dictū est. A congio tricongius dictus est. Torquatus Mediolanensis à tribus congijs epotis vno impetu, inspectante Tiberio miraculi gratia, Plinius libr. 14. cap. 22. Tum Ciceronis filium Bicongium simili de causa dictum memorant. Plin. libr. 18. capite septimo. optimi frumenti modium ait in subactu congiū aquæ capere. Nos probauimus experimento duos celemines optimæ farinæ, hoc est modium, subigi duabus azumbres fere aquæ. Continet ergo congius sextarios Toletanos. $7\frac{1}{2}$. hoc est, duas azumbres minus sextarii semisse.

Sextarius Romanus.

EX his colligitur quantus esset sextarius Romanus, nimirum quarta parte maior sextatio Toletano. Nam cū aquæ sextarius Toletanus pēdeat vncias sedecim, sextarius Romanus pēdet vncias viginti, nimirū proportionē sesquiquarta cū nostro sextario cōparatus, cum Attico, quē diximus pendere in aqua vncias quindecim, proportionē sesquitertia, cū Hebraico proportionē sesquialtera: quē quantum sex oua capere dictum est, aquæ pondus vncias tredecim & trientem. Quæ quoniam superius pluribus sunt explicata, hoc loco repetenda non sunt.

Aliæ mensura Romana liquidorum.

HEMINA Latinis idem est quod cotyla Græcis, nimirū sextarii dimidiū. tamen ex Athenæo lib. 17. colligitur, veteres Græcos hemina etiam

iam in significatione corylæ vſos fuiſſe. Quartarius pars 4. ſextarij. Acetabulum octaua ſextarij pars ſeſquicyathi meſura. Cyathus vncia ſextarij, hoc eſt, eius pars duodecima Cochlear ſiue ligula cyathi quadrans, ſextarij pars, 48. cum in Græcis meſuris cochlear ſit pars cyathi decima. Ligulæ in aqua aut vino pondus eſt drachmarum trium ſcripuli vnus: ſiue noſtro more dixeris, octauarum trium, granorum aurificum, 25. tantum. Nunc adijciamus quoties maiores meſuræ in minoribus contineantur.

Culeus continet amphoras, 20. urnas, 40. congios, 160. ſextarios, 960. heminas, 1920. quartarios 3840. acetabula. 7680. cyathos 11520. ligulas 46080.

Amphora urnas, 2. congios, 8. ſextarios, 48. Heminas, 96. quartarios, 192. acetabula, 384. cyathos, 576. ligulas, 2304.

Urna congios, 4. ſextarios, 24. heminas, 48. quartarios, 96. acetabula, 192. cyathos, 288. ligulas 1152.

Congius ſextarios, 6. heminas, 12. quartarios 24. acetabula, 48. cyathos, 72. ligulas, 288.

Sextarius heminas, 2. quartarios, 4. acetabula, 8. cyathos, 12. ligulas. 48.

Hemina quartarios, 2. acetabula, 4. cyathos, 6. ligulas 24.

Quartarius acetabula, 2. cyathos, 3. ligulas duodecim.

Acetabulum cyathos, 1. $\frac{1}{2}$ ligulas, 6.

Cyathus ligulas. 4. Ligula minima Romanis erat meſura liquidorum.

Toletana mensura liquidorum.

CAP. XVII.

TOLETANÆ Mensuræ liquidorum pauca sunt, ac fere ad quinque mensurarum nomina reuocantur. In quo numero modius siue moijs maxima omnium mensura vocatur. Continet arrobas seu amphoras Toletanas sedecim, arroba autem capit azumbres (seu congios Toletanos dicere malis) octo, sextarios Toletanos, nimirum congij Toletani quadrantes. 32. qui efficiunt Romanos sextarios viginti quatuor, pondere in aqua aut vino librarum nostrarum. 32. Romanarum. 42. cum besse, hoc est, vnciarum. 512. Vtimur & dimidia arroba, quæ respondet Romanorum vinæ, minor tamen illa: continet enim quatuor congios Toletanos, sextarios sedecim, aquam aut vinum pondere librarum nostrarum totidem. Sequitur Azumbre octaua pars arroba, capiens sextarios Toletanos quatuor, Romanos tres & quintam sextarij Romani partem, in aqua aut vino pendet libras quatuor Toletanas, hoc est, vncias sexaginta quatuor. Minima mensura est sextarius Toletanus azumbris quarta pars, arroba, 32. pendet in aqua aut vino vncias sedecim, minor sextario Romano vncijs quatuor. His mensuris in Italia quidem vulgò respondet follieta, sextario nostro par fere. pendet enim in vino aut aqua vncias Romanas vulgares sedecim. Medius constat ex follietis duabus. Bocalis constans ex follietis quatuor nostræ azumbri respondens.

f 5 Congi-

Congitella constans bocalibus quatuor, duæ verò congitellæ nostram arrobam circiter faciunt. In Gallia alijs nominibus pares mensuræ sunt, præsertim Parisiis. Ciopina sextario nostro respondet, Romanæ follietæ. Pinta duas ciopinas capit. Quartarius capit ciopinas quatuor. Sextarius ciopinas sedecim. Duo sextarij nostræ arrobræ respondent, nam quiuis sextarius in Gallia quatuor nostras azumbres circiter continet.

Olei mensuræ vulgares.

Superioribus mensuris vino alijsq; liquoribus smetiendis vulgò utimur. Oleam pòdere venditur, emiturq; , quemadmodum antiquis temporib. scimus fuisse factitatum inter Romanos. uti ex Plinio constat, lib. 18. cap. 3. Suet. in Cæsare. c. 38. l. si ex toto. ff. de leg. 1. Sed ex pondere tamen ppria mensura olei facta est, Panilla vulgò dicta, pòdere quatuor vnciarû, quæ vix potest cum superioribus mensuris cõparari. Sed sextarium Romanû quatuor panillæ olei & dimidia faciunt. Sextariû aut Toletanum implent tres panillæ, & tres panillæ quadrantes. sic panillæ. 31. efficiēt sextarios. 10. nēpe duas azumbres & semissem. panillæ. 124. efficiunt sextarios Toletanos quadraginta, nēpe arrobam mensuralē & quadrantem. Mel etiam vulgò pondere venditur, sed nulla ex pondere propria & caua mensura mellis.

Mensura Medicorum.

PHARMACIS conficiendis peculiare mēsuræ sunt, quas vncias vulgò vocant, neq; pares inter se,

ter se, nam vnciam triplicē habent. Olei vncia maxima est trium. aqua sublimata mēsurāda mediocri vncia vtuntur. minima syrupis. quæ neq; inter se cōparari facile possunt, neq; cum superioribus. Sed illud verē dici potest, quamuis harum vnciarum si iusta sit, vnciæ pondus efficere, non cōmunis sed medicorū: ita vt vncia aquæ sit minor vncia olei nona parte, at cū syrupi vncia, proportionē circiter cōparatur sublesquialtera, quomodo aqua cū melle: nisi quod syrupi aliquid aquæ miscetur, & saccarū ex quo conficitur, melle aliquāto est leuius. Sic sextarius Toletanus, quē diximus in aqua efficere vncias communes. 16. ex ijs vnciis medicis, capiet 17. & grana aurificum. 37. $\frac{1}{2}$ præcise: quæ grana paulo amplius medicorū vulgari semidrachma sunt: totidemq; vncias sextarius capiet ex ijs, quib. aqua sublimata mensuratur. Olei vncias capiet quindecim $\frac{3}{4}$ fere. Syrupi vncias, quoniam syrupum melle leuius est, capit. 23. $\frac{1}{2}$ vtī experimento comprobauimus. Quomodo hæ vnciæ menturales medicorum possunt & debent cum mensuris alijs communibus liquidorum, & cum ponderibus comparari, atque iuxta hanc rationem has mensuras comparabimus.

Modius seu moijs capit arrobas. 16. azumbres. 128. sextarios Toletanos. 512. panillas 1588. $\frac{1}{2}$.

Arroba continet azumbres. 8. sextarios Toletanos. 32. Panillas. 85. fere.

Azumbre capit sextarios Toletanos. 4. Panillas. 14.

Sextarius capit panillas. 3. $\frac{2}{5}$ vncias medicas olei.

olei 15. $\frac{3}{4}$ aquæ. 17. $\frac{1}{2}$ circiter, syrupi vncias continet. 23. $\frac{1}{2}$.

Panilla capit vncias medicas olei. 3. $\frac{3}{4}$ aquæ ferme. 4. syrupi ferme. 6.

Vncia minima omnium inter nos mensura liquorum est pondere vnciæ vnius.

Hebraica interuallorum mensura.

CAP. XVIII.

NON putauī hanc disputationem fore absolutam omni ex parte & perfectam, nisi de interuallorum mensuris ea dicerem, quæ in diuinis litteris passim occurrunt, & quæ ab alijs scriptoribus animaduersa sunt. Ergo quo cœpimus ordine progrediamur eatenus, vt primum de Hebraicis mensuris dicamus, sed à minoribus inchoantes, contra quam in alijs partib. est factum. In quo numero minima mensura Ezbagh, hoc est, digitus fuerit, quem vulgò Hebræi tam latum esse affirmant, quam sunt lata sex hordei grana qua parte crassissima sunt. Quod si digitus Romanus quatuor hordei grana non superat, vt affert Philander in Vitruuiam lib. 5. cap. 10. & est ab omnibus recepta sententia, fiet vt digitus Hebraicus cum digito Romano comparetur proportionē sesquialtera, continens quantum sesqui digitus Romanus. Ex hac mensura cum omnes aliæ oriantur, concedendum item erit, palmum Hebraicum pedem, cubitum eodem modo parique mensura palmum, pedem & cubitum Romanum

num superare. Sed quoniam sex grana hordei experimento probauimus pollicem efficere seu vnciam pedis Romani, qui pollex digitum & trientem alterius digiti continet, verius arbitror digitum Hebraicum proportionem sesquitertia comparari cum Romano, quod de alijs mensuris pariter intelligatur.

Palmus Tophach.

DE digito vt mensura est, nulla mentio in sacris litteris extat, sed in libris tantummodo Rabbiorum, atque in Misna propria de mensuris & ponder. disputatione. Nam in sacris litteris minima in hoc genere mensura palmus est, qui Hebraicè *Tophach* vocatur, nostro palmo respondens, nisi quod maior est illo, si vera sunt quę de digito diximus: atque adeo constans quatuor digitis Hebraicis, quinque Romanis & triente. Sic noster interpres palmum fere pro ea voce reddidit Exod. 37. ver. 12. Ezech. 40. ver. 5. tum. 2. Paralip. 4. ver. 5. vbi de mari Aeneo seu labro magno agit, & tamen. 3. Reg. 7. ver. 36. vbi de eiusdem labri crassitudine agitur, pro palmo tres vncias substituit. Nimirum quatuor digiti, quibus palmus constat apud quamque gentem, tres vnciæ, id est, pollices sui cuiusque pedis sunt. certe ex Latina loquendi consuetudine sic vocari nihil prohibet.

Palmus maior Zereth.

VVLGARI consuetudine palmum dicimus interuallum ab extremo pollice vsque ad extremum

extremum auricularem, nempe quantū tres palmi minores seu digiti duodecim tamen Latinis palmi vox in ea significatione nō vsurpetur. Sed Hebræis tamē *Zereth* vocatur palmus maior digitorū duodecim. de qua mensura frequēter meminere sacræ litteræ. nā Exod. 28. ver. 16. vbi rationale palmi mēsurā fieri mādatur, hic palmus nō supior intelligendus est. quēadmodum. 1. Reg 17. ver. 5. vbi dicitur Goliath fuisse altitudinis sex cubitorum & palmi. eodem modo Isaiæ. 40. ver. 12. quis mensus est pugillo, aquas & cœlos palmo ponderauit, de hoc palmo accipiatur. At vero apud Ezech. c. 40. ver. 5. in manti viri calamus sex cubitorū & palmi; & c. 43. ver. 13. istę autē mensuræ altaris in cubito verissimo qui habebat cubitū & palmum: palmi vox ijs locis nō pro palmo maiori sed minori sumi debet, vt cōstat ex lectione Hebraica cōtra quod posteriori loco sequitur. Vsq; ad labiū eius in circuitu palmus vn⁹, de maiori palmo sumi debet. quod miror viros alioqui doctos & diligentes non considerasse.

Pes Pagham.

PEDEM in significatione mensuræ in diuinis libris sumi non inuenio: ac ne ex libris quidem Rabbiorum colligi pro certo potest quātus esset pes Hebræis, quo proculdubio metiendis areis & spatiis vsos esse quemadmodum alias gentes minime dubium est. In Ezech. tantum: cap. 41. ver. 6. vbi nos legimus: latera autem latus ad latus bis triginta trium, Hebraicē legitur, & latera latus ad latus triginta trium. *Pagham*: In qua voce
Kimchi

Kimchi pedes significari interpretatur, in eo non omnino male. nam quod addit pedem continere quantum duo minores palmi, in eo quid secutus sit assequi non possum, quando apud omnes gentes mensura pedis ex naturalis pedis longitudine sumitur, proximeq; ad illam accedit, & cum digitis comparatus digitos sedecim continet.

Cubitus Ammah.

Frequentissima in sacris litteris cubiti mentio est Gen. 6. cap. construenda arca, in tabernaculi structura, atque templi Hierosolymitani. Et quidem cum *Ammah* frequentius in Hebraica lingua vocetur, Ezechielis tamen 41. ver. 8. *Azilab* etiam nuncupatur, id est, axilla à medio pectore ad cubitum: quatuor enim cubitis vlna cōstat, staturaque hominis. Præterea Iudie. 3. ver. 16. *Gomed* dicitur cubitus, quo loco de gladii Ahod longitudine agitur, quem ad occidendum Eglonem regem comparauit. Noster longitudine palmæ manus dixit. septuaginta pro *Gomed* Σπιθαμῆς dixerunt, nempe palmum maiorem seu digitos duodecim, intelligētes. Addunt duplicē cubitū Hebræis fuisse, legalē maiorem, nempe sex palmorum, digitorum viginti quatuor. Præterea cubitum cōmunem palmorum quinque, digitorum viginti, quales fuisse lecti Og regis Basan longi cubitos nouem, lati cubitos quatuor. quoniā additur eos cubitos fuisse ad mensuram cubiti virilis manus Deuter. 3. ver. 11. nempe cubiti communis, quanta est longitudo à cubito ad extremos digitos, quinque cuiusque palmorum, digitorum viginti non amplius.

plius. Porro ex hac distinctione quidam explicant Ezech. locum cap. 40. ver. 5. nam ubi nos legimus, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmo, Hebraicè legitur ad verbum, & in manu viri calamus sex cubitorum in cubito & palmo. Quo indicatur non palmum vnum sex cubitis adiectum, sed quemuis è sex cubitis cubito & palmo constare. nimirum vt significaret cubitos sex calami non communes & vulgares esse digitorum viginti, sed legales siue sanctuarij digitorum viginti quatuor, quantus est sesquipes Hebraicus. Alioqui cum hæ mensuræ cum Romanis eius generis proportionem sesquitertia comparentur, cubitus Hebraicus maior, quantum duo pedes Romani, seu digitos. 32. continet nihilominus.

Calamus Kaneh.

Continet calamus Hebraicus cubitos sex legales, digitos Hebraicos seu pollices 144. Quod si editionem nostram sequimur, palmus seu digiti quatuor ei numero adijciantur, propterea quod calamum quem vidit Ezech. in manu viri. c. 40. ver. 5. fuisse ait sex cubitorum & palmi. Qui certe palmus non digitorum duodecim fuit, vt quidam putauit, sed quatuor, cum Hebraicè vox *Tophach* sit non *Zereth*: & septuaginta *Talai-sis* reddiderunt, qui est palmus digitorum quatuor. Verum quod de cubito diximus duplicem fuisse, idem in calamo accipiendum cogitabam; calamum legalem sex cubitorum legalium fuisse, calamum vulgarem totidem quidem, sed minorum cubitorum & vulgarium.

Passus

Passus, iugerum milliare.

PASSVS Hebraicè *Zaghad* vocatur. 2. reg. 6. ver. 13. sed quæ ea mensura sit & quanta, non explicatur. Græcis passus sex pedum est, quinq; Latinis. Ex iis gentibus quantus Hebræis passus esset, coniiicere facilius est quam certa ratione pronuntiare. Est & iugerum Hebraicè *Zemed* 1. Regum. 14. ver. 14. *Quin* & *Berath*, pro milliari legitur. Gen. 35. ver. 16. & 2. reg. 15. ver. 19. constans, ut Hebræi sentiunt, mille cubitis atq; adeò Latino milliari multo minus.

Alia mensura Hebraica.

HACTENVS eæ mensuræ sunt explicatæ, quæ in diuinis libris reperiuntur. in libris Rabbianorū multæ aliæ mensuræ occurrunt. *Zith* digitus minimus. *Cith* longitudo palmæ à carpo seu iunctura ad digitorū radicem paulo amplius quā digiti. 4. *Salil* calamus. *Kumah* statuta hominis. *Rus* mensura septuaginta calamorum est, cubitorum: 420. si sequimur calamum sex non amplius cubitos continere. *Parfah* milliare magnum est, constans quatuor minoribus milliariibus, uti Elias in Thilbi auctor est. Maiores superest mensuras in hoc genere cum minoribus comparare, non omnes tamen sed præcipuas, quæ in sacris libris extant, & quarum longitudo cognita erat.

Milliare cōtinet calamos. 166. $\frac{1}{3}$. cōtinet 1000. pedes Hebraicos. 1500. palmos maiores 2000. palmos minores. 6000. digitos seu pollices. 24000.

Calamus continet cubitos. 6. pedes. 9. palmos.

g

maior-

maiores duodecim, palmos minores. 36. digitos.
244.

Cubitus pedes. i. $\frac{1}{2}$. palmos maiores. 2. palmos minores. 6. digitos. 24.

Pes palmos maiores. i. $\frac{1}{4}$. palmos minores. 4. digitos. 16.

Palmus maior minores palmos tres, digitos duodecim.

Palmus maior digitos quatuor. Digitus mensura minima est: tamen si quantum sex grana horde i continere, superius dictum est.

Græca interuallorum mensura.

C A P. XIX.

DE Græcis interuallorum mensuris pauca quædã dicenda sunt ex Herodoto in Euterpe, ex Polluce, Hesychio & Suida collecta magis, quã longo sermone explicata, aut veterum testimoniis sigillatim confirmata. Ergo à minorib. si inchoemus, Da&tylus, i. digitus primũ occurrit. Palestē παλαιστή est palm⁹ minor digiti quatuor, cubiti pars sexta, vt Hieron. affert ad Ezech. capit. 40. vbi & illud addit ad obseruationem insigne, à quibusdam distinctionis causa hũc palmũ absolutè, maiorẽ de quo diximus, dicemusq; rursus, vocari palmã. sic Iud. 3. ver. 16. vbi pro Hebraico Gomel Septuaginta posuerunt Σπιθαμήν, nẽpe palmum maiorẽ, Latinus interpres longitudinem palmæ eorũ auctoritatẽ secutus dixit. Leonar. Ar-

tinus

tinus hoc secutus. 5. Poli. cap. 3. pro $\Sigma\omega\mu\alpha\ \delta\upsilon\omicron\iota\nu\ \pi\alpha\iota\theta\alpha\mu\alpha\iota\nu$ Latinè vertit, corpus duarū palmarū. quod fecisse etiam obseruo lib. 7. cap. 4. credo & Gazam locis nō paucis. Porro palmus minor Græcè etiam Dochme, Dactylo dochme, Doronq; vocatur, vti Pollux ait lib. 2. ne nominū multitudo failat. Plin. lib. 35. c. 14. genera eorū (laterū) tria. Didoron, quo vtimur, lōgum pedelatum semipede (sic legito) alterum tetradoron, tertium pentadoron. Græci enim antiqui doron palmum vocabāt: & ideo dōra munera, quia manu darentur.

Lichas digiti decem, longitudo inter pollicem & indicem extensos, quod vulgò xeme dicitur.

Orthodoron Ορθόδορον digiti vndecim, lōgitudō palmæ hominis à carpo seu iunctura ad summum digitum medium Pollux lib. 2.

Spithame $\Sigma\pi\iota\theta\alpha\mu\acute{\eta}$ maior palmus digiti. 12. quā vocē Septuaginta substituunt fere pro *Zereih* Hebraico, certè Ezech. 43. ver. 13. vbi nos legimus, & definitio eius vsq; ad labium eius in circuitu palmus vnus: Græcè $\Sigma\pi\iota\theta\alpha\mu\acute{\eta}$ vti & locis alijs obseruamus. Philander in li. 3. Vitru. cap. i. affirmat pro $\pi\alpha\iota\theta\alpha\mu\acute{\eta}$ Plinium vertisse palmum lib. 21. cap. 7. & Græcos alterum pro altero vsurpare $\pi\alpha\lambda\alpha\iota\varsigma\ \lambda\acute{o}\gamma\omega$ pro $\Sigma\pi\iota\theta\alpha\mu\acute{\eta}$, & e contrario, pari libertate.

Pes palmarum quatuor est, digitorum. 16. maior pede Romano semuncia, minor Hebraico quadrante circiter.

Pygme digiti octodecim, nempe à curuatura brachij ad digitorū radices: aut potius cubiti mensura, digitis tamē cō tactis. Est & Pygon digitorū viginti cubitus. Pygme maior, neq; iustus tamen, longitudo à curuatura ad digitos complicatos,

neque contractos tamen prorsus, seu ad mediam iuncturam digiti medii. & vocari potest Palmipes, nempe ex pede & palmo.

Cubitus Πῆχυς, qui est cubitus integer à curvatura usque ad summum digitum, nempe æquipedis longitudo, digiti. 24. Nam quod Suidas affirmat, Πῆχυν cubitum duorum pedum esse, pedem digitorum sedecim, in eo quid sit secutas ignoro: nisi fortassis ad Hebraicum, aut Hebraico parem alicuius gentis cubitum respexit.

Orgyia seu passus, pedes sex, cubiti 4. Alii vlnā interpretantur, quantum utraque extenditur manus, Servius Ecloga. 3. Quæ ὀλένη etiam Græcis dicitur: tametsi Pollux ὀλένην cubitum esse vult: nimirum πῆχυν: ne variæ opiniones conturbent.

Plethron Πλέθρον sexta est stadii pars pedes continens centum. Suidas, Plethron, inquit, stadii sexta pars, quod est cubitorum. 68. totum enim stadium quadringentos, aut omni ex parte habens pedes triginta octo. Quod postremo dictum non satis intelligo.

Stadium Orgyias seu passus centum habet, cubitos quadringentos, pedes sexcētos. Herodotus in Euterpe nō multò ante finem. Centum autem iusti passus stadium vnum sexplethronum. Passus inquam mensuræ sex pedum siue quatuor cubitorum. Pedes autem quatuor palmorum, cubiti verò sex palmorum.

Diaulus stadia duo.

Hippicon stadia quatuor. Plutarch. in Solone
ἵππικὸν διάστημα τεσσάρων ἥν σταδίων.

Milliare stadia octo continet, Græcè Μίλιον dicitur: tametsi Græca mensura non est, sed à Roma-

nis cum aliis immutato imperio sumpta. continet pedes quidem Græcos. 5400. Romanos autem sex millia.

Dolichos Δόλιχος stadia duodecim. sesquimilliare. Suidas Dolichos, ait, est stadia viginti quatuor. quod si verum est, neq; numerus est vitiat, tria milliaria Dolichos efficiet.

Est etiam apud Herodotum in Euterpe Parasanga triginta stadiorum, & schœnos χοῖναι, id est, faniculus continens stadia sexaginta, eius verba sunt. Etenim qui modicum terræ possident, metiuntur illam passibus. qui minus inopes terræ sunt, metiuntur stadiis: qui multum possident parasangis: qui plurimum schœnis. Constant autem parasangæ tricenis, schœni sexagenis stadiis. Hæc Herodotus de Ægypto loquens. Plin. lib. 12. cap. 14. Schœnus, ait, patet Eratostenis ratione stadia quadraginta, hoc est, passus quinque millia. Aliqui triginta duo stadia singulis schœnis dederunt. Qua ratione mirificè cum Leuca Hispaniensi convenit. Xenophon lib. 5. de Cyri expedi. sexcentas & viginti parasangas continere ait stadia decem & octo millia & viginti. Qua ratione parasanga continebit stadia fere viginti novem, uti subducta ratione patet. Aut fortassis, viginti, utroque loco positum redundat. Nam sexcentæ parasangæ efficiunt stadia 18000. singulæ parasangæ stadia triginta. Nodus similis postremis totius operis verbis occurrit. ait. n. parasangas mille centum quinquaginta efficere stadia triginta quatuor millia ducenta quinquaginta quinque. Quod si dixisset stadia 34500. melius summa constaret, nam singulæ parasangæ triginta omnino stadia continerent. Ita suspicabar corruptum numerum in co-

dice, aut si mauis Xenophontem ipsum in subducenda stadiorū ratione esse prolapsū. Quid mirum? Maiores nunc mēsuras cum minoribus comparabimus.

Schœnus continet parasangas. 2. dolichos 5. milliaria. 7. $\frac{1}{2}$. hippica. 15. diaulos. 30. stadia. 60. plethra. 360. orgyias. 6000. cubitos 24000. pedes. 36000. palmos. 48000. palestas seu palmos minores. 144000. digitos. 576000.

Parasāga dolichos. 2. $\frac{1}{2}$. milliaria tria. $\frac{3}{4}$. hippica. 7. $\frac{1}{2}$. diaulos. 15. stadia. 30. plethra. 180. orgyias. 3000. cubitos. 12000. pedes. 18000. spithamas. 24000. palestas. 72000. digitos 288000.

Dolichos milliare. 1. $\frac{1}{2}$. hippica. 3. diaulos 6. stadia. 12. plethra. 72. orgyias. 1200. cubitos 480. pedes. 7200. spithamas. 9600. palestas. 28800. digitos. 115200.

Milliare hippica. 2. diaulos. 4. stadia. 8. plethra. 48. passus. 1000. cubitos. 4000. pedes 6000. spithamas. 8000. palestas. 24000. digitos. 96000.

Hippicon diaulos. 2. stadia quatuor. plethra. 24. passus. 400. cubitos. 1600. pedes 2400. spithamas. 3200. palestas. 9600. digitos. 38400.

Diaulus stadia. 2. plethra. 12. passus. 200. cubitos. 800. pedes. 1200. spithamas. 1600. palestas. 4800. digitos. 19200.

Stadium plethra. 6. passus. 100. cubitos 400. pedes. 600. Spithamas. 800. palestas 2400. digitos. 9600.

Plethron passus. 16. $\frac{2}{3}$. cubitos. 66. $\frac{2}{3}$. pedes centum, spithamas. 133. $\frac{1}{3}$. palestas. 400. digitos. 1600.

Orgyia,

Orgyia, hoc est, passus seu vlna cabitos. 4. pedes sex, spithamas octo. palestas. 24. digitos nonaginta sex.

Cubitus pedem vnum $\frac{1}{2}$. spithamas. 2. palestas. 6. digitos. 24.

Pes spithamas. 1. $\frac{1}{3}$. palestas quatuor, digitos sedecim.

Spithama palestas. 3. digitos duodecim.

Palestes digitos. 4. Orthodoron est intermissum, quoniam cum alijs mensuris vix potest comparari, continens digitos. 11. Sic pygme, lychas & pygon comparata simili de causa nō sunt, & quoniam minus nobiles mensuræ, simul ad prolixitatem vitandam.

Romanæ interuallorum mensuræ.

CAP. XX.

MENSURÆ Romanæ interuallorum fere respōdent Græcis: sed & eę propria disputatione explicandæ sunt, ac ad pedē fere reuocandę. Rectē n. Columell. li. 5. cap. 1. mod^o, inquit, omnis aræ pedali mēsurā cōprehenditur, qui digitorū est sedecim. pes multiplicat^o in actus & passus, & climata & iugera & stadia, cēturiasque, mox etiā in maiora spatia p̄cedit. Quod de areis dictū ad lōgitudines potest traduci, omnes longitudinū mensuras ad pedem reuocari, hoc tantū discriminē, quod in his pede simplici, in illis pede quadrato vtimur. Verum cum de pede Romano

inter auctores non conueniat, in ceteris mensuris, quæ ab illo pendent, aut ad illum referuntur, simili ratione discrepent necesse est: & nos superius quis è tribus qui circumferuntur pro Romanis pedibus, verus ac legitimus esset, si non certa probabili saltem ratione constituimus.

Est ergo minima mensura inter Romanas digitus pedis pars sextadecima. Sed digitus rotundus est atq; quadratus in hoc differentes: quòd rotundus minor tribus quartisdecimis suis quadrato digito est. Succedit Pollex vncia pedis, hoc est, pars duodecima. Vnciales litteræ apud Hieron. plogo in Iob, erant pollicis magnitudine, sicut bestiales litteræ vocantur, quæ duas tertias pedis longitudine æquât. Quatuor digiti palmum faciunt, duodecim palmum maiorem quantum vterq; digitus pollex & minimus quàm maximè extenduntur. Hunc palmum sæpe Plinius dodrantem nimirum pedis vncias nouē vocat. lib. 7. cap. 3. Pygmæos ait ternas spithamas longitudine habuisse, hoc est, ternos dodrantes: aliquando, vti ex Philadro adduximus, palmum. Quàm vocē alij negant in ea significatione à Latinis auctorib. vsurpari. Sed ex quatuor tamen palmis minorib. digitis sedecim pes constat. Sed est pes simplex & pes quadratus, quo metimur areas, aut potius vt Iuli. Frontinus de mensuris: Pes triplex est, porrectus semipedes duo, nimirum ipsa longitudo pedis. contractus nimirum semipes quadratus, in cuius ambitu sunt semipedes quatuor. Porro pes quadratus, in cuius ambitu octo semipedes sunt, nihilominus. Cubitus sesquipes, palmorum sex, digitorum viginti quatuor. Rectè Vitruuius lib. 3. cap. 1. cubitumque, inquit,
animad-

animaduertent ex sex palmis constare, digitis, viginti quatuor. Est & cubitus regius Græcistamen, trium amplius digitorum, ex Herodoto lib. 1. & cubitus Ægyptius seu geometricus communium cubitorum sex. Aug. lib. 15. de ciuit. cap. vltim. tales cubitos fuisse ait arcae quam Noe extruxit, Orig. etiam auctoritate. Alioqui genera animantium omnia quâ posset capere?

Gressus duorum pedum & semissis. Passus à passibus, siue diductis pedibus, quinque pedes habet, vti Columella ait libr. 5. cap. 1. maiori que longitudine est vlna vno pede ex Virruio lib. 3. cap. 1. nimirum quantum vtraque extenditur manus, vti Seruius ait Ecloga 3. Suetonius tamen vlnam vnum cubitum esse tantummodo vult: in quo de vlna Græca auctores etiam discrepare diximus. Pertica, seu decempeda pedum decem, vti nomen declarat.

Stadium passus continet, 125. pedes, 625. quæ sunt Plin. verba lib. 2. c. 23. Quod cum stadium Græcum passus, 100. pedes, 600. efficiat præcisè, ex eo colligitur primo passum Græcum sex pedum esse, deinde pedem Græcum Romano maiorem semuncia esse, hoc est, parte 24. nam sexcentæ semunciae efficiunt pedes viginti quinque, quibus numerus pedum stadij Romani Græcum numerum superat, cum longitudo vtriusque stadij sit eadem.

Milliarium seu milliare ex octo stadijs, passibus mille constat, pedibus, 5000. Atq; hæc miliaria lapides à Romanis vocantur: vt cum dicimus ad tertium ab vrbe lapidem processisse: quoniam columnis lapideis miliaria distinguere consueuerant,

rant, instituto, quòd primus Caius Gracchus excogitauit : vti ex Plutarcho in eius vita colligitur.

Actus mi nimus latitudine pedes quatuor longitudine pedes. 120. complectitur. Clima quoquo versus pedum est. 60. Porca apud Colum. longitudine habet pedes. 120. latitudine. 30. Ex 4. porcis constans actus quadratus vndiq; finitur pedibus 120. Hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo quod erat iunctum nomen iugeri vsurpauit, quæ sunt ipsa verba Colum. lib. 5. c. 1. Sic iugerum pedes, 240. longum, latum pedes centum viginti, pedes quadratos continebit viginti octo millia octingentos. Qui addit lib. 2. c. 9. iugerum agri pinguis plerumque modios tritici quatuor, mediocriis quinque postulare (memento quatuor modios efficere celemines octo medimni bessè.) Idem proximo. c. iugerum agri non amplius quatuor sextarijs naporum seminis ait serendum esse. Vnde facile conijcere licet, quanta iugeri mensura esset. Plinius lib. 18. cap. 3. Iugerum, ait, vocabatur, quod vno iugo boum in die exarari possit. Errant ergo qui iugerum quoquo versus ducentos & quadraginta pedes patere volunt. Sic enim non geminum actum containeret, sed quadruplicatum, pedes quadratos. 57600.

Centuria continet centum iugera: quæ postmodum duplicata nomen tamen centuriæ retinuit, vti Varro ait de re rustica libro 1. capite duodecimo. sic centuria simplex pedes quadratos continebit. 11520000. hoc est, si Latinè dicas, centies quindecies centena viginti millia. Salus continet quatuor centurias coniunctas, nimirum

mirum simplices, ut sint in utramque partem binæ centuriæ, ut idem Varro loco citato ait. Neque plura de Romanis mensuris interuallorum. tantum quod superest, & ut instituimus maiores cum minoribus comparabimus. Sed hæ mensuræ duplices sint, aliæ quibus longitudinem & latitudinem mensuramus, hoc est, superficiem, ut iugerum, clima. Aliæ quibus longitudinem tantum, id est, lineam. quemadmodum linea & superficies diuersi generis sunt, ita utræq; mensuræ comparari non possunt, sed alterutræ cum ijs quæ sui generis sunt. Primum ergo mensuræ latitudinum & longitudinum hoc modo possunt & debent comparari.

Saltus continet centurias. 4. iugera. 400. actus quadratos. 800. climata. 3200. actus minimos. 96000. pedes quadratos. 46080000.

Centuria iugera. 100. actus quadratos. 200. climata. 800. actus minimos. 24000. pedes quadratos. 11520000.

Iugerum actus quadratos. 2. climata. 8. actus minimos. 60. pedes quadratos. 28800.

Actus quadratus climata. 4. actus minimos. 30. pedes quadratos. 14400.

Clima actus minimos. 7. $\frac{1}{2}$. pedes quadratos. 3600.

Actus minimus pedes 480.

Rursus ab alio principio inter mensuras longitudinis tantum hoc modo est producendum.

Milliare cō inet stadia. 8. passus. 1000. cubitos 3334. $\frac{1}{3}$. pedes 5000. doctrates. 6668. $\frac{2}{3}$. palm. 20000 pollices. 60000. digitos. 80000. Stadium passus.

125. cu-

125. cubitos, 416 $\frac{2}{3}$ pedes, 625. dodrantes, 833 $\frac{1}{3}$ palmos, 2500. digitos 10000.

Passus cubitos, 3. $\frac{1}{6}$ pedes, 5. dodrantes, 6. $\frac{1}{3}$ palmos 20. digitos 80.

Cubitus pedes, 1. $\frac{1}{2}$ dodrantes, 2. palmos, 6. digitos 24.

Pes dodrantes 1. $\frac{1}{4}$ palmos 4. digitos 16.

Dodrans palmos, 3. digitos, 12. Palmus digitos, 4.

Toletana interuallorum mensura.

C A P V T X X I.

ENSURÆ interuallorum vulgo vsitata inter nos, siue in mercimonijs, siue dimetiendis agris aut areis, siue in reliquo vitæ vsu, omnes ferre ad virgam mercatorum (genus id mensuræ est Hispanis notæ) siue vnam reuocatur: atque ex illa peti debet, quantæ sint mensuræ aliæ. Sed vt quo cœpimus ordine progrediamur, à minoribus ad maiores, digiti magnitudo explicabitur primum.

Minima mensura nostris digitus est, vti omnibus alijs: de quo verius quam de Romano digito dici puto, tantum spatium continere quantum quatuor hordei grana: minor enim Romano digito est duodecima circiter Toletani parte. Hebraicusque digitus maior Toletano est proportionè amplius sesquitercia. Quod ex ijs, quæ dicentur de pede, melius intelligetur. Neque enim aliter digitus

gitus cum digito, quam cum pede pes comparatur.

Pollex à nostris pulgada dicitur, pedisque pars duodecima est.

Sunt quatuor digiti quantum manus secundum latitudinem extenditur palmus latinis, vt dictum, minor tamen illo, vti de digito dictum est.

Si quatuor digitis imponas & protendas pollicem noua mensura existeret digitorum sex. Cetus vulgo dictus, neque vlli veterum respondens, octaua tantum est virgæ nostræ, semis maioris palmi.

Sequitur mensura alia digitorum octo, quantum pollex indexque extenduntur, sexta virgæ seu vlnæ pars, pedis Toletani semis: vnde & xeme vulgo dicitur à semis, sic ipse cogitabam. aut fortassi à cheme dicitur mensura Græca, quæ sicut pars quinta est Cyathi, ita nostrum Xeme virgæ quinta sit iuxta quam rationem non octo, sed decem fere digitorum erit, vti lychas Græcorum.

Palmus digitorum est duodecim quemadmodum alijs nationibus, virgæ nostræ quarta.

Pes legalis Toletanis tertia pars virgæ præcise est, minor Romano vncia vna. Continet autem digitos sedecim. sic pes Hebraicus Toletanum continebit, & amplius trientem, Græcus Toletanum continebit & octauam ferme Toletani.

Cubitus sesquipies est, hoc est, virgæ seu vlnæ Toletanæ semis, digitorum quatuor & viginti. Virga seu vlna trium pedum mensura est, palmorum nostrorum. 4. digitorum. 48. aliarum mensurarum fons, ad quem examinari debent.

Passus pedes quinque, raroque ea mensura vti-
mur.

mur. Status pedum sex, quanta hominis statuta existit.

Canna ab Italis accepta palmorum. 10. Restis palmorum maiorum. 33. octingētæ restes leucam faciunt. Porro reductis palmis ad pedes, restes 800. continent pedes. 19800. nimirū 4000. passus fere. Sed leuca duplex est legalis quinq; millium virgarum nempe continens passus. 3000. pedes 15000. Leuca communis & vlitata vnius mensuræ non est, sed variæ, pro regionum varietate. Consentiant tamen auctores, quatuor fere Italica millia efficere. Ille fonsus de viris illustrib. in Asturio Complutum Toletum distare ait ferme sexaginta passuum millibus: & sanè quindecim hodiè leucæ recta numerantur.

Sunt & agrorum mensuris propriæ mensuræ. Stadalis ab Italico Staiolo manauit. Sed staiolus Romæ quinque palmorum & dodrantis est, nimirum digitos continens. 69. Stadalis vndecim pedum est Toletanis nihilo minus. Faneca terræ sic dicta, quod faneca frumenti seratur, si hordei stadales quadratos continet quadringentos, si tritici sexcentos. media stadales continet quingentos.

Aranciata, qua mensura vineas metiri solemus, apud quosdam numero vitium definitur, Toletanis stadales continet quadringentos: respondetque Aranciata fanecæ, siue Latino iugero, maior illo tamen: nam Aranciata fanecaque hordei vndiq; finitur pedibus. 220. stadalib. viginti, continens pedes quadratos 48400. Sed pedem Toletanum memento minorem esse Romano. Itaq; continebit faneca nostra circiter iugerum & semis-

semissem. Et inuenio tamen in agri Toletani faneca, si irriguus sit, quinque naporum seminis sextarios nostros feri, nempe quatuor Romanos. Quod tantundem in iugero fereretur, id bonitati agri Italici tribuebam. Nam quo pinguior gleba est, plus seminis eius capit vsque adeo, vt in tenui solo, neque irriguo, dimidium tantum eius mensura seminis feratur. Contra in Marciani agri faneca inuenio feri septem nostros sextarios eius seminis cum dimidio, certe sex Romanos sextarios. Quæ observatio cum Plinij ratione mirificè conuenit. libr. 18. cap. 13. & cum Columella dicente in iugero feri naporum seminis sextarios quatuor.

Postremo loco Iugada est, continens quinquaginta fanecas terræ: respondetque centuriæ simplici Latinorum, quamuis minor illa. ac fere quantum agri par boum colit vno anno. nec plura de his mensuris Toletanis. maiores tantum mensuras cum minoribus comparabimus.

Leuca continet Cannas. 2833. $\frac{1}{5}$. status. 1166. $\frac{2}{5}$. passus. 5000. virgas. 8333. $\frac{1}{5}$. cubitos. 16666. $\frac{2}{5}$. pedes 25000. palmos 38333. $\frac{1}{5}$. xemes. 57500. cotos 73333. $\frac{1}{5}$. pollices. 310000. digitos. 460000.

Canna status. 1. $\frac{1}{4}$. passus. 1. $\frac{3}{4}$. virgas duas. $\frac{1}{2}$. cubitos quinque, pedes. 7. $\frac{1}{2}$. palmos decem, xemes quindecim, cotos. 20. pollices. 90. digitos. 120.

Status passus. 1. $\frac{1}{5}$. virgas. 2. cubitos. 4. pedes. 6. palmos. 8. xemes. 12. cotos 16. pollices 72. digitos. 96.

Passus

Passus virgas. 1. $\frac{2}{3}$. cubitos. 3. $\frac{1}{3}$. pedes quinque, palmos. 6. $\frac{2}{3}$. xemes decem, cotos. 13. $\frac{1}{3}$. pollices. 60. digitos. 80.

Virga cubitos. 2. pedes. 3. palmos. 4. xemes 6. cotos. 8. pollices. 36. digitos. 48.

Cubitus pedes. 1. $\frac{1}{2}$. palmos. 2. xemes. 3. cotos. 4. pollices. 16. digitos. 24.

Pes palmos. 1. $\frac{1}{3}$. xemes. 2. cotos. 2. $\frac{2}{3}$. pollices. 12. digitos. 16.

Palmas xemes. 1. $\frac{1}{2}$. cotos. 2. pollices. 9. digitos. 12.

Xeme cotos. 1. $\frac{1}{3}$. pollices. 6. digitos. 8.

Cotus pollices quatuor, $\frac{1}{2}$. digitos. 6.

Pollax digitos. 1. $\frac{1}{3}$.

Mensuræ agrorum. Iugada continet fanecas 50. Si hordei stadales. 20000. pedes quadratos 2420000. Si autem tritici stadales. 30000. pedes quadratos. 3226666.

Faneca terræ si hordei stadales. 400. pedes quadratos. 48400. si tritici stadales. 600. pedes quadratos. 72600.

Stadalis pedum est quidem. 11. ex omni parte quare pedes quadratos cōtinebit. 121. Pes quadratus minima mensura dimetiendis agris.

De monetis nostratibus.

C A P. XXII.

DE Monetis Hebraicis, Græcis, & Romanis, cum de ponderibus ageremus, quæ nosse opuserat, dicta sunt. De monetis nostratibus paulo plura extremo opere adijcere visum est, ac fere ex Antonio Nebrissenſi in
repeti-

repetitionib. & Did. Couar. disputat. de numismat. quod ad rem præsentem spectat, summa capita delibanda sunt. Quæ disputatio impedita imprimis est propter temporum & numorum maximam varietatem in Hispania, vix ut explicari possit. tentandum est tamen, ne hac parte vniuersa disputatio defecta videatur. Ac primum moneta Vellonis Hispanis vulgò dicitur, quæ ex ære signatur. Sed & cui quatuor ex quinque partibus aut ex sex partibus quinque erant admixtæ partes æris, eodem nomine censebatur: quales Tartagiæ erant; parentum ætate quatuor quadrantum valore (marauedinos hoc opere quadrantēs vocamus) quædam nouem, aliæ viginti quadrantibus æstimabantur: quibus antiquaris in eatum locum succedere Quartilli, quos Latine sestertios dixeris, valore tamen quadrantum $8. \frac{1}{2}$. quæ quartâ pars argentei est. In eo genere marauedini sunt: tamen si primis temporibus Regum Legionis, sed & Gotthorum tempore ex auro signabantur, Castellani, de quo mox dicemus, valore & pondere. Quare in legibus Partitarum, & in Foro iudicium sæpe obsecramus pro solido in legibus Iustiniani posito, substitui marauedinum aureum. (Solidus Iustiniani tempore, quo pondere esset, superius est dictum.) sic monetæ aureæ Gotthorum, quæ passim reperiuntur ex auro non probo pondere scrupuli & granorum aliquot, Tremisses (eius vocis vsus etiam est in Gotthorum legibus) eorum marauedinosaurum erant, hoc est, tertiam partem continentes. Fuit etiam in vsu marauedini argentei: quod nomen Blanca, id est, candida declarat;

quo hoc etiam tempore, quamuis adulterato eo genere atque æreo facto, marauedini semissem vocamus. Cuius valor pro varietate temporum, & vt plus aut minus æris miscebatur, varius extitit. Tempore Alfonsi decimi, vt patet ex legibus styli ab eo Rege promulgatis, fuit marauedinus, qui valebat quantum marauedini hodierni sexaginta aut triginta sex, vt sentiunt alij. tamen si hunc marauedinum aureum vocant, fortassis quoniam pars exigua aliqua auri miscebatur: ego ex argento plurima ex parte signatos puto, quod valor indicat. Erant marauedini Boni dicti, valentes singuli quantum decem è nostris, aut quantum sex, vt alij iudicant. Qua æstimatione Alfonsi cognomento Sapientis tempore marauedinus eudebatur, vt constat ex lege styli. 114. lex eius temporis æquasse vnum è prioribus pondere, de quo. l. i. tit. 5. lib. 7. fori. Quem etiam à quibusdam video aureum marauedinum vocari. Sed & marauedinus Vetus in Regum legibus passim extat recentioris temporis, valens nostrum & semissem. Atque hoc triplici valore marauedini in paulò antiquioribus legibus & Regum diplomatis æstimantur à iudicibus litibus æstimandis, atque in mulctarum modo. Et si marauedinus auri, quem diximus sexaginta è nostris valere, video triginta sex tantum in litibus æstimari. Nam & si valor multis alijs modis variauit, litibus tamen finiendis ratio aliqua & æstimatio excogitanda fuit minor quantumuis vera & antiqua: quod in legibus etiam Imperatorum factum obseruamus. Non ignoramus tamen ex historijs Regum nostrorum, Alfonsi vndecimi regno octo

vncias

vncias argenti æstimatas maravedinis. 125. nimirum singuli ij maravedini quindecim è nostris valore æquabant. Sed & Henrici secundi ætate argenteus nummus, quem regalem dicimus, tribus maravedinis pendebatur. Castellanus maravedinis triginta. Nimirum maravedino valor is circiter redierat, quem Alfonsi decimi ætate habuit. Rursus cum Ioannis primi temporibus octo vnciæ argenti seu Marcus valeret maravedinos. 250. fit vt maravedini valor esset octo fere nostrorum maravedinorum. At Henrici tertij regno maravedino imminuto dimidia rursus parte, Marcus argenti æstimatus fuit maravedinis quingentis. & quod perinde est, aliquando Castellanus centum viginti maravedinis permutabatur. Enimvero maravedinus ad valorem nostrorum maravedinorum quatuor erat reductus. Sub Ioanne secundo, argenti Marcus valore fuit maravedinorum. 1000. regnoque amplius Henrico quarto rege perturbato, ad maravedinos. 2000. atq; etiam. 2500. Marci valor peruenit. Quatamen adulterandi licentia ex parte castigata Ferdinandi Catholici lege, quæ in hunc diem seruat, argenti Marcus æstimatur. 2278. quando argentei. 67. cuduntur ex vno Marco argenti valentes singuli maravedinos triginta quatuor. Præterea lege eiusdem Regis ex Marco seu octo vncijs æris, quibus argentei vnius & semissis pondere argentum miscebatur, maravedini cudebantur. 96. Nostra ætate ex eodem æris pondere cuduntur maravedini cētum & decem, admixto argentei vnius pondere non amplius; sed argenti Marco pristinus valor manet mara-
uedi-

uedinorum, 2278. Fuit autem omnibus marauē-
 dinis commune, præsertim marauēdinis argente-
 is atque æreis, vt singuli diuiderētur in duas blan-
 cas, valerent sex coronatos, decem denarios, sexa-
 ginta meagias, argumento maioris valoris mara-
 uedini quam hodierni: imo vt contineret decem
 denarios, ex marauēdino aureo relictum suspicor.
 Hoc quidem tempore marauēdinus non vnus
 nummus est, sed duæ blancæ id nomen habent.
 Deinde marauēdini bonitate sensim imminuta,
 tantaque argenti atque auri copia anniuersarijs
 nauigationibus adacta, non modò monetæ infe-
 riores, sed & ipsi marauēdini ferme euauerunt:
 ac iam cuduntur monetæ maiores ferme tantum
 duplicato, aut quadruplicato marauēdinorum
 valore & pondere. Quemadmodum aliæ mo-
 netæ æræ euauerunt alijs temporibus vsitatæ.
 nimirum Cruciati duorum coronatorum valorē,
 Blancus valens quantum noster marauēdinus,
 decem denarios, deinde imminuto valorē ad sex
 denarios. Agnus Dei valuit primum quantum
 noster marauēdinus, deinde ad coronatū est im-
 minutus. Fuit & blancæ dimidium. quæ omnes
 monetæ antiquatæ sunt. Et quidem tantæ varie-
 tatis causam inueniebam inopiam ærarij extitisse.
 nam ea supplenda Reges sæpe pondus & bonita-
 tem monetæ minuerunt valore antiquo retento.
 quod iniquum est, neque nisi asperumis reipub.
 temporibus vsurpandum: præsertim cum cōmer-
 cia impediantur moneta adulterata, neque diu-
 turna respiratio sit sed breuissima nouæ pecuniæ
 valore, cum pondere aut bonitate breui etiam
 imminuto. Quod omnibus temporibus, & apud

apud omnes gentes contigisse obseruamus. Atque hæc de monetis æreis sint dicta.

Argentæus qui regalis vulgò dicitur, pondere ferme drachmæ, à multo tempore immutatus nō est. nam licet aliquando tres marauedinos valeret, non eius valor, sed marauedini valor & bonitas mutabatur. Nunc quidem lege à Ferdinando Rege Catholico lata anno. 1497. ex octo vncijs argenti nempe Marco, cui miscetur duodecima pars æris, signantur argentei 67. Ducatus fortassis aliquādo ex auro fuit, nunc nummorum summam vulgò tantum significat, vnde cim argenteos atque marauedinum vnum, qui efficiunt marauedinos. 375. Ad aureas monetas veniamus. Et quidem de marauedinis aureis quid sentiendum esset explicauimus. Sed præter illos recenti memoria ex auro cudebantur monetæ, quæ Castellani vulgò dicuntur ex octo vncijs auri, quinquaginta singuli pondere drachmæ atque oboli præcipua bonitate. Sed ijs hoc tempore consumptis nomen retinetur & æstimatio marauedinatorum in singulos. 480. quod & duplis aureis antiquis accidit, quæ pares Castellanis erant pondere æstimationeque, argumento quòd qui ad supremos iudices regni prouocant pecuniæ periculo depositæ apud sequestrum, si mala causa fuerit, pro mille quingentis duplis, quæ multa lege est constituta, totidem Castellanos victi pendunt. Recentiori memoria lege Ferdinandi Regis Catholici ex octo vncijs auri cudebantur. 65. aurei singuli drachmæ fere pondere excellenti bonitate. nam cum summa bonitas auri non vltra viginti quatuor characteres procedat, illi nummi ex auro erant chara-

Æterum. 23. $\frac{1}{2}$ vnde aurei excellentes dicti sunt, singuli vndecim argenteorum circiter æstimatione antiqua, marauedinarum. 375. Ex eo genere non pauci inueniuntur, præsertim duplo pondere, vnde & duplones valgè dicuntur emunturque maioris, vti mercium genus. Sic fere in vsu communi aurei relictæ sunt, quæ coronas vulgus vocat, lege Caroli quinti Imperatoris signati ex auri characterum. 22. vncijs octo, siue Marco sexaginta octo nihilominus. quorum æstimatio superioribus annis in singulos erat marauedinarum. 350. Hoc tempore lege Philippi secundi Regis Hispani ante paucos annos lata, creuere ad marauedinos. 400. Atque propter magnam copiam auri non simplices cudentur modo, sed duplices, quadruplices, maiorique pondere. Cum his aureis & argenteis, atque marauedinis Hebraica, Græca, & Romana conferenda sunt numismata, cum antiquis inanis labor esset & grauis.

De Marauedinis Hispanicis exactius,

C A P. XXIII.

Væ superiori capite sunt exposita ex aliorum pleraque sententia dicta sunt. nunc de marauedinis præsertim nostratib. certiora ex ipsis legib. & historijs nostrorum regum afferre constitui. Implicata & multiplex disputatio: sed bene erit opera collocata, si per nos veritas densis tenebris impedita hæctenus, lucem videbit: quod

non

non desperamus. Ac primum in hoc genere marauedini aurei locum occupabunt Gothorum tempore in frequenti usu. Romani quidem Imperatores recentiori tempore aureos signarunt minores antiquis ex auri vncia sex, ex besse seu marco octo & quadraginta nostris Castellanis paulo maiores. Hos aureos solidos vocarunt. duodecim denarij singulorum valent. Quod si denarius Romanus quadraginta quadrantibus seu marauedinis æstimatur, solidi valor ad 480. excrescet quantum noster Castellanus. Sic consequenti tempore solidi quamuis ex argento percussi, ac tandem maiori ex parte facti ærei semper retinuerunt tamen vt duodecim æstimentur denarijs & ipsis non iam argenteis sed æreis. In Gallia certe atque inter Aragonios, vbi solidorum nomen manet, singuli solidi efficiunt denarios duodecim. Ad hæc, ROMANVM imperium vigeat in HISPANIA, & cum eo, vt sit moneta, leges moresque ROMANI, quo tempore in eam prouinciam GOTHICI ferro penetrarunt. Imperio tamen quamuis commutato mores victores & dederunt victis & ab illis acceperunt. Ac præsertim moneta Romana initio sunt GOTHICI vsi: deinde stabilito nouo imperio nouam ipsi monetam excogitarunt percusseruntq; quam marauedinos dixerunt. De vocis notatione laborare nõ est necesse: sed singuli tamẽ marauedini valore erant decem denariorum, quadratum quadringentorum, quanti hodie noster aureus æstimatur nempe marauedinis seu quadrantibus quadringentis. Ab eo principio retentum,

vt Marauedini quamuis argentei facti primum deinde ænei, æstimentur tamen decem denariolis. Ea enim Marauedini lex est, vt duas blancas contineat, sex coronatos, decē denarios, sexaginta meagias. Eæ quidem monetæ minores ob vilitatem penitus euanuerunt: sed cum vigeabant tamen ad eum modum cum Marauedino comparabantur. Inter solidum Romanum & Marauedinum aureum Gotthorum, exiguum erat in valore discrimen. Ita pro solidis in mulctarū modo positis in Romanis legib. in foro iudicum libro, vnde iura dabantur populi Gotthorum imperio, substitui pari numero Marauedinos aureos solenne est. Effodiuntur hodie multorum Gotthorum monetæ in Hispania ex auro non probo, nam experiētibus ferme dimidium decoquitur: quæ monetæ semisses sunt aut potius tremisses Marauedini Gotthici, tertiā appendentes marauedini, quod earum profecto valor arguit, vt paulo post indicabimus. Excepere tempora turbida, rerum omnium & monetæ sæua permixtio, Maurorum armis domita Hispania contra noua Regum progenies extitit in salutē gentis omnib. malis oppressæ cælo data. De moneta Maurorum non disputamus. Sed Regum Legionis & Castellæ imperio Marauedini triplices extitere. Aurei qui boni etiā dicti sunt, veteres, atque currentes siue vsuales. Ac de vsualibus primum dicendum est, eorum valor & bonitas explicāda: quoniam priorum generum cognitio, cum horum explicatione est implicata. Vsualium quidem marauedinorum valor non idem fuit sed varius & cum temporibus alternans. Eam varietatem certe definire difficile est: coniec-
iectura

stura assequi nō aliunde licet, quam ex ipso marci argentei seu beſſis valore. Qua proportionē marcus cuiusque ætatis quoad æſtimationē cum nostro comparatur, eadem priuſus Maraueſdini illi & noſtri comparentur neceſſe eſt. Valet autem hoc tempore marcus rudis quidem Maraueſdinos 2210. ſignatus autem atque in monetam reſdaſtus 2278. Porro de bonitate argenti laborare non conuenit: omni tempore eadem qua hodie probitate fuit plus minus, argumento calicum ac uero reliqui ſacrorum apparatus & inſtrumenta, quæ ab antiquo in templorum ætariis conſeruata uidemus. Adde argenti marcum in ea valoris uarietate ad Maraueſdinos quidem collati, ſemper retinuiſſe tamen ut quinque aureos ualeret aut paulo amplius quos Duplas uulgo uocarunt duodecim argenteos ualentes, non quatuordecim ut quidam ait. Valebat item marcus argenteos ſexaginta aut ſexaginta quinque. Quod ex legibus Ioannis primi Caſtellę Regis perſpicimus. Verum alio feſtinat diſputatio. Marci valor antiquiſſimus, quod quidem inueniatur, fuit Maraueſdinarum centum viginti quinque. Alſonſi certe undecimi Regis ætate iſ fuit marci valor, uti hiſtoria de eius rebus teſtatur capite omnino nonageſimo octauo. Sic argenteus duobus tantū Maraueſdinis erat, qui modo continet quatuor & triginta: eoque Maraueſdinus eius ætatis ualuit quantum decem & ſeptem e noſtris & paulo amplius: eratque haud dubium ex argento, quod valor ipſe declarat. Henrici ſecūdi regno argenteus nummus tres Maraueſdinos ualuit, uti eius hiſtoria reſert anno quarto, capite ſecundo. Sic marcus ad

ducentos marauedinos excreuit, eorum qui tunc in vſu erant, valentes ſinguli quantum è noſtris vndecim. Henrico Ioannes filius ſucceſſit eo nomine primus. quo Rege marcus ad ducentos & quinquaginta marauedinos ſeu quadrantes excreuit, quando argenteus quatuor, aureus quinquaginta marauedinis expendebatur. Indicio lex eſt prima ab eo Burgis in regni conuentu lata anno MCCCCLXXXVIII. Sic Marauedinus ea ætate nouem aut decem è noſtris valore exæquauit. Quod maniſteſtius conuincit lex altera Virueſce anno ſuperiori promulgata, conuiuium in parentes ſexcentis marauedinis pleſti mandans. Qui enim Ferdinandi & Iſabelle Regum tempore eam legem retulerunt in opus quod dixeret ordinamentum libro octauo titulo nono lege prima, illos ſexcentos marauedinos bonæ monetæ eſſe dixerunt, valereque ſex millia eius ætatis marauedinos nempe noſtræ: neque enim ab eo tempore, in marci ſeu marauedini valore facta eſt immutatio. Ad alios Reges progrediamur. Henrici tertij regno marcus ad quadringentos octoginta atq; adeo quingentos Marauedinos peruenit, vti in ſchedis antiquis inuenio. Ita argenteus octo marauedinos circiter valuit, marauedinus è noſtris quatuor aut quinque. Ioannis ſecundi regno, qui Henrici filius fuit, præſertim ſub vitæ finem marcus mille marauedinos valuit. Sic Marauedinus eius è noſtris duos & ſemiſſem. Miram varietatem, ſed quæ his ſe finibus non continuit: quando Henrici quarti regno inter alia mala multa & graua, argenti marcus ad duo millia marauedi-

nos petuenit deinde ad duo millia & quingentos, auctor Nebriffensis in repetitionibus. Maraue-
 dinus eius quantum noster : neque enim
 ab eo tempore in marauedini valore magna ali-
 qua immutatio facta est : quod Ferdinandi & I-
 sabellæ diligentia acceptum feramus necesse est,
 atque eorum qui illis in regno successere. His
 constitutis ex legibus & chronicis, Regum prio-
 rum, maraue-
 dinos alios expendamus. Mara-
 uedinus quidem aureus sex exæquabat ex ijs qui
 Alfonsi sapientis ætate in usu erant. Lex Sty-
 li Cxiiii. id affirmat, examine ab eo Rege fa-
 cto inuentum maraue-
 dinum aureum sex eius æ-
 tatis appendisse. Non quod Alfonsi Regis ma-
 raue-
 dini essent aurei, vti suspicantur quidam;
 sed ex pondere maraue-
 dinorum vtriusque ge-
 neris, & proportionem auri ad argentum, quæ
 fere duodecupla est, eum valorem deprehen-
 sum. Accedit lex ALFONSI vndecimi in con-
 uentu LEGIONENSI eia MCCCCLXXXVII. in
 qua affirmatum inuenio centum maraue-
 dinos bonæ monetæ nempe aureos, valere sexcentos
 eius ætatis. Quo loco licet colligere duo ad
 memoriam præcipua. alterum à tempore AL-
 FONSI Regis sapientis, qui & decimus eo no-
 mine fuit, vsque ad ALFONSVM vndecimum
 prioris pronepotem marci & maraue-
 dini valo-
 rem nihilo fuisse mutatum : quando utroque
 REGE Maraue-
 dinus aureus sex ex vsuali-
 bus æquauit. Alterum quando Maraue-
 dinus, qui in usu tunc erat, valuit quantum è no-
 stris septemdecim, aut paulo etiam amplius,
 vti superius est dictum, fieri necessario falli,

qui Marauedinum aureum sex & triginta aut sexaginta è nostris valere dixerunt: ac potius valere quantum argentei tres, centum amplius Marauedinos. Noua quidem sententia, sed firmis stabilita præfidiis. Ita suspicabar Marauedinos aureos eius ætat: s nō alios esse quam Gotthorum tremisses, quibus ij primi Castellæ Reges vterentur, neque nouos ipsi signarent. Nam & valor cōsentit trium argenteorum paulo amplius ab experientibus inuentus, & quoniam ex Gotthorum monetæ passim effodiuntur, Regum Castellæ signo & nomine percussi Marauedini aurei nulli prorsus inueniantur. Periisse omnes, vt ne vestigium extet, quis credat? Hactenus de Marauedinis aureis. Veteres Marauedinos plerique statuunt è nostris vnum & semissem valere singulos. De quo legum nostrarum qui maiori cognitione præstant, certius pronunciabunt, & fortassis in mulctarum modo cōsensu Iureconsultorum obtinuit, vt pro Marauedino veteri, quoties in nostris legibus occurrit, substituatur vnus è nostris cum semisse: quemadmodum Marauedinus aureus in ijs legibus inuentus triginta sex aut sexaginta ex vsualibus taxatur vulgo. Quod si exacte loquamur Marauedini veteris non vnus valor fuit sed varius prorsus & multiplex. Quoties enim de monetæ bonitate aliquid detrahebatur, quod sæpe factum est, ne priores Marauedinos abrogare esset necesse, vt cum nouis currebant, abs Regibus concedebatur, dicebanturque veteres. Sic ex Marauedinis vsualibus vtriusque generis facile erit eos inter se & cum nostris comparare. Nempe Alfonsi vñdecimi Marauedinus si

zum Marauedino ab eius filio Henrico secundo percussio compareretur, vetus dici potest valebitque ex ijs vnum & semissem, si cum nostris valebit septemdecim nihilominus. Itaque Marauedini veteres aliquando fuerunt vsuales. Ergo ex vsualium valore à nobis explicato statui debet quantum veteres valeant ex ijs qui noui dicuntur, quantumque cum nostris Marauedinis collati. Mutata hæc & spinosa sunt, & nos ad finem festinamus, addito in legibus fere nostris Marauedinos nouos vocari qui nostra ætate curreunt, & Ferdinandi Regis catholici tempore currebant. Quo tempore leges priorum Regum in pauca volumina sunt collata. Marauedini veteres aliorum Regum Marauedini vocantur. Sic ex valore Marauedini qui sub singulis Regibus fuit in vsu, de veteribus Marauedinis statuatur. Marauedinus Alfonsi vndecimi valuit è nostris decem & septem, Henrici secundi Marauedinus è nostris vndecim, Ioannis primi Marauedinus decem è nostris, Henrici tertij Marauedinus quinque è nostris, Ioannis secundi Marauedinus è nostris duos & semissem. Tempora ergo consideranda diligenter, & iuxta ea statuendum quantum vetus Marauedinus in qualibet lege, quantum nouus valeat, tum inter ipsos tum cum nostris facta comparatione. Neque prætermitti debet Maraueditum veterem aliquando bonum dici certe legem prima superius allata titulo nono libri octauj ordinamenti sexceti Marauedini, quibus mulctandum præcipit Ioannes primus conuictum in parentes, qui legem in eum librum contulerunt, addiderunt de suo eos esse bonæ monete sex millia ex vsualibus exquant-

tes,

tes. Nempen non loquitur de aureis lex, qui multo maioris erat; sed de veteribus, qui eo Rege in vſa erant valentes ſinguli quantum decem eſt noſtris. Memento à Ferdinandi catholici tempore Marauedini valorem mutatum non eſſe. Ad hæc lege prima ordinamenti titulo quinto libro octauo, quæ lex à IOANNE ſecundo lata eſt Caracæ anno M c c c c v i i i i. ſancitur, vt anathemate deuinctus diebus triginta centum Marauedinos bonos pendat, qui faciunt ſexcentos eſt veteribus. Quod ſi ad ſex menſes perſiſterit, peruiaciæ ad mille Marauedinos bonos mulcta creſcat, qui ſex millia veteres æquant. Eo loco Marauedini boni aurei ſunt, veteres ij qui Regibus Alſonſo ſapiente & Alſonſo vndecimo currebant. nam illo tantum tempore Marauedini aurei ſex eſt currentibus ſinguli efficiebant, vti ſuperius dictum eſt. Quod ſi mulcta grauis videatur, quippe ad tria millia argenteos eſt noſtris pertingens cum ſinguli aurei Marauedini quanti tres noſtri argentei eſſent, grauior proſecto hodie infligitur; quando vt ſuſpectus de hæreſi punitur, qui totum annum eo ſe anathematis nodo non expedierit. Poſtremo ſuperioribus adiſcio in hiftoria Ioannis ſecundi Regis anno vigefimo nono capite C x x x x i i i i. referri in conuentu Burgenſi mandatum vt Marauedini ſemiſſes, quas Blancas dicimus à candore, eſtenderentur, qua bonitate & pondere pater Henricus tertius fecerat. Deprehenum tamen eam inonetam factam deterioſrem, eo que regni procuratores euiciffere tota ad examen vocata, cognito vitio & fraude, vt Marauedinus prior
nempe

nempe Henrici Regis pro vno & semisse è nobis expenderetur. Sic anno quadagesimo secundo eius Regis capite trigesimo sexto refertur. Quo ex loco sumplisse videntur pronunciandi occasionem, qui in vniuersum sanxerunt, Maraue-
 dinum veterem valere è nostris vnum & semissem. cum dicere potius debuissent Maraue-
 dinum Henrici tertij iusta percussum valuisse v-
 num & semissem ex ijs, quos Ioannes secundus percussit. Imo si valorem marci seu beßis vtro-
 que Rege consideremus, non satis est fraus deter-
 sa, ac prior Maraue-
 dinus duos integros è posteri-
 oribus valebat. Quod si cum nostris Maraue-
 dinis comparatio fiat, Maraue-
 dinus Ioannis secun-
 di è nostris duos & dimidium æquabat, Henri-
 ci tertij Maraue-
 dinus è nostris omnino quatu-
 or aut quinque. Vti ex ijs quæ tota hac dispu-
 tatione sunt posita, manifestum efficitur & pla-
 num.

Vetus annona taxatio.

CAP. XXIV.

X ea pecuniæ varietatè; sed & mino-
 ri copia argenti factum est, vt supe-
 riorib. temporib. pretia rerum mul-
 tò minora, quam nostro fuisse vide-
 antur. quod in historijs nostratibus
 maximè obseruauimus rerum gestarum in Hispa-
 nia, ante ducentos circiter annos fanecam hor-
 dei, hoc est, modios sex duobus tantum mara-
 uedinis

uedinis emi consueuiffe. Ac verò in summa caritate annonæ ad marauedinos triginta creuiffe: cui pretio aliarum rerum pretia respondebant proportionem quadam. Verum vt melius hoc intelligatur, operæpretium facturum putauimus, si Ioannis primi Castellæ Regis legem adscriberem latam Era. 1406. hoc est, anno Christi. 1368. qua rerum multarum pretia taxantur: quamque ex amici si hedis desumptam ex Hispanica Latinam fecimus in hæc verba. Nos Ioannes Rex, cum nobiscum essent Tauri (Sarabis veteribus in Vaccæis fuit) Filius noster, fratres, patruique, tum multi antistites, proceres, nobilesque regni nostri, pro iure & debito acceptæ potestatis, iustitiæque cultu, sine qua indigni essemus imperio, publicæ utilitatis studio hanc constitutionem fecimus in hunc modum. Præcipimus, vt tritici faneca quindecim marauedinis vendatur, secalis quatuor; hordei decem, auenæ octo aut minoris, vt inter partes conuenerit. Vini veteris sextarios quatuor; marauedinis tribus vendere cõceditur, noui duobus & semisse. si maiori copia per urnas aut amphoras vendatur, ex vniuersa summa, parte quarta decima detracta. Vestis Gallicæ seu panni vlna vendatur marauedinis sexaginta; Belgici aut Anglici quinquaginta. Neque fas sit mercatori vestem artificio extendere, alioqui publicetur, & illius amissione mulctetur. Purpuræ Gandauenfis vlna centum marauedinis, Hiprensis: 110; ea tamen lege, vt puluere purpura infecta sit, crassaque. Neque quisquam Brussellis, Mompellerio, Londino, Valentiaque vestem laneam seu pannum inuehat, nisi nobilem fœminam duobus, aut ex

Regis

Regis voluntate. A mense Nouembri vsque ad Martium diurnæ operæ merces viro quidem tres marauedini veteres sunt, scæminæ autem nouem denarij vsuales, si ab ortu solis ad occasum fuerint operati. A Martio vsque ad Nouembrem viro dentur quatuor marauedini veteres cum semisse, scæminæ duo marauedini dimidio demenso addito ad eius voluntatem. Aratoris merces diurnæ sint decem marauedini veteres & dimidiatum demensum. Vindemiarum tempore homini & iumento maiori septem marauedini dentur: quod si victum acceperit, tres non amplius accipiat, modo ante solis ortum semel, deinde post occasum solis onus domum portauerit. Famulo merces annua sint centum marauedini veteres, famulæ si iunior sit, quinquaginta, seni quadraginta additis, quæ dari minutia consueuerunt. Spicas in messe vxores aratorum & messorum ne colligant, non iuuenis idoneus diurno labori: senes tantum, pueri, & pauperes id faciant. Calcei maiores e caprina pelle sex marauedinis vendantur, minores tribus. quod si arietinæ pelles fuerint, eius pretij, dimidium dare & accipere fas sit. Quod si solæ geminæ fuerint, addatur quod conuenerit inter partes. Pro ephippijs equi ex caprinis pellibus centum marauedini dentur, pro mulæ sella viginti marauedini, adiecto vno marauedino pro fiæno. Par pellium caprinarum centum marauedinis vendatur modo probatæ præstantesque sint: alioqui triginta marauedini pretium sit. quod si vitio deprauatæ fuerint, eas vendere nemini liceat. Qui gladios poliunt, teiguntque, pro ense poliendo tres marauedinos, pro cultro mactatorio

marauedinum vnum accipiant, pro hastæ ferro duos marauedinos, pro lorica sex marauedinos aut eò minus, si inter partes conuenierit. Veste vulgari fulcienda pellibus, tres marauedini dentur. Pro veste pellicea nobilium viginti marauedini dentur, pro communi non amplius duodecim. Aurifices Borganenses Toletani, Legionenses, Segobienesesque argenti Talentum opere simplici faciant pro quindecim marauedinis: si addita maior elegantia fuerit, viginti marauedinos accipiant. Qui ingenua conditione nō sit, argenti facti ultra tria Talenta non habeat (Talentum voce hac lege Marcum significari puto.) Scuta duplicia viginti marauedinis vendantur: si addita pictura insignis fuerit, viginti quinque marauedini pretium sit, si aurata, triginta. Clypeus è corio ex Argiona quidē seu Auigia, viginti quinque marauedinis vendatur, qui aliunde sunt, quindecim, neque eorum tantur, aut domi habeant, nisi qui ingenua conditione fuerint. Veterinarii iumentis calceandis ferro, pro quaque solea tribus marauedinis contenti sint, si è Cantabria soleæ fuerint: alioqui duo marauedini pretium sit. Molæ frumentariæ pro faneca tritici duo marauedini dentur. Si præfectus molæ alicui foeminae ex ijs, quæ ad molendum venerint, iniuriam fecerit, morte plectatur. Dardanarii item leporem tribus tantum marauedinis, cuniculum duobus vendant, gallinam quatuor, anserem sex, porcellum octo, palumbem tribus, perdicem quinque marauedinis. Neque ea cōparare, fas sit fabro aut artifice, præterquam in paschate aut nuptiarum sollemnitate. Mille regulæ sexaginta marauedinis, mille lateres quin-

quagin-

quingentaquinque; dentur. Gipsi in puluerem cōtusi
 faneca, hoc est, modij sex, marauedinis sex, calcis
 faneca quinque; marauedinis taxatur. vtrumque; mē-
 sura Burgēsi vendatur. Bouis ad Anam nutriti du-
 centi marauedini pretiū esto, aliorū centum octo-
 ginta. Capitaleque; sit bouē, vaccā iuuenem extra
 fines regni educere. In macello arietinarum car-
 num libra duobus marauedinis vendatur: quod
 si aliquis flatu carnes grauiores fecerit, pœna sit
 ijs publicatis spoliari. Taxationes quæcumque
 in hac constitutione continentur, in commerci-
 is seruari emendo vendendoque; mandamus Quæ-
 cumque hic omissa sunt, volumus à senatu & ma-
 gistratu per vrbes & oppida designari vsque ad
 mensem Ianuarium proximum. Hæc ergo con-
 stitutio est, quam nos Rex Ioannes facimus, cum
 nobiscum omnes proceres & nobiles regni nostri
 essent. Communis autem consensus omnium no-
 strum argumentum, subscriptiones erunt, quibus
 hæc lex approbatur. Vides ex hac lege, quæ opore
 rerum pretia mutata sint ab antiquo. Cuius muta-
 tionis duplex causa exitit. pecuniæ olim probi-
 tas, maiorque; valor, vti proximo capite dictum est.
 Præterea argenti aurique; multo minor copia quam
 nostra ætate.

Pondera & mensura in templis seruabantur.

CAP. XXV.

DE mensuris & ponderibus ea hæc-
 tenus dicta sunt, quæ nobis quidem
 scitu digna fore videbantur. Ab-
 soluta disputatio est, multisque; am-
 pli-

implicita difficultatibus: ac illud tantum superest, singula genera ponderum & mensurarum inter ipsa & cum nostris vulgaribus comparare. Illud hoc loco si adiecero finem faciam disputandi: fuisse antiquis temporibus obseruatum, ut mensuræ & pondera publicè seruarentur, ne possent à quocumque popularium vitari. Videbant enim, si secus fieret; commercij fidem inter homines constare non posse, magnamque rerum perturbationem fore, si in singulis domibus aut oppidis varia essent. quod futurum prouidebant, nisi magna diligentia, magnaque cautione publicè adhibita. Itaque in sacratissimis templis ea seruare mos fuit, quod Fan. expl. cat illis verbis, Amphora sit cubus, quam ne violare liceret, Sacrauere Ioui Tarpeio in monte Quirites. Romæ etiam congruus æreus visitur in Bibliotheca & domestica supellectile Alexandri Cardinalis Farnesij cum inscriptione, quæ indicat in Capitolio sacratum fuisse Vespasiani imperio, & pōdo decem fuisse. Nimirum sextarij singuli aquam aut vinum pondere viginti vnciarum capiebant, uti superius dictum est: sextarii sex, hoc est congius, libras decem Romanas efficiebant. Porro eius congiij inscriptionem Pærus lib. 3. de ponder. & mens. affert; formam modumque ad calcem operis vrcei adiungit, ima atque suprema parte angustiori, media latiori. Ad hæc Iustiniani Imp. lex extat, quæ lex vltima est authent. de collation. collat. 9. vbi mensuras & pondera in sacratissima cuiusque ciuitatis ecclesia custodiri mandat. Nimirum nihil securius antiqui iudicabant, quam cui species religionis prætendebatur: cum esset hominibus persuasum, violanda

landa religione iram numinum vel maxime concitari. Ex hoc instituto iuuenio qui explicet, siculum sanctuarij siue pondus sanctuarij in libris sacris sæpe dici, non quòd maius esset publico (vt Iudei vulgò, sed & peritiores persuadent) sed quoniam pondera eius gentis iustissima & mensuræ, sicut in alijs gētibus in templo seruare susceptum fuit. & fortassis vtrumque verum fuit, initio pondera legitima in templo seruata, ne ad l. erari possent: & nihilominus procedente tempore dimidio minora apud populum esse facta. De qua re liberum iudicium cuique relinquitur. Illud ad dam Valentinianum Augustū lege cauisse id tantum, vt per singulas Romani imperij ciuitates pōdera & mensuræ publicè collocarentur, quo fides publica constaret. Quæ lex est Codicis lib. 10. de Susceptoribus & Arcariis, in hæc verba. Modios æneos vel lapideos cum sextariis atque ponderibus, per mansiones singulasque ciuitates iussimus collocari, vt vnusquisque tributarius sub oculis constitutis rerum omnium modijs, sciat quid debeat susceptorib. dare; ita vt si quis susceptorum, conditorum modiorum, sextariorumque, vel etiam ponderum normam putauerit excedendam, pœnam se sciat competentem esse subiturū. Quæ autem hæc esset pœna à Valentiniano constituta explicat Suidas dictione *Μαυαλμ*; vbi quòd duodecim modios frumenti amplius numismate, vt erat taxatum, mercator quidam vendidisset, manus illi præcisa est atque rei gestæ argumento manus in horreo publico depictas fuisse, vbi æneus modus præcepto eius Imperatoris ferebatur (nimirum Constantinopoli) quo loco deinde

columna ex tabat victoriae monumentum de Scythiis duce Manaim, antiquis temporibus partae. Vides quanta diligentia olim adhiberetur ponderibus & mensuris conseruandis: quod institutum nostro tempore negligi videmus magna ex parte: vt mirum non sit etiam in hoc genere tantam perturbationem esse, vt non in vicinis vrbibus & oppidis mensurae aliae sint & pondera, sed etiam intra eandem urbem saepe variant, multis modis commutata.

) (

TABVLÆ DVÆ ET VI-
GINTI. QVIBVS ANTIQVA
PONDERA ET MENSVRÆ INTER
ipsa & cum Toletanis compa-
rantur.

TABVLAS, quas toto opere su-
mus polliciti, extremo adiungere
visum est: vnaque opera fidem no-
stram liberare, aliorumque stu-
dia iuuare. Si quis tamen tan-
ti putabit, numerorum minutis & molestia de-
noratis, ad hac animum & cogitationem appli-
care tantisper: quod non sine fructu contingat,
nisi nostra nos opinio fallit. Nobis sanè ma-
ioris, quàm facile credi possit, hac postrema
ponderum & mensurarum comparatio consti-
tit. Ita est ingenium; cum difficultatibus lu-
ctari iuuat. An quæ alijs potius essent procli-
uia, nobis propter tarditatem videntur ar-
dua. Ea verior, & modestior interpreta-
tio. Fortassis etiam, ut sunt hominum ingenia
varia, frustra & inaniter tempus & operam

in re ludrica positam aliquis accusabit. A quo impetrare certe æquum est, ne ex suo modulo aliorum omnium ingenia & studia metiatur. Det potius alienæ imbecillitati, & imperitiæ veniam facilis, ut suis occupationibus haud maioris fortasse momenti, neque magis seriis, aliquando impetret. Atque concedat, ut rudioribus ingeniis, neq̃ numerandi peritis, hac qualicumque opera consulatur.

Sesterij. Maravedini. Aurei nostrates. Argentei.

I	10				
2	20				
3	30				Marau
4	40			I	6.
5	50			I	16
6	60			I	26
7	70			2	2
8	80			2	12
9	90			2	22
10	100			2	32
20	200			5	30
30	300			8	28
40	400	I		11	26
50	500	$1\frac{1}{4}$		14	24
60	600	$1\frac{1}{2}$		17	22
70	700	$1\frac{3}{4}$		20	20
80	800	2		23	18
90	900	$2\frac{1}{4}$		26	16
100	1000	$2\frac{1}{2}$		29	14
200	2000	5		58	28
300	3000	$7\frac{1}{2}$		88	8
400	4000	10		117	22
500	5000	$12\frac{1}{2}$		147	2
600	6000	15		176	16
700	7000	$17\frac{1}{2}$		205	30
800	8000	20		235	10
900	9000	$22\frac{1}{2}$		264	24
1000	10000.	25		294	4

Sestertia.	Aurei.	Maraved.	Argentis.	Marau
1	25	10000	294	6
2	50	20000	588	12
3	75	30000	882	18
4	100	40000	1176	24
5	125	50000	1470	30
6	150	60000	1765	2
7	175	70000	2059	8
8	200	80000	2353	14
9	225	90000	2647	20
10	250	100000	2941	26
20	500	200000	5883	18
30	750	300000	8825	10
40	1000	400000	11767	2
50	1250	500000	14708	28
70	1750			
90	2250			
100	2500			
200	5000			
300	7500			
400	10000			
500	12500			
600	15000			
800	20000			
900	22500			
1000	25000			

Ultra mille sestertia non proceditur per nomina: neque recte dixeris, Duo millia, aut tria millia sestertia, sed per aduerbia proceditur, vti proxima tabula indicabit. Plinius tamen sestertia sena millia dixit, de carduis agens. lib. 19. cap. 8.

Sester-

	Sestertia.	Aures.	Argen.	Ma
Decies sextertii	1000	25000	294117	22
Vndecies.	1100	27500	323529	14
Duodecies.	11200	30000	352941	6
Tredecies.	1300	32500	382352	32
Decies & quater	1400	35000	411764	24
Quindecies.	1500	37500		
Sedecies.	1600	40000		
Decies & septies	1700	42500		
Vicies.	2000	50000		
Trecies.	3000	75000		
Quadrages.	4000	100000		
Quinquages.	5000	125000		
Sexages.	6000	150000		
Septuages.	7000	175000		
Octuages.	8000	200000		
Nonages.	9000	225000		
Centies.	10000	250000		
Trecenties.	30000	750000		
Quatercenties.	40000	1000000		
Quinquiescenties.	50000	1250000		
Septiescenties.	70000	1750000		
Octiescenties.	80000	2000000		
Millies.	100000	2500000		
Bismillies.	200000	5000000		
Termillies.	300000	7500000		

Ex his licet duplicare aduerbia. Recte dicas, centies vicies & semel, vt significes sestertia 12100. ac pari ratione, centies vicies & bis. Licet & cū aduerbiis componere nomina, si dicas, decies & vnum, hoc est mille & vnum sestertia, decies & duo.

Talenta

<i>Talentis Moſis tempore.</i>	<i>Drachma Romana.</i>	<i>Aurei.</i>	<i>Argentei.</i>
1	12000	12750	12562½
2	24000	25500	25125
3	36000	38250	37687½
4	48000	51000	50250
5	60000	63750	62812½
6	72000	76500	75475
7	84000	89250	98037½
8	96000	102000	100600
9	108000	114750	123162½
10	120000	127500	135725
20	240000	255000	271450
30	360000	382500	407175
40	480000	510000	542900
50	600000	637500	678625
70	840000	892500	950075
80	960000	1020000	1085800
90	1080000	1147500	1321525
100	1200000	1275000	1457250
120	1440000	1530000	1728700
100000	1200000000	1275000000	1256250000
1000000	12000000000	12750000000	12562500000

In aureis & argenteis nummis non valorem hoc loco ſed pondus conſideramus. Ex drachmis uncias & libras conficere facile eſt. Simul conſidera lib. 3. Reg. cap. 10. & 1. Paral. 22. quantum ſumma ijs locis poſita creſcāt, ſi ea talenta paria Moſaïcis fuerunt.

Tabula quinta.

141

Mina He- Sicls. Drachma com. Aurea. Argentea.
braica. minis.

1	60	240	255	251 $\frac{1}{4}$
2	120	480	510	502 $\frac{2}{4}$
3	180	720	765	753 $\frac{3}{4}$
4	240	960	1020	1005
5	300	1200	1275	1256 $\frac{1}{4}$
6	360	1440	1530	1507 $\frac{2}{4}$
7	420	1680	1785	1758 $\frac{3}{4}$
8	480	1920	2040	2010
9	540	2160	2295	2261 $\frac{1}{4}$
10	600	2400	2550	2512 $\frac{2}{4}$
20	1200	4800	5100	5025
30	1800	7200	7650	7537 $\frac{2}{4}$
40	2400	9600	10200	10050
50	3000	12000	12750	12562 $\frac{2}{4}$
60	3600	14400	15300	15075
70	4200	16800	17850	17587 $\frac{2}{4}$
80	4800	19200	20400	20100
90	5400	21600	22950	22612 $\frac{2}{4}$
100	6000	24000	25500	25125
200	12000	48000	51000	50250
1000	60000	240000	255000	251250

Minam sexaginta siclos continere arbitramur. Quæ ratio videbatur magis Ezechielis verbis consentanea. c. 45. Qui Minam putabit siclos viginti quinque continere, is ex tabula mina Attica, quomodo cum nostris ponderibus & monetis compareretur, dignoscat.

Talenta

Talenta Attica. Drachma. Aurei. Argentes.

1	6000	6375	6281	$\frac{1}{4}$ $\frac{2}{4}$ $\frac{3}{4}$
2	12000	12750	12562	
3	18000	19125	18843	
4	24000	25500	25125	
5	30000	31875		
6	36000	38250		
7	42000	44625		
8	48000	51000		
9	54000	57375		
10	60000	63750		
20	120000	127500		
30	180000	191250		
40	240000	255000		
50	300000	318750		
60	360000	382500		
70	420000	446250		
80	480000	510000		
90	540000	573750		
100	600000	637500		
200	1200000	1275000		
1000	6000000	6375000		
2000	12000000	12750000		

Talenta aliarum gentium nolimus cum nostris ponderibus aut monetis conferre. Ex talento Attico eam rationem instituet, si quis voluerit experiri.

Mina

Tabula septima.

143

Mina Attica. Mina Attica. Libra Romana. Drachma
 et maiores. et minores.

1	$1\frac{1}{2}$	1 Drach. 4	100
2	$2\frac{2}{3}$	2 8	200
3	4	3 12	300
4	$5\frac{1}{3}$	4 16	400
5	$6\frac{2}{3}$	5 20	500
6	8	6 24	600
7	$9\frac{1}{3}$	7 28	700
8	$10\frac{2}{3}$	8 32	800
9	12	9 36	900
10	$13\frac{1}{3}$	10 40	1000
20	$26\frac{2}{3}$	20 80	2000
30	40	31 24	3000
40	$53\frac{1}{3}$	41 64	4000
50	$66\frac{2}{3}$	52 8	5000
60	80	62 48	6000
70	$93\frac{1}{3}$	72 88	7000
80	$106\frac{2}{3}$	83 32	8000
90	120	93 72	9000
100	$133\frac{1}{3}$	104 16	10000
300	400	312 48	30000
1000	$1333\frac{1}{3}$	1041 16	100000

Non facile mina Attica cum nostris ponderib. & monetis comparatur. Sed tamen mina Attica maior continet libra nostra 25. partes ex 32. aureos nostros 106. in quadrante. Quos numeros duplicare facile est. Fontes indicasse sit satis.

Libra

Libra nostra. Vncia.		Libra Medica.		Libra Rom.
1	16	1 Vncia	$5\frac{1}{15}$	$1\frac{1}{3}$
2	32	2	$10\frac{2}{15}$	$2\frac{2}{3}$
3	48	4	$3\frac{3}{15}$	4
4	64	5	$8\frac{4}{15}$	$5\frac{1}{3}$
5	80	7	$1\frac{5}{15}$	$6\frac{2}{3}$
6	96	8	$6\frac{6}{15}$	8
7	112	9	$11\frac{7}{15}$	$9\frac{1}{3}$
8	128	11	$4\frac{8}{15}$	$10\frac{2}{3}$
9	144	12	$9\frac{9}{15}$	12
10	160	14	$2\frac{10}{15}$	$13\frac{1}{3}$
20	320	28	$5\frac{5}{15}$	$26\frac{2}{3}$
30	480	42	8	40
40	640	56	$10\frac{10}{15}$	$53\frac{1}{3}$
50	800	71	$1\frac{5}{15}$	$66\frac{2}{3}$
60	960	85	4	80
70	1120	99	$6\frac{10}{15}$	$93\frac{1}{3}$
80	1280	113	$9\frac{5}{15}$	$106\frac{2}{3}^2$
90	1440	127	12	120
100	1600	142	$2\frac{10}{15}$	$133\frac{1}{3}$
200	3200	284	$5\frac{5}{15}$	$266\frac{2}{3}$
1000	16000	1422	$2\frac{10}{15}$	$1333\frac{1}{3}$

Libra medica haud facile cum nostra comparatur. Sed pars quintadecima vncia medica facit fere semidrachmam communem. Item triens libra Romana quatuor uncias continet. Perinde ergo est ponere libram $1\frac{1}{3}$ ac si dicas. Libram vnā & uncias insuper quatuor, sic $2\frac{2}{3}$ duae nimirum libra Romana sunt, & vncia octo.

Libra

Tabula nona.

145

Libra me- dica.	Drachma medica.	Libra Ro- mana.	Drachma Rom. & communes.
1	108	Vncia	11 $\frac{1}{4}$ 90
2	216	1	10 $\frac{2}{4}$ 180
3	324	2	9 $\frac{3}{4}$ 270
4	432	3	9 360
5	540	4	8 $\frac{1}{4}$ 450
6	648	5	7 $\frac{2}{4}$ 540
7	756	6	6 $\frac{3}{4}$ 630
8	864	7	6 720
9	972	8	5 $\frac{1}{4}$ 810
10	1080	9	4 $\frac{2}{4}$ 900
20	2160	18	9 1800
30	3240	28	1 $\frac{3}{4}$ 2700
40	4320	37	6 3600
50	5400	46	10 $\frac{2}{4}$ 4500
60	6480	56	3 5400
70	7560	65	7 $\frac{2}{4}$ 6300
80	8640	75	7200
90	9720	84	4 $\frac{2}{4}$ 8100
100	10800	93	9 9000
200	21600		18000

Ex drachmis vncias vtriusque generis medicas & Romanas facies, si medicas per nouem partiari, Romanas per octo. Vncia duodecim vtriusque generis sui modi libram efficiant. Nesirari libram sedecim vncia Romanae complent: medicæ vncia 17 $\frac{1}{15}$ eadem libra nostra continentur.

K

Denarij

Denary   Drachma.   Argentei quoad   Aures quoad
Romani.   pondus & Valore. pondus.

1	1 $\frac{1}{7}$	1 $\frac{11}{56}$	1 $\frac{3}{14}$
2	2 $\frac{2}{7}$	2 $\frac{22}{56}$	2 $\frac{6}{14}$
3	3 $\frac{3}{7}$	3 $\frac{33}{56}$	3 $\frac{9}{14}$
4	4 $\frac{4}{7}$	4 $\frac{44}{56}$	4 $\frac{12}{14}$
5	5 $\frac{5}{7}$	5 $\frac{55}{56}$	6 $\frac{1}{14}$
6	6 $\frac{6}{7}$	7 $\frac{10}{56}$	7 $\frac{4}{14}$
7	8	8 $\frac{21}{56}$	8 $\frac{7}{14}$
8	9 $\frac{1}{7}$	9 $\frac{32}{56}$	9 $\frac{10}{14}$
9	10 $\frac{2}{7}$	10 $\frac{43}{56}$	10 $\frac{13}{14}$
10	11 $\frac{3}{7}$	11 $\frac{54}{56}$	12 $\frac{2}{14}$
20	22 $\frac{6}{7}$	23 $\frac{52}{56}$	24 $\frac{4}{14}$
30	34 $\frac{2}{7}$	35 $\frac{50}{56}$	36 $\frac{6}{14}$
40	45 $\frac{5}{7}$	47 $\frac{48}{56}$	48 $\frac{8}{14}$
50	57 $\frac{1}{7}$	59 $\frac{46}{56}$	60 $\frac{10}{14}$
60	68 $\frac{4}{7}$	71 $\frac{44}{56}$	72 $\frac{12}{14}$
70	80	83 $\frac{42}{56}$	85
80	91 $\frac{3}{7}$	95 $\frac{40}{56}$	97 $\frac{2}{14}$
90	102 $\frac{6}{7}$	107 $\frac{38}{56}$	109 $\frac{4}{14}$
100	114 $\frac{2}{7}$	119 $\frac{36}{56}$	121 $\frac{6}{14}$

Memento, denariorum pondus variis temporibus immutatum fuisse. Verissima tamen & iustissima ratione, vti ex Plinio adduximus, ex vncia argenti cudi solitos, & signari septem omnino, ex libra Romana octoginta quatuor.

Arroba

Arroba pondus.	Castel- lani.	Denarij Romani.	Argentesi.	Aurei.
1	2500	2800	3350	3400
2	5000	5600	6700	6800
3	7500	8400	10050	10200
4	10000	11200	13400	13600
5	12500	14000	16750	17000
6	15000	16800	20100	20400
7	17500	196000	23450	23800
8	20000	22400	26800	27200
9	22500	25200	30150	30600
10	25000	28000	33500	34000
20	50000	56000	67000	68000
30	75000	84000	100500	102000
40	100000	112000	134000	136000
50	125000	140000	167500	170000
60	150000	168000	201000	204000
70	175000	196000	234500	238000
80	200000	224000	268000	272000
90	225000	252000	301500	306000
100	250000	280000	335000	340000
200	500000	560000	670000	680000

Libra Toletana pendet uncias sedecim, drachmas centum vigintiocto, argenteos nummos 134. aureos 136. denarios Romanos 112. Castellanos centum. Porro arroba nostra, quarta centenarij nostri, siue quintallis, pars, continet libras nostras 25. Quot aurei aut argentei curru aut iumento portentur, ex hac tabula dignoscitur.

<i>Modij Roman.</i>	<i>Celemines.</i>	<i>Sextarij Romani.</i>	<i>Sextarij Toletani.</i>
1	2	16	20
2	4	32	40
3	6	48	60
4	8	64	80
5	10	80	100
6	12	96	120
7	14	112	140
8	16	128	160
9	18	144	180
10	20	160	200
20	48	320	400
30	60	480	600
40	80	640	800
50	100	800	1000
60	120	960	1200
70	140	1120	1400
80	160	1280	1600
90	180	1440	1800
100	200	1600	2000

*Quatuor sextarij Toletani congium Toletanum seu a-
zumbrem faciunt: octo azumbres amphoram seu
arrobam mensuram. Sextarij Romani sex con-
gio Romano continentur: octo congi complent am-
phoram Romanam: quæ continet sextarios Roma-
nos 48.*

Sextarius Roman.	Sextarius Toletan.	Sextarius Atticus.	Sextarius Hebraic.
1	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{1}{2}$
2	$2\frac{2}{4}$	$2\frac{2}{3}$	3
3	$4\frac{3}{4}$	4	$4\frac{1}{2}$
4	5	$5\frac{1}{3}$	6
5	$6\frac{1}{4}$	$6\frac{2}{3}$	$7\frac{1}{2}$
6	$7\frac{2}{4}$	8	9
7	$8\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{3}$	$10\frac{1}{2}$
8	10	$10\frac{2}{3}$	12
9	$11\frac{1}{4}$	12	$13\frac{1}{2}$
10	$12\frac{2}{4}$	$13\frac{1}{3}$	15
20	25	$26\frac{2}{3}$	30
30	$37\frac{3}{4}$	40	45
40	50	$53\frac{1}{3}$	60
50	$62\frac{2}{4}$	$66\frac{2}{3}$	75
60	75	80	90
70	$87\frac{3}{4}$	$93\frac{1}{3}$	105
80	100	$106\frac{2}{3}$	120
90	$112\frac{2}{4}$	120	135
100	125	$133\frac{1}{3}$	150

Permutato ordine è sextariis Toletanis Romanos facies, si pro vno Toletano posueris quatuor quintas Romani; ex Atticis, si pro vno sextario Attico posueris tri quartas Romani: pro Hebraico pones duas tertias eiusdem. Quo duplicato numero sextarios cuiuscunque generis inter ipsos comparabis. Quæ cum sint explorata, tabulam tamen proximam adijcimus.

Sextarij To-
letani.

Romani.

Attici.

Hebraici.

1	$\frac{4}{5}$	$1\frac{1}{15}$	$1\frac{1}{5}$
2	$1\frac{3}{5}$	$2\frac{2}{15}$	$2\frac{2}{5}$
3	$2\frac{2}{5}$	$3\frac{3}{15}$	$3\frac{3}{5}$
4	$3\frac{1}{5}$	$4\frac{4}{15}$	$4\frac{4}{5}$
5	4	$5\frac{5}{15}$	6
6	$4\frac{4}{5}$	$6\frac{6}{15}$	$7\frac{1}{5}$
7	$5\frac{3}{5}$	$7\frac{7}{15}$	$8\frac{2}{5}$
8	$6\frac{2}{5}$	$8\frac{8}{15}$	$9\frac{3}{5}$
9	$7\frac{1}{5}$	$9\frac{9}{15}$	$10\frac{4}{5}$
10	8	$10\frac{10}{15}$	12
20	16	$21\frac{5}{15}$	24
30	24	32	36
40	32	$42\frac{10}{15}$	48
50	40	$53\frac{5}{15}$	60
60	48	64	72
70	56	$74\frac{10}{15}$	84
80	64	$85\frac{5}{15}$	96
90	72	96	108
100	80	$106\frac{10}{15}$	120

Memento sextarium Toletanum in vino aut aqua pendere uncias sedecim: Romanum uncias viginti. Atticum uncias quindecim, Hebraicum uncias $13\frac{1}{3}$ si vera sunt, quae superius sunt posita.

Cori-

Tabula decimaquinta.

151

<i>Cori He- braici</i>	<i>Modi Ro- mani.</i>	<i>Medimni seu faneca.</i>	<i>Amphora Romana.</i>
1	30	5	10
2	60	10	20
3	90	15	30
4	120	20	40
5	150	25	50
6	180	30	60
7	210	35	70
8	240	40	80
9	270	45	90
10	300	50	100
20	600	100	200
30	900	150	300
40	1200	200	400
50	1500	250	500
60	1800	300	600
70	2100	350	700
80	2400	400	800
90	2700	540	900
100	3000	500	1000

*Ex medimnis seu fanecis fient modij & celemines, si
cuilibet faneca dentur modij sex, celemines duode-
cim. Ex amphoris Romanis fient vrnæ seu arroba
Toletana. Continet amphora Romana quindecim
congijs Toletanos seu azumbres. Sic decem am-
phora seu corus continet arrobas octodecim, azum-
bres sex: vti proxima tabula indicabit.*

Bathus. Metreta. Artaba Ægyptia. Azumbre.

1	$\frac{2}{3}$	$\frac{9}{10}$	15
2	$1\frac{1}{3}$	$1\frac{8}{10}$	30
3	2	$2\frac{7}{10}$	45
4	$2\frac{2}{3}$	$3\frac{6}{10}$	60
5	$3\frac{1}{3}$	$4\frac{5}{10}$	75
6	4	$5\frac{4}{10}$	90
7	$4\frac{2}{3}$	$6\frac{3}{10}$	105
8	$5\frac{1}{3}$	$7\frac{2}{10}$	120
9	6	$8\frac{1}{10}$	135
10	$6\frac{2}{3}$	9	150
20	$13\frac{1}{3}$	18	300
30	20	27	450
40	$26\frac{2}{3}$	36	600
50	$33\frac{1}{3}$	45	750
60	40	54	900
70	$46\frac{2}{3}$	63	1050
80	$53\frac{1}{3}$	72	1200
90	60	81	1350
100	$66\frac{2}{3}$	90	1500

Bathus & Ephii eiusdem mensuræ sunt, capientes singuli tres modios, hoc est, celemines sex. Tantundem capit Amphora Romana: quæ continet urnam seu arrobam Toletanam & septem azumbres. Azumbres octo in arroba mensura continentur satum trientem ephi capit, nempe modium unum, siue celemines duos.

Metre-

Tabula decima septima.

153

<i>Metre- ta.</i>	<i>Artaba Ægyptia.</i>	<i>Amphora Romana.</i>	<i>Azum- bres.</i>	<i>Arroba.</i>
1	$1\frac{7}{20}$	$1\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{2}$	$2\frac{13}{16}$
2	$2\frac{14}{20}$	3	45	
3	$4\frac{1}{20}$	$4\frac{1}{2}$	$67\frac{1}{2}$	
4	$5\frac{8}{20}$	6	90	
5	$6\frac{15}{20}$	$7\frac{1}{2}$	$112\frac{1}{2}$	
6	$8\frac{2}{20}$	9	135	
7	$9\frac{9}{20}$	$10\frac{1}{2}$	$157\frac{1}{2}$	
8	$10\frac{16}{20}$	12	180	$22\frac{1}{2}$
9	$12\frac{3}{20}$	$13\frac{1}{2}$	$202\frac{1}{2}$	
10	$13\frac{10}{20}$	15	225	
20	27	30	450	
30	$40\frac{10}{20}$	45	675	
40	54	60	900	$112\frac{1}{2}$
50	$67\frac{10}{20}$	75	1125	
60	85	90	1350	
70	$94\frac{10}{20}$	105	1575	
80	108	120	1800	225
90	$121\frac{10}{20}$	135	2025	
100	135	150	2250	$281\frac{2}{8}$

Metretam maiorem facimus amphora Romana. Artaba, cum sit mensura barbara, agrè cum alijs mensuris potest comparari. Bathum & amphoram Romanam pares prorsus facimus.

k s

Artaba.

Artaba.	Metreta.	Bathi.	Azumbres.
1	$\frac{19}{27}$	$1\frac{1}{9}$	$16\frac{2}{3}$
2	$1\frac{11}{27}$	$2\frac{2}{9}$	$33\frac{1}{3}$
3	$2\frac{7}{27}$	$3\frac{5}{9}$	50
4	$2\frac{22}{27}$	$4\frac{4}{9}$	$66\frac{2}{3}$
5	$3\frac{14}{27}$	$5\frac{5}{9}$	$83\frac{1}{3}$
6	$4\frac{6}{27}$	$6\frac{6}{9}$	100
7	$4\frac{25}{27}$	$7\frac{7}{9}$	$116\frac{2}{3}$
8	$5\frac{17}{27}$	$8\frac{8}{9}$	$133\frac{1}{3}$
9	$6\frac{9}{27}$	10	150
10	$7\frac{1}{27}$	$11\frac{1}{9}$	$166\frac{2}{3}$
20	$14\frac{2}{27}$	$22\frac{2}{9}$	$333\frac{1}{3}$
30	$21\frac{3}{27}$	$33\frac{3}{9}$	500
40	$28\frac{4}{27}$	$44\frac{4}{9}$	$666\frac{2}{3}$
50	$35\frac{5}{27}$	$55\frac{5}{9}$	$833\frac{1}{3}$
60	$42\frac{6}{27}$	$66\frac{6}{9}$	1000
70	$49\frac{7}{27}$	$77\frac{7}{9}$	$1166\frac{2}{3}$
80	$56\frac{8}{27}$	$88\frac{8}{9}$	$1333\frac{1}{3}$
90	$63\frac{9}{27}$	100	1500
100	$70\frac{10}{27}$	$111\frac{1}{9}$	$1666\frac{2}{3}$

Quadam mensura & pondera ab Hispanis minora dimidio sunt facta quàm Romana. Nam amphora Tole-
tana cōtinet azumbres octo, Romana quindecim. Mo-
dius Romanus continet quantum duo modij Toleta-
ni quos celemines dicimus. Tantundem in drachma
contigit, semissem eius adaramem vulgò dicimus.

Tabula nonadecima.

155

Pes Gracus.	Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.
1	$1 \frac{1}{24}$	$1 \frac{2}{17}$	$\frac{25}{32}$
2	$2 \frac{2}{24}$	$2 \frac{4}{17}$	$1 \frac{18}{32}$
3	$3 \frac{3}{24}$	$3 \frac{6}{17}$	$2 \frac{11}{32}$
4	$4 \frac{4}{24}$	$4 \frac{8}{17}$	$3 \frac{4}{32}$
5	$5 \frac{5}{24}$	$5 \frac{10}{17}$	$3 \frac{29}{32}$
6	$6 \frac{6}{24}$	$6 \frac{12}{17}$	$4 \frac{22}{32}$
7	$7 \frac{7}{24}$	$7 \frac{14}{17}$	$5 \frac{15}{32}$
8	$8 \frac{8}{24}$	$8 \frac{16}{17}$	$6 \frac{8}{32}$
9	$9 \frac{9}{24}$	$10 \frac{1}{17}$	$7 \frac{1}{32}$
10	$10 \frac{10}{24}$	$11 \frac{3}{17}$	$7 \frac{26}{32}$
20	$20 \frac{20}{24}$	$22 \frac{6}{17}$	$15 \frac{20}{32}$
30	$31 \frac{6}{24}$	$33 \frac{9}{17}$	$23 \frac{14}{32}$
40	$41 \frac{16}{24}$	$44 \frac{12}{17}$	$31 \frac{8}{32}$
50	$52 \frac{2}{24}$	$55 \frac{15}{17}$	$39 \frac{2}{32}$
60	$62 \frac{12}{24}$	$67 \frac{1}{17}$	$46 \frac{28}{32}$
70	$72 \frac{22}{24}$	$78 \frac{4}{17}$	$54 \frac{22}{32}$
80	$83 \frac{8}{24}$	$89 \frac{7}{17}$	$62 \frac{16}{32}$
90	$93 \frac{18}{24}$	$100 \frac{10}{17}$	$70 \frac{10}{32}$
100	$104 \frac{4}{24}$	$111 \frac{13}{17}$	$78 \frac{4}{32}$

Gracus pes continet Toletanum, & fermè octauam eius: quæ ratio exacta prorsus non est. Sed certè Gracus Romanum superat parte. 24. Romani. Romanus Toletano maior est duodecima Toletani. Reducto vtroq; excessu ad Toletanū pedem, subducta q; per numeros ratione, inuenias, pedem Gracum continere

Pes

Pes Romanus.	Toletanus.	Hebraicus.	Græcus.
1	$1\frac{1}{12}$	$\frac{3}{4}$	$2\frac{4}{25}$
2	$2\frac{2}{12}$	$1\frac{1}{4}$	$1\frac{23}{25}$
3	$3\frac{3}{12}$	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{22}{25}$
4	$4\frac{4}{12}$	3	$3\frac{21}{25}$
5	$5\frac{5}{12}$	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{20}{25}$
6	$6\frac{6}{12}$	$4\frac{2}{4}$	$5\frac{19}{25}$
7	$7\frac{7}{12}$	$5\frac{1}{4}$	$6\frac{18}{25}$
8	$8\frac{8}{12}$	6	$7\frac{17}{25}$
9	$9\frac{9}{12}$	$6\frac{3}{4}$	$8\frac{16}{25}$
10	$10\frac{10}{12}$	$7\frac{2}{4}$	$9\frac{15}{25}$
20	$21\frac{8}{12}$	15	$19\frac{5}{25}$
30	$32\frac{6}{12}$	$22\frac{2}{4}$	$28\frac{20}{25}$
40	$43\frac{4}{12}$	30	$38\frac{10}{25}$
50	$54\frac{2}{12}$	$37\frac{2}{4}$	48
60	65	45	$57\frac{15}{25}$
70	$75\frac{10}{12}$	$52\frac{2}{4}$	$67\frac{5}{25}$
80	$86\frac{8}{12}$	60	$76\frac{20}{25}$
90	$97\frac{6}{12}$	$67\frac{2}{4}$	$86\frac{10}{25}$
100	$108\frac{4}{12}$	75	96
200	$216\frac{8}{12}$	150	192

Toletanum, & partes præterea Toletani. 37. è partibus 288. in quas eum pedem diuidere necesse est. Nos tamen eas minutias vitauimus, & ad maiores numeros reuocauimus, tantundem fermè valentes.

Tabula vigesima prima.

157

<i>Stadia.</i>	<i>Passus Græci.</i>	<i>Pedes Græci.</i>	<i>Passus Rom.</i>	<i>Pedes Rom.</i>
1	100	600	125	625
2	200	1200	250	1250
3	300	1800	375	1875
4	400	2400	500	2500
5	500	3000	625	3125
6	600	3600	750	3750
7	700	4200	875	4375
8	800	4800	1000	5000
9	900	5400	1125	5625
10	1000	6000	1250	6250
20	2000	12000	2500	12500
30	3000	18000	3750	18750
40	4000	24000	5000	25000
50	5000	30000	6250	31250
60	6000	36000	7500	37500
70	7000	42000	8750	43750
80	8000	48000	10000	50000
90	9000	54000	11250	56250
100	10000	60000	12500	62500

Memento, pedem & passum Græcum Romano maiorem esse: paria utriusque gentis stadia atque milliaria.

Leuca

Leuca. Mill. Stad. Pedes. Stadia. Restes. Pedes Tolet.

1	3	5	25	$29\frac{1}{25}$	800	19800
2	7	2	50	$58\frac{2}{25}$	1600	39600
3	10	7	75	$87\frac{3}{25}$	2400	59400
4	14	1	100	$116\frac{4}{25}$	3200	79200
5	17	6	125	$145\frac{5}{25}$	4000	99000
6	21	3	150	$174\frac{6}{25}$	4800	118800
7	25		175	$203\frac{7}{25}$	5600	138600
8	28	5	200	$232\frac{8}{25}$	6400	158400
9	32	2	225	$261\frac{9}{25}$	7200	178200
10	35	7	250	$290\frac{10}{25}$	8000	198000
20	71	6	500	$580\frac{20}{25}$	16000	396000
30	107	6	125	$871\frac{5}{25}$	24000	594000
40	143	5	375	$1161\frac{15}{25}$	32000	792000
50	179	5		1452	40000	990000
60	215	4	250	$1742\frac{10}{25}$	48000	1188000
70	251	3	500	$2032\frac{20}{25}$	56000	1386000
80	287	3	125	$2323\frac{5}{25}$	64000	1584000
90	323	2	375	$2613\frac{15}{25}$	72000	1782000
100	359	2		2904	80000	1980000

Pars 25. stadii efficit pedes Romanos. 25. nam stadium continet pedes Romanos. 625. Ita vbi posuimus stadia $29\frac{1}{25}$ potuimus dicere stadia 29. & pedes 25. Milliare sumimus iuxta mensuram pedis Romani. Alioqui leuca pedes Toletanos continet 19800. atque ferme quatuor eius generis pedum milliaria, quorum singula contineant pedes Toletanos 5000. passus mille. Restis palmos maiores continet triginta tres.

Plures

PLURES Conficere tabulas non est necesse. Qui volet, alias adiungat. Inuentis addere non erit difficile. Sed & his conficiendis tabulis, vti alio loco est dictum, pondera nostra antiquis exæquamus his inducti rationibus. Primum quoniam ea via facillima erat, pondera omnia inter ipsa quamuis diuersi generis, & nationum aliarum & mensuras comparandi. Deinde quoniam antiqua minora nostris fuisse certo argumento confirmati non potest: ac contra potius aut maiora nostris esse tum ratione tum experimento certiori fixum habeo, aut paria prorsus, certe Toletanis vnciam, & drachmam Romanam, vnde reliqua pendent. Adhæc, vt fateamur antiqua fuisse minora, nulla fida ratione cōstitui poterit, quantū superentur à nostris. Falli haud dubium possumus vt homines: neque in tantis tenebris obseruationis lubricæ hallucinari mirum est. Ac satis habeam si inter discrepantes aliorum sententias, propius cæteris ad veritatem nos accessisse credetur. Quod si nobis arrogamus, magna diligentia excusabit, quam singulis rebus examinandis adhibuimus. Sic omnes qui scribunt prædicant, certius aliquid afferre, aut scribendi arte priores superare. Video. sed quia suscepta prius opinione non dimouebitur, ei nihilominus ex nostro labore hisque tabulis fructus constabit: si eam partem ex numero mēsurarum, ponderum, monetarum à nobis descripto detraxerit, quota ipse à nostris vetera pondera superari putabit. Exēpli gratia, Tabula quarta Talentum Hebraicum valere diximus pendereque quantum aurei nostrates 12750. Qui pondera Hebraica minora nostris credet parte octaua aut sexta, is dicat

is dicat detracta eius summæ octaua, Talentum
 id pendere aureos nostros 11156. & dodrantem.
 Item tabula octaua libras quatuor Romanas con-
 tinere designamus, vncias communes 48. Qui
 pondera Romana vetera nostris minora facit par-
 te quintadecima, is dicat continere vncias nostras
 quadraginta quatuor, & quatuor vnciæ quintas.
 Idem iudicium esto de mensuris fere aridorum,
 & liquorum: quoniam & ipsæ ad pondera reuo-
 cantur, atque ex illis examinari debent. Similiq;
 ratione procedat, qui pondera Romana vetera
 nostris minora faciet parte vigesima aut vigesima
 secunda. Plura adijcere non est opus: Lectorem
 de his monuisse extremo opere fore commodum
 existimabam. Quo loco finis disputandi esto,
 exorato eo, qui hæc examinare aggredietur, ne
 nostra prius damnet, quam argumentorum mo-
 menta singula consideret. In supputationib. co-
 gitet, numeris persequendis ratione, aut descri-
 bendis stylo facile contingere lapsus. Cuius nos
 si monuerit, magnam à nobis habebit gratiam.
 Neque Criticos quosdam imitari debet aliena
 damnantes passim sine iudicio, neque afferentes
 tamen meliora, quibus censuram suam con-
 firment, publica & priuata aliorum
 studia iuuari pos-
 sint.

De ponderib. & Mensur.

A.

Aurei Romani pondus.

Absalonis casaries pag.

51.

34.

Aurificum pondera. 55.

Actus mensura pag. 29.

Azumbre arroba pars o

AERis centum aut mille

Etana.

89.

quid.

47.

B.

Amphora Attica. 75. Ro-

Bathus & Ephri eiusdem

mana.

85.

mensura. 57. 152.

Amphora Ro. capit quin-

Bicongius Cicer. filius.

decim azumbres. 151.

87.

Amphoreus.

78.

Bes octo uncia.

11.

Aranciata.

110.

Bessales littera.

104.

Argentei quos Iudas ac-

C.

cepit.

38.

Cabus mensura.

62.

Argenti quantum area

Cadus mensura.

76.

moneta miscetur. 115.

Cahiz noster.

69.

Argenti viui sextarii po-

Calamus quem vidit E-

dus.

25.

zechiel.

96.

Arroba capit azumbres

Cameli onus.

58.

octo.

89.

Cana.

110.

Arraba triplex.

77.

Caph mensura Hebr. 75.

Assis significatio, & eius

Castellani & Dupla va-

partes.

9.

lor par.

117.

Aurei & argentei He-

Celemin modii dimidi-

braici.

37.

um.

69.

Aurei excellentes.

117.

Centenarium pondus. 54.

Aurei quotex aurimar-

Centuria centum inge-

co.

118.

ra.

106.

L

Cera-

INDEX.

<i>Eceranium.</i>	76.	<i>Ex uncia argenti quot</i>	
<i>Chœnix.</i>	63.	<i>denarii.</i>	21.
<i>Chus congio par.</i>	79.	<i>Diaulus stadia duo.</i>	100.
<i>Cistophori nummi.</i>	46.	<i>Didrachmũ pro siclo.</i>	37.
<i>Cochlear mensura.</i>	83.	<i>Digitus Hebraicus.</i>	92.
<i>Cœcha semicyathus.</i>	ibid.	<i>rotundus & quadra-</i>	
<i>Congius.</i>	86.	<i>tus.</i>	92.
<i>Corus Hebraica mēsurā.</i>		<i>Dodrans. 11 palmus ma-</i>	
	57.	<i>ior sic dictus.</i>	104.
<i>Cotyle siue triblium.</i>	83.	<i>Dolichos.</i>	101.
<i>Cubicus numerus à radi-</i>		<i>Drachma.</i>	45.
<i>ce vocatur.</i>	18.	<i>E.</i>	
<i>Cubitus Hebraicus.</i>	95.	<i>Ecteus mensura.</i>	64.
<i>Geometrico.</i>	104. & 105.	<i>Ephi Batho par.</i>	59.
<i>Culeus.</i>	85.	<i>F.</i>	
<i>Cuminum mēsurā ir-</i>		<i>Faneca medimno par.</i>	69.
<i>regulares.</i>	70.	<i>Faneca terra.</i>	110.
<i>Cyathus uncia sextarij.</i>		<i>Fannii lectio castigata,</i>	
	10. 83.		78.
<i>Cypsele mensura.</i>	63.	<i>Farnesii Cardin. biblio-</i>	
	D.	<i>theca.</i>	132.
<i>Dadix mensura.</i>	64.	<i>Faustina Augusta aure-</i>	
<i>Darici stateres.</i>	46.	<i>us.</i>	51.
<i>Dauid quantum auri &</i>		<i>Frugalitas Hispanorum.</i>	
<i>argenti reliquit.</i>	31.		130.
<i>Demensum.</i>	68.	<i>G.</i>	
<i>Denarius & eius partes.</i>		<i>Gallica mensura liquido-</i>	
	69.	<i>rum.</i>	90.
		<i>Gladii</i>	

De ponderib. & Mensur.

Gladii Ahod longitudo.

I.

95.

Illefosus Complutum

Gomormensura. 61.

Toleto sexaginta mil-

Græcis numeradi forma.

libus distare ait. 110.

18.

Ioannis primi Castellæ

Græcorum varia men-

Regis lex. 128.

sura.

83. *Italica mensura liquo-*

Granum medicum com-

rum. 89.

muni aurificum ma-

Italici agri bonitas. 111.

ius.

55.56. *Iugada.* *ibid.*

H.

Iugerum quantum. 106.

Hebraica opulentia esti-

K.

matio difficilis.

33. *Kikar Hebraice Talen-*

Hemicotylum.

83. *tum.* 30.54.

Hemiectum.

64. *Kypsele sex medimnos ca-*

Hemina idem quod coty-

pit. 64.

le.

88.

L.

Hieron. locus explicatus.

Lampridii locus castiga-

78.

tus. 14.

Hin capit octo sextarios.

Letech cori dimidium.

73.

59.

Hippicon stadia quatuor.

Libella assis valore. 12.

100.

Libra & Mina differunt.

Hispani mensuras quas-

19.

dā & pōdera dimidio

Ex libra auri quot aurei

minora fecerunt. 154.

olim à Romanis si-

Hordei faneca quanti o-

gnabantur. 51.

lim vendebatur. 118.

Libra Ioannis. 13. & 19.

L 2 pro-

INDEX.

pro pondere sumitur, Mensura multa Romi non pro nummo. 52. 88.	
Libram & unciam Gra-	Metreta. 76.
ci accepere à Romanis. Milliaria lapides dicta. 49. 105.	
Lichas mensura.	99. Millarium. 100. 105.
Ligula.	88. Millio an sit vox Lati-
Litterae beffales & unci-	na. 18.
ales.	104. Minuta quæ vidua ob-
Log sextarius Hebr.	74. tulit apud Marcū. 13.
M.	Mina Hebraica. 35. At-
Mercedini valor vari-	tica. 44.
us. 113. valibat sexa-	Modius. 67.
ginta meagias. 116.	Moius Hispanus seu mo-
Marcus libra dimidia. 55.	dus. 89.
Medica libra non faci-	Moneta multa in Castel-
le cum nostra compa-	la antiquata. 116.
ratur. 168.	Moneta quæ ex ære, quæ
Medicorum pondera mi-	ex argento Romæ si-
nora sunt communi-	gnabantur. 12.
bus. 20.	Moneta varia Hebrai-
Mel aqua & oleo gravi-	cæ. 39.
us. 22.	Mysrum cyathi qua-
Mensura & pondera	drans. 84.
servabantur in tem-	
plis. 132.	N.
Mensura medicorū vul-	Naporum seminis quā-
gares. 90. & 91.	tam in iugero seratur. 106.
	110. 111. &
	Nebris.

De ponderib. & Mensur.

Nebris. repetitiones.	19.	Palmus & palma quæ differunt.	98.
112.			
Neronis numisma aure- um.	Parasanga. 51.		100. 97.
Noë arcæ cubiti.	105.	Passus Græcus & Roma- nus differunt.	105.
Numerandi forma ve- tus.	13.	Pecunia à pecude dicta.	9.
Nummus absolute posi- tus quid.	12.	Pedes Romani tres.	26.
O.		Pes Græcus maior Roma- no, stadia paria.	105. 157.
Obolus Hebraicus.	39.	Pes Hebraicus.	94.
Græcus.	46.	Pes sestertius.	12.
Og Regis Basan lectus.		Pestriplex.	104.
95.		Plethrum.	100.
Olei mensuræ vulgares.		Plinii epistola castiga- ta.	15.
90.			
Oleum nona parte leui- us aqua.	82.	Plinii lectio castigata.	53.
		& 68. &	99.
Orgyia passus.	100.	Pondera Romana nostris paria.	21.
Oriodoron mensura.	99.	Pretia rerum minora multo quam hoc tem- pore.	118.
83.			
P.		Q.	
Paleste Græcis palmus minor.	98.	Qagherag. mensura He- braica.	74.
Palmeus duplex Iudæis.		Qesitah ouis & moneta.	
93.		40.	

INDEX.

<i>Quadrantal amphora Romana.</i>	85.	<i>Satum quantum capiebat.</i>	60.
<i>Quadrantes centum pro sportula.</i>	11.	<i>Schœnus cum leuca conuenit.</i>	101.
<i>Quartarius.</i>	84.	<i>Scriptura. D. loca explicata.</i>	10. 18. 31. 35. 36.
<i>Quatercenties idē quod millio.</i>	139.		37. 38. 52. 72. 94. 96.
<i>Quatrim Italis unde dictus.</i>	11.	<i>Seneca quantas habuit opes.</i>	16.
<i>Quintal Hispanis unde dictum.</i>	55.	<i>Sestertius, & sestertium quid.</i>	12. 138.
<i>R.</i>		<i>Sextantarii asses.</i>	9.
<i>Reges Castella moneta bonitatem sepe minuerunt.</i>	116.	<i>Sextarius Hebraicus.</i>	74.
<i>Rerum pretia nunc maiora quam fuerunt olim.</i>	118.	<i>Atticus, 81. Romanus.</i>	22. 87.
<i>Restis mensura quanta.</i>	110. & 158.	<i>Sicilius.</i>	11.
<i>Romani aurei quo pōdere erant.</i>	51. 52.	<i>Siclus, & siclus sanctuarii.</i>	36. 132.
<i>Romanis numerādi forma.</i>	18.	<i>Solidus duodecim denarios Marauedinus decem valuit.</i>	50.
<i>S.</i>		<i>Spithame Græcus palmus maior.</i>	98.
<i>Salis Hebr. mensura.</i>	73.	<i>Stadium.</i>	100. 105.
<i>Saltus mensura.</i>	107.	<i>T.</i>	
		<i>Talentum Hebraicum.</i>	30. Gracum.
			41.
			<i>Tan-</i>

De ponderib. & Mensur.

<i>Taurus urbs veteribus</i>	<i>Vncia medica continet</i>
<i>Sarabis.</i>	128. <i>novem drachmas.</i> 56.
<i>Toletocomplutum sexa-</i>	142.
<i>gintamillia.</i>	110. <i>Vncia Romana par no-</i>
<i>Topach Hebr. palmus</i>	<i>stra.</i> 51.
<i>minor.</i>	93. <i>Vncia triplex medicorū.</i>
<i>Torquatus Mediol. tri-</i>	91.
<i>congius dictus.</i>	87. <i>Volusii Metiani locus ca-</i>
<i>Tremisses.</i>	113. <i>stigatus.</i> 12.
<i>Triblium seu cotyle.</i>	83. <i>Vrna.</i> 89.
<i>Triteus mensura.</i>	65. <i>X.</i>
<i>Tritici faneca quanti o-</i>	<i>Xeme Hispanis unde di-</i>
<i>lim vendebatur.</i>	128. <i>Etum.</i> 109.
<i>V.</i>	<i>Xestes Grace sextarius.</i>
<i>Vellonis moneta area.</i>	81.
113.	<i>Z.</i>
<i>Vespasiani numisma au-</i>	<i>Zaghad, Zemed, & Zith</i>
<i>reum.</i>	51. <i>Hebr. mensura.</i> 97.
<i>Vlna quanta erat.</i>	105. <i>Zereth palmus maior</i>
<i>Vncia, & libra pondera-</i>	<i>Hebr.</i> 93. & 94.
<i>les, & mensurales.</i>	19. <i>Zuz moneta Hebr.</i> 40.

F I N I S.

